

36,2m

249m

23,4m

2h+k

1911 X 2011

HELSINKI TIEDON KOHTEENA

HELSINGIN KAUPUNGIN
TIETOKESKUS 100 VUOTTA
TOIMITTAJAT: TIMO CANTELL & TERO LAHTI

230m²

108°

HELSINKI TIEDON KOHTEENA

**HELSINGIN KAUPUNGIN
TIETOKESKUS 100 VUOTTA**

**TOIMITTAJAT:
TIMO CANTELL & TERO LAHTI**

Tiedustelut

Timo Cantell, p. 09 310 73362

Tero Lahti, p. 09 310 36376

Julkaisija

Helsingin kaupungin tietokeskus

PL 5500, 00099 Helsingin kaupunki

Siltasaarenkatu 18-20 A, 00530 Helsinki

p. 09 310 1612

www.hel.fi/tietokeskus

Tilaukset, jakelu

Helsingin kaupungin tietokeskus

p. 09 310 36293

tietokeskus.tilaukset@hel.fi

Käteismyynti

Helsingin kaupungin tietokeskuksen kirjasto

Siltasaarenkatu 18-20 A, 00530 Helsinki

p. 09 310 36377

tietokeskus.kirjasto@hel.fi

Ulkoasu ja taitto

Sami Viljanto

Kuviot

Pirjo Lindfors ja Pekka Vuori

Painoyhteydet

Tarja Sundström-Alku

Paino

Bookwell Oy, Porvoo 2011

ISBN 978-952-223-989-1, painettu

ISBN 978-952-223-990-7, verkossa

LUKIJALLE

Pitelet käsissäsi Helsingin kaupungin tietokeskuksen satavuotisjuhlakirjaa. Teosta, joka peilaa ja tarkastelee artikkeleissaan tietokeskuksen historiaa, nykypäivää ja hieman tulevaisuuttakin. Halusimme tehdä nykyisen tietokeskuksen näköisen julkaisun, mikä näkyy niin teoksen teemoissa, kirjoitusotteessa kuin kirjan ilmeessäkin. Kuvaamme toiminta-ajatuksemme mukaisesti sitä, miten Helsinki on omasta tilastaan ja kehitysvaiheistaan tietoinen, strategisesti ohjaukkyinen kaupunki. Se tarkoittaa ketteryyttä, ajassa elämistä, historian tuntemista ja monipuolista osaamista. Samalla se tarkoittaa myös oman Helsinkimme arvostamista – niin sanoin kuin kuvin.

Tietokeskus huolehtii helsinkiläisen kaupunkitiedon koko kaaresta arkistojen dokumenteista nykypäivän tilastoihin ja tutkimuksiin sekä tulevaisuuden ennakointiin. Tämä teos kuvaa toimintamme monipuolista tehtäväkenttää yrittämättä kuitenkaan dokumentoida kaikkea tekemistämme. Kirjassa on esillä monia kaupungin kehitykselle tärkeitä aihepiirejä, joita on tietokeskuksessa seurattu koko viraston historian ajan. Haluamme korostaa pitkiä jatkumoa sekä toisaalta viraston kykyä uusiutua ja seurata aikaa. Tietokeskuksen tehtäväkenttä on sadan vuoden aikana monipuolistunut ja laajentunut, mutta perustehtävät ovat edelleen samoja kuin sata vuotta sitten: hankkia, tutkia, välittää ja säilyttää tietoa Helsingistä ja sen alueista – nykyhetkestä, menneisyydestä ja tulevaisuudesta.

Yksi julkaisun tavoite on tuoda esille tietokeskuksessa tehtävää työtä ja sen kytköksiä kaupunkitiedon levittämiseen. Tero Lahti laati kirjan välikkeiksi katsaukset, jotka kuvaavat tietokeskuksen tut-

kimuksen ja tilastojen teemoja vuosien varrella. Samalla välikkeet dokumentoivat maaliskuussa 2011 järjestettyä tietokeskuksen juhlanäyttelyä *Kaikka Helsingistä – 100 vuotta kaupunkitietoa*. Tämän kirjan sivuilla on esillä niin näyttelyaineistoa kuin myös kuvia näyttelytunnelmista.

Tekstien ja näyttelydokumentaation ohella kirja kuvaa erilaisten kuvien ja karttojen avulla kaupungin historiaa ja muutosta. Pääosa kuvamateriaalista on saatu Helsingin kaupunginmuseon kokoelmista. Lisäksi kuvia on saatu muun muassa tietokeskuksen ja erityisesti kaupunginarkiston omista kokoelmista, Helsingin kaupungin kuvapankista, Päivälehdän arkistosta, Suomen rakennustaiteen museosta sekä yksityiskokoelmista, joille kaikille suuri kiitos kuvien käyttöoikeuksista.

Kirjoittajiksi on valikoitunut niin tietokeskuksen omia asiantuntijoita kuin myös tietokeskuksen läheisiä yhteistyökumppaneita. Kirjaa suunniteltaessa oli tärkeää varmistua siitä, että mukaan saatiin tietokeskuksen kaikkien neljän yksikön työntekijöitä. Juhlakirja onkin koko tietokeskuksen yhteinen ponnistus: kirjoittajina on niin tilasto- ja tietopalveluyksikön, kaupunkitutkimusyksikön, kaupunginarkiston kuin hallintoyksikönkin työntekijöitä. Oman väen ohella halusimme mukaan meille tuttujen, tietokeskuksessa aiemmin työskennelleiden, mutta toisiin tehtäviin siirtyneiden asiantuntijoiden näkemyksiä.

Kirja koostuu yhteensä kymmenestä artikkelista sekä kahdeksasta välikkeestä. Välikkeet keskittyvät tietokeskuksen juhlanäyttelyn sisällön kuvaamiseen ja artikkelit on puolestaan jaettu kahteen lukuun. Kirjan nimi on Helsinki tiedon kohteena. Niinpä luvutkin on jaettu Helsinkiin ja tietoon. Ensimmäiset viisi artikkelia keskittyvät Helsinkiin kaupunkina ja sen kehityksen kuvaamiseen. Aihepiireinä Helsinki-luvussa ovat asuminen Helsingissä, kaupungin talouden kehitys, kaupunkikulttuurin kehitys tietokeskuksen kulttuurijulkaisujen näkökulmasta, helsinkiläisen perheen muutos sadan vuoden aikana sekä toteutumattomat kaupunkirakentamisen suunnitelmat nykyisen tietokeskuksen perustamisajalta 1910-luvulta.

Kirjan toinen luku keskittyy kaupunkitietoon, jota käsitellään artikkeleissa monipuolisesti. Tieto-luvun teemoina ovat kaupunkitalous, kaupunkirakenteen muutos Helsingin seudulla, kaupunkitiedon ja suomalaisen kaupunkitutkimuksen muutos sadan vuoden ajalla sekä kaupunkisuunnittelun historia. Kirjan päättävässä artikkelissa tarkastellaan kaupunkivertailuja ja Helsingin sijoittumista niissä. Samalla peilataan myös kaupunkitiedon tulevaisuutta avoimen tiedon jakelun kautta.

Kirjan avaavassa artikkelissa *Sata vuotta helsinkiläistä asumista* Maija Vihavainen ja Leila Lankinen käsittelevät kaupungin asuinolojen muutosta. Kirjoittajat käyvät läpi asumisolojen ja asumistason kehitystä sadan vuoden aikaperspektiivillä hellahuoneasunnoista betonilähiöiden kautta asiakaslähtöiseen asumiseen. Lisäksi he tarkastelevat huoneluvun muutosta Helsingissä. Asumisesta on tullut

aiempaa väljempää. Vihavainen ja Lankinen esittelevät artikkelissaan myös asuntojen hallintaperustan muutosta pääkaupungissa ja osoittavat omistusasumisen suosion nousun 1950-luvulta lähtien. He käsittelevät asumista myös monista muista näkökulmista, sillä oman lukunsa saavat artikkelissa niin kaupungin vuokra-asuntojen kehitys kuin asunnottomuuskin.

Seppo Laakso kuvaa seuraavaksi artikkelissaan *Helsinki seudullisena ja valtakunnallisena talouskeskuksena* sitä, mitkä kehityskulut ovat johdaneet Helsingin seudun avainrooliin koko maan taloudessa. Seudun taloudellista merkitystä lisäsivät Laakson mukaan Helsingin kohottaminen Suomen pääkaupungiksi sekä kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävät liikenne- ja palvelusratkaisut. Tämän jälkeen väestön, työpaikkojen ja tuotannon kasvu alkoi tuottaa kasautumisen etuja, jotka itsessään generoivat lisää kasvua. Merkittävänä prosesseina tässä kehityksessä Laakso pitää Suomen talouden avautumista ja kansainvälistymistä sekä Helsingin laajentumista toiminnalliseksi Helsingin seuduksi. Artikkelinsa lopuksi Laakso arvioi kaupungin tulevaisuuden näkymiä sekä haasteita.

Kirjan kolmannessa artikkelissa *Korkeasta matalaan, harmaasta värikkääseen* Timo Cantell ja Vesa Keskinen esittelevät tietokeskuksessa tehtyjä kulttuuriin ja kaupunkikulttuuriin liittyviä tilasto- ja tutkimusjulkaisuja 1980-luvulta 2010-luvulle. Vaikka kirjoittajat ovat itsekin olleet kirjoittamassa näitä julkaisuja, ovat he yllättyneitä kulttuuriteeman julkaisujen laajuudesta ja näytävyydestä. Monet tehdyistä kirjoista ovat Helsingin kaupungin virastorajat ylittäviä yhteisiä ponnistuksia, joissa erityisesti kulttuurikeskus sekä nuorisosaasiainkeskus ovat olleet läheisiä kumppaneita. Kulttuurijulkaisut ovat vuosien mittaan muuttuneet hyvin näytäväiksi ja laajoiksi kokonaisuuksiksi. Näkökulma on usein kansainvälinen ja Helsingin asemaa pohditaan suhteessa keskeisiin kilpailijakaupunkeihin ja laajemminkin. Yksi kulttuurijulkaisuja innoittanut tapahtuma oli Helsingin asema Euroopan kulttuurikaupunkina vuonna 2000, minkä myötä tietokeskuksessa on tehty monien muidenkin suur tapahtumien tutkimuksia. Linjana on samalla ollut hyvin monipuolisen ja elävän kaupunkikulttuurin tarkastelu ja tutkiminen.

Päivi Selander esittelee puolestaan artikkelissaan *Helsinkiiläinen perhe ennen, nyt ja tulevaisuudessa* perheen määrittämisen ja tilastoinnin moninaistumista viimeisen sadan vuoden aikana. Koska tilastotoimessa ei tunnettu vielä 1900-luvun vaihteessa käsitettä perhe, varhaisista tilastoista voidaan Selanderin mukaan katsoa vain epäsuoria tietoja perheestä. Epätarkoista tiedoista Selander esittelee muun muassa siviilisäädyn. Selanderin mukaan ensimmäisen kerran perhetietoja kerättiin vuoden 1950 väestölaskennassa. Tämän jälkeen on voitu arvioida, että viimeisen 60 vuoden aikana perheisiin kuuluvan väestön määrä on vähentynyt ja että perheen keskikoko on pienentynyt. Lisäksi perhemuotojen määrittäminen on moninaistunut, sillä nykyään muun muassa lapsettomat avioparit näkyvät perhetilastoissa.

Helsinki-luvun päättävässä artikkelissa *Helsingin rakennussuunnitel-
mia 1910-luvulta* Martti Helminen esittelee toteutumattomia Helsinki-
visioita ja vuosikymmenen suuria rakennussuunnitelmia. Tilastokonttorin
perustamisen aikaan, sata vuotta sitten, oli Helsingin keskusta kovassa ra-
kennusvaiheessa. 1910-luku olikin useiden rakennussuunnittelukilpailu-
jen aikaa, jolloin Helsingin keskustan tulevaa ilmettä luotiin. 1910-luvulla
suunnittelun kohteina olivat muun muassa Helsingin kaupungintalo, rau-
tatieasema, konsertti- ja oopperatalot sekä Stockmannin tavaratalo. Artik-
kelissaan Helminen kuvaa keskeisten 1910-luvun suunnittelukohteiden –
niin toteutuneiden kuin erityisesti toteutumatta jääneiden – historiaa.

Kirjan toinen, tietoon keskittyvä luku alkaa Heikki Helinin artikkelil-
la *Helsingin talouden muutos 1950–2009*, jossa Helin piirtää laajaa kaarta
Helsingin kuntataloudesta viimeisten kuuden vuosikymmenen varrelta.
Helin tuo esille Helsingin palvelujen kustannusten ja niiden rahoituksen
kehitystä, mutta korostaa, että pitkien aikasarjojen tekeminen on hanka-
laa, sillä erilaiset muutokset ovat vaikuttaneet suuresti kuntien tilanteisiin
ja vertailut aiemmille vuosikymmenille vaativat varauksellisuutta. Artik-
kelissaan Helin osoittaa Helsingin kaupungin ja sen suurimpien virasto-
jen mittasuhteita vertailemalla näitä yrityksiin. Helsinki on maan suurin
työnantaja ja suuri myös liikevaihdoltaan. Yksinomaan sosiaalivirasto olisi
seitsemänneksi suurin työllistäjä yritysten joukossa. 2000-luvun alkupuolella
kaupungin rahoituspuolelta yksi keskeinen osa on tullut liikelaitosten
tuloutuksesta. Tämän jatkuvuus ei ole kuitenkaan taattua. Kuntataloudesta
puhuttaessa monessa asiassa nousee esille Helsingin ja valtion suhde, joka
ei suinkaan aina ole ollut ongelmaton.

Helsingin seutu koostuu 14 kunnasta ja 1,3 miljoonasta asukkaasta.
Kaupunkiseutumme rakentumisen tapa ja kehityksen ohjaamisen suunta
ovat huomion kohteena Mari Vaattovaaran artikkelissa *Suuri murros kau-
punkirakenteen kehityksessä*. Vaattovaara ei tarkastele ainoastaan Helsinkiä
vaan koko seutua ja pohtii keskuskunnan ja työssäkäyntialueen tilannetta.
Odotettavissa on kehitys yksikeskuksisesta kohti monikeskuksista kau-
punkiseutua, joten Helsinki kaupunkiseudun keskuskaupunkina saattaa
joutua kohtaamaan uudenlaisia kysymyksiä Helsingin seudun kaupun-
kirakenteen muuttuessa. Vaattovaara esittää havainnon, että seudusta on
vähin erin kehittynyt monikuntainen kaupunkialue, joka kasvunsa kautta
on alkanut eriytyä työ- ja asuntomarkkinoiden lisäksi myös sosiaalisen
rakenteensa suhteen. Tällöin korostuu huoli eriytymisestä – segregati-
osta. Vastaavista muutoksista on kansainvälistä näyttöä, joten Helsingin
ja Helsingin seudun on tarkkaan seurattava kansainvälistä keskustelua ja
esimerkkejä ja siten pystyttävä soveltamaan ulkomaisia oppeja omin olo-
suhteisiinsa.

Tieto-luvun kolmannessa artikkelissa *Mitä kaupunki on?* Timo Cantell
ja Jenni Koskinen suhteuttavat kansainvälistä teoriaa kaupungista ja kau-
punkielämästä varhaiseen suomalaiseen kaupunkitutkimukseen. Cantellin
ja Koskinen mukaan vaikuttaa siltä, että laadulliset miksi-kysymykset ovat
saapuneet suomalaiseen kaupunkitutkimukseen vasta varsin myöhään
1980-luvulla. Samalla tutkimuskohteet ovat moninaistuneet aiemmasta

ongelmakeskeisyydestä kaupunkielämän positiivisten seikkojen suuntaan. Cantell ja Koskinen kuljettavat artikkelissaan mukana myös tietokeskusta ja sen roolia osana suomalaisen kaupunkitutkimuksen kehityksessä.

Harry Schulman tarkastelee artikkelissaan *Tietoa ja ymmärrystä Helsingin rakentumisesta sadan vuoden ajalta* Helsingin kasvua suurkaupungiksi kaupunkisuunnittelun näkökulmasta. Keskiössä ovat suunnittelun ja päätöksenteon moninaiset ja muuttuvat tietotarpeet. Schulmanin mukaan Helsingin seudun yhtenä keskeisenä pyrkimyksenä on ollut eheyttää kaupunkirakennetta niin, että talouden tasapaino säilyy. Esimerkkinä tästä tavoitteesta on Helsingin seutuistuminen ja verkostoituminen, joka on tuonut kaupunkisuunnitteluun entistä selvemmin strategisen, kaupunkipoliittisen elementin. Schulman esittää, että ratkaisuja uusiin strategisesti tärkeisiin tietotarpeisiin on haettu seudullisesta yhteistyöstä ja innovaatio-toiminnasta, jossa asukkaat ja käyttäjät osallistuvat palveluiden ja tuotteiden kehittämiseen. Lopuksi Schulman painottaa, että hyvä suunnittelu ja päätöksenteko tarvitsevat erilaisen tiedon lisäksi myös kriittistä tulkittamista ja keskustelua.

Asta Manninen käsittelee kirjan päättävässä artikkelissaan *Helsinki ja kansainväliset vertailut* vertailevaa kaupunki-indikaattoritietoa ja Helsingin sijoittumista siinä sekä Suomen sisällä, Euroopan laajuudessa että myös koko maailman mittakaavassa. Artikkelissaan Manninen esittelee myös tietokeskuksen tilastoyhteistyön kansainvälisiä аспекteja. Tietokeskus on pohjoismaisen kaupunkivertailun sekä Pietarin ja Baltian maiden kanssa tehtävän yhteistyön kautta laajentanut kansainvälistä toimintaansa EU:n kaupunkien ja kaupunkiseutujen vertailuun sekä maailmanlaajuisen kaupunkitilastojärjestön, SCORUKSEN, toimintaan.

Artikkeleiden väleissä on dokumentoitu tietokeskuksen 100-vuotisjuhlanäyttelyn sisältöä. *Kaikkea Helsingistä – 100 vuotta kaupunkitietoa* -juhlanäyttely oli avoinna kaupungintalon Virka Galleriassa 4.3.–3.4.2011. Tero Lahti esittelee näyttelyosa kerrallaan sitä, mitä näyttely sisälsi. Näyttelyssä tarkasteltiin eri näkökulmista miten Helsingin kaupunkikuva on sadan vuoden aikana kehittynyt. Lisäksi tarkasteltiin muun muassa sitä, millä tavalla kaupunkilaisten asuminen, työnteko, vapaa-aika tai vaikkapa koulutustaso ovat muuttuneet sadan vuoden aikana. Tai millä tavalla työ tietokeskuksessa vuonna 2011 eroaa työstä tilastokonttorissa vuonna 1911.

Monet ihmiset tietokeskuksessa ja yhteistyötahoilla ovat edesauttaneet tämän kirjan valmistumista. Erityiskiitokset avusta kirjan teossa haluamme kohdistaa Antti Aaltoselle, Raija Björkbackalle, Tyyne Hakkaraiselle, Jenni Koskiselle, Pirjo Lindforsille, Minna Pitkäniemelle, mottoWASABI Ltd:lle sekä tietokeskuksen 100-vuotisjuhlien juhlatoimikunnalle, Kaikkea Helsingistä -näyttelyn työryhmälle ja Helsingin kaupunginmuseolle.

Helsingissä huhtikuussa 2011

Timo Cantell ja Tero Lahti

SISÄLLYSLUETTELO

- 3 **Lukijalle**
Timo Cantell & Tero Lahti

LUKU 1 - HELSINKI

- 13 **Sata vuotta helsinkiläistä asumista**
Leila Lankinen & Maija Vihavainen
- 36 **Kaikkea Helsingistä – Tietokeskuksen juhlanäyttely kuvasi helsinkiläisten elämän muutosta sadan vuoden ajalta**
Tero Lahti
- 41 **Helsinki seudullisena ja valtakunnallisena talouskeskuksena**
Seppo Laakso
- 66 **Poimintoja tietokeskuksen 100-vuotiselta taipaleelta**
Tero Lahti
- 73 **Korkeasta matalaan, harmaasta värikkääseen – Kulttuuri ja kaupunkikulttuuri tietokeskuksen tuotannossa 1980-luvulta 2010-luvulle**
Timo Cantell & Vesa Keskinen
- 88 **1920- ja 1960-luvut – Hyvinvoinnin ja kasvun vuosikymmenet**
Tero Lahti
- 95 **Helsinkiläinen perhe ennen, nyt ja tulevaisuudessa**
Päivi Selander
- 118 **1930- ja 1990-luvut – Pulan ja laman vuosikymmenet**
Tero Lahti
- 125 **Helsingin rakennussuunnitelmia 1910-luvulta**
Martti Helminen

LUKU 2 - TIETO

- 139** **Helsingin talouden muutos 1950–2009 – Yhä suurempi osa verorahoituksesta kohdistuu peruspalveluihin**
Heikki Helin
- 156 1910- ja 1940-luvut – Sodan vuosikymmenet
Tero Lahti
- 163** **Mitä kaupunki on?**
Timo Cantell & Jenni Koskinen
- 186 1950- ja 1970-luvut – Tulevaisuudenuskon vuosikymmenet
Tero Lahti
- 191** **Tietoa ja ymmärrystä Helsingin rakentumisesta sadan vuoden ajalta**
Harry Schulman
- 202 1980- ja 2000-luvut – Kansainvälisyyden ja tasa-arvon vuosikymmenet
Tero Lahti
- 207** **Suuri murros kaupunkirakenteen kehityksessä**
Mari Vaattovaara
- 218 Terveisiä Helsingistä!
Tero Lahti
- 223** **Helsinki ja kansainväliset kaupunkivertailut**
Asta Manninen
- 234** **Kirjoittajat**
- 235** **Kirjallisuus**

LUKU 1

HELSINKI

MARKKINATALO

MARKKINATALO

SIKA-VASIKKA

RUHE-
LIHA
100

PERUNA

MUUSI
175
KAT

HUPPARI
39.-

MENSAN

RAUNK
PINKA

SATA VUOTTA HELSINKILÄISTÄ ASUMISTA

Leila Lankinen
Maija Vihavainen

Helsinki oli viime vuosisadan alussa 18 000 asunnon ja 93 000 asukkaan kaupunki¹. Kaupunki on kasvanut nopeasti viimeisen vähän yli sadan vuoden aikana. Asuntojen määrä on seitsemäntoistakertaistunut – vuoden 2009 lopussa Helsingissä oli 326 000 asuntoa. Väestön kasvu on ollut hitaampaa – väestön määrä on viisinkertaistunut. Helsingissä oli vuoden 2009 lopussa asukkaita yhteensä 583 000². Kasvu ei ole kuitenkaan edennyt lineaarisesti, vaan kehityksessä on ollut hitaampia kausia ja pysähtymisen ja jopa taaksepäin menon jaksoja. Nämä jaksot ovat useimmiten kytkeytyneet yhteiskunnan taloudellis-poliittisiin murroskausiin (I-maailmansota, kansalaissota, 1930-luvun lama, sodat, vuodet heti sotien jälkeen). Toisaalta usein näiden kriisikausien jälkeinen asumisen sekä määrällinen että laadullinen kehitys on ollut poikkeuksellisen ripeää (esim. 1920-luku, 1950- ja 1960-luku).

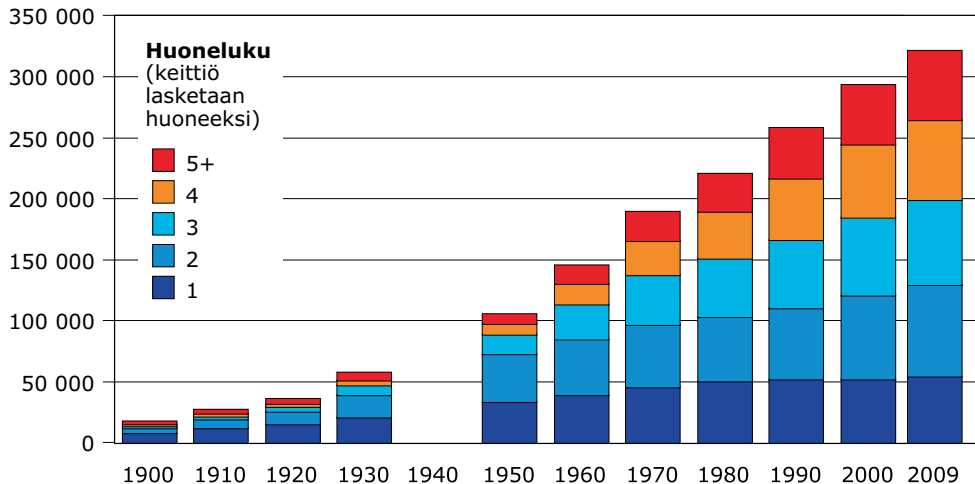
Nopea kaupungistuminen ei ole kuitenkaan koskenut vain Helsinkiä, vaan lähes vastaavan tasoiset muutokset ovat nähtävissä myös muissa Suomen vanhoissa kaupungeissa esimerkiksi Turussa ja Tampereella³.

1 Tilastollinen päätoimisto 1908, 139–141

2 Tilastokeskus, tilastotietokannat, väestötilastopalvelu

3 Tilastollinen päätoimisto 1908, 256–257, 328–333; Tilastokeskus, tilastotietokannat, väestötilastopalvelu

Asuntojen lukumäärä

1900-luvun alku

Kuvio 1.
Helsingin asun-
tokanta huone-
luvun mukaan
1900–2009
(keittiö laske-
taan huoneeksi)

1900-luvulle tultaessa Helsingin asumista luonnehti säädynmukaisuus, joka näkyi kaupungin rakenteessa. Kruununhaan historiassa todetaan muun muassa, että hienoston asuma-alueella Elisabethinkadun ja torin ympäristössä oli säätyläistaloja, ja aivan vieressä, Siltavuoren rannalla, asui köyhiä käsityöläisiä ja merimiehiä hökkeleissään.⁴ Asumistason erot olivat tuohon aikaan valtavia puisten tai kivisten usein kaksikerroksisten kaupunkitalojen ja niiden takapihojen ja läheisten kaavoittamattomien alueiden taloissa tai hökkeleissä.

Säätyläiskotien avarat keskusmuurin ympäröimät aulat ja edustustilat avautuivat kadulle tai etelään talon aurinkoiselle puolelle, pihan puoleisen keittiön yhteydessä oli pieni palvelijahuone, makuuhuoneita ei yleensä ollut kuin muutama. Asuntoja lämmitettiin huoneistokohtaisilla tulisijoilla. Viemäri, vesijohto, wc ja kylpyhuonetilat alkoivat vähitellen yleistyä ja kaksi- tai yksikerroksiset talot korvautuivat uusilla 4–5 kerroksisilla kivitaloilla.

Työläisperheen tyypillinen koti oli vuokrattu hellahuone, jossa saattoi oman monilapsisen perheen lisäksi asua asukkeja tai alivuokralaisia. Asuminen oli kallista ja vilkas muuttoliike kaupunkiin ylläpiti asuntopu-
laa. Vesipostit ja viemärikaivot sijaitsivat parhaassa tapauksessa piholla ja vessat erillisessä ulkorakennuksessa.

Pitkäsillan pohjoinen puoli kaupunkia oli ollut vaila asemakaavaa, kunnallistekniikkaa ja muita kaupungin palveluita vuosisadan vaihteen asti. Helsingin kaupungin sosiaalinen asuntotuotanto käynnistyi vuonna 1905 Töölössä ja Alppilassa. Näissä hyvin rakennetuissa asun-

Asuminen viime vuosisadan alussa Helsingissä

Vuonna 1900 asumistaso Helsingissä oli matala. Lähes puolet asunnoista oli hellahuone-tyyppisiä ja asunnoista lähes kaksi kolmannesta sijaitsi 1-kerroksisissa puutaloissa. Keskimääräinen asukkaiden lukumäärä asuntoa kohti oli 5,2 ja asumisväljyys oli 2,1 henkilöä huonetta kohti. Yhden huoneen asunnossa asui keskimäärin 4 henkilöä ja kahden huoneen asunnossa 5,2 henkeä (keittiö lasketaan myös huoneeksi) ja niissä asui 59 % koko kaupungin väestöstä. 5 huoneen tai sitä suurempia huoneistoja oli 15 % asunnoista ja koko väestöstä niissä asui 25,0 %, keskimäärin 8,8 henkilöä/huoneisto. Ahtaasti tuolloisten tilastollisten normien mukaan (vähintään 4 henkilöä/huone keittiö huoneeksi laskien) asui 35 949 henkilöä eli 39 % koko väestöstä.¹

Uusia asuntoja rakennettiin vilkkaasti viime vuosisadan ensimmäisellä kymmenellä ja asuntojen määrä kasvoi kymmenessä vuodessa 53 % - asukkaiden määrä vähemmän, eli 41 %. Vuonna 1910 asuntoja oli jo 28 000 ja asukkaita 131 000. Asuntokannan väestöä nopeampi kasvu näkyi hienoisena asumistason paranemisena; vuonna 1910 oli asukkaita/ huoneisto 4,8 ja henkilöitä/huone 2,0. Ahtaasti asuvia oli kuitenkin edelleen runsaasti. Tilastojen mukaan 1-4 huoneen huoneistoista 40 % oli ahtaasti asutettuja, eli niissä asui huonetta kohti vähintään neljä henkeä. Kaiken kaikkiaan 1-4 huoneen asunnoissa asui 105 788 henkeä eli koko väestöstä 82 %. Asuntojen varustetaso viime vuosisadan alun Helsingissä oli myös vaatimaton. Vuonna 1910 kylpyhuone oli 22 %, sähkövalo 32 % huoneistoista.²

1 Suomenmaan virallinen tilasto 1908, 28-32, 51-53, 71; Siipi 1962, 259-269

2 Tilastollinen päätoimisto 1917, 4, 56-57, 61-64

noissa oli harvinaisia mukavuuksia kuten sisään asti tuleva vesijohto ja viemäri, kylmäkomero sekä hellakakuuni.⁵

Kaupungin vuokra-asuntojen ensimmäiset asukkaat olivat kaupungin työmiehiä. Valinnassa suosittiin suurten perheiden isiä. Hankkeella oli myös sosiaalisia tavoitteita, mutta vuonna 1911 toteutetun tutkimuksen mukaan ne eivät toteutuneet. Asuntojen vuokrat olivat korkeat, alivuokralaisten ja asukkien pito kiellettyä. Korkeat asumiskustannukset ajoivat suurimmat perheet pienimpiin asuntoihin, joten niissä asuttiin ahtaammin kuin työläisasunnoissa keskimäärin.⁶

5 Jäppinen 2009, 26

6 Emt., 28-29

Asuntorakentaminen, asuntokanta ja asumistaso 1920- ja 1930-luvulla

1910-luvulla ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan vaikeissa yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa oloissa asuntokannan ja väestön kasvu Helsingissä hidastui ja asuntojen määrä kasvoi vuoteen 1920 mennessä 33 %, mutta asukkaiden määrä vain 17 %. Asuntojen väestön määrää nopeamman kasvun tuloksena asumisväljyys kasvoi ja asukkaiden määrä huoneistoa kohti laski ja oli 4,2 asukasta /huoneisto vuonna 1920. Ahtaasti asuminen oli kuitenkin edelleen hyvin tyyppillistä; vuonna 1920 oli 1–4 huoneen ahtaasti asuttujen huoneistojen osuus kaikista 1–4 huoneen huoneistoista 39 %. Ahtaasti asuttuna tuolloisten tilastollisten normien mukaan pidettiin sellaista huoneistoa, jossa oli 3 henkilöä tai enemmän huonetta kohti keittiö huoneeksi laskien.⁷

1920-luvulla erityisesti vuosikymmenen lopulla asuinrakentaminen Helsingissä oli erittäin vilkasta. Yhteensä valmistuneiden asuntojen määrä suhteessa asukaslukuun koko vuosikymmenellä oli lähes kolminkertainen verrattuna tähän päivään. 1920-luvulla valmistui 1 000 helsinkiläistä kohti 14,2 asuntoa; 2000-luvun Helsingissä valmistuneita asuntoja oli tuhatta asukasta kohti 5,6. Jos 2000-luvulla olisi tuotettu suhteessa asukaslukuun yhtä paljon asuntoja kuin 1920-luvulla, niin se olisi merkinnyt keskimäärin noin 8 000 asunnon vuosittaista tuotantoa. Rakentamisen volyymin kertoo sekin, että esimerkiksi vuonna 1929 valmistui yhteensä 4 957 asuntoa – 2000-luvulla kaikkein vilkkaimman rakentamisen vuonna 2000 sata asuntoa vähemmän eli 4 853.⁸

Valmistuneita
asuntoja Hel-
singissä 1000
asukasta kohti
vuosikymmenit-
tään 1920–2009

	Valm.as/ 1000 asukasta	Valm.as/ vuosi
1920–1929	14,2	2 366
1930–1939	9,2	2 086
1940–1949	3,5	1 056
1950–1959	9,6	3 872
1960–1969	11,9	5 842
1970–1979	8,6	4 326
1980–1989	8,2	3 979
1990–1999	7,2	3 716
2000–2009	5,6	3 167

7 Tilastollinen päätoimisto 1922, 34, 38, 42

8 Helsingin kaupungin tietokeskus, rakentamisen tilastot

Vuosisadan vaihteen puurakenteinen ja matalien talojen kaupunki alkoi 1920-luvulla varsin nopeasti muuttua. Helsinki muuttui kerrostalokaupungiksi, sillä jo vuonna 1930 kaikista kaupungin rakennuksista oli kaksi kolmasosaa kolmikerroksisia tai sitä korkeampia (asunnoista kerrosluvun mukaan ei ole tilastoa).⁹

Kaupunkimainen kerrostalo-Helsinki oli kuitenkin vielä pieni. Avaraa, valoisaa ja maiseman muotoja seuraavaa suunnittelua toteutettiin keskustan läheisyydessä esimerkiksi Etu-Töölön suunnitelmassa, joka syntyi Suomen ensimmäisen asemakaavakilpailun tuloksena. Tätä maalaisidylliä muistuttavaa huvila-aluetta oli aluksi suunniteltu lähinnä työväestön heikkoa asumistilannetta parantamaan, sillä alueella oli kehittyvässä runsaasti teollisuutta kuten Pitkäsillan pohjoispuolellekin. Keskeinen sijainti ja uusi asemakaava nostivat kuitenkin alueen arvoa ja uusista kerrostaloista tuli sittemmin virkamiesten ja vauraan keskiluokan asuinalue. Etu-Töölön pääasiassa 6–7-kerroksisten rakennusten tyyli-suuntana oli 1910-luvun alussa myöhäisjugend. Myöhemmin, 1920-luvulla kun rakentaminen oli vilkkaimmillaan, vallitsevaksi tyyliksi nousi klassismi, jonka punatiilisen muodon esikuva oli peräisin Tanskasta ja Alankomaista.¹⁰

1930-luvun lopulla alettiin rakentaa Käpylän Olympiakylää¹¹, joka edusti väljää luonnonläheistä 1930-luvun funktionalismia. Asuntojen koot vaihtelivat 55–60 neliön tuntumassa ja perheasunnon ideaalina oli keittiön, olohuoneen ja makuuhuoneen tai kahden kokonaisuus. Myös Hermannissa vanha asuntokanta korvaantui uusilla samoja ihanteita edustavilla kerrostaloasunnoilla.

Vilkkään rakentamisen seurauksena asuntokanta kasvoi voimakkaasti; vuodesta 1920 vuoteen 1930 mennessä 60 % ja väestö 36 %. Vuonna 1930 asuntoja oli jo 58 000 ja asukkaita 210 000. Asuntojen keskikoko ei kuitenkaan kasvanut vaan päinvastoin, hieman laski – keskimäärin asuntoa kohti vuonna 1930 oli 2,4 huonetta, kun vuosisadan vaihteessa

1910-luvulla huvilakaupunkiaate levisi Helsingissä. Syntyi uusia varakkaan keskiluokan huvilakaupunkeja Kulosaa-reen ja Haagaan. 1920-luvulla käynnistyi huvila-aatteen innoittamana Puu-Käpylän rakentaminen työväestölle. Puu-Käpylässä taloissa oli 2-12 asuntoa. Asunnot olivat ajan hengen mukaan pieniä. Niiden yleisin asutokoko oli kaksi huonetta ja keittiö tai huone ja keittiö. Puu-Käpylässä elettiin kuitenkin jo paljon väljemmin kuin lähialueen muissa asunnoissa.

”Meidän asunto oli omistusasunto, kuului ns. asunto-osuuskuntaan. Käyttötilat olivat n. 75 neliötä, 2 h ja keittiö... Talot olivat kahden perheen taloja. Tähän yhteyteen oli rakennettu sosiaalitylöitä. Oli pesutupa, ulkokäymälä, jota kaupunki tyhjensi pari kertaa kuukaudessa sekä vesiposti pesutuvan yhteyteen, josta ihmiset saivat vettä koska asuntokohtaista vettä ei ollut saatavilla.” Jokaisesta 8 taloa ja 16 perhettä varten ... ”oli lisäksi pieni puutarha n. 600 m². ”(Olavi Linnoave)¹

1 Åström 1999, 91

9 Tilastollinen päätoimisto 1932, 12

10 Korhonen 2002, 17-19

11 Emt., 17-19

asuntoa kohti oli keskimäärin 2,5 huonetta. Ahtaasti asuttuja 1–4 huoneen huoneistoja oli 24 %. Asuntojen varustetaso alkoi myös parantua ja esimerkiksi sähkövalo yleistyi nopeasti; vuonna 1930 se oli jo 84 % huoneistoista. Kylpyhuoneen yleistyminen oli hitaampaa: vuonna 1930 se oli 33 % huoneistoista, mutta vesijohto oli kuitenkin jo 85 % huoneistoista. Keskuslämmitystä varustetasoon kuuluvana tekijänä alettiin tilastoida vuodesta 1930 lähtien – keskuslämmitys oli tuolloin 22 % huoneistoista.¹²

Vuokralla asuminen Helsingin asumismuoto

Viime vuosisadan vaihteessa Helsingissä vuokralla asuminen oli ylivoimaisesti suosituin asumismuoto. Vuonna 1910 huoneistoissa oli vuokralaisten käytössä 85 %. Omistusasuminen alkoi kuitenkin erityisesti 1920-luvulla selvästi yleistyä ja vuonna 1930 enää 63 % huoneistoista oli vuokralaisten käytössä ja omistusasunnossa asuvien huoneistoja oli 36 %.¹³

Toisaalta varsinaisten vuokralaisten lisäksi asui runsaasti ihmisiä asukkeina ja alivuokralaisina. Asukki on henkilö, joka kuuluu yksityisruokakuntaan olematta sukua sen jäsenille ja saaden sen yhteydessä täysihoidon (asunnon ja ruoan) korvausta vastaan. Alivuokralaisella taas tarkoitetaan henkilöä, joka on vuokrannut osan huoneistoa asunnonhaltijalta, mutta jolla on erillinen ruokatalous.¹⁴ Asukeista eikä alivuokralaisistaakaan ole tilastoja ennen kuin vuodelta 1930, mutta tutkimustietojen mukaan asukkijärjestelmä kuului olennaisena osana vielä viime vuosisadan alunkin asumisjärjestelyihin. Asukki- ja alivuokralaisjärjestelmässä on toisaalta kysymys asuntojen määrän riittämättömyydestä, mutta se oli myös asukeille halvempi asumismuoto ja varsinaisille asunnonhaltijoille järjestely tuotti tuloja. Lisäksi järjestelmä toimi sosiaalisen kontrollijärjestelmän osana, kun asukkijärjestelmän kautta maalta muuttavat nuoret saatiin perheissä asuessaan (useimmiten sukulaisten) valvonnan piiriin. Kontrollin muoto muuttui kun asukkijärjestelmästä tuli elinkeino, mutta säilyi kuitenkin¹⁵. Vuonna 1930 väestölaskennan mukaan asukkeja oli tuolloin 10 600 ja alivuokralaisia 13 000 eli 11 % koko väestöstä¹⁶.

1930-luvun lama näkyi asuinrakentamisen romahduksena. Vuosikymmenen ensimmäisellä puoliskolla valmistui vuosittain keskimäärin vähän yli 1 000 asuntoa mutta esim. vuonna 1933 valmistui vain 583 asuntoa. 1930-luvun loppupuoliskolla asuntotuotanto lähti jälleen vilk-

12 Tilastollinen päätoimisto 1932, 18–20, 34–38, 40–43

13 Tilastollinen päätoimisto 1917, 4; Tilastollinen päätoimisto 1932, 22–23

14 Fougstedt, Hyppölä, Purola & Strömmer 1962

15 Juntto 1990, 111–115; Siipi 1962, 262–264; Waris 1932, 263–264

16 Tilastollinen päätoimisto 1932, 56–57

kaana käyntiin – keskimäärin tuolloin valmistui asuntoja jo vähän yli 3 000/ vuosi, mutta esimerkiksi vuonna 1938 valmistui jo 4 112 asuntoa.¹⁷ Asuntotilanne olikin 1930-luvun lopussa varsin poikkeuksellinen, sillä joidenkin tilastollisten laskemien mukaan asunnontarve oli tuolloin Helsingissä tyydytetty¹⁸, joskin esimerkiksi yömajoiissa asuminen kasvoi 1930-luvun toisella vuosikymmenellä¹⁹.

Sotien jälkeinen aika 1940-luvulla

1940-luvulle siirryttäessä asuntotilanne Helsingissä muuttui dramaattisesti ja Suomen historian poikkeukselliset vuodet näkyivät suoraan myös Helsingin asuntomarkkinoilla. Sota-aikoina kaikki ponnistelut olivat suunnattu sodasta selviämiseen ja sotien jälkeen oli taloudellisen toiminnan käynnistäminen ja myös luovutetusta Karjalasta muuttamaan joutuneen noin 400 000 siirtoväkeen kuuluvan asuttaminen ja elämisen edellytysten järjestäminen keskeisellä sijalla yhteiskunnassa ei vain Helsingissä, vaan koko maassa. Kaikkia rauhan ajan normaaleja toimiakaan ei pystytty tekemään ja esimerkiksi väestö- ja asuntolaskentaa ei tehty vuonna 1940.

1940-luvulla Helsinkiin syntyikin kova asuntopula, johon vaikutti muuttoliikkeen ja siirtoväen asuttamisen lisäksi myös asuntokannan normaalia suurempi poistuma (pommituksissa menetetyt asunnot) ja asuntotuotannon romahdus (1940-luvulla asuntoja valmistui keskimäärin 3,5 asuntoa 1000 asukasta ja keskimäärin 1 056 asuntoa/vuosi). Asuntopula Helsingissä ilmeni tilastollisesti alivuokralaisten määrän ja asunnottomuuden kasvuna sekä ahtaasti asumisen yleisyytenä ja asumisväljyyden kasvun pysähtymisenä. Asuntopulaan ei pystytty vastaamaan Helsingissä samoin kuin ei muuallakaan maassa vielä 1940-luvun lopulla asuntoja rakentamalla, kun maan talouden resurssit oli suunnattu sotakorvauksista suoriutumiseen ja yleensä taloudellisen toiminnan käynnistämiseen sekä siirtoväen asuttamiseen.²⁰

1930-luvulla oli arvioitu tilastollisesti asuntotarjonnan olleen tasanaisessa ja kun vielä vuonna 1938 tilastollisten laskelmien mukaan asunnontarve Helsingissä oli tyydytetty, (joskin esimerkiksi kasvava yö-maja-asuminen ei sitä välttämättä osoita) niin vuonna 1950 käytetystä menetelmästä riippuen asuntovajaukseksi arvioitiin 19 000–28 000 asuntoa – asuntoja tuolloin oli 106 000. Näissä laskelmissa oli otettu huomioon mm. asunnontarpeeseen vaikuttavat väestönmuutokset ja lisäksi asunnottomuuden ja ylisuuren alivuokralaisuuden aiheuttama asunnontarve.²¹

-
- 17 Helsingin kaupungin tietokeskus 2007, 10–11;
Helsingin kaupungin tietokeskus, rakentamisen tilastot
- 18 Modeen 1947, 95–105
- 19 Taipale 1982, 123
- 20 Juntto 1990, 200–216; Siipi 1962, 255–259;
Turpeinen 1997, 76–79
- 21 Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1958, 45–47

Laskelmien pohjana olevat asutokysyntää kuvaavat kriteerit ovat luonnollisesti suhteellisia ja aikasidonnaisia. On kuitenkin varmaa, että nykyisten asunnontarvekriteerien mukaan vajuus olisi huomattavasti suurempi.

Kun uusia asuntoja tuottamalla ei pystytty helpottamaan asuntomarkkinoiden vaikeutunutta tilannetta, niin käytettiin hallinnollisia ja lainsäädännöllisiä keinoja. Vuokrasäännöstelyä koskevat ensimmäiset lait säädettiin jo 1940-luvun alussa. Sääntelyyn liitettiin myöhemmin myös pakollinen kunnallinen asunnonvälitys, jota hoitamaan Helsinkiin perustettiin vuonna 1943 huoneenvuokralautakunta, jolla oli mm. oikeus osoittaa lisää asukkaita huoneistoihin, joissa oli vähemmän kuin yksi henkilö huonetta kohti.²²

1950-luvun asuntopulan ilmentymiä

1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa asuntopula ilmeni pahimmillaan raskaana asunnottomuutena. Tuolloisesta asunnottomuudesta osa liittyi poikkeusoloihin ja oli luonteeltaan toisen tyyppistä kuin esim. 2000-luvun Helsingissä. Asunnottomia asui 1940-luvun Helsingissä mm. pommisuojoissa, kirkkojen sakasteissa ja seurakuntasaleissa, velodromin pukuhuoneissa, tilapäisissä parakkirakennuksissa, siirtolapuutarhamökeissä ja muissa terveydelle vaarallisissa tilapäissuojoissa. Näissä tiloissa, jopa pommisuojoissa asui myös lapsiperheitä.²³

Tilastollisesti laskettiin asunnottomia olleen vuonna 1950 Helsingissä 4 122, joskin todellisen lukumäärän on arvioitu olleen huomattavasti suurempi²⁴. Vuoteen 1955 mennessä määrä hieman putosi, mutta asunnottomuuden rakenteessa ei viidessä vuodessa todennäköisesti tapahtunut olennaisia muutoksia. Lapsiperheiden osuus asunnottomista oli varsin suuri (alle 10 -vuotiaita lapsia asunnottomista oli 11 %), naisten osuus oli lähes puolet ja nuoria 20–29 -vuotiaita oli 35 % kaikista tilastoiduista asunnottomista.²⁵ Asunnottomien pommisuojoissa asuminen saattoi kestää pitkäänkin. Eräässä kuvauksessa kerrotaan 18 kuukautta kestäneestä asumisesta maan alla, pariskunnalla oli 7–8 m² pahvilla erotettu tila Helsinginkadun pommisuojoissa. ”48 perhettä oli, kaksi sähköhellää, joissa kuusi liekkiä”.²⁶ Viimeinen asuinkäytössä ollut pommisuoja suljettiin vasta vuonna 1954²⁷.

Alivuokralaisten määrä lisääntyi 1940-luvulla nopeasti, toisaalta aikaisempaan historialliseen vaiheeseen liittyvän asukijärjestelmän merkitys ja samalla myös asukkien määrä väheni. Alivuokralaisuutta pidettiin

22 Siipi 1962, 257–259; Juntto 1990, 200–216

23 Taipale 1982, 120–128, 184–190

24 Taipale 1982, 53

25 Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1958, 38–39

26 Taipale 1982, 126

27 Pulma 2000, 129–130

tuolloin normaalina ja hyväksyttävänä ilmiönä ja alivuokralaisten osuus väestöstä oli suuri. Helsingissä oli vuonna 1950 alivuokralaisruokakuntia 37 097 ja näihin ruokakuntiin kuului 51 315 henkilöä. Jos tämän päivän Helsingissä olisi suhteessa yhtä paljon alivuokralaisia, niin se merkitsisi noin 80 000 alivuokralaista. Nopeaa asuntotilanteen paranemista kuvaa kuitenkin se, että viiden vuoden kuluttua vuonna 1955 alivuokralaisruokakuntien määrä oli enää 25 540.²⁸

Tämän jälkeen erityisesti 1970-luvulla alivuokralaisten määrä väheni nopeasti. Vuonna 1970 oli alivuokralaisruokakuntia 22 632 ja alivuokralaisia 28 571, mutta vuonna 1980 alivuokralaisruokakuntia oli enää 8 347. Tämän jälkeen alivuokralaisten määrä ei ole enää tilastoitu.²⁹

Asuntopulan taustalla oli myös Helsingin asuntokannan huoneistorakenteen vinous suhteessa asuntokuntien kokoon. Vuonna 1950 Helsingin asuntokannan huoneistokokorakenne oli varsin samanlainen kuin viime vuosisadan vaihteessa. Pienten 1–2 huoneen (keittiö huoneeksi lukien) asuntojen osuus asuntokannasta oli 69 % eli lähes sama kuin vuonna 1900, ainoastaan keskikokoisten eli kolmen huoneen asuntojen osuus oli vuoteen 1950 mennessä kasvanut 8 prosentista 15 prosenttiin, mutta vastaavasti isojen 5 huoneen ja sitä suurempien asuntojen osuus vähentynyt 15 prosentista 8 prosenttiin. Helsingin asuntokannan pienasuntovaltaisuuden juuret ulottuvatkin varsin kauas aina 1900-luvun alkuaan. Asuntokuntarakenteen puolestaan painottui monihenkisiin talouksiin. Kaikista asuntokunnista oli tuolloin neljän hengen ja sitä suurempia asuntokuntia 41 prosenttia ja yhden hengen asuntokuntia 11 prosenttia. Nykyisin tilanne on melkein päinvastainen; vuonna 2009 yhden hengen asuntokuntia oli 49 prosenttia ja neljän hengen ja sitä suurempia asuntokuntia 10 prosenttia. Asuntokannasta on puolestaan nykyisin yhden ja kahden huoneen asuntoja 40 % ja viiden huoneen ja suurempia asuntoja 28 % (keittiö huoneeksi lukien).³⁰

Asuntopulaa vuonna 1950 kuvaa myös se, että muutokset vuonna 1950 asuntojen koossa ja asuntoväljyydessä vuoteen 1930 verrattuna olivat varsin vähäiset. Vuonna 1950 asukkaiden lukumäärä huoneistoa kohti oli 3,4 – kun vuonna 1930 se oli ollut 3,6, ja huonetta kohti oli keskimäärin 1,5 henkeä eli sama määrä kuin vuonna 1930. Samoin tilannetta kuvaa se, että 1–2 huoneen asunnoissa asui suhteessa yhtä paljon helsinkiläisiä kuin 50 vuotta aiemmin eli 60 % asuntoväestöstä – asuntokunnistahan 1–2 hengen talouksia oli vain 35 %. Suurissa asunnoissa (5 h+) asui vain 12 % asukkaista, mutta asuntokannasta niiden osuus oli vain 8 %. Ahtaasti asuminen koskikin tuolloin erityisesti pienissä asunnoissa asuvia.³¹

28 Tilastokeskus, tilastotietokannat; Pulma 2000, 129–130

29 Tilastokeskus, tilastotietokannat

30 Tilastokeskus, tilastotietokannat

31 Tilastokeskus, tilastotietokannat

Asumistaso sotien jälkeisessä Helsingissä

Ahtaasti asuminen oli viime vuosisadan alussa samoin kuin vuosisadan puolivälissä yleistä Helsingissä ja oli tuolloin niin kuin se on vielä tänäänkin ominaista helsinkiläiselle asumiselle. Asumisahtauden kriteerit ovat kuitenkin toistuvasti muuttuneet, mikä kuvaakin ilmiön suhteellisuutta. Huolimatta siitä, että erityisesti sodan jälkeisenä aikana asumisahtaus oli Helsingissä todellinen ongelma, niin toisaalta ahtauden lieventymistä samoin kuin käsitteen suhteellisuuttakin kuvaa se, että asumisahtauden kriteerit olivat vuosisadan vaihteesta vuoteen 1950 muuttuneet kolme kertaa ja kaiken kaikkiaan tilastolliset ahtauskriteerit ovat sadan vuoden aikana muuttuneet kuusi kertaa³². Vuoden 1950 väestölaskennassa asumisahtauden normit muuttuivat jälleen: tuolloin pidettiin ahtaasti asuttuina asuntoja, joissa oli enemmän kuin kaksi henkilöä huonetta kohti, kun keittiö lasketaan huoneeksi (normi 1) – edellisessä vuoden 1930 väestölaskennassa oli ahtaasti asuttuina pidetty asuntoja, joissa oli enemmän kuin 3 henkeä huonetta kohti.

Vuonna 1950 oli ahtaasti asuvien ruokakuntien osuus 22 % kaikista helsinkiläisistä asutokunnista ja kaikista asukkaista oli ahtaasti asuvia vähän vajaa kolmannes³³. Ahtaasti asuminen ja yleinen alivuokralaisuus merkitsivät samalla sitä, että keittiöitä käytettiin hyvin yleisesti myös nukkumiseen. Vuonna 1955 Helsingin 76 500 asunnosta, jossa oli keittiö, oli 69 % sellaisia, joiden keittiössä nukuttiin. Toisaalta Helsingissä oli vuonna 1955 vielä 8 700 hellahuonetta eli asuntoa, joka käsitti vain yhden huoneen, joka oli samalla keittiö.³⁴

Kun asuntotilanne alkoi parantua ja pahin asutopula 1950-luvulla alkoi lieventyä, niin myös ahtaasti asuminen väheni varsin nopeasti. Vuonna 1960 oli 11 % helsinkiläisistä asutokunnista ja 17 % asutoväestöstä ahtaasti asuvia ja vuonna 1970 tämän normin mukaisesti ahtaasti asuvia oli enää 5 % asutokunnista ja 7 % asutoväestöstä. Tähän päivään mennessä kaikkein ahtaimmin asuvien osuus on edelleen vähentynyt – vuonna 2009 näin ahtaasti eli yli 2 henkilöä/huone keittiö huoneeksi lukien asui 0,3 % asutokunnista ja 0,7 % asutoväestöstä eli 4 101 henkeä.

Vuoden 1990 väestölaskennassa otettiin käyttöön vielä nykyisinkin ahtaasti asumisen kriteerinä pidetty normi 4 eli ahtaasti asuttuna pidetään asumista, kun huoneistossa on enemmän kuin yksi henkilö huonetta kohti, kun keittiötä ei lasketa huoneeksi. Tämän normin mukaan vuonna 2009 ahtaasti asuvia asun-

Uusi koti oli valtava pienen yksión jälkeen. Tyhjissä valkoisissa huoneissa kaikui kum-masti”, muistelee Maunulaan neljävuoti-aana Siltasaaresta vuonna 1952 muuttanut nainen.¹

1 Åström 1999, 90, 113, 114

32 Kriteerien muutokset vuodesta 1970 lähtien ks. Tilastokeskus 2011
33 Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1960
34 Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1960, 9

tokuntia oli 10 % asutokunnista ja ahtaasti asuvia asukkaista oli 20 % eli 110 000 henkeä, kun vielä vuonna 1990 asutokunnista oli 16 % ja asuntoväestöstä 28 % näin ahtaasti asuvia. Asumisahtaus on ollut ja on edelleen keskimääräistä useammin lapsiperheiden ongelma. Vuonna 2009 Helsingissä normin 4 mukaan oli neljähenkisistä ja sitä suuremmista talouksista ahtaasti asuvia 56 %.³⁵

Asutokannan varustetaso oli viime vuosisadan puolivälissä matala. Vuonna 1950 oli sellaisia asuntoja, joista puuttui vesijohto lähes viidennes ja asuntoja, joista puuttui lämmin vesi kolme viidennestä koko asutokannasta. Myös peseytymistilat puuttuivat yli puolesta asunnoista. Voimakkaan asuinrakentamisen ja peruskorjaamisen sekä heikosti varustettujen huonokuntoisten asuntojen purkamisen myötä asuntojen varustetaso on kohonnut ja nykyisin käytännöllisesti katsoen kaikissa asunnoissa on edellä mainitut perusvarusteet.³⁶

Asutorakentaminen 1950–1960-luvuilla

1940-luvulla oli Helsingin vaikeaan asutopulaan reagoitu poikkeustoimin rakentamalla väliaikaiseksi tarkoitettuja pienasuntoja parakimaisiin puutaloihin Kumpulaan, Toukolaan, Koskelaan ja Maunulaan käytettäväksi lähinnä perheasuntoina. Rakennuksiin ei tullut vesi- ja viemärijohtoja vaan ne korvattiin ulkona sijaitsevilla vesi- ja viemäriposteilla. Asutopulaa helpottamaan aloitettiin myös Maunulaan ja Koskelaan hieman tasokkaampien pienhuoneistojen rakentaminen, joista Kumpulan Puistotalot nimisen kiinteistön asunnot ovat edelleen kaupungin vuokralaisten käytössä.

Pysyvämpiä aina tähän päivään kestäneitä rakentamisratkaisuja tehtiin omakotitalorakentamisen puolella. Standardoitujen, puisten omakotitalojen suunnittelu oli alkanut jo ennen sotaa

Myös vanhassa Hermannissa asunnoista puuttuivat modernit mukavuudet.

”Täällä oli monta taloa, joissa ei ollut vesijohtoa eikä viemäreitä, vaan käytettiin ”vie mennessä, tuo tullessa” systeemiä eli laskiämpärillä vietiin jätevedet ulos ja vesiämpärillä tuotiin uutta raikasta kaivovettä pihalla olevasta kaivosta. Meidän talossa oli asukkaita vinttikerroksesta kivijalkaan asti.” (Marjatta Niemi, Hermannii)

”Karstulantien talot olivat valkoisia väriltään ja rapattuja, myöhemmin ne puupinnoitettiin. Oli kaksi rappua ja kerrosta kohden neljä asuntoa, yksiöitä ja kaksioita, jokaisessa kerroksessa oli oma WC-tila ja voi kuvitella tilannetta aamulla kun aikuiset lähtivät työhön ja lapset kouluun samanaikaisesti. Asuntojen lämmitys hoidettiin puuhellalla. Rakennukset olivat melko hataria ja kovalla pakkasella ikkunat jäätyivät. Jääkaappeina toimi ikkunanvälit ja kesällä ruokatarvikkeet vietiin kellarikomeroon.” (Pentti Koivu muistelee Vallilan Kuntia²)

- 1 Äström 1999, 90
- 2 Emt., 90

35 Helsingin kaupungin tietokeskus 2006, 22; Tilastokeskus, tilastotietokannat

36 Helsingin kaupungin tietokeskus 2006, 4; Tilastokeskus, tilastotietokannat

Motto

"Nykyajan tunnuksena ei enää ole 'puistoja kaupunkeihin', vaan 'kaupungit puistoihin', ts. rakennukset luonnon piiriin. Siten sulautuvat pihat ja tonttialueet yhdessä vie-
reisten rakentamattomien alueiden kera suureksi yhtenäiseksi puistokaupungiksi, missä ihminen ja luonto jälleen voivat löytää toisensa, niin että elämän raittius ja ilo voi palata kaupunkeihin, mistä suurkaupungistuminen jo oli ne melkein karkottanut."¹

1

Meurman 1947, 367

1930-luvun lopulla, mutta sota antoi lopullisen sysäyksen taloteollisuudelle. Väli rauhan aikana rakentaminen käynnistyi Ruotsin lahjoittamien koottavien puisten omakotitalojen, niin kutsuttujen ruotsalaistalojen pysyttämiseksi. Taloja valmistui nopeasti eri puolille Suomea ennen kaikkea kaupunkien liepeille. Pienimmät Pirkkolaan rakennetut ruotsalaistalot olivat vain 52 neliöisiä huoneen ja keittiön asuntoja.³⁷

Myös niin sanottujen rintamamiestalojen rakentaminen alkoi sodan jälkeen. Niiden rakentamista vauhditti sekä rakentamisen tueksi laaditut tyyppipiirustukset että myös maanhankintalaki, joka velvoitti kunnat luovuttamaan tontteja rintamamiehille ja siirtoväelle. Kuutiomaiset, ulkoasultaan pelkistetyt tyyppitalot poikkesivat tuolloin maaseudun ja kaupunkien rakennetusta ympäristöstä ja erottuivat selvästi muusta rakennuskannasta. Vuosikymmenten kuluessa ne ovat kuitenkin muuttuneet lähes itsestään selväksi osaksi suomalaista maisemaa ja niin tutuiksi, että niitä pidetään jo suomalaisen omakotiasumisen arkkityypinä. Rintamamiestaloja voidaankin pitää kansainvälisen modernismin erityisinä suomalaisina sovelluksina.

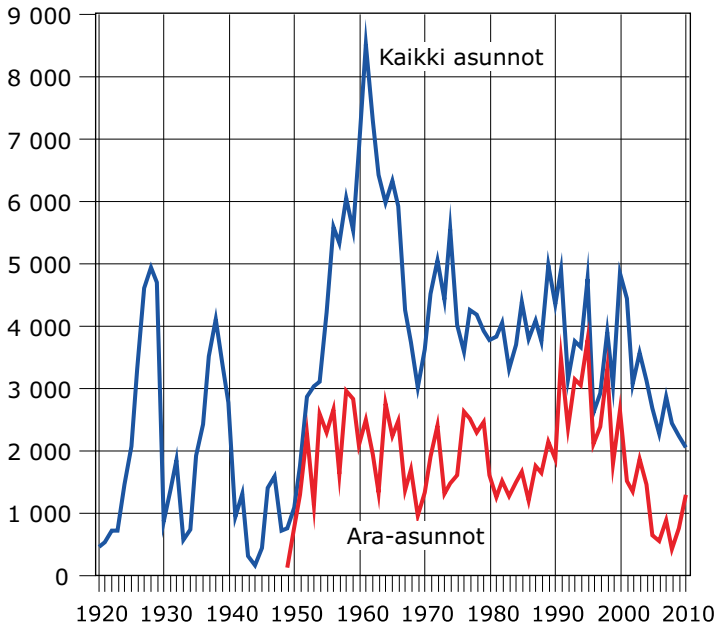
Rintamamiestalojen alakerrassa oli tavallisesti kolme tasakokoista huonetta: keittiö, makuuhuone ja olohuone. Eteisen viereen oli tavallisesti sijoitettu pesuhuone. Ullakolle oli mahdollista rakentaa myöhemmin pari huonetta lisää – tai vuokrata ne aluksi ulkopuoliselle.

Rintamamiestaloja rakennettiin Helsingissä mm. Herttoniemeen, Marttilaan, Pakilaan ja Paloheinään.

Jälleenrakentaminen leimasi suomalaista asumista pitkälle 1960-luvulle asti. Suurin osa 1950-luvun uusista asuinalueista rakennettiin vanhan kaupunkirakenteen ulkopuolelle luonnonläheiseen maastoon. Luonnonläheisen asumisen ihanne ja lapsiperheiden hyvinvointi olivat suunnittelun johtoteemoja. Uusilla asuinalueilla, kuten Helsingin Maunulassa, Herttoniemessä, Etelä- ja Pohjois-Haagassa, Munkkivuorella ja Espoon Tapiolassa, yhdistettiin toisiinsa matalia, pitkänomaisia kerrostaloja eli lamellitaloja, korkeampia pistetaloja sekä omakoti ja rivitaloja. Metsälähiöiden uusi kaupunki erosi sekä maaseudusta että umpikortteleihin perustuvasta kaupungista. Kun perinteisessä kaupunkikorttelissa rakennukset reunustavat pihon, niin funktionalistisissa avointa tilaa korostavassa rakentamisessa on päinvastoin: siinä pihat ympäröivät rakennuksia. Samalla katosi erottelu talojen kadun- ja pihanpuolen välillä.

Vuonna 1948 säädettiin määräaikaiset veronhuojennuslait yksityisten vuokra-asuntojen hankinnan ja rakentamisen tukemiseen ja vuonna

Asuntojen lukumäärä

Kuvio 2.
Valmistuneet
asunnot Helsin-
gissä 1920–2010,
erikseen
ara-asunnot
1949–2010

1949 aravalait. Aravalainat suuntautuivat 1950-luvulla pääosin omistus-asuntotuotannon tukemiseen, mutta Helsinki pystyi käyttämään aravaa myös vuokra-asuntotuotantoon ja ensimmäinen aravavuokratalo Helsinkiin valmistui jo vuonna 1950. Aravaa merkityksellisemmäksi 1950-luvun vuokra-asuntotuotannon kannalta on kuitenkin nähty verohuojennuslait, jotka tukivat yksityisten vuokra-asuntojen rakentamista. Aluksi aravalainat suuntautuivat lähinnä omistusasuntotuotantoon ja toisaalta niitä pystyivät hyödyntämään lähinnä vain keskimääräistä parempituloiset asunnonhankkijat.³⁸ Aravatuki oli kuitenkin merkittävä vilkkaan asuinrakennustoiminnan vauhdittaja, sillä 1950-luvulla Helsingissä valmistuneista 39 000 asunnosta oli arava-asuntoja yli puolet. 1960-luvulla asuntotuotannon painopiste siirtyi vapaarahoitteiseen asuntotuotantoon ja tuolloin arava-asuntoja valmistuneista asunnoista oli enää kolmannes. Aravajärjestelmä vaikutti myös asuntojen varustetason kehittymiseen ja siihen liittyvät korkeat laatukselliset nostivat asumisen tasoa, mutta toisaalta aravan tiukat asuntojen kokoa koskevat määräykset edesauttoivat pienten asuntojen tuottamistradition edelleen juurtumista Helsinkiin. Erityisesti 1950-luvulla, kun tavoitteena oli sodan jälkeen syntyneen hyvin vaikean asuntopulan lievittäminen tuottamalla mahdollisimman paljon asuntoja, oli asuntojen keskikoko pieni - jäädessä aina 1960-luvun

puoliväliin saakka vähän yli 50 m²/asunto. Aravarakentamiselle valtio asetti tiukat väljyysnormit, mutta myös vapaarahoitteisessa tuotannossa asuntojen keskikoko jäi pieneksi. Asuntopulan lisäksi pienten asuntojen suosioon vaikutti myös asukkaiden taloudelliset mahdollisuudet – jälleerakennuskauden alussa asukkaiden taloudellinen liikkumavara oli varsin vähäinen.³⁹

Asuntokanta vuoden 1950 jälkeen

Vaikka suhteellisesti asuntokannan kasvu oli voimakkainta viime vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla, niin määrällisesti asuntokanta on kasvanut eniten vuoden 1950 jälkeen - vuonna 1950 asuntoja oli 106 000 ja vuoden 2009 lopussa 220 000 asuntoa enemmän.

1950- ja 1960-luvuilla asuntokanta kasvoi yhteensä 84 000 asuntoa. Uusia asuntoja tuona aikana valmistui lähes 100 000. Tuon jakson kaikkein vilkkaimman rakentamisen jaksolla vuosina 1960–1964 valmistui keskimäärin 7 000 asuntoa/vuosi - huippuvuonna 1961 jopa 8 537 asuntoa. Asuntotuotanto tuhatta asukasta kohti oli 1950-luvulla 9,6 ja 1960-luvulla 11,9 asuntoa. Myöhemmin 1970- ja 1980-luvuilla uusia asuntoja valmistui jo vähän vähemmän - 1970- ja 1980-luvuilla valmistui 8,6–8,2 asuntoa 1 000 asukasta kohti, 1990-luvulla 7,2 asuntoa ja 2000-luvulla vain 5,6 asuntoa tuhatta asukasta kohti.⁴⁰

Mittava asuntotuotanto 1950–1960-luvuilla merkitsi Helsingissä myös asuntojen purkamista – osittain purettiin yksittäisiä heikosti varustettuja taloja, mutta myös kokonaisia alueita saneerattiin uustuotannon tieltä. Purkamisen myötä poistui nykyisin osin rakennustaiteellisesti arvokkaaksi koettuja alueita tai taloja, mutta toisaalta monille helsinkiläisille saneeraus ja uusien asuntojen rakentaminen merkitsi asumistason huomattavaa kohentumista asumisväljyyden ja varustetason paranemisen myötä. Kantakaupungin saneerauksen vuoksi poistui 1960-luvulla yli 6 000 asuntoa. Poistuman kokonaisuudessaan (asuntojen purkaminen, tuhoutuminen, käyttötarkoituksen muutokset ja asuntojen yhdistäminen) on arvioitu olleen 1960-luvulla noin 13 200 asuntoa ja 1970-luvulla noin 11 200 asuntoa. Poistuman korvaamiseen meni 1960-luvun asuntotuotannosta 23 % ja 1970-luvun alkupuolen asuntotuotannosta 29 % ja 1970-luvun loppupuolen tuotannosta 23 %. Pur-

Uusissa lähiökodeissa oli myös valtavasti tilaa ja avaruutta verrattuna aiempaan asuntoon

'Katsokaa lapset, miten hieno asunto, juokseva vesi, sisäveessa, parveke.' Olimme juuri muuttaneet. Muistan kuinka äiti ihastellen melkein kiisi pikkusisko sylissä uuden kotimme tyhjän olohuoneen poikki aurinkoiselle parvekkeelle", muisteli Käpylän Kisakylään lapsena 1952 muuttanut mies uutta koitaan.¹

1 Åström 1999, 111

39 Helsingin kaupungin tietokeskus, rakentamisen tilastot
40 Helsingin kaupungin tietokeskus 2007, 11–15;
Helsingin kaupungin tietokeskus, rakentamisen tilastot

kamisen vuoksi käytöstä poistuneista asunnoista oli 1970-luvulla kolme neljänestä vuokra-asuntoja ja konttoristuneista noin puolet.⁴¹ 1970-luvulla oli suuria purkukohteita Länsi-Pasilassa, Kumpulassa ja Malmilla. Asuntoalueiden saneeraus onkin muuttanut kaupunkikuvaa huomattavasti kanta-kaupungin alueilla, mutta myös vanhoilla pientaloalueilla, jotka ovat muuttuneet muutoksen myötä kerrostaloalueiksi (Länsi-Pasila, Lassila, Malmi).⁴² Nyttemmin poistuman merkitys on vähäinen – viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana on poistunut asutuskäytöstä keskimäärin 184 asuntoa/vuosi. Nykyisin on asutustuotantoon tullutkin tavallaan päinvastainen ilmiö, sillä asutustuotannossa on laajentunut muussa kuin asutuskäytössä olleiden rakennusten ja asuntojen korjaaminen asutuskäyttöön. Tämän tuotannon osuus 2000-luvulla kaikista uusista valmistuneista asunnoista oli 6 %, mutta esimerkiksi vuonna 2007 käyttötarkoituksen muutoksien yhteydessä valmistuneiden asuntojen osuus oli 12 % kaikista kyseisenä vuonna valmistuneista asunnoista.⁴³

”Mieleen jäävä oli ensimmäinen aamu omassa keittiössä, jossa ensimmäisen kerran sai laskea käsille lämmintä vettä ’omasta’ kraanasta, ei tarvinnut vintata (nostaa) ämpärillä jäätyneestä kaivosta. Sitä onnea.”

Kontulaan muuttanut nainen muistelee kotinsa parvekkeelta avautuvaa näkymää puolestaan näin: ”Kyllähän se vatsasta vähän kouraisikin, kun parvekkeella kävi ensimmäisiä kertoja, mutta näkihän sieltä tosi kauas, aina Tapiolan tornitaloille, joissa olivat nuo V-muotoiset siivekkeet.”⁴⁴

Asuntosuunnittelun suuntauksia 1960–1980-luvuilla

Asuntoja suunniteltiin 1960–70-luvuilla edelleen vanhojen periaatteiden mukaisesti. Talojen kokoaminen teollisesti tuotetuista valmiista elementeistä nopeutti rakentamista ja yhdenmukaisti arkkitehtuuria. Myös uusi rakennusmateriaali betoni aloitti voittokulkunsa. Luonnonläheisen väljän rakentamisen ihanne hallitsi suunnittelua edelleen, mutta nyt vaaleat rakennukset sijoitettiin veistoksellisesti maisemaan ja ne alkoivat hallita sitä, kuten Pihlajamäessä, Kontulassa ja Myllypurossa. Pihlajamäki oli ensimmäinen kokonaan elementtitekniikalla rakennettu lähiö. Asunnoista avautuvien näköalojen takia sitä mainostettiin näköalakaupunkina.⁴⁴

Muuttaminen lähiöön oli osalle asukkaista valinta, mutta kaikilla ei ollut valinnan mahdollisuutta, vaan oli muutettava sinne, mistä ylipäättään sai asunnon toisen maailmansodan ja kaupungistumisen synnyttämässä asutopulassa. Vaikka lähiöistä 1960-luvulla voimistuneen kritiikin myötä kirjoitettiin ennen kaikkea maalta muuttaneiden asuinpaikkoina,

-
- 41 Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto 1974; Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta 1980, 2–4, 13
42 Schulman 2000, 58–68
43 Helsingin kaupungin tietokeskus, rakentamisen tilastot
44 Saarikangas 2010

niihin muutettiin 1950- ja 1960-luvun alkupuolella ennen kaikkea kantakaupungista, vanhoilta esikaupunkialueilta ja niiden puutteellisista ja ahtaista asunnoista. Vasta 1960-luvun puolivälissä niihin alettiin muuttaa enenevässä määrin myös suoraan maalta ja toisista lähiöistä.

Maaseudultakin tie lähiöihin kulki usein kantakaupungin pienten vuokra- tai alivuokralaisasuntojen kautta.

Riitta Jallinojan⁴⁵ mukaan moderni rationaalisuus, asiantuntijajärki, objektiivinen tieto, tasa-arvon ihanne ja keskivertotarpeet määrittivät asuntosuunnittelua pitkälle 1900-luvun loppupuolelle. 1980-luvulla subjektiivinen individualismin ihanteet yhteiskunnassa yleistyivät. Asukas- tai asiakaslähtöinen lähestymistapa sai jalansijaa myös asuntosuunnittelussa, jossa tulisi ottaa huomioon henkilökohtaiset mieltymykset ja elämäntyyli.

Asuntokanta ja asumistaso 1970-luvulla ja sen jälkeen

Helsingin asuntotilanteen kehitykseen 1970-luvulla ja siitä eteenpäin alkoi vaikuttaa voimakas asuinrakentaminen Espoossa ja Vantaalla ja siitä myötä muuttoliikkeen ja kasvaneen asuntokysynnän suuntautuminen Helsingistä pääkaupunkiseudun muihin kuntiin ja myöhemmin myös muualle Helsingin seudulle. Asuntoväestö tämän seurauksena väheni Helsingissä 1970-luvulla yhteensä 35 000 hengellä ja 7 prosentilla. Ilmiö on poikkeuksellinen Helsingin kehityksessä ja vaikutti osaltaan asumisväljyyden kasvuun ja asumisahtauden vähenemiseen.⁴⁶

Asumisväljyyden kasvu ja asumisahtauden väheneminen liittyy asuntojen, asuntokuntien ja asuntoväestön välisen suhteen kehitykseen. Asuntokuntien ja asuntojen määrä Helsingissä on vuodesta 1950 lähtien kasvanut selvästi asuntoväestön kasvua nopeammin. Vuodesta 1950 lähtien asuntojen määrä on kasvanut vuoteen 2009 mennessä 208 %, asuntokuntien määrä 175 %, mutta asuntoväestö vain 60 %.⁴⁷

Vuosikymmenittäin tarkasteltuna nopeinta asuntojen määrän kasvu oli 1950- ja 1960-luvuilla. 1950-luvulla asuntojen määrä kasvoi 37 % ja 1960-luvulla 30 %. Samaan aikaan asuntoväestö kasvoi selvästi vähemmän: 1950-luvulla 22 % ja 1960-luvulla 13 %. Tähän liittyy samaan aikaan tapahtunut asuntokuntien määrän asuntojen määrää hitaampi kasvu ja asuntokuntakoon pieneneminen. Asuntokuntien määrä kasvoi 1950-luvulla 35 % ja 1960-luvulla 32 %.⁴⁸

1970-luvullahan asuntoväestö poikkeuksellisesti väheni 7 % – samaan aikaan kuitenkin asuntokuntien määrä kasvoi 15 % ja asuntojen määrä 17 %. 1970-luvulla myös Helsingin asuntokuntarakenne muuttui nopeasti; yhden hengen asuntokuntien osuus kasvoi 1970-luvulla 24

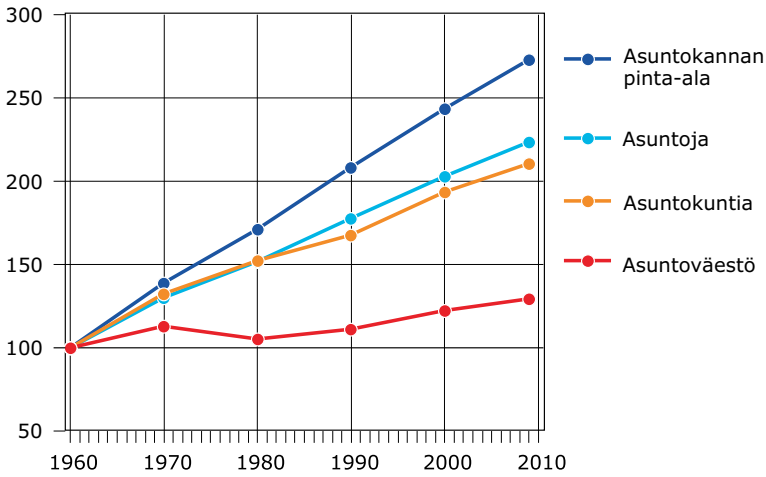
45 Jallinoja 1997

46 Tilastokeskus, tilastotietokannat

47 Tilastokeskus, tilastotietokannat

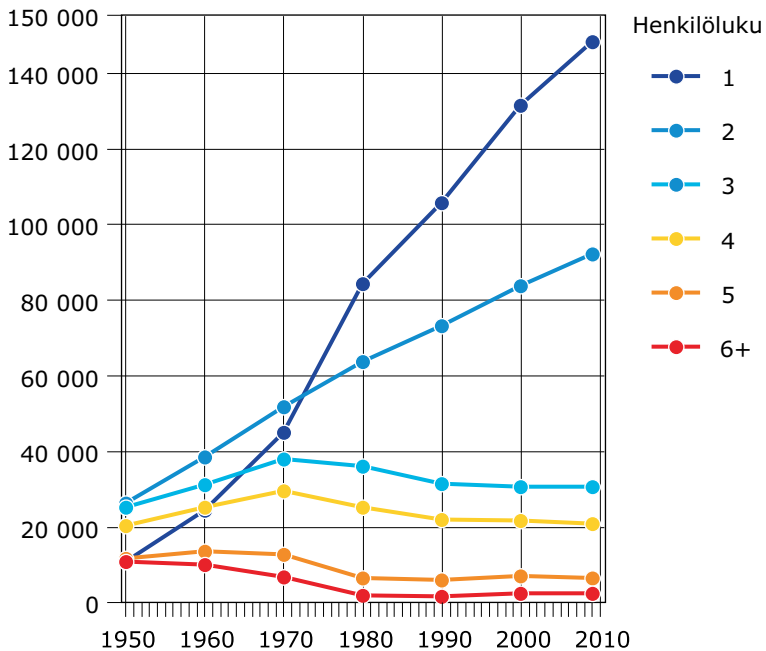
48 Tilastokeskus, tilastotietokannat

1960=100

Kuvio 3.
Asuntokantaa ja
-kuntia kuvaavia
tunnuslukuja
Helsingissä
1960-2009,
1960=100

Asuntokuntien lukumäärä

Kuvio 4.
Asuntokunnat
koon mukaan
1950-2009

prosentista 39 prosenttiin ja toisaalta neljähenkisten ja sitä suurempien asutokuntien määrä väheni 26 prosentista 16 prosenttiin. Alivuokra-laistaloudet vähenivätkin nopeasti 1970-luvulla ja tuloksena oli asumistason nousu – asumisahtaus lieveni ja asumisväljyys kasvoi. Kun vuonna 1970 oli 0,95 henkilöä huonetta kohti, niin vuonna 1980 oli vain 0,76 henkilöä huonetta kohti ja kun ahtaasti asuvia oli vuonna 1970 yhteensä 33 636, niin vuonna 1980 heitä oli 6 689.⁴⁹

Lisäksi, jos otetaan tarkasteluun asutokannan pinta-ala, (josta tiedot ovat käytettävissä vuoden 1960 väestölaskennasta lähtien) niin asumisväljyyden paranemisen asutoväestön kehitykseen liittyen on nähtävissä vielä havainnollisemmin. Vuodesta 1960 vuoteen 2009 on Helsingin asunhuoneistojen yhteenlaskettu pinta-ala kasvanut 173 prosenttia, mutta asutoväestö vain 30 %. Tämän kehityksen tulos on nähtävissä pinta-alalla mitatun asumisväljyyden merkittävänä kasvuna. Vuonna 1960 oli asukasta kohti käytettävissä 17,2 m², vuonna 1970 20,7 m², vuonna 1980 26,9 m² ja vuonna 2009 34,2 m². Myös asuntojen keskikoko kasvoi samana aikana, mutta selvästi vähemmän; vuonna 1960 oli asuntojen keskikoko 51,3 m²/asunto ja vuonna 2009 se oli 62,9 m².⁵⁰

Asutokantaa kuvaavia tunnuslukuja Helsingistä 1960–2009

	Asunnot lukumäärä	Pinta-ala, m ²	Asutoväestö
1960	145 470	7 465 192	432 773
1970	189 734	10 400 879	490 274
1980	221 341	12 789 935	455 540
1990	259 033	15 572 300	481 837
1995	281 358	16 985 710	509 415
2000	296 013	18 209 863	531 287
2009	325 818	20 387 276	561 144

Asumisväljyyden kasvuun liittyvästä ilmiöstä kertoo myös asutokannan huoneistotyyppitainen kehitys. (Asutokantaa koskevia huoneistotyyppitietoja ei ole myöskään saatavissa kuin vuodesta 1960 lähtien). Helsingissä oli vuonna 1960 yksiöitä ja kaksioita asutokannasta 76 %, joka osuus laski vuoteen 2009 mennessä 60 %:iin. Isoja neljän huoneen ja keittiön ja sitä suurempia asuntoja oli vuonna 1960 10 % ja vuonna 2009 18 %. Pieniä asuntoja on kuitenkin edelleen hyvin runsaasti. Vuonna 2009 oli yksiöitä 76 000 ja kaksioita 118 000. Helsingin asutokannan pienasuntovaltaisuutta ja asutokannan suuruuttakin voi

49 Tilastokeskus, tilastotietokannat

50 Tilastokeskus, tilastotietokannat

myös havainnollista suhteuttamalla niiden määrää muiden kaupunkien asuntokantaan – esimerkiksi yksiöitä on Helsingissä saman verran kuin Oulussa on yhteensä asuntoja. Kaksioita Helsingissä on puolestaan 6 000 enemmän kuin koko Espoossa on asuntoja.⁵¹

	Asukkaat/ huoneisto	Asukkaat/ 100 huonetta	Pinta-ala/ henkilö
1950	3,4	147	..
1960	3,0	118	17,0
1970	2,6	95	20,7
1980	2,1	76	26,9
1990	2,0	66	30,7
2000	1,9	63	32,6
2009	1,9	60	34,2

Asumisväljyyttä kuvaavia tunnuslukuja Helsingistä 1950–2009

Asuntojen hallintaperustekehitys 1950–2009

Myös asuntokannan hallintaperusterakenne on kokenut muutoksia vuoden 1950 jälkeen. Kuten viime vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninäkin, niin vielä vuonna 1950 selvä enemmistö Helsingin asunnoista oli vuokra-asuntoja. Vuonna 1950 asunnoista oli 75 % vuokra-asuntoja. 1950-luvulla käyttöön otetut asuntopoliittiset välineet (arava ja maanhankintalaki) suosivat omistusasuntotuotantoa ja samalla vuokra-asuntojen osuus asuntokannasta alkoi nopeasti vähetä. Vuonna 1960 asunnoista oli vuokra-asuntoja enää 58 prosenttia.

Vuokra-asuntojen osuuden väheneminen jatkui 1960-luvullakin, joskin aikaisempaa hitaampana, sillä aravatuotannossa siirrettiin painopistettä 1960-luvulla vuokra-asuntoihin ja vuokra-asuntojen osuus valmistuneista asunnoista kasvoi. Toisaalta myös vuokrasäännöstelyllä on vaikutuksensa vuokranantajien halukkuuteen hankkia ja ylläpitää vuokra-asuntoja. 1940-luvulla aloitettu vuokrasäännöstely päättyi vuonna 1962, mutta vuonna 1968 se aloitettiin uudelleen. Säännöstely piti vuokrat kohtuullisella tasolla, mutta toisaalta vähensi vuokranantajien halukkuutta hankkia vuokra-asuntoja ja myös osaltaan kiihdytti niiden myymistä omistusasunnoiksi. Lisäksi puretuista asunnoista oli enemmistö vuokra-asuntoja. Vuokra-asuntojen väheneminen alkoi jälleen 1970-luvulla kiihtyä. Kehityksen tuloksena vuonna 1980 Helsingissä oli vuokra-asuntoja vähemmän kuin omistusasuntoja – vuokra-asuntojen osuus oli 43 % ja omistusasuntojen osuus 50 %. Vuokra-asuntojen osuu-

den väheneminen jatkui vielä koko 1980-luvun – vuonna 1990 vuokra-asuntoja oli enää vähän yli kolmannes eli 37 % ja omistusasuntoja reippaasti yli puolet asuntokannasta.⁵²

1990-luvun lama vaikutti suoraan myös asuntomarkkinoihin Helsingissä. Työttömyys kasvoi nopeasti, velkaantumisen ongelmat koskettivat monia, asuntomarkkinoilla kahden asunnon ”loukko” loi epävarmuutta ja taloudelliset vaikeudet ja epävarmuus loivat uuden tilanteen.⁵³ Myös vuokra-asuntomarkkinoita vapauttava lainsäädäntö astui voimaan vuosikymmenen puolivälissä. Laman synnyttämässä tilanteessa sääntelemätömien omistusasuntojen rakentaminen käytännöllisesti katsoen pysähtyi, samalla kun tuotannollisista syistä Helsingissä ylläpidettiin suurta valtion lainoin tuettua vuokra-asuntotuotantoa.⁵⁴

Tässä asuntomarkkinoiden tilanteessa vuokra-asuminen alkoi nopeasti yleistyä ja vuokra-asuntojen määrä ja osuus asuntokannasta alkoi nousta. Niinpä vuosikymmenen lopussa vuokra-asuntoja oli jo 47 % ja omistusasuntoja 43 % asuntokannasta. 1990-luvulla asuntojen hallintaperusterakenne monipuolistui muutoinkin – Suomeen perustettiin asumisoikeusjärjestelmä ja lisäksi erityyppisiä osaomistusasuntoja ilmestyi markkinoille. Asumisoikeusasuminen ei ole kuitenkaan juurtunut vahvana Suomeen eikä Helsingissäkään ollut asumisoikeusasuntoja vuoden 2009 lopussa kuin 2 % asuntokannasta. 2000-luvulla omistusasuminen on vahvistanut suosiotaan ja vuoden 2009 tilanteessa oli omistus- ja vuokra-asuntoja yhtä paljon – molempien osuus oli 45 % asuntokannasta. Vuokra-asunnoista oli aravavuokra-asuntoja 16 %, valtion pitkäaikaisella korkotuella lainoitettuja 5 % ja vapaarahoitteisia 24 %.⁵⁵ Valtion lainoituksen avulla on pystytty luomaan Helsinkiin merkityksellinen kohtuuhintaisen asumisen vaihtoehto. Kaiken kaikkiaan vuodesta 1949 lähtien Helsinkiin on valmistunut 250 000 asuntoa ja näistä valtion lainoittamia (sekä omistus-, vuokra- että asumisoikeusasuntoja) on ollut 115 500 eli 46 %. Helsingissä valtion asuntolainoitus on ollut erityisen merkityksellinen kriisiaikoina – 1950-luvulla valtion lainoittamia asuntoja oli 53 % ja 1990-luvulla 74 % kaikista valmistuneista asunnoista.⁵⁶

Kaupungin vuokra-asunnot

Helsingissä on kaupungin omistamia vuokra-asuntoja noin 55 000. Ensimmäiset kaupungin omistamat vuokra-asunnot rakennettiin jo 1900-luvun alussa. Kaupungin omistamissa kiinteistöyhtiöissä oli vuoden 2009

52 Tilastokeskus, tilastotietokannat

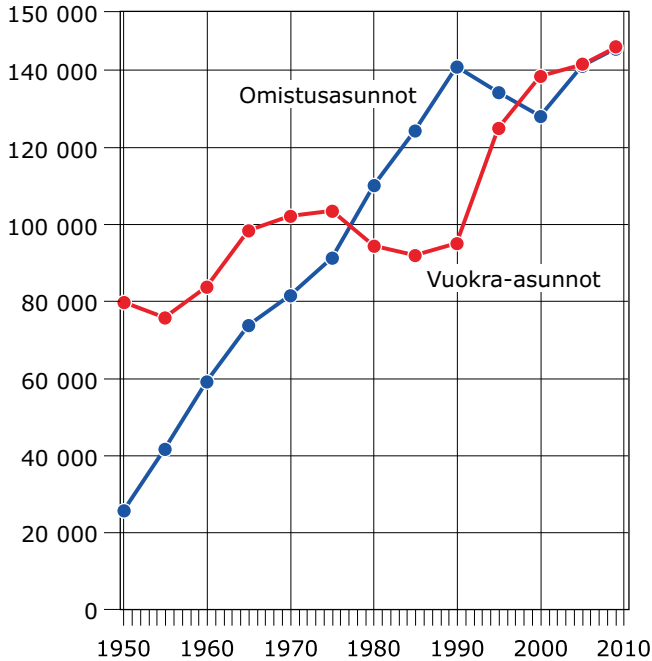
53 Montén 1994, 7–20; Aarrevaara 1994, 71–79; Lankinen 1994, 81–89; Korhonen & Puhakka 1994, 91–103

54 Helsingin kaupungin tietokeskus 2007, 11–15

55 Tilastokeskus, tilastotietokannat

56 Helsingin kaupungin tietokeskus 2007, 14–15; Helsingin kaupungin tietokeskus, rakentamisen tilastot

Asuntojen lukumäärä

Kuvio 5.
Omistus- ja
vuokra-asun-
tojen määrä
Helsingissä
1950–2009

lopussa ennen vuotta 1920 valmistuneita vuokra-asuntoja 541 ja ennen vuotta 1949 valmistuneita asuntoja 2 301. Puolet kaupungin asunnoista on valmistunut vuosina 1950–1980. 1990-luvulla rakennettiin paljon kaupungin asuntoja ja niinpä niiden osuus on 24 % koko kaupungin omistamasta vuokra-asuntokannasta.⁵⁷

Kaupungin vuokra-asunnoista sijoittuu varsin suuri osa joko itäisiin tai pohjoisiin kaupunginosiin. Kaupungin kiinteistöyhtiöiden hallinnassa olevista asunnoista 60 % oli vuonna 2009 Kaakkoisessa, Itäisessä ja Koillisessa suurpiirissä. Tämän tausta palautuu kaupungin asuntojen rakentamiseen – niitä alettiin ylipäänsä voimallisesti rakentaa siinä vaiheessa, kun uusia aluerakennusalueita nimenomaan itäisiin ja koillisiin lähiöihin alettiin rakentaa. Kun kaupungin ja ylipäänsä sosiaalisen vuokra-asuinrakentamisen määrä ja osuus kasvoivat, niin nähtiin tärkeäksi pyrkiä estämään sosiaalisesti ja asuntokannan hallintaperusterakenteen suhteen tasapainottomien alueiden syntyminen. Tästä syystä sosiaalisen ja alueellisen erilaistumisen torjumiseksi omaksuttiin 1970-luvulla Helsingin asuntoliittisessä suunnittelussa sosiaalisen asuntotuotannon sekoittamisen periaate, tavoitteena sekoittaa nimenomaan valtion aravalainalla toteutettu vuokra-asuntuo-

57 Helsingin kaupungin tietokeskus 2006, 17–18; Tilastokeskus, tilastotietokannat

Viereisen sivun kuva: Korkeakouluopinnot avautuivat yhä useammalle 1970-luvulla, mutta asuntopula vaivasi Helsingissä.

tanto tasaisemmin ja pienempiin yksikköihin. Vielä 1960-luvun alueilla sosiaalisen sekoittamisen periaate ei ollut käytössä, mutta 1970-luvusta lähtien sitä on pyritty noudattamaan aina tähän päivään saakka.⁵⁸

Asunnottomuus

Asunnottomien määrän kehityksestä on hyvin vaikea saada ajallisesti vertailukelpoisia tietoja. Aikaisempina vuosikymmeninä lainsäädännöllisistä (mm. irtolaislainsäädäntö) ja rekisterien pitoon liittyvistä syistä asunnottomia pystyttiin paremmin tilastoimaan; nykyiset asunnottomien määrää koskevat luvut ovat arvioita. Vuonna 2009 arvioitiin Helsingissä olevan yksinäisiä asunnottomia 3 465 ja tämän lisäksi perheitä ja pariskuntia jotka asuivat asunnon puutteen vuoksi erillään tai tilapäisessä majoituksessa oli 165.⁵⁹ Asunnottomuuden ajallista vertailua vaikeuttaa myös se, että määritelmät ovat muuttuneet; asunnottomiin lasketaan nykyisin esimerkiksi tuttavien ja sukulaisten luona asuvat, joita ei aikaisemmissa tilastoissa (vuosina 1950–1970) laskettu asunnottomiksi.

Väestölaskentatilastojen mukaan vuonna 1950 Helsingissä oli 4 122 asunnotonta. Asunnottomuuden rakenteesta on kuitenkin pääteltävissä, että osa asunnottomuudesta oli poikkeusoloihin liittyvää. Asunnottomuus ja vaikeat asunto-olot olivat kuitenkin edelleen 1960-luvulla myös lapsiperheiden ongelma, sillä esimerkiksi vuonna 1965 lastensuojelulautakunta otti huostaan asuntovaikkeuksien vuoksi 1 379 lasta.⁶⁰ Vuoteen 1970 mennessä oli tilastoitujen asunnottomien määrä laskenut 2 544:ään.⁶¹

Kaupunki on järjestänyt tilapäismajoitusta asunnottomille. Nykyisin käytössä olevat tilapäismajoituspaikat eroavat olennaisesti 1950-luvun tilapäismajoituksesta ja 1960-luvun suurista asuntoloista. Myös asunnottomille järjestettyjen palvelujen rakenne on muuttunut. Vuonna 1970 oli asuntolapaikkoja käytössä 4 266, vuonna 1985 niitä oli 2 201 ja vuonna 2008 vain 558. Vuonna 2008 oli asunnottomille välivuokrattuja pienasuntoja 2 003 – vuonna 1985 vain 32. Kaupungin tukiasuntoja vuonna 2008 oli 237 ja vuonna 1985 vain 32.⁶² Asuntolapaikkojen sijaan on ryhdytty käyttämään tukea tarvitsevien asumisen järjestämisessä erilaisia tukiasumisen muotoja. Vapaiden markkinoiden vuokra-asuntokannan lisääntyminen on mahdollistanut myös asunnottomille asunnon saamisen vapaa-rahoitteisesta vuokra-asuntokannasta.

58 Schulman 2000, 62–63

59 Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus 2011

60 Helsingin kaupungin tietokeskus 1967, 138

61 Helsingin kaupungin tietokeskus 2005, 155

62 Helsingin kaupungin tietokeskus 2005, 155; Helsingin kaupungin tietokeskus 2009, 155

fs
ts

Kaikkea Helsingistä

Tietokeskuksen juhlanäyttely kuvasi helsinkiläisten elämän muutosta sadan vuoden ajalta

Tero Lahti

Viereisen sivun kuva: Pitkillä aikasarjoilla kuvattiin muun muassa eri ammattiryhmien muutosta Helsingissä sadan vuoden ajalla.

Helsingin kaupungin tietokeskus juhli 100-vuotista taivaltaan työn merkeissä. Kuvatakseen tietokeskuksen työtä myös kuntalaisille virasto järjesti useita juhluvuoden merkkitapauksia, joista käsissäsi oleva *Helsinki tiedon kohteena* -juhlakirja on yksi merkittävimmistä. Muut juhluvuoden merkkitapaukset olivat satavuotisen viraston historiaa ja nykytoimintaa esittelevä juhlavideo *Tietokeskus sata vuotta*, 26.–27.5.2011 järjestetty kansainvälinen kaupunkitiedon seminaari, kuntalaisille suunnatut avoimet ovet tietokeskuksessa syyskuussa 2011, kunnalliskertomusten digitointiprojektin valmiiksi saattaminen ja Virka Galleriassa Helsingin kaupungintalolla 4.3.–3.4.2011 avoinna ollut tietokeskuksen juhlanäyttely *Kaikkea Helsingistä – 100 vuotta kaupunkitietoa*.

Miten Helsingin kaupunkikuva on kehittynyt? Entä millä tavalla kaupunkilaisten asuminen, työnteko, vapaa-aika tai vaikkapa koulutustaso ovat muuttuneet sadan vuoden aikana? Muun muassa näihin kysymyksiin Helsingin kaupungin tietokeskuksen 100-vuotisjuhlanäyttelyssä esitettiin vastauksia taulukoin ja historiakuvin.

Kaikkea Helsingistä -näyttelyn suunnitteluvaiheessa suunnittelijoiden suurin haaste oli se, kuinka rajata tietokeskuksen aineistoista helposti käsiteltävä, jännittävä ja silti informatiivinen kokonaisuus. Kuten tässäkin kirjassa havainnollistetaan, kattaa tietokeskuksen tutkimuskenttä lähestulkoon kaikki yhteiskunnan ilmiöt ja sadan vuoden aikaperspektiivi on varsin pitkä. Samassa näyttelyssä haluttiin kuvata sitä, miten Helsinki on kehittynyt ja mitä se on nyt. Lisäksi sama historiallinen kehitys haluttiin esittää 1911 perustetun Tilastokonttorin työn muutoksessa viraston perustamisesta nykypäivään. Näyttelyn ulkoasusta vastasi suunnittelutoimisto Mottowasabi.

Lopulta näyttelyn rakenteeksi valikoitui jako neljään osakokonaisuuteen, jotka oli eroteltu toisistaan Virka Gallerian näyttelytilankin määrämällä tavalla selkeästi. Kaupungin ja sen asukkaiden elämän muutosta kuvattiin pitkällä satavuotisilla tilastollisilla aikasarjoilla ja vuosikymmenparivertailuilla. Vuosikymmenparivertailussa ajatuksena oli se, että vuosikymmeniä vertailtiin kronologian sijaan toisiinsa ja pyrittiin sitä kautta todentamaan fraasia ”historia toistaa itseään”. Näin ollen esimerkiksi 1920- ja 1960-luvut esitettiin hyvinvoinnin vuosikymmeninä ja 1930- ja 1990-luvut lama-ajasta selviämisen vuosikymmeninä.

Kaupungin nykytilaa esitettäessä haluttiin näyttelyesityksessä lähteä vaihteeksi kaupungin keskustan ulkopuolelle ja 2010-luvun Helsinki esiteltiin kaupunginosien kautta osiossa nimeltä *Terveisiä Helsingistä*. Siihen valikoitui 20 aluetta eri puolilta kaupunkia lännestä itään ja etelästä pohjoiseen. Kaupunginosista kerättiin tietokeskuksen aluesarjoja ja Helsingin kaupungin tilastollista vuosikirjaa hyödyntämällä muun muassa väestö- asumis- ja tulotietoja sekä puolueiden kunnallisvaalikannatusta vertaillut tilastopaketti. Kaupunginosien kuvituksessa puolestaan esitettiin historiallista lähiöasumista kuvaamalla 1950–1970-luvuilla tehtyjä kaupunginosapostikortteja.

Tietokeskuksen historian esityksessä ei puolestaan lähdetty tavoittelemaan täydellistä historiikkaa, vaan historiasta nostettiin esille muutamia keskeisimpiä tapahtumia. Näitä olivat esimerkiksi viraston nimenmuutokset, toiminnan laajentaminen ja keskeisimmät vuosikymmenille tunnusomaiset tutkimukset. Nämä kaikki koottiin näyttelykokonaisuuteen nimeltä *Poimintoja 100-vuotiselta taipaleelta*. Osion tarkoituksena oli valottaa, miten vuonna 1911 perustetusta Tilastokonttorista ja vuonna 1945 perustetusta Kaupunginarkistosta on kehittynyt nykyinen Helsingin kaupungin tietokeskus.

Omana kokonaisuutenaan näyttelyssä esiteltiin myös tietokeskuksen nykyistä toimintaa. Tätä varten oli julkaisunurkkaukseen kerätty tietokeskuksen tuottamia uusia julkaisuja kuntalaisten tutustuttavaksi. Lisäksi julkaisunurkkauksessa esiteltiin tietokeskuksen tuottamia tietokantoja. Esillä oli myös tietokoneita, joilla näyttelyvieraat saattoivat omaehtoisesti tutustua tietokeskuksen Internet-sivuihin. Samassa yhteydessä oli vitriineissä esillä näyttelyvieraiden nähtävänä myös Tilastokonttorin vanhimpia julkaisuja sekä vanhoja työvälineitä leimasimista reikäkortteihin. Esillä oli myös yli sadan vuoden ajan julkaistu Helsingin tilastollinen vuosikirja. Vuosikirjan kautta on herkkua silmällä Helsingin ja sen tilastoinnin muutosta, sillä kirjassa on vuosien varrella tilastoitu todella monipuolisesti ja elävästikin kaupungin muutosta ja kehitystä. Löytyyppä menneiltä vuosikymmeniltä tietoja muun muassa kotieläinten ja katukivien määrästä kantakaupungissa. Harva tietää sitäkään, että vuonna 1920 vain 43,9 %:ssa helsinkiläisasunnoista oli WC tai että vuonna 1931 Helsingin sataman kymmenenneksi suurin vientiartikkeli oli puolukka.

Kaikkea Helsingistä – 100 vuotta kaupunkitietoa -näyttely oli avoinna Virka Galleriassa Helsingin kaupungintalolla 4.3.–3.4.2011.

1011
2011

Kaikkaa Helsingistä

Helsingin kaupunki
Tietokeskus

Allt om Helsingfors
100 ÅR AV STADSFAKTA

Everything about Helsinki
100 YEARS OF URBAN FACTS

VIRKA GALLERIA • VIRKA GALLERI • VIRKA GALLERY
Helsingin kaupungintalo | Stadshuset | Helsingin City Hall
ma-pe, ma-fri: 9-19 | la-su, lö-sö, Sat-Sun: 10-16
Sofiankatu | Sofiegatan | www.virka.fi

4.3.-3.4.2011
VAPAA PÄÄSY FRITT INTRÄDE FREE ENTRANCE

Kaikkaa Helsingistä
-näyttelyn juliste.

Näyttelytyöryhmä
Anna Salonen ja Yuki
Abe suunnittelutoi-
misto Mottowasabista
sekä Martti Helminen,
Tea Tikkanen, Liisa
Nuuttila, Petri Berg-
lund, Vesa Keskinen,
Riitta Rosenberg,
Ida Suolahti, Jouko
Jakonen, Ilkka Niemi
ja Tero Lahti Helsingin
kaupungin tietokes-
kuksesta.

CAPITOL

MAE WEST

•GN OLS ENKEL •JAG ÄR IRGEN ÄNGEL

HELSINKI SEUDULLISENA JA VALTA- KUNNALLISENA TALOUSKESKUKSENA

Seppo Laakso

Helsingin seutu on Suomen talouden moottori ja Euroopankin mittakaavassa taloudellisesti merkittävä suurkaupunkialue. Seudulla tuotetaan yli kolmannes Suomen bruttokansantuotteesta ja alueella asuu neljännes maan väestöstä. Seudun pääkeskus on Helsinki, jossa sijaitsee reilusti yli puolet koko seudun työpaikoista ja vajaa puolet asukkaista. Helsingin seutu on taloudellisesti vauras ja tehokas palveluihin erikoistunut alue, joka on kasvanut muuta maata nopeammin lähes yhtäjaksoisesti 1800-luvun alkuvuosikymmenistä alkaen.

Kirjoituksessa kuvataan Helsingin ja Helsingin seudun nykyistä taloudellista merkitystä sekä esitetään, miten nykyiseen on tultu. Mitkä historian kuluessa tapahtuneet suuret tapahtumat, käännteet ja pitemmän ajan kehityskulut ovat johtaneet nykyiseen Helsinkiin ja sen taloudellisiin rakenteisiin? Kirjoituksen lopussa arvioidaan kaupungin tulevaisuuden näkymiä sekä edessä olevia haasteita.

Helsingin ja Helsingin seudun talouden rakenne ja valtakunnallinen merkitys

Helsingin seudun yritystoiminta on erikoistunutta painottuen tiettyihin toimialoihin suhteessa koko maahan ja Eurooppaan. Helsingin seudulla Helsingillä ja sen eri työpaikka-alueilla on oma erityinen roolinsa suhteessa koko seutuun.

Helsingin seudun erikoistuminen

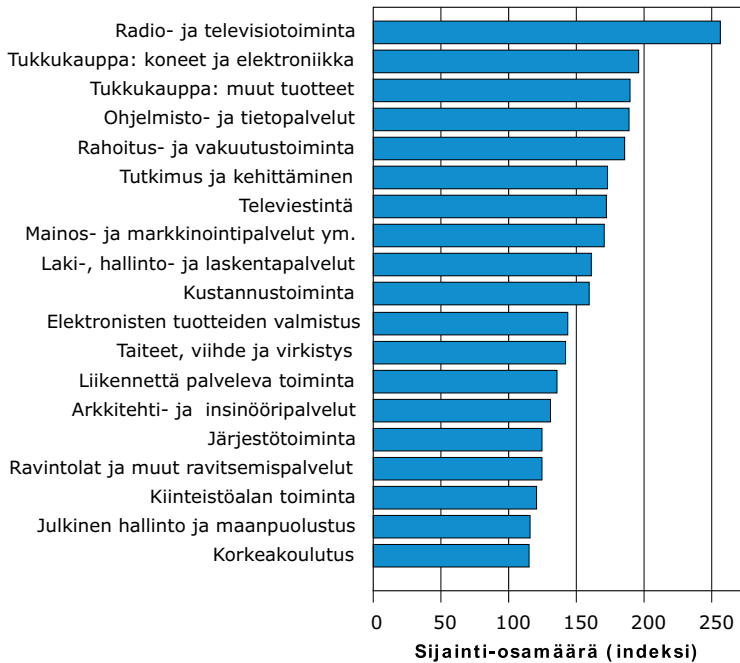
Alueellinen erikoistuminen sekä seudullisella että paikallisella tasolla on yritystoiminnan aluetalouden oleellinen ominaisuus. Erikoistuminen perustuu siihen, että alueiden paikallisten sijaintien välillä on eroja kannattavan yritystoiminnan edellytyksiin vaikuttavissa tekijöissä. Näitä ovat liikenneyhteydet, perusrakenne, muut sijaintitekijät, työvoiman osaaminen, saatavuus ja palkkataso sekä kaikkien muidenkin tuotantopanosten saatavuus ja hinta. Kullakin alueella on taipumus erikoistua niihin tuotantoloihin, joissa alue tarjoaa suhteellista tai absoluuttista etua muihin alueisiin verrattuna. Erikoistuminen ja siihen kiinteästi kytkeytyvä alueiden välinen vaihdanta ovat tärkeitä osatekijöitä ja selittäjiä¹.

Erikoistumisalat ovat käytännössä toimialoja, joiden kysynnästä merkittävä osa tulee alueen ulkopuolella muualta maasta tai kansainvälisiltä markkinoilta. Nämä alat eivät välttämättä ole alueen suurimpia työllistäjiä. Siitä huolimatta niillä on ratkaiseva merkitys alueen talouden kannalta, sillä merkittävät kasvu- ja supistumisimpulssit kerran-naisvaikutuksineen tulevat alueille pääasiassa niiden välityksellä. Erikoistumisalojen vastapainona ovat paikalliset alat, joiden asiakaskunta koostuu pääasiassa oman alueen asukkaista, kuten vähittäiskauppa sekä kunnalliset peruspalvelut.

Helsingin seutu on ennen kaikkea erikoistuneiden palvelualojen keskittymä (kuvio 1). Tämä perustuu pitkälti kyseisten alojen asiakas-suuntautuneisuuteen sekä monenlaisiin kasautumisen etuihin. Erikoistuneista palveluista erottuu useita alaryhmiä, joille on ominaista, että niiden työpaikat ja tuotanto ovat erityisen voimakkaasti keskittyneet seudulle.

Helsingin seudulla on vahva rooli maan logistiikka- ja henkilöliikennekeskuksena, joka on paitsi kansallinen liikenteen ja kuljetuksen solmukohta myös kansainvälisen henkilö- ja tavaraliikenteen portti. Tukkukauppa, liikennettä palveleva toiminta (satamat, terminaalit, huolinta, rahtaus, varastointi) sekä lentoliikenne ja vesiliikenne ovat keskittyneet seudulle. Myös majoitus- ja ravitsemistoiminnan suuri osuus alueella tukee seudun roolia henkilöliikenteen ja matkailun keskuksena. Seutu on myös informaation tuotantoon ja välitykseen sekä laajemmin kommunikaatioon erikoistunut alue. Tähän liittyen radio- ja televisio-toiminta, ohjelmisto- ja tietopalvelut, kustannustoiminta sekä televiestintä ovat Suomessa keskittyneet Helsingin seudulle.

Seudun erikoistuneisiin palvelualoihin kuuluvat rahoitus- ja vakuustointitoiminta sekä liike-elämän palvelut, erityisesti mainos- ja markkinointipalvelut, tutkimus ja kehittäminen, laki-, hallinto- ja laskentapalvelut, arkkitehti- ja insinööripalvelut sekä kiinteistöalan palvelut.

Kuvio 1.
Helsingin seudun vahvimmat erikoistumisalat (indeksi, koko maa = 100).

Työpaikkatietojen lähde: Tilastokeskus, työvoimatutkimus 2010.

Näitä täydentävät taiteet, viihde ja virkistys sekä korkeakoulutus. Helsingin seutu on myös pitkälle koulutetusta työvoimasta, tutkimus- ja kehittämissuuntatuneesta ympäristöstä sekä liiketoiminnan tukipalveluista riippuvan teollisuuden keskittymä, mikä ilmenee erityisesti siinä, että alue on yksi Euroopan suurimmista elektronisten tuotteiden valmistuksen ja siihen kytkeytyvän kehittämistoiminnan keskittymistä. Helsinki on myös suuri sähkölaitteiden sekä koneiden valmistuksen keskus.

Edellä kuvatun lisäksi Helsingin seutu on Suomen päätöksenteko-, hallinto- ja lobbauskeskus. Tätä ilmentää järjestötoiminnan sekä valtakunnallisen julkisen hallinnon keskittyminen alueelle. Tähän rooliin liittyy myös kotimaisten suuryritysten pääkonttoreiden sekä kansainvälisten suuryritysten toimipaikkojen keskittyminen seudulle.

Sen sijaan alkutuotannon sekä raaka-aine- ja energiavaltaiten teollisuuden alojen, kuten Suomelle tärkeän metsäteollisuuden, rooli Helsingin seudulla on marginaalinen pääkonttoreita ja tukipalveluita lukuun ottamatta. Paikallisesta kysynnästä riippuvat alat, kuten vähittäiskauppa, kotitalouksien palvelut, perus- ja ammattikoulutus, terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelut, rakentaminen sekä maaliikenne, ovat alueella edustettuina suunnilleen samalla tai suhteellisesti jonkin verran pienemmällä osuudella kuin koko maassa keskimäärin, vaikka monet näistä aloista ovatkin merkittäviä työllistäjiä.

Helsingin rooli seudun elinkeinotoiminnassa

Helsingin seudun työpaikoista yli kolmannes sijaitsee Helsingin kanta-kaupungissa² ja viidennes Helsingin esikaupungeissa, yhteensä Helsingissä on koko seudun työpaikoista 56 % (v. 2009). Kantakaupunki on yhä seudun ja samalla koko maan ylivoimainen työpaikkakeskittymä, vaikka sen suhteellinen osuus onkin aikojen kuluessa pienentynyt.

Työpaikat voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään niiden luonteen ja sijoittumislogiikan perusteella: (1) liike-elämän ja hallinnon palvelut (toimistotyöpaikat), (2) kauppa ja muut yksityiset palvelut sekä julkiset palvelut, (3) teollisuus ja logistiikka. Näiden ryhmien sijoittuminen Helsingin seudulla yleistetyllä vyöhykejaolla havainnollistuu kuviossa 2.

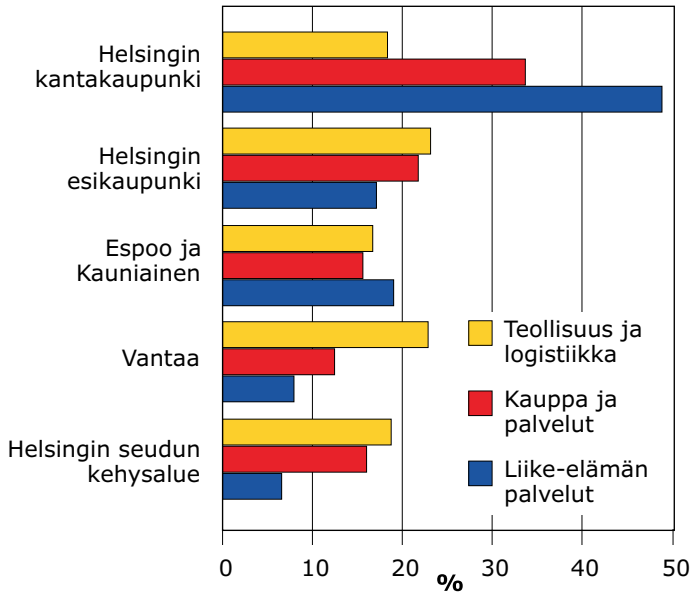
Koska Helsingin ydinkeskusta ja sitä ympäröivä muu kantakaupunki muodostavat edelleen pääkaupunkiseudun yritystoiminnan ylivoimaisesti vahvimman alueen, on selvää, että Helsingin yritystoiminnan erikoistumisessa korostuu keskustahakuisten toimialojen merkitys. Nämä ovat aloja, jotka ovat riippuvaisia suurista asiakasvirroista sekä henkilökohtaisesta kommunikaatiosta joko yritysten työasioiden hoitamisessa tai asiakkaan ja yrityksen välisissä kontakteissa.

Koko seudun liike-elämän ja hallinnon palveluiden työpaikat (toimistotyöpaikat) ovat keskittyneet vahvasti kantakaupunkiin, jossa niistä sijaitsee lähes puolet. Kantakaupungin lisäksi Helsingin esikaupungeissa sekä Espoossa ja Vantaalla on suuria toimistokeskittymiä. Näiden työpaikkojen tunnusomainen piirre on kommunikaatiointensiivisyys: työtehtävien hoitamisessa henkilökohtaisilla kontakteilla on suuri merkitys, mutta samalla kommunikaatioteknologiaa käytetään aktiivisesti. Toimistotyöpaikkojen sijoittumisessa tärkeitä tekijöitä ovat hyvä henkilöliikenteen saavutettavuus sekä toimitiloja ja niiden kommunikaatioyhteyksiä koskevat teknologiset ja toiminnalliset vaatimukset. Toisaalta tilantarve suhteessa henkilöstömäärään tai tuotokseen on suhteellisen pieni, jolloin keskeisestä sijainnista voidaan maksaa suhteellisen paljon.

Teollisuus ja logistiikka edustavat aloja, joissa tavaroiden valmistaminen, varastoiminen ja kuljettaminen edellyttävät hyviä liikenneyhteyksiä sekä suurta tilatarvetta suhteessa työvoiman määrään. Näiden alojen työpaikat ovat vuosikymmenien kuluessa vähentyneet tuntuvasti kantakaupungista ja hajautuneet seudun pääväylien vyöhykkeille. Alan työpaikoista on kantakaupungissa enää alle viidennes ja Helsingin esikaupungeissa jonkin verran enemmän. Vantaasta on kehittynyt Helsingin seudun suurin teollisuuden ja logistiikan keskittymä, jonka ydin on Aviapoliksen alueella.

Koko seudun kaupan ja palveluiden työpaikoista kantakaupungissa on kolmannes ja Helsingin esikaupungeissa viidennes. Kantakaupunkia lu-

2 Kantakaupungilla tarkoitetaan Helsingin aluetta ennen vuoden 1946 alueliitosta. Kantakaupunki ulottuu pohjoisessa Meilahteen, Ruskeasuolle, Pasilaan, Käpylään, Koskelaan ja Vanhaankaupunkiin.

Kuvio 2. Toimialaryhmien jakauma (% koko seudun määräästä) vyöhykkeittäin Helsingin seudulla.

Lähde: Tilastokeskuksen työvoimatutkimus 2009. (Kantakaupunki-esikaupunkijako perustuu kirjoittajan laskelmaan.)

kuun ottamatta kaupan ja palveluiden työpaikat ovat sijoittuneet Helsingin seudulle likimäärin asukkaiden sijoittumista seurailleen. Kaupan ja palveluiden sijoittumisessa keskeinen kriteeri on asiakkaiden saavutettavuus.

Helsingin seutu suurkaupunkina ja Suomen talouden moottorina

Helsingin seudun osuus koko maan bruttokansantuotteesta on 34 %, työpaikoista 29 % ja väestöstä 25 %. Bruttokansantuote asukasta kohti on 43 % korkeampi kuin koko maassa ja 66 % korkeampi kuin muualla Suomessa. Helsingin seudun työllisyysaste (työllisten osuus 15–64-vuotiaista työkäisistä), 73,4 % vuonna 2010, on 6 prosenttiyksikköä korkeampi kuin koko maassa.

Näiden lukujen perusteella on oikeutettua sanoa, että Helsingin seutu on Suomen ainoa varsinainen suurkaupunkialue ja sillä on avainrooli koko maan taloudessa.

Helsingin seudun tuotannon arvonlisäys on kasvanut kymmenien vuosien ajan nopeammin kuin koko maan ja sen seurauksena seudun osuus koko maan tuotannosta on kasvanut. Vuonna 1975 osuus oli 24 %, josta se on vähitellen kohonnut nykyiseen 34 %:iin. Vastaavasti Helsingin seudun työpaikkojen osuus koko maasta nousi saman aikana 21:stä 29 %:iin ja väestöosuus 19,5:stä 25 %:iin. Tuotanto-osuus on kasvanut nopeammin kuin työpaikkaosuus, joka puolestaan on noussut enemmän kuin väestöosuus.

Työpaikoilla mitattuna Helsingin seutu on erittäin palveluvaltainen alue, kuten edellä on todettu. Palveluiden osuus seudun työpaikoista on 82 % ja jalostuksen (teollisuus, energiahuolto ja rakentaminen) 18 %³. Alkutuotannon osuus on marginaalinen. Jalostuksen osuus seudun työpaikoista on vähentynyt ajan kuluessa, sillä vuonna 1975 osuus oli vielä 30 %. Helsingin seudulla jalostuksen osuuden supistuminen on ollut jyrkempää kuin koko maassa.

Jalostusalojen osuus on suurempi arvonlisäyksessä (22 %) kuin työpaikoissa (18 %). Helsingin seudun jalostustoiminta painottuu korkean tuottavuuden teknologiateollisuuteen, minkä ansiosta jalostuksen arvonlisäys työllistä kohti on seudulla selvästi korkeampi kuin koko maassa.

Seudun suurimmat palvelualat ovat liike-elämän palvelut, kauppa sekä kuljetus ja varastointi. Ne ovat kaikki myös valtakunnallisesti erittäin voimakkaasti keskittyneet Helsingin seudulle. Liike-elämän palveluiden koko maan arvonlisäyksestä 54 % tuotetaan ja työpaikoista 45 % sijaitsee seudulla. Kaupan alalla vastaavat osuudet ovat 48 ja 38 % ja kuljetuksessa ja varastoinnissa 39 ja 36 %. Liike-elämän palvelut ovat myös kaikkein nopeimmin kasvanut päätoimiala: työpaikkamäärä kasvoi Helsingin seudulla 3,4-kertaiseksi vuodesta 1975 vuoteen 2008, kun seudun kaikkien työpaikkojen määrä nousi samana aikana 1,5-kertaiseksi (koko maassa 1,1-kertaiseksi). Keskimääräistä nopeammin kasvaneisiin palvelualoihin kuuluivat myös koulutus, sosiaali- ja terveyspalvelut, kotitalouksien palvelut, kuljetus ja varastointi sekä majoitus- ja ravitsemistoiminta.

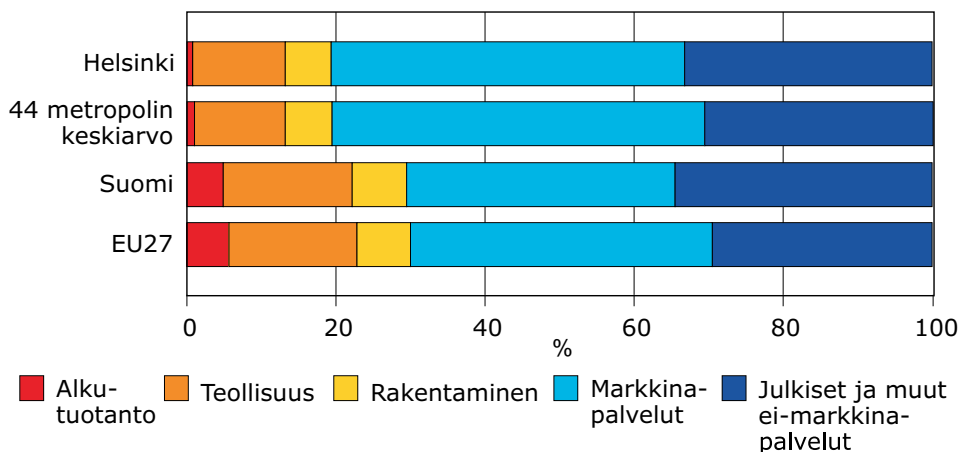
Helsingin seutu eurooppalaisena metropolina

Helsingin seutu poikkeaa paitsi kokonsa, myös taloudellisen roolinsa ja erikoistumisensa suhteen ratkaisevasti kaikista muista Suomen alueista. Kuitenkin Euroopassa se on monessa suhteessa tyyppillinen pienen maan pääkaupunki ja talouskeskittymä.⁴

Kuten edellä todettiin, Helsingin osuus Suomen bruttokansantuotteesta on kolmannes ja väestöstä neljännes. Kööpenhaminan osuus Tanskasta, Oslon osuus Norjasta, Wienin osuus Itävallasta tai Dublinin osuus Irlannista ovat samaa suuruusluokkaa, kun taas Tukholman osuus Ruotsista on hieman pienempi. Sen sijaan Tallinnan rooli Virossa on huomattavasti suurempi, osuus maan bruttokansantuotteesta on yli 60 % ja väestöstä lähes 40 %. Useimmissa suurissa maissa pääkaupungin tai suurimman talouskeskittymän osuus koko taloudesta on vähäisempi kuin Euroopan pienissä maissa. Saksassa on seitsemän suurta kaupunkialuetta, joista kunkin osuus koko maan tuotannosta on vajaa viisi prosenttia. Toisaalta Pariisin rooli Ranskassa on suureksi maaksi poikkeuk-

3 Tilastokeskus 2008

4 Laakso & Kostiainen 2011

sellisen vahva: lähes kolmannes tuotannosta ja viidennes väestöstä.

Helsingin seudun talouden toimialajakauma on lähes samanlainen kuin Euroopan suurkaupunkialueilla keskimäärin (kuvio 3): 46 johtavan metropolin työpaikoista noin viidennes on jalostusaloilla ja neljä viidennestä palveluissa. Metropolit ovat huomattavasti palveluvaltaisempia kuin Euroopan maat kokonaisuutena, vastaavalla tavalla kuin Helsingin seutu on palveluvaltaisempi kuin koko Suomi. Kuitenkin Helsingissä teollisuuden osuus on edelleen suurempi kuin johtavissa palvelukeskitymissä Amsterdamissa, Lontoossa ja Brysselissä, joissa palvelut kattavat yli 90 % työpaikoista. Euroopan muiden metropolien tapaan Helsingin seutu on liike-elämän palveluiden, rahoituksen ja muiden erikoistuneiden palveluiden keskittymä. Tukkukaupan ja logistiikan rooli on Helsingin seudulla vahvempi kuin metropoleissa keskimäärin. Matkailun ja siihen liittyvän hotelli- ja ravintolatoiminnan merkitys on puolestaan keskimääräistä vaatimattomampi. Teollisuuden osalta Helsingin seutu on Euroopan mittakaavassa suuri tietoliikenneteknologian ja siihen liittyvän elektroniikkateollisuuden keskittymä.

Miten Helsingistä tuli suurkaupunki? Käännekohtia kaupungin talouskehityksessä

Miksi ja miten Helsinki ja Helsingin seutu ovat kehittyneet edellä kuttuun nykyiseen taloudelliseen rooliinsa? Mitkä tekijät ovat johtaneet siihen, että Helsinki on kasvanut muuta maata tuntuvasti nopeammin pitkälle toista sataa vuotta ja kaupungista on kehittynyt suurkaupunki ja valtakunnallisesti ylivertainen palvelukeskittymä?

Helsingin kehityksen taustalla on useita historian kuluessa tehtyjä valtiollisia päätöksiä ja niistä seuranneita toimenpiteitä, jotka ovat toimineet kasvusysäyksinä ja vahvistaneet kaupungin roolia maan pääkes-

Kuvio 3. Työllisyysosuus (%) päätoimialoittain Helsingin seudulla ja vertailualueilla 2009.

Lähde: Cambridge Econometrics 2010. Alkuperäiset tiedot perustuvat EUROSTATIN aluetalouden tilinpidon tietoihin; työllisyys viittaa työpanoksen määrään.

kuksena. Ratkaisevaa oli Helsingin kohottaminen ensin autonomisen Suomen ja runsaat sata vuotta myöhemmin itsenäisen Suomen pääkaupungiksi. Vähintään yhtä merkittäviä taloudellisen kehityksen kannalta olivat useat kansallisesti ja kansainvälisesti merkittävät liikenne-ratkaisut. Vähitellen yksittäisten tapahtumien ja valtiollisten päätösten merkitys jäi kuitenkin taustalle ja Helsingin kasvu maan johtavaksi ja muita kaupunkeja selvästi suuremmaksi alkoi tuottaa kasautumisen etuja, jotka itsessään generoivat lisää kasvua. Tässä kehityksessä merkittäviä prosesseja olivat Helsingin vähittäinen laajentuminen toiminnalliseksi Helsingin seuduksi sekä Suomen talouden avautuminen ja kansainvälistyminen.

Helsingin pääkaupunkiasema ja sen merkitys talouskehitykselle

Helsinki oli 1800-luvun alussa – Ruotsin vallan lähestyessä loppuaan – noin 3 000 asukkaan pikkukaupunki. Väkiluku oli kolmannes suhteessa maan suurimpaan ja tärkeimpään kaupunkiin Turkuun. Myös Viipuri, joka kuului Venäjään vuodesta 1721 alkaen, oli paljon Helsinkiä suurempi. Helsinki oli suunnilleen samansuuruisen kuin Oulu ja jonkin verran suurempi kuin Pori, Vaasa ja Porvoo.⁵

Suomesta tuli vuonna 1809 Suomen sodan lopputuloksena Venäjän alainen autonominen suuriruhtinaskunta. Pääkaupunki siirrettiin tsaarinnan päätöksellä Turusta Helsinkiin vuonna 1812. Silloin kaupungissa oli noin 4000 asukasta. Turun palon (1827) jälkeen Helsinkiin perustettiin Keisarillinen Aleksanterin yliopisto vuonna 1828, johon siirrettiin Turusta maan korkein opetus. Helsingissä noin kolmannes kaupungista oli tuhoutunut vuoden 1808 tulipalossa. Pääkaupungiksi kohottaminen ja yliopiston perustaminen käynnistivät mittavat asemakaavoitus- ja rakennustyöt valtion varoin. Tämä sai aikaan vuosikymmenien ajaksi valtavan kasvuimpulssin, joka heijastui rakentamiseen, käsityöhön ja teollisuuden sekä kauppaan ja kuljetukseen. Välittömien suurten rakennustöiden ja niihin liittyneiden kerrannaisvaikutusten lisäksi kasvava hyvätuloinen virkamiehistö ja yliopistohenkilöstö loivat ennennäkemättömän kysynnän käsityölle, kaupalle ja palveluille. Myös pääkaupungin turvaksi sinne sijoitettu sotaväki lisäsi väestömäärää sekä loi kysyntää tavaroille ja palveluille.

Pääkaupungiksi tulon jälkeen Helsinki kasvoi nopeasti maan suurimmaksi kaupungiksi. Vuonna 1870 Helsingissä oli 32 000 asukasta⁶. Pääkaupungiksi tulosta vuoteen 1870 mennessä eli vajaassa 60 vuodessa kaupungin väestö kasvoi siis 8-kertaiseksi.

5 Gardberg 1981; Helsingin kaupungin tietokeskus 2000; Jutikkala 1983; 1984; Laakso & Loikkanen 2004, 44–66

6 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000

Elinkeinoryhmän mukaan luokiteltuna⁷ valtion pääasiassa rahoitamasta julkisesta toiminnasta (virkamiehet) sekä sotaväestä ansionsa saaneiden osuus oli kolmannes elinkeinotoimintaan mukaan lasketusta väestöstä vuonna 1870. Vuosisadan loppupuolella ja 1900-luvun alussa teollisuus ja kauppa kasvoivat Helsingissä nopeasti ja julkisen toiminnan osuus pieneni huomattavasti, vaikka virkamiesten lukumäärä edelleen lisääntyikin. Sotaväen osuus kaupungin väestössä ja taloudessa väheni tuntuvasti.

Suomen itsenäistymistä vuonna 1917 seurannut valtion hallintokoneiston rakentaminen sai pääkaupungissa aikaan uuden kasvusysäyksen julkisessa toiminnassa. Sen piirissä toimineiden määrä lähes kaksinkertaistui ja osuus kasvoi tuntuvasti vuodesta 1910 vuoteen 1920, ja armeijankin merkitys kasvoi uudelleen. Vuonna 1920 edellä mainitun julkisen sektorin (armeija mukaan luettuna) osuus Helsingin elinkeinoiniin lasketusta väestöstä oli vajaa kymmenes⁸, josta osa oli kaupungin palveluksessa toimineita.

Helsingissä toimiva valtion hallinto, korkeakoululaitos ja muut valtion rahoittamat organisaatiot kasvoivat seuraavinakin vuosikymmeninä itsenäistymisen jälkeen, mutta valtion toiminnan rooli pääkaupungin kasvussa oli kuitenkin suhteellisen pieni verrattuna yrityssektorin voimakkaan kasvun vaikutukseen. Julkisen sektorin nopea kasvu 1970- ja 1980-luvuilla perustui ennen kaikkea kunnallisten palveluiden kasvuun sekä palvelutehtävien siirtymiseen valtiolta kunnille. Tässä suhteessa Helsingin ja seudun kuntien kehitys ei poikennut oleellisesti muusta Suomesta.

Helsingissä sijaitsevista työpaikoista oli valtion tai valtioenemmistöisten yhtiöiden työpaikkoja 14,6 % vuonna 2008⁹. Koko Helsingin seudulla vastaava osuus oli 12,2 % ja koko maassa 8,9 %. Valtion työpaikkojen osuuden enemmisyys – Helsingissä 5,7 ja seudulla 3,3 prosenttiyksikköä – edustaa nykyistä pääkaupunkiaseman välitöntä lisäarvoa työpaikkojen muodossa Helsingille ja koko seudulla. Merkittävä osa tästä enemmyydestä koostuu yliopistojen, sektoritutkimuslaitosten ja keskusvirastojen henkilöstöstä, kun varsinaisen keskushallinnon ja puolustusvoimien osuus on melko pieni. Vastaavasti kunnan ja kuntayhtymien työpaikkoja on suhteellisesti huomattavasti vähemmän Helsingissä (15,9 %) ja seudulla (16,7 %) kuin koko maassa (21,5 %).

Helsingin nimeäminen autonomisen Suomen pääkaupungiksi oli kaupungille valtava kasvuimpulssi, joka vauhditti kehitystä vuosikymmenien ajan. Kuitenkin 1800-luvun viimeisistä vuosikymmenistä alkaen kaupungin pääasiallinen kasvun moottori oli yksityisen yritystoiminnan kasvu julkisen sektorin sijasta. Siihen vaikutti oleellisesti liikennejärjestelmän vaiheittainen kehittyminen.

7 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000

8 Emt.

9 Tilastokeskus 2010

Kauppa ja palvelut ovat Helsingin talouselämän kivijalkaa.

Kaupungimuseo

23.00 /KG

17.40 /KG

ok
lujalostet
12-20.3

UNKIPILAINEN
SAATTI
2.20
200 g

EXPO
KURKUN
KURKUN

EXPO
KURKUN
KURKUN

LAATU-TAKU

suojattu sählypölyllä 12-15
KUTAMUNAT

DELIA
GURKUN
HERKKU
KURKUN
KURKUN

HERKKU
KURKUN
KURKUN

HERKKU
KURKUN
KURKUN

GURKUN
KURKUN
KURKUN

HERKKU
KURKUN
KURKUN

Suuret liikennehankkeet saavutettavuuden edellytyksenä

Saavutettavuudella – liikenteellisellä etäisyydellä merkittäviin taloudellisiin keskittyisiin – on monissa tutkimuksissa todettu olevan ratkaiseva merkitys alueiden taloudelliselle kehitykselle. Hyvä saavutettavuus on edellytys tavaroiden, palveluiden ja työvoiman liikkumiselle alueiden välillä, mikä puolestaan on edellytys alueiden väliselle kaupalle ja erikoistumiselle, työntekijöiden liikkumiselle asuinpaikan ja työpaikan välillä sekä ihmisten muuttamiselle.¹⁰

Helsingin saavutettavuuden kannalta ensimmäinen ratkaiseva päätös oli kaupungin siirtäminen matalan Vanhankaupunginlahden perukasta Helsingin niemelle kunnollisen satamapaikan ääreen 1600-luvun puolivälissä. Tämän ansiosta kaupunki alkoi kehittyä kauppapaikkana. Satamia rakennettiin, laajennettiin ja siirrettiin seuraavien vuosisatojen aikana monessa vaiheessa. Tämän tuloksena Helsinki myös kasvoi merelle, koska satamia rakennettiin täyttömaalle. Satamien rakentamiseen liittyi laivojen kehittyminen ja laajemmin merikuljetusten, satamien ja huolinnan teknologian kehittyminen, millä on ollut valtava merkitys merikuljetusyhteyksistä erittäin vahvasti riippuvan Suomen talouden kehitykselle.

Helsingin satamien mullistavin muutos Helsingin niemelle siirtymisen jälkeen oli Vuosaaren sataman käyttöönotto vuonna 2009 ja kantakaupungin vanhojen tavarasatamien vapautuminen asunto- ja työpaikkarakentamiselle. Hyvät meriväylät ja toimivat satamat olivat välttämätön edellytys sille, että Helsingistä kehittyi maan suurin tukkukaupan keskus. Kuitenkin Suomessa oli 1800-luvun alussa toistakymmentä satamakaupunkia meren äärellä. Pelkkä satama ei merkinnyt Helsingille erityisasemaa rannikkokaupunkien joukossa.

Samoihin aikoihin kun Helsinki nimettiin autonomisen Suomen pääkaupungiksi, rautateiden rakentaminen alkoi yleistyä Englannissa ja Keski-Euroopassa. Rautateiden rakentamisella ja rautatieliikenteen käynnistymisellä oli mullistava vaikutus sekä henkilö- että tavaraliikenteelle ja sen myötä kaupalle ja teollisuudelle. Erityisesti rautatien varrella sijaitsevien sisämaan kaupunkien saavutettavuus parani. Suomen ensimmäinen rautatieosuus valmistui Helsingin ja Hämeenlinnan välille vuonna 1862. Valtakunnan pääkaupungin Pietarin ja autonomisen Suomen pääkaupungin Helsingin välinen rata avattiin liikenteelle vuonna 1870. Rautateiden liikennetekniikka kehittyi nopeasti. Se merkitsi valtavaa liikennenopeuden, kuljetuskapasiteetin ja matkustusmukavuuden kasvua antaen vahvan kasvusysäyksen rautatien varsilla sijaiseville kaupungeille ja taajamille. Rautatiet olivat keskushallinnon päättämiä ja rahoittamia investointeja, joilla oli valtava vaikutus alue-

¹⁰ Björqvist 1967; Hoffman 1997; Laakso & Loikkanen 2004, 44–66, 302–318; Rasila 1982

kehitykseen ja taloudelliseen kasvuun. Suomessa rautatieverkosto vahvasti huomattavasti Helsingin roolia maan valtakunnallisen ja kansainvälisen liikenteen keskuksena, sillä kaikki seuraavina vuosikymmeninä rakennetut pääradat lähtivät Helsingistä.

Rautatieliikenne kasvoi Suomessa ja myös Helsingissä erittäin nopeasti henkilöliikenteen osalta 1950-luvulle ja tavaraliikenteessä 1970-luvulle asti. Vaikka kaukoliikenteen matkustajamäärien kasvu hiipui autojen yleistymisen myötä, rautateiden lähiliikenne alkoi kasvaa Helsingin seudulla 1970-luvulta alkaen. Kaukoliikennekin on 2000-luvulla kääntynyt uuteen kasvuun nopeiden junien myötä. Yksi kehä kiertyi umpeen, kun Pietarin ja Helsingin välillä käynnistyi joulukuussa 2010 nopea Allegro-junayhteys, joka nosti pohjoisten suukaupunkien keskinäisen saavutettavuuden täysin uudelle tasolle; edellisen kerran vastaava tapahtui vuonna 1870.

Autoistuminen alkoi vaikuttaa paitsi liikenteen myös Helsingin ja koko maan kehitykseen 1950-luvulla, joitakin vuosia jäljessä Euroopan vauraampia maita. Henkilöautojen määrä nelinkertaistui Suomessa 1960-luvulla. Helsingin keskustassa alettiin saada esimakua liikenne-ruuhkista. Tieverkosto kehittyi nopeasti autoliikenteen kasvun myötä. Helsingin seudulle alettiin rakentaa kantakaupungista säteittäin lähteviä moottoritietasoisia ulosmenoteitä 1950-luvun lopulta alkaen ja 1960-luvulla myös kehäteitä. Tieverkoston kehittyminen ja autoistuminen saivat Suomessa aikaan sen, että rautatieverkoston ulkopuolella sijaitsevien kaupunkien ja taajamien suhteellinen asema vahvistui, kun niiden saavutettavuus parani ja riippuvuus rautateistä ja vesiliikenteestä väheni.

Kansainvälinen matkustajalentoliikenne alkoi Suomessa Helsingistä käsin 1930-luvulla. Malmin lentokenttä valmistui vuonna 1936. Se toimi Helsingin päälentokenttänä vuoteen 1952 asti, jolloin Helsinki-Vantaan lentoasema otettiin käyttöön. Lentoliikenne alkoi kasvaa räjähdysmäisesti 1960-luvun alusta. Suomen kansainvälisen lentoliikenteen yhteyksistä yli 90 % tapahtuu Helsinki-Vantaan lentokentän kautta ja sillä on hallitseva asema myös kotimaan liikenteessä. Tällä on ollut erittäin suuri merkitys Helsingin saavutettavuudelle ja vetovoimalle. Kansainväliset lentoyhteydet ovat yhtenä tekijän vaikuttaneet vahvasti siihen, että sekä kotimaisten suuryritysten pääkonttorit että kansainvälisten yritysten toimipaikat ovat Suomessa keskittyneet Helsingin seudulle.

Eri liikennemuotojen kehittyminen ja liikenneinvestoinnit ovat 1600-luvulta alkaen parantaneet Helsingin valtakunnallista ja kansainvälistä saavutettavuutta sekä tarjonneet Helsingin seudulle yhä uusia kasvuimpulsseja. 1800-luvun jälkipuolelta alkaen Helsinki on ollut Suomen liikenteen ylivertainen solmukohta ja sekä kansainvälisen että valtakunnallisen liikenteen portti. Helsinki-Vantaan lentokentän laajentaminen, Tallinnan laivaliikenteen ekspansio, Vuosaaren sataman käyttöönotto ja Allegro-juna Pietariin ovat 2000-luvulla jatkaneet Helsingin saavutettavuuden kehittämisen pitkää linjaa.

Satamien ja rautatieliikenteen yhdistelmä yhdessä sen kanssa, että Helsinki oli maan ylivoimaisesti suurin kulutuskeskus, takasi Helsingille aseman kaupan ja liikenteen valtakunnallisena keskuksena. Helsingin ammatissa toimivasta väestöstä suunnilleen joka kymmenes toimi kaupan ja liikenteen aloilla vuonna 1880. Osuus kasvoi neljännekseen vuoteen 1930 mennessä ja kolmannekseen 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin osuus oli korkeimmillaan. Tällöin Helsingin seudulla kauppa ja liikenne olivat keskittyneet nimenomaan Helsinkiin.

Nousu teollisuuskeskukseksi

Helsingin nimeäminen autonomisen Suomen pääkaupungiksi vuonna 1812 merkitsi vahvaa kasvusysäystä myös sen ajan käsityöelinkeinoille. Varsinainen teollistuminen alkoi voimistua Suomessa 1800-luvun puolivälissä, muutamia vuosikymmeniä myöhemmin kuin Länsi- ja Keski-Euroopassa. Teollistumiseen vaikuttivat useat tekijä vuosisadan jälkipuolella: Kaupan ja teollisuuden rajoituksia poistettiin ja elinkeinovapaus toteutettiin liberaalin talouspolitiikan mukaisesti. Maatalouden työmenetelmien kehittyminen ja väestönkasvu vapauttivat työvoimaa kasvavan teollisuuden tarpeisiin. Vesiliikenteen ja rautateiden kehittyminen mahdollistivat raaka-aineiden ja teollisuustuotteiden kuljettamisen entistä laajemmille markkinoille. Rahoitustoiminnan kehittyminen mahdollisti lainojen saamisen tehtaiden perustamiseen. Tekninen kehitys oli nopeaa, mm. höyryvoima ja sittemmin sähkö yleistyivät teollisuuden energialähteenä.¹¹

Käsityö- ja teollisuuselinkeinoissa oli 1800-luvun viimeisinä ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä neljännes-viides kaupungin ammatissa toimivasta väestöstä¹². Osuus pysyi suhteellisen vakaasti samalla tasolla toiseen maailmansotaan asti, eli teollisuuden työpaikat kasvoivat likimäärään työpaikkojen kokonaiskasvun tahdissa.

Suomen teollistumisen alkuvaiheessa tehtaiden sijaintipaikkaa määrävänä tekijänä oli vesivoiman saatavuus, joten tehtaat rakennettiin pääasiassa koskien äärelle. Kun riippuvuus vesivoimasta väheni höyryvoiman yleistymisen ja myöhemmin sähkönsiirron kehittymisen myötä, myös Helsinkiin ryhdyttiin perustamaan tehtaita. Kaupungista alkoi kehittyä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella erityisesti konepajateollisuuden keskittymä, jossa valmistettiin koneita ja laitteita erityisesti kotimaan markkinoille. Hyvät meri- ja rautatieliikenneyhteydet tukivat vahvasti erikoistumista koneteollisuuteen. Toinen suuri teollisuusala oli elintarviketeollisuus, jonka pääasiallinen markkina-alue oli Helsingin oma väestö. Kaupungin muita merkittäviä teollisuusaloja olivat tekstiiliteollisuus ja graafinen teollisuus. Suomen teollisuustuottei-

11 Björkqvist 1967; Heikkinen & Hoffman 1982; Hoffman 1997

12 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000

den vienti perustui lähes kokonaan metsäteollisuustuotteisiin (puutavara ja paperi) teollistumisen alusta toiseen maailmansotaan asti. Helsingistä ei kuitenkaan tullut ensisijaisesti vientiteollisuuden sijaintipaikka, koska metsäteollisuus sijaitsi pääasiassa muualla Etelä-Suomessa. Helsingin satamakin oli ennen kaikkea tuontisatamana.

Jatkosodan aikana Helsingistä siirrettiin teollisuuslaitoksia pommitusten kannalta vähemmän riskialttiille paikkakunnille ja osa niistä jäi siirtopaikkakunnille sodan jälkeenkin, esimerkiksi Kone Oy:n nosturituotanto Hyvinkäälle. Kuitenkin Helsingin konepajateollisuus oli keskeisessä roolissa, kun sodan jälkeen tuotettiin sotakorvaustoimituksia Neuvostoliittoon. Tällöin luotiin perusta myös Helsingin laivatelakoille, jotka seuraavina vuosikymmeninä olivat suuria teollisuustyöpaikkoja. Konepajateollisuuden vahva kasvu jatkui sotakorvaustoimitusten jälkeen ja vähitellen myös viennin osuus kasvoi paitsi Neuvostoliittoon, myös Länsi- ja Keski-Eurooppaan.

Teollisuuden osuus työpaikoista nousi tilastojen perusteella huipputasolle – kolmanneksen ammatissa toimivasta väestöstä – vuonna 1950, tosin määrä kasvoi sen jälkeenkin 1970-luvulle asti, vaikka osuus ammatissa toimivasta väestöstä alkoi supistua¹³.

Teollisuudesta liike-elämän palveluihin

Vanhon monikerroksisten teollisuusrakennusten ahtaus ja epäkäytännöllisyys, tonttien pienuus sekä liikenteen ongelmat nopeasti yleistyvän kuorma-autokuljetusten kannalta alkoivat rajoittaa teollisuuden kasvumahdollisuuksia keskustassa ja kantakaupungin vanhoilla teollisuusalueilla. Teollisuuslaitoksia alkoi vähitellen siirtyä väljemmille, halvemmille ja logististen yhteyksien kannalta toimivammille alueille Helsingin esikaupunkeihin, Espooseen ja Helsingin maalaiskuntaan (1974 alkaen Vantaan kaupunki). Muutos käynnistyi 1960-luvun jälkipuolella ja vauhdittui 1970- ja 1980-luvuilla. Tämän myötä Helsingissä teollisuuden työpaikat alkoivat vähentyä, vaikka koko seudun tasolla kasvu jatkui 1980-luvun puoliväliin asti.¹⁴

Kone- ja laiteollisuus alkoi hiljalleen kansainvälistyä, kun Suomi alkoi integroitua Euroopan talouteen, ensin EEC-vapaakauppasopimuksella (1973) ja sittemmin EFTA-jäsenyydellä (1986). Tämä mahdollisti viennin kasvun ja yritysten kansainväliset omistusjärjestelyt läntisillä markkinoilla. Kuitenkin Neuvostoliiton kauppa omaperäisine järjestelmineen hallitsi edelleen kone- ja laiteollisuuden sekä kulutustavateollisuuden vientiä 1990-luvun alkuun asti. Kansainvälistymisen kärkiyrityksenä oli helsinkiläinen Kone Oy, joka laajensi markkina-alueitaan ja rakensi kansainvälistä myynti-, tuotanto- ja huoltoverkostoa rohkeilla ulkomaisilla yritysostoilla¹⁵.

13 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000

14 Hoffman 1997; Laakso & Loikkanen 2004, 158–190; Maliranta & Rouvinen & Ylä-Anttila 2010

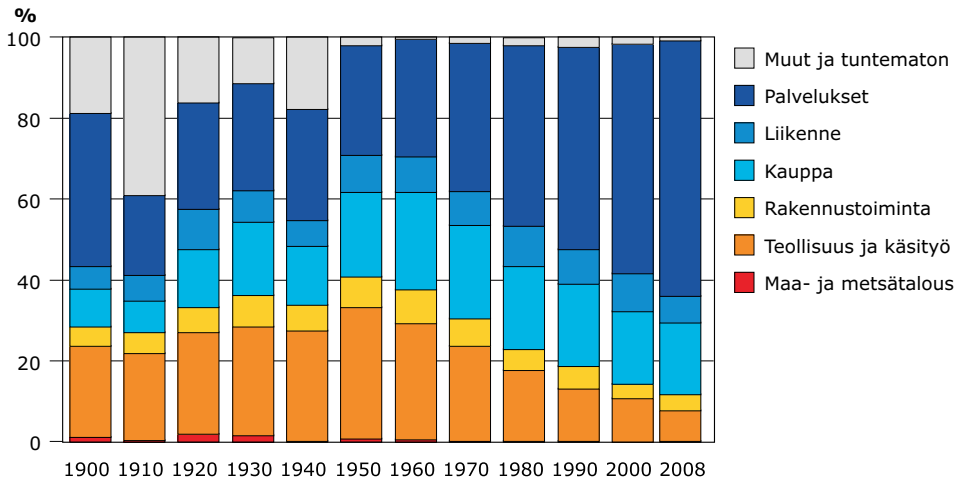
15 Simon 2010

1990-luvun lama ja Neuvostoliiton hajoaminen sekä sen myötä idän-kaupan romahtaminen vaikuttivat rajusti myös Helsingin seudun teollisuuteen: tuotannon arvonlisäys laski neljänneksellä ja työpaikat yli 30 %. Teollisuus koki rajun rakennemuutoksen, minkä tuloksena suuri määrä teollisuusyrityksiä katosi, mutta sen jälkeen 1990-luvun puolivälistä alkaen Helsingin seudulle alkoi kehittyä länsimarkkinoille suuntautunut, tutkimus- ja kehittämistoimintaan nojaava, nopeasti kasvava tietoliikenne- ja sähkötuotteisiin sekä kone- ja laitevalmistukseen perustuva, kansainvälisesti kilpailukykyinen teollisuus. Sen kärkiyrityksiä ovat Kone, Nokia, ABB ja Wärtsilä, kaikki yrityksiä, jotka tai joiden edeltäjät (mm. Stömberg → ABB; Suomen Kaapelitehdas → Nokia) olivat Helsingin johtavia teollisuusyrityksiä jo viime vuosisadan alussa.

Yritystoiminnan kansainvälistymisen ja siihen liittyvän useisiin maihin ulottuviin alihankintaverkostoihin perustuvan tuotantotjärjestelmän edellytyksenä oli aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna täysin eri kertaluokkaa olevat panostukset tuotekehitykseen, suunnitteluun, markkinointiin, tietojärjestelmiin sekä logistisiin järjestelmiin. Tämä edellytti liiketoiminnan tukipalveluiden kehittymistä sekä aikaisempaa avainhenkilöstön huomattavasti aikaisempaa korkeampaa koulutusta. Vähitellen tämä loi pohjaa liike-elämän palveluille nopeasti kasvavana itsenäisenä yritystoiminnan toimialana, jossa ydinaloja ovat hallinto- ja talouspalvelut, ohjelmisto- ja tietopalvelut, markkinointi, tutkimus- ja kehittämistoiminta, insinööri- ja arkkitehtipalvelut jne. Helsingistä ja laajemmin pääkaupunkiseudusta alkoi kehittyä koko maan liike-elämän palveluiden keskittymä. Tätä tukivat monet tekijät, kuten maan johtavien yliopistojen ja tutkimuslaitosten, suurimpien yritysten pääkonttoreiden sekä rahoitusyritysten sijainti alueella sekä parhaat kansainväliset ja valtakunnalliset tietoliikenneyhteydet sekä tavara- ja henkilöliikenneyhteydet. Erityisen tärkeä rooli on ollut Helsinki-Vantaan lentokentällä, joka on taannut kilpailukykyiset kansainväliset henkilöliikenneyhteydet.

Helsingin seudulla liike-elämän palveluiden työllisyys kasvoi 240 % vuodesta 1975 vuoteen 2008, kun kaikki toimialojen kasvu oli 50 % ja teollisuuden työllisyys väheni 11 %. Koko maan liike-elämän palveluiden työpaikoista 45 % sijaitsee ja arvonlisäyksestä 54 % tuotetaan Helsingin seudulla¹⁶.

Liike-elämän palvelut eivät ole korvanneet teollisuutta, vaan niiden välillä vallitsee erittäin kiinteä riippuvuus. Teollisuustuotteiden arvonlisäyksestä jatkuvasti suurempi osuus koostuu erilaisista palveluista ja tavaratuotantoa ja palvelua on lähes mahdoton erottaa toisistaan. Helsingin seudun liike-elämän palvelut perustuvat edelleen merkittävältä osin koko Suomen teollisuuden toimeksiantoihin. Palveluiden vienti on kasvanut 2000-luvulla merkittävästi, ja palveluiden vienti keskittyy Suomessa Helsingin seudulle vieläkin enemmän kuin palvelut kokonaisuutena. Kuitenkin myös palveluviennin asiakaskunta koostuu suurelta osin suomalaistaustaisesta teollisuudesta, jonka varsinaisesta tuotantotoiminnasta yhä suurempi osuus on jo sijoittunut Suomen ulkopuolelle.

Toimialarakenteen muutos

Helsingin työllisen väestön toimialarakenteen muutos vuodesta 1900 vuoteen 2008 havainnollistuu kuviossa 4. Jalostusalojen (teollisuus ja rakentaminen) osuus kasvoi hitaasti viime vuosisadan alkupuolen ajan ja oli kymmenvuotisivälein tarkasteltuna huipussaan vuonna 1950, jolloin osuus oli yli 40 %. Osuus alkoi laskea nopeasti jo 1960-luvulla ja vuonna 2008 enää 12 % Helsingin työllisistä toimi jalostusaloilla. Tosin koko seudulla osuus oli korkeampi, koska teollisuutta on siirtynyt Helsingistä muualle seudulle. Kauppa ja liikenne kasvoivat voimakkaasti 1960-luvulle asti, jolloin osuus nousi kolmannekseen kaupungin työllisistä. Näiden alojen työllisyysosuus on myös alentunut, mutta loivemmin kuin jalostuksen. Kaupan ja liikenteen yhteenlaskettu osuus oli neljännes vuonna 2008. Helsingin elinkeinorakenteen suuri muutos, joka on realisoitunut 1960-luvulta alkaen, on ollut erilaisten palvelusten (informaatio, rahoitus, liike-elämän palvelut, julkinen hallinto ja hyvinvointipalvelut sekä muut palvelut kotitalouksille) osuuden kasvu. Näillä aloilla oli noin neljännes työllisistä vuoteen 1950 asti, mutta sen jälkeen osuus on noussut lähes kahteen kolmannekseen vuoteen 2008 mennessä.

Helsingin laajeneminen Helsingin seuduksi

Helsingin nopea kasvu kaupan, liikenteen ja teollisuuden ekspansion vaikutuksesta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä asetti kovia paineita kaupungin liikennejärjestelmälle sekä asunto- ja toimitilarakentamiselle. Kaupungin väestö kasvoi 2,6-kertaiseksi (3,2 % vuodessa) ja työpaikat samaa tahtia vuodesta 1900 vuoteen 1930. Työväestön asuinolot olivat pääasiassa heikot, mutta se ei juuri hillinnyt muuttoliikettä kasvavaan kaupunkiin. Kaavoitusta ja liikennettä koskevia säädöksiä ei ollut laadittu ajatellen suurkaupunkia, jollaiseksi Helsinki oli kasvamassa: väestömäärä oli 79 000 vuonna 1900 ja

Kuvio 4.
Toimialojen osuudet ammatissa toimivasta / työllisestä väestöstä Helsingissä 1900–2008

Lähde: v. 1900–1979 Helsingin kaupungin tietokeskus, historialliset taulukot; v. 1980–2008 Tilastokeskus, väestölaskennat ja työssäkäyntitilasto

206 000 vuonna 1930. Vasta vuonna 1932 säädetty asemakaavalaki oli varsinaisesti ensimmäinen kaupunkien suunnittelua kokonaisvaltaisesti säätelevä laki, joka ulotti kaavoituksen koskemaan kaupungin omistamien maiden lisäksi myös yksityisten ja valtion maita.¹⁷

Koska Helsingin keskeiset alueet sijaitsivat niemellä, kasvupaineet purkautuivat pohjoiseen sekä itään ja länteen. Helsinki alkoi vähitellen esikaupungistua 1800-luvun lopulta alkaen, seuraten eurooppalaisten suurkaupunkien mallia. Kaupunkialueen laajeneminen kuntarajojen yli oli välttämätön edellytys Helsingin talouden kasvulle.

Rautatieliikenteen kehittämisellä oli merkittävä vaikutus esikaupungistumiseen. Rautatie mahdollisti työmatkaliikenteen aikaisempaa huomattavasti kauempaa, kun perinteinen kaupunkialue oli rajoittunut muutaman kilometrin säteelle keskustasta, kävely- ja hevosajoneuvoetäisyydelle. Tämän myötä alkoi syntyä uusia esikaupunkimaisia yhdyskuntia rautateiden tuntumaan. Helsingissä pää ratojen varsille 10–30 kilometrin päähän keskustasta rakennettiin useita taajamia 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Tästä sai alkunsa kaupunkialueen laajeneminen alkuperäisen kantakaupungin rajojen ulkopuolelle.

Autojen yleistyminen tarjosi esikaupungistumiselle täysin uusia ulottuvuuksia, koska sen myötä kaupunkialue voi laajeta kaikkiin suuntiin, minne oli ajokelpoinen tieyhteys. Helsingin seudulla kaupunkialueen laajeneminen esikaupunkeihin alkoi laajassa mitassa 1950-luvulla. Tämän mahdollistivat kantakaupungista säteittäin lähtevät ulosmenoväylät, jotka rakennettiin 1960-luvulta alkaen useakaistaisiksi. Niitä pitkin kulki työmatkaliikenne keskustaan sekä henkilöautoilla että busseilla ja liikenne alkoi ruuhkautua jo 1960-luvulla.

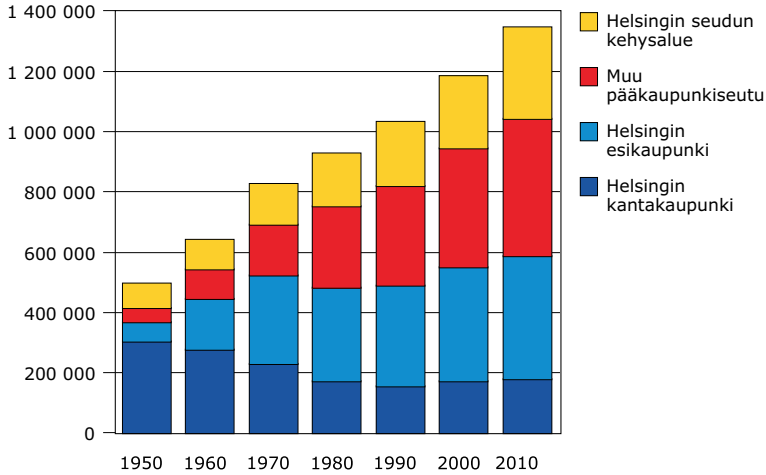
Helsingin suurella alueliitoksella vuonna 1946 esikaupungistuminen otettiin tilapäisesti kaupungin hallintaan, mutta 1960-luvulta alkaen kasvu alkoi vähitellen suuntautua yhä vahvemmin laajentuneenkin Helsingin rajojen ulkopuolelle, aluksi Espooseen ja Helsingin maalaiskuntaan (1974 alkaen Vantaan kaupunki) ja sittemmin myös kehyskuntiin (kuvio 5). Kantakaupungin (Helsingin alue ennen alueliitosta) väestö väheni puoleen vuodesta 1950 vuoteen 1990, minkä jälkeen sen kääntyi loivaan kasvuun, joka on jatkunut 2000-luvulla. Kantakaupungissa asui 62 % koko Helsingin seudun väestöstä vuonna 1950, mutta enää 13 % vuonna 2010.

Työpaikkojen hajautuminen esikaupunkeihin seurasi asukkaiden esikaupungistumista pari vuosikymmentä myöhemmin (kuvio 6). Helsingissä kantakaupungin työpaikkakasvu pysähtyi 1950-luvulla ja sen jälkeen lähes koko työpaikkojen nettokasvu tapahtui esikaupunkialueilla (ml. Espoo, Vantaa ja kehyskunnat). Ensiksi teollisuus ja varastointi siirtyivät ulosmenoväylien ja kehäväylien varteen. Myöhemmin myös kaupan ja toimistalojen työpaikkoja siirtyi ulommaksi, mutta niiden osalta kantakaupunki on säilynyt seudun suurimpana työpaikkakeskittymänä. Työpaikkojen hajaan-

17

Herranen 1997; Hoffman 1997; Laakso & Loikkanen 2004, 44 - 66, 167-190, 299-301; Schulman 2000

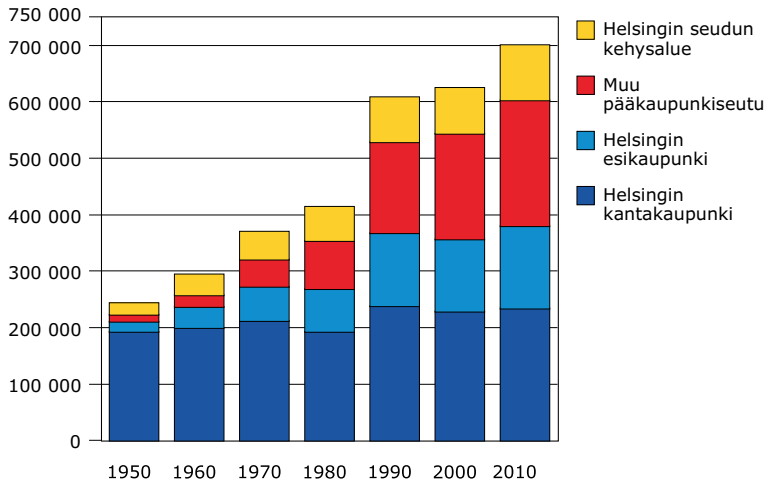
Väestö, lukumäärä

Kuvio 5.
Väestö Helsingin seudulla
vyöhykkeittäin
1950-2010

Lähde: Helsingin kaupungin tietokeskus ja Tilastokeskus

Työpaikat, lukumäärä

Kuvio 6.
Työpaikat Helsingin seudulla
vyöhykkeittäin
1950-2010

Lähde: Helsingin kaupungin tietokeskus ja Tilastokeskus; vuosi 2010 teki-jän arvio

tuminen merkitsi valtavaa muutosta työmatkaliikenteen suuntautumisessa. Aikaisemman kantakaupunkiin suuntautuneen työmatkaliikenteen kasvu pysähtyi, sen sijaan esikaupunkialueiden ja kuntien välinen työmatkaliikenne kaikkiin suuntiin lisääntyi dramaattisesti. Koko seudun työpaikoista 79 % sijaitsi kantakaupungissa vuonna 1950, osuus oli 33 % vuonna 2010.

Johtopäätöksiä ja tulevaisuuden näkymiä

Helsingin nimittämisestä autonomisen Suomen pääkaupungiksi vuonna 1812 on kulunut yhtä vaille 200 vuotta. Tämän ajan kuluessa pienestä kaupp- ja hallintotaajamasta on kehittynyt vauras ja monipuolinen valtakunnallinen talouden keskittymä ja yksi Pohjois-Euroopan merkittävistä suurkaupunkialueista. Kaupunki on myös laajentunut maantieteellisesti pieneltä alueelta Helsingin niemeltä laajaksi 14 kuntaa kattavaksi toiminnalliseksi kaupunkialueeksi, joka koostuu useista liikenneverkon toisiinsa kytkemistä erikokoisista keskuksista. Silti Helsingin niemi ja sitä ympäröivä kantakaupunki – Helsingin alue ennen vuoden 1946 alueliitosta – ovat säilyttäneet asemansa seudun ylivertaisena työpaikka- ja palvelukeskittymänä.

Helsingin kasvu nykyiseen taloudelliseen ja maantieteelliseen asemaansa on kahden vuosisadan aikana edennyt lukuisten impulssien ja muutosprosessien kautta, jotka ovat vauhdittaneet kehitystä tai kääntäneet sitä uuteen suuntaan. Helsingin nimeäminen autonomisen Suomen pääkaupungiksi ja yliopistollisen koulutuksen siirtäminen Turusta Helsinkiin merkitsivät valtavaa kasvusysäystä, joka vaikutti vuosikymmenien ajan. Suomen itsenäistyminen vahvisti Helsingin pääkaupunkiasemaa ja sai aikaan uuden kasvusysäyksen. Vielä enemmän kuin pääkaupunkiasema, Helsingin kehitykseen ovat vaikuttaneet suuret liikenneinvestoinnit, joista tosin monet ovat tiiviisti kytkeytyneet pääkaupunkiasemaan.

Liikenneyhteydet olivat välttämätön edellytys Helsingin kehittymiselle kaupan, kuljetuksen ja kommunikaation valtakunnalliseksi keskuksiksi ja myös yhdeksi maan johtavaksi konepajateollisuuden keskittymäksi. Toisen maailmansodan jälkeen sotakorvaustoimitukset vahvistivat Helsingin teollisuuden edellytyksiä kehittyä ventialaksi. Suomen integroituminen Euroopan talouteen monessa vaiheessa – EEC-vapaakauppasopimuksesta 1973 Euron käyttöönottoon vuonna 2002 – avasi teollisuudelle tien läntisille markkinoille. 1990-luvun alun lama sai aikaan rajun rakennemuutoksen, jonka tuloksena Helsingin seudun nykyinen kone-, laite- ja elektroniikkateollisuus toimii täysin globaaleilla markkinoilla. Teollisuuden kansainvälistymisen edellytyksenä ovat olleet valtavat panostukset tuotekehitykseen, suunnitteluun, markkinointiin, tietojärjestelmiin sekä logistisiin järjestelmiin. Tämä on luonut pohjaa liike-elämän palveluille nopeasti kasvavana itsenäisenä yritystoiminnan toimialana, joka on Suomessa keskittynyt vahvasti Helsinkiin. Samalla kun teollisuuden osuus työpaikoista on supistunut, siihen kytkeytyvien liike-elämän palveluiden työpaikat ovat kasvaneet.

Viereisen sivun kuva: Helsinki oli Suomen talouselämän keskus jo ennen 2. maailmansotaa.

Pääkaupungiksi nimeäminen auttoi Helsingin kasvun alkuun ja liikenteelliset sekä teolliset impulssit ovat vauhdittaneet kehitystä eri aikoina. Kuitenkin tärkein Helsingin kasvua eteenpäin vienyt voima on ollut väestön, työpaikkojen ja tuotannon keskittymisestä seurannut itse itseään ruokkinut orgaaninen kasvu.

Kaupunkiseudun kasvun muutosvoimat: saavutettavuus, kasautuminen ja rajojen madaltuminen

Nykyaikainen aluetaloudellinen tutkimus tiivistää aluekehityksen muutosvoimat kolmeen tekijään, saavutettavuuteen, kasautumiseen ja rajojen madaltumiseen. Esimerkiksi Maailmanpankin¹⁸ tutkimuksessa nämä esitetään kolmena ulottuvuutena: 3 D = tiheys (Density), etäisyys (Distance) sekä jako tai rajat tai erottavat tekijät (Division). Myös Helsingin kehitystä viimeisen 200 vuoden aikana voidaan tulkita tässä kehikossa¹⁹.

SAAVUTETTAVUUDELLA tarkoitetaan liikenne- ja kommunikaatioetäisyyttä niihin paikkoihin, joihin taloudellinen toiminta on keskittynyt. Saavutettavuuteen liittyy paikallinen (kaupungin tai seudun sisäinen), valtakunnallinen ja kansainvälinen (naapurimaiden välisestä globaaliin) ulottuvuus. Satamien, rautateiden, maantieväylien, lentokenttien sekä nykyaikaisten tietoliikenneyhteyksien rakentaminen ja laajentaminen ovat parantaneet pitkän ajan kuluessa Helsingin valtakunnallista ja kansainvälistä saavutettavuutta ja vetäneet alueelle vuosikymmenestä toiseen toimintoja, jotka ovat riippuvaisia liikenne- ja kommunikaatioyhteyksistä. Helsingin hyvä saavutettavuus on ollut edellytys kaupalle, teollisuudelle ja erikoistuneille palveluille. Se on johtanut tavaroiden, palveluiden ja työvoiman liikkuvuuteen sekä työ- ja asuntomarkkina-alueiden laajenemiseen, jotka ovat puolestaan edistäneet erikoistumista ja kasvua.

KASAUTUMINEN viittaa tuotannollisen toiminnan, työpaikkojen ja väestön keskittymiseen tietylle rajatulle alueelle. Kun taloudelliset toiminnat sijaitsevat lähellä toisiaan, saavutetaan kasautumisen etuja, jotka liittyvät panosmarkkinoiden toimivuuteen, innovaatioiden leviämiseen ja työnjaon syvenemiseen. Nämä kasvattavat tuottavuutta. Lisäksi tiheyden kasvaessa tavaroiden ja palveluiden vaihto on mahdollisimman helppoa ja taloudellista. Kasautumiseen liittyy merkittäviä etuja taloudellisen toiminnan kannalta, joskin siihen liittyy myös haittoja. Kasautumisella on taipumus synnyttää kasvua ja edelleen lisää kasautumista ainakin niin pitkään kuin kasautumisen haitat (mm. ruuhkautuminen eri muodoissaan) pysyvät hallittavina. Helsingin taloudellinen kehitys voidaan tulkita tulokseksi yhtäältä kertaluontoisten impulssien aikaansaamista kasvusyöksistä, jotka ovat laajentuneet kerrannaisvaikutusten kautta, ja

18 The World Bank 2009

19 Laakso & Loikkanen 2009; 2010

toisaalta kasautumisen aikaansaamasta sisäsyntyisestä kasvusta.

RAJOILLA tarkoitetaan tekijöitä, jotka erottavat maita ja alueita toisistaan, estävät tavaroiden ja palvelusten sekä tuotannontekijöiden sekä innovaatioiden liikkeitä. Maiden välisiin rajoihin liittyy konkreettisia tulleja, maksuja ja muut kaupankäynnin rajoituksia, jotka vähentävät taloudellista kanssakäymistä. Passit, viisumit, luvat ym. rajoitukset rajoittavat ihmisten liikkuvuutta. Myös paikallistasolla esiintyy erilaisia raja-aitoja ja eriyttäviä mekanismeja, jotka heijastuvat saavutettavuuden rajoituksina tai taloudellisena tai sosiaalisena eristäytyneisyytenä. Suomen tavoite ulkomaankaupasta riippuvana maana päästä mukaan Euroopan integraatiokehitykseen on ollut pyrkimystä rajojen madaltamiseen. Tällä on ollut valtava merkitys Helsingin teollisuuden, liike-elämän palveluiden, kaupan ja liikenteen kehittymiselle. Suomen itäraja on vuosikymmenten aikana rajoittanut merkittävästi taloudellista, sosiaalista ym. kanssakäymistä aiemmin Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän kanssa. Kuitenkin Venäjän avautuminen ja kasvu ovat mahdollistaneet monille Helsingin seudun yritykselle markkina-alueen laajentamisen Pietariin ja Moskovaan. Viron itsenäistyminen ja integroituminen Eurooppaan on mahdollistanut vilkkaan taloudellisen vuorovaikutuksen sekä yhteiset työmarkkinat, mikä on johtanut kehitystä useissa visioissa esitetyn Helsinki-Tallinna kaksoiskaupungin suuntaan.

Helsingin haasteita

Helsinki on kokenut monenlaisia vaiheita – menestystä ja vaurastumista, mutta myös sotia, kulkutauteja ja taloudellisia kriisejä – kuluneiden kahdensadan vuoden aikana. Kaupunkiseudun talouden ja väestön kasvu, maantieteellinen laajeneminen ja elinkeinorakenteen muutos eivät kuitenkaan ole koskaan pysähtynyt pitemmäksi aikaa.

Vaikka Helsingin taloudelliset näkymät muutaman vuoden päähän ovat realististenkin ennusteiden mukaan²⁰ varsin positiiviset, kaupungin ja koko seudun tulevaisuuteen liittyy paljon epävarmuustekijöitä. Kaupungin ja seudun on pystyttävä vastaamaan moniin haasteisiin, jotta se pystyisi kilpailukykyisenä ja vetovoimaisena alueena yritystoiminnalle ja pystyisi tarjoamaan hyvät palvelut ja hyvinvoinnin edellytykset asukkailleen.

Helsingin seudun taloudellisen perustan tulisi monipuolistua edelleen. Uusia vahvoja klustereita tarvitaan täydentämään nykyisiä informaatioteknologian, kone- ja laiteollisuuden sekä logistiikan ja tukkukaupan toimialaryhmiä. Monipuolistuminen vähentäisi riskejä, jotka liittyvät globaalin informaatioteknologian liiketoiminnan voimakkaisiin vaihteluihin. Seudullisen vetovoiman edelleen parantaminen ja talouden monipuolistaminen edellyttävät panostuksia liikenteeseen ja saavutettavuuteen sekä

tehostamista koulutuksessa ja julkisissa palveluluissa. Lisäksi työmarkkinoihin ja asuntomarkkinoihin liittyvät, seudun kehitystä rajoittavat pulonkaulat tulisi saada avuttua ja niiden joustavuutta tulisi parantaa.

Helsingin kaupungin, seudun muiden kuntien ja seudullisten organisaatioiden roolina on tarjota hyvät toimintaedellytykset ja innovatiivinen kaupunkiympäristö, jotta seutu houkuttelisi uusia yrityksiä ja klustereita sekä edesauttaisi olemassa olevien kasvua. Helsingin seudun vahvuutena ovat kuntien, elinkeinoelämän ja seudun korkeakoulujen toimivat yhteistyöverkostot. Näiden ansiosta pääkaupunkiseudulle on saatu rakennettua useita menestyksellisiä keskittymiä, jotka perustuvat yliopistojen, tutkimuslaitosten ja yritysten vuorovaikutukseen ja joiden kehittymistä kunnat ovat tukeneet, esimerkkinä Otaniemen, Arabianrannan ja Viikin alueet. Helsingin (yhteistyössä Espoon, Vantaan, Kauniaisten ja Lahden kaupunkien kanssa) valinta maailman Design-pääkaupungiksi vuodeksi 2012 tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden edistää seudun muotoiluklusterin menestystä sekä kohottaa asukkaiden elämänlaatua. Riskinä on kuitenkin seudullisen kokonaisuuden edun jääminen kuntakohtaisen edunvalvonnan ristiriitojen alle.

Väestön ikääntyminen on suuri haaste työmarkkinoille ja palveluille myös Helsingin seudulla, vaikka seudun väestön keski-ikä onkin tällä hetkellä alempi kuin muualla Suomessa tai useimmissa Euroopan maissa. Joka tapauksessa kantaväestössä työikäisten määrä on kääntymässä laskuun. Helsingin seudun väestönkasvu perustui viime vuosikymmenellä ensi sijassa vieraskielisen maahanmuuttajaväestön kasvuun. Sen sijaan aikaisempien vuosikymmenien kaltainen muuttovoitto muualta Suomesta on tyrehtynyt väestörakenteen muutoksen ja maakuntakeskusten vetovoiman vahvistumisen seurauksena. Helsingin seutu tarvitsee myös tulevaisuudessa jatkuvan vahvan virran työikäisiä muuttajia, jotta seudun työmarkkinat pysyvät toiminnassa. Tulevaisuudessa ei ole näköpiirissä muuta vaihtoehtoa kuin, että tämä muuttovirta tulee pääasiassa ulkomailta, kuten jo usean vuoden ajan on tapahtunut. Tämä merkitsee sitä, että vieraskielisen väestön osuus seudun väestöstä nousee vähitellen tyyppillisten eurooppalaisten metropolien tasolle, josta se vielä toistaiseksi on selvästi jäljessä. Tehtyjen ennusteiden mukaan vieraskielisen väestön määrän odotetaan kaksinkertaistuvan Helsingin seudulla seuraavan 30 vuoden aikana. Tämä nuorentaisi väestön ikärakennetta ja pitäisi työikäisen määrän kasvussa pitkäksi aikaa. Nykyisin vieraskielisen väestön osaaminen sekä älyllinen ja sosiaalinen potentiaali ovat heikosti hyödynnettyjä yhteiskunnan hyväksi. Maahanmuuttajataustaisen väestön asemaa pitäisi saada vahvistettua työmarkkinoilla, yrittäjinä sekä kaikilla elämäalueilla.

Helsingillä on poikkeuksellinen, suorastaan historiallinen tilaisuus käyttää kaupunkisuunnittelua vauhdittamassa kaupungin dynaamisuutta sekä vahvistamassa sen taloudellista ja sosiaalista potentiaalia. Vuosaaren sataman käyttöönoton myötä vapautuneet suuret maa-alueet kantakaupungin rannoilla ja Pasilassa mahdollistavat uusien, kiinnostavien asuin- ja työpaikka-alueiden kehittämisen aivan kaupungin

ydinalueilla. Näistä alueista tulee väistämättä myös kansainvälinen näyteikkuna tämän ajan suomalaiseen kaupunkisuunnitteluun ja rakentamiseen. Tämä voisi olla seuraava impulssi, joka potkaisee jälleen vauhtia kaupungin kehitykseen, kuten moni aikaisempi impulssi 200 vuoden aikana.

Kaupunkitieto tutkimuksen ja päätöksenteon tukena

Helsingin kaupungin tilastotoimi on tuottanut jo 100 vuoden ajan tilastoja ja muuta perustietoja kaupungin ja seudun väestöstä, yritystoiminnasta, taloudesta, palveluista ja hallinnosta sekä muista kaupungin päätöksenteon kannalta keskeisistä aiheista. Tilastotoimen rooli laajeni 1980-luvulla aikaisempaa enemmän tutkimuksen, ennakkoinnin ja kaupungin perusrekistereiden suuntaan. Laaja-alainen ja pätevä tietotuotanto on ollut välttämätön tuki kaupungin maankäytön, palveluiden ja talouden suunnittelulle. Tässä suhteessa Helsinki on ollut 100 vuoden ajan ja on edelleen edelläkävijä valtakunnallisesti ja monessa suhteessa myös Euroopan laajuisesti. Hyvä tietopohja on ollut perusedellytys myös mm. Helsingin kaupungin historiateosten sarjan toimittamiselle, jonka viimeisimmät osat – joita tämänkin kirjoituksen laadinnassa on laajasti hyödynnetty – ilmestyivät vuosina 1997 ja 2000.

Ulkopuolisen tutkijan ja kaupunkitiedon massakäyttäjän näkökulmasta Helsingin kaupungin tietokeskuksen alttius tarjota tietoja käyttöön ja antaa tukea niiden hyödyntämisessä on äärimmäisen arvostettavaa. Muissa Euroopan maissa toimivien kollegoiden välittämien kokemusten perusteella Helsingissä eletään tutkimustoiminnassa tarvittavan tiedon saatavuuden suhteen positiivisessa mielessä täysin eri maailmassa kuin useissa muissa maissa. Vireillä oleva Helsinki Region Infoshare -hanke, jonka tavoitteena on jakaa Helsingin seutua koskevaa tietoa mutkattomasti ja nopeasti kaikille kiinnostuneille, on projekti, jolle on syytä toivottaa menestystä ja pitkä ikää.

Poimintoja tietokeskuksen 100-vuotiselta taipaleelta

Tero Lahti

Kaikkea Helsingistä -juhlanäyttelyn tärkeä osa oli viraston toimintaympäristön ja roolin kehittymisen kuvaaminen. Näyttelyssä ei kuitenkaan pyritty tyhjentävään historiikkiin, vaan nostamaan esiin muutamia keskeisiä tietokeskuksen historian virstanpylväitä. Tietokeskuksen toimintakenttä onkin laajentunut ja kansainvälistynyt huomattavasti tiedon määrän kasvaessa. Siitä huolimatta itse perustehtävä on varsin pitkälle samankaltainen nyt kuin mitä se oli vuonna 1911: tietokeskuksen tehtävä on ollut ja on yhä ennen kaikkea selvittää kaupungissa vallitsevia oloja, jotta niitä voitaisiin kehittää ja parantaa.

Tilastokonttori aloitti toimintansa 1.1.1911. Kunnallisen tilastoinnin aloittamisen taustalla oli sata vuotta sitten tarve saada tietoja Helsingin asukkaiden terveydentilasta, hygieenisistä oloista ja kuolleisuuden syistä erityisesti Kalliossa sekä ryhtyä kerättyjen tietojen pohjalta parantamaan terveydellisiä oloja. Nämä kaikki ovat ajankohtaisia asioita edelleen. Viraston ensimmäisenä johtajana toimi Harald Dalström ja alkuperäishenkilökuntana oli hänen lisäksi aktuaari ja kaksi laskuapulaista.

Nykyisen tietokeskuksen keskeisin julkaisu *Helsingin tilastollinen vuosikirja* oli olennainen osa myös alkuperäisen tilastokonttorin julkaisu-toimintaa. Ensimmäinen tilastollinen vuosikirja oli ilmestynyt jo ennen viraston perustamista vuonna 1908. Se koski vuoden 1905 tietoja. Alkuvuosina Tilastokonttorin julkaisut ilmestyivät vuosikirjaa lukuun ottamatta erikseen suomen ja ruotsinkielisinä. Lisäksi käytettiin ranskaa tilastollisissa julkaisuissa ja ulkomaisessa kirjeenvaihdossa englannin sijaan. 1910-luvun toimitettuja julkaisuja olivat Tilastokonttorissa

muun muassa kunnallishallinnollinen kertomus, kunnalliskalenteri sekä sairaanhoito-, opetuslaitos-, ulkomaankauppa- ja merenkulkutalastot.

Poikkeuksen 1910-luvun työskentelyoloihin loi Tilastokonttorissaikin kansalaissota vuonna 1918. Tuolloin venäläiset sotilasviranomaiset pitivät hallussaan Tilastokonttorin huoneistoa. Tilastokonttorin työntekijät eivät katsoneet toimintaa hyvällä, sillä selkkauksesta seurasi rahatoimikamarille lähetetty ja edelleen Venäjän valtiolle esitetty *vaatimus hävinneiden kirjajhylyjen korvaamisesta*.

1920-luvulla tilastokonttorin tehtävät lisääntyivät muun muassa väestöennusteilla ja -laskennoilla. Asuntolaskennat tehtiin maan suurimmissa kaupungeissa ja taajaväkisissä huvilayhdyskunnissa sekä niitä ympäröivissä esikaupunkikunnissa. Ensimmäisen väestöennusteensa tilastokonttori laati vuonna 1926. 1920-luvun lopulla tilastotyö alkoi myös teknistyä, sillä vuonna 1927 otettiin tilastojen laadinnassa ensimmäistä kertaa käyttöön reikäkortti. 1930-luvun alussa tilastokonttori koki myös ensimmäisen nimenmuutoksensa, kun viraston nimeksi tuli Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1.1.1931.

1930-luku päättyi Suomessa talvisotaan. Sota näkyi myös Helsingissä ja tilastotoimiston työssä, kun toimiston tärkeimmät ja vanhimmat asiakirjat evakuoitiin Kiljavannummen parantolaan marraskuussa 1939. 1940-luvun alussa sota vaikutti muutenkin viraston toimintaan monin tavoin, sillä suuri osa henkilökuntaa oli sotapalveluksessa, lottaita väestönsuojelutehtävissä. Sodan takia myös vuoden 1942 kunnalliskalenteri julistettiin salaiseksi. Muitakin julkaisuja julkaistiin vasta

Pöimintöja tietokeskuksen historiasta esitettiin näyttelyssä tilastograafin omaisesti.

sensuurin jälkeen, jolloin monista poistettiin taulukoita. Kaikkien julkaisujen painatustöitä viivytti sodan aikainen työvoiman puute kirjapainoissa. Sota-aikana tilastotoimistolla oli myös oma sotakummiperhe Oulaisten Huotarissa.

Sodan jälkeen vuonna 1945 nykyisen tietokeskuksen toinen osa eli kaupunginarkisto aloitti toimintansa. Helsingin kaupungin tilastotoimiston Helsinkiä koskeva työmäärä kasvoi myös vuoden 1946 suuren kuntaliitoksen myötä, jossa Helsingin kaupungin maa-ala moninkertaistui.

1950-luvulle tultaessa tiedon tuottaminen ja julkaiseminen Helsingistä nopeutui ja monipuolistui. Vuodesta 1950 alkaen julkaistiin nimittäin aiempien vuosi- tai neljännesvuositilastojen rinnalla myös kuukausitilastoja Helsingistä. Englannin kielen merkitys kotimaisten kielten rinnalla kasvoi, sillä Helsingin olympiavuonna 1952 julkaisujen vieras kieli vaihtui ranskasta englantiin. Siitä lähtien englanti onkin ollut merkittävin vieras kieli tilastollisissa julkaisuissa.

1960- ja 1970-luvut olivat Suomessa nopean yhteiskunnallisen murroksen aikaa. Tilastotoimistossa työ jatkui silti varsin samankaltaisena kuin mitä siihenkin asti, eivätkä suuret yhteiskunnalliset muutokset kuten kaupungin kasvu ja yhteiskunnan politisoituminen yltäneet tilastotoimistoon juuri muuten kuin tutkittavina ja tilastoitavina ilmiöinä. Merkittävä työtavallinen muutos tuli silti vuonna 1960, kun magneettinauhoja alettiin ensimmäistä kertaa käyttää väestölaskennassa. Suurempi muutos työtavoissa tuli kuitenkin 1960-luvun lopulla, kun ATK saatiin käyttöön. Tutkittua ja tilastoitua tietoa tarvittiin kaupungissa ja sen hallinnossa entistä enemmän ja ATK moninkertaisti tilastoinnin nopeuden.

Tilastotoimisto täytti 50 vuotta vuonna 1961. Juhlavuoden aikaan tilastotoimiston johtajana oli Karl-Erik Forsberg ja henkilöstömäärä oli kasvanut alun neljästä 53:een. Arkiston johtajana toimi tuolloin Ragnar Rosén. Tilastotoimiston 50-juhlavuoden aikaan tutkimuksen pääteemana oli erityisesti asuminen.

1970-luvulla tilastotoimiston työn näkyvin muutos oli henkilökunnan siirtyminen viisipäiväiseen työviikkoon aiemman kuusipäiväisen työviikon sijaan. Samankaltainen muutos koettiin myös muualla kaupungissa. Vuonna 1978 tilastotoimisto sai myös toisen nimenmuutoksensa, kun vuoden alusta nimi muutettiin Helsingin kaupungin tilastokeskukseksi. 1970-luvun tilastotoimistolle leimaa antoi kaupunkitutkimustoiminnan laajeneminen.

1980-lukua voidaan pitää tietohuoltoajattelun vuosikymmenenä. Ensimmäiset henkilökohtaiset PC-koneet tulivat henkilöstön käyttöön vuonna 1983 ja tiedon tuottaminen nopeutui entisestään. Samalla tehostui myös alueellisen tiedon tuottaminen Helsingissä: ensimmäinen tilastokeskuksen tuottama Helsinki alueittain -julkaisu ilmestyi vuonna 1982. Sen jälkeen siitä on muodostunut yksi tietokeskuksen kysytyimmistä ja käytetyimmistä julkaisuista. 1982 oli

Viereisen sivun ylempi kuva: Tilastokonttorin konttorioloja 1910-luvulta. Oikealla viraston ensimmäinen johtaja Harald Dalström.

Viereisen sivun alempi kuva: Kaupunginarkiston varhaisia toimitiloja Tempelinaukiolta.

merkittävä vuosi tilastokeskuksen historiassa sikälikin, että samana vuonna valmistui myös ensimmäinen tutkimusohjelma. Tutkimuksen pääteemoina olivat 1980-luvulla aluetalous ja nuoret.

Helsingin kaupungin tilastokeskus ja kaupunginarkisto yhdistyivät 1.6.1990. Tuolloin syntyi nykymuotoinen Helsingin kaupungin tietokeskus. Uuden viraston ensimmäinen johtaja oli Eero Holstila ja henkilöstömäärä yhdistymisvaiheessa 90. Samaan aikaan alkoi korostua myös kansainvälinen yhteistyö, jota tietokeskuksessa oli tosin harrastettu viraston perustamisesta lähtien, kun yhteispohjoismainen Nordstat-yhteistyö käynnistyi. 1990-luvun aikana alkoi myös tilasto- ja tutkimusyhteistyö laajemminkin lähialueilla muun muassa Pietarin, Tallinnan, Riikan ja Vilnan kanssa. Kansainvälisen yhteistyön näkyvimpänä virstanpylväänä oli vuonna 1994 Helsingissä järjestetty tilastoalan konferenssi SCORUS.

Vuonna 1996 alkoi tietokeskuksessa netti-aika, kun viraston suomenkieliset Internet-sivut aukesivat. Seuraavana vuonna Internet-palvelut paranivat edelleen, kun Aluesarjat-tietokanta avautui kokonaisuudessaan Internetissä. 1990-luvun aikana tietokeskuksen tutkimuksissa pääteemoja olivat koko vuosikymmenen puoliväliä leimannut lama, segregaatio sekä lähiöt.

2000-luvun aikana tietokeskus on siirtynyt aina vain voimallisemmin verkkopalveluiden tarjoajaksi. Esimerkiksi vuonna 2003 avattiin kirjaston kokoelmatietokanta, vuonna 2008 Sinetti-arkistotietokanta ja vuonna 2009 julkaistiin Helsingin historiallinen kaupunkikartasto. Lisäksi leimaa antavaa on ollut kansainvälisten EU-hankkeiden määrän kasvu. Tietokeskus on profiloitumassa 2010-luvun taitteessa myös entistä enemmän avoimen datan jakelijaksi verkossa. Viraston 100-vuotisjuhlavuonna 2011 avattiin *Helsinki Region Infoshare* -hanke. HRI on verkkopalvelu, joka tarjoaa helpon tavan löytää, saada ja hyödyntää Helsingin seudun julkisia tietovarantoja avoimena datana. Tietokeskuksen visiona on olla mukana säilyttämässä Helsinkiä tietoyhteiskuntakehityksen aallonharjalla jatkossakin. Siihen se on pyrkinyt jo sadan vuoden ajan.

Ylempänä: Tilastokeskuksen henkilökunta viraston 75-vuotisjuhlavuonna 1986.

Alempänä: Tietokeskuksen henkilöstö juhli viraston satavuotista taivalta kaupungintalolla 3.3.2011.

TILK

ET LAIKAPSI
Helsingin kaupunki
Tilastokeskus
Helsingfors stad
Statistikcentralen

Tilastoja
Statistik 1981

E:1

Kulttuuri- ja vapaa-aikatilastoja 1980
Kultur- och fritidsstatistik 1980

KORKEASTA MATALAAN, HARMAASTA VÄRIKKÄÄSEEN

KULTTUURI JA KAUPUNKIKULTTUURI
TIETOKESKUKSEN TUOTANNOSSA
1980-LUVULTA 2010-LUVULLE

Timo Cantell
Vesa Keskinen

Tunnettu kulttuurintutkija Raymond Williams on todennut, että termi kulttuuri lukeutuu kahden tai kolmen hankalimman käsitteen joukkoon. Kulttuuri-termistä on valtavasti määritelmiä ja lisätulkintoja esitetään jatkuvasti. Kentän haltuunotto on siten vaativaa.

Tietokeskuksessa on viime vuosikymmeninä tehty varsin paljon tilastoja ja tutkimusjulkaisuja kaupunkikulttuurista. Kulttuuriteemaan liittyvät teokset muodostavat laajan kokonaisuuden tietokeskuksessa tehdystä työstä. Monet julkaisut on laadittu yhteistyössä muiden kaupungin virastojen kanssa, erityisesti yhteistyötä on ollut kulttuurikeskuksen sekä nuorisosiainkeskuksen kanssa. Näissä virastoissa monet yhteistyöaloitteetkin ovat syntyneet.

Kuvaamme artikkelissamme kulttuuriteemaan liittyvää työtä ja julkaisu-tuotantoa tietokeskuksessa. Piirrämme samalla kuvaa työn muutoksista ja julkaisujen otteen, orientaation ja ulkoasun erilaisista käänteistä. Tiiviisti kuvattuna voisi todeta, että kulttuuriin liittyvät julkaisut ovat muuttuneet varsin korkeakulttuurisesta orientaatiosta hyvin lavean kulttuurimääritelmän suuntaan ja toisaalta julkaisujen ulkoasu on kokenut muutokset jokseenkin värittömistä A4-kokoisista teoksista hyvinkin näyttäviin kokonaisuuksiin. Samalla lähestymistavat ja tutkimusteemat ovat monipuolistuneet.

Mutta mitä termi kulttuuri tarkoittaaakaan? Raymond Williamsin mukaan kulttuuri eri merkityksissään on jaettavissa seuraavasti. Ensinnäkin kyse on käsitteestä, joka kuvaa intellektuaalista, spirituaalista ja esteettistä kehitystä. Toisaalta termi viittaa tiettyyn elämäntapaan, esimerkiksi tiettyjen ihmisten, jonkin aikakauden, ryhmän tai koko ihmiskunnan elämäntapaan. Kolmanneksi kyse on käsitteestä, joka kuvaa intellektuaalisen ja taiteellisen aktiviteetin tuloksia ja työtä, siis kulttuuri taiteina. Tämä on kulttuuri-termin kaikkein yleisin käyttö: kulttuuria on musiikki, kirjallisuus, maalaustaide ja kuvanveisto, teatteri, elokuva jne.¹

Termiin kulttuuri liittyy myös keskustelu sivilisoitumisesta. Esimerkiksi 1700- ja 1800-luvuilla saksan kielessä kulttuuri oli sivilisaation synonyymi. Ensinnäkin tämä kuvasi abstraktilla tavalla yleistä sivilisointi- tai kultivoitumisprosessia, toiseksi tällä tarkoitettiin inhimillisen kehityksen saavutuksia, kuten taiteita. Yksi vakiintunut tapa ymmärtää kulttuuri on jakaa termi kahteen osaan. Kyse on antropologisesta, elämäntapoihin liittyvästä laajasta kokonaisuudesta, jolloin puhutaan esimerkiksi kaupunkikulttuurin moninaisista ilmentymistä. Toisaalta kulttuuri voidaan ymmärtää taiteina ja taidealojen toimintoina. Tiivistetysti: termillä kulttuuri viitataan joko elämäntapoihin tai taiteisiin.²

Williams³ kiinnittää huomiota siihen, että arkeologisesti ja kulttuuriantropologisesti kulttuuri liittyy erityisesti materiaaliseen tuotantoon. Historian tutkimuksen alalla ja kulttuuritutkimuksessa huomio liittyy puolestaan merkityksiä tai symboleja tuottaviin systeemeihin. Asian voisi karkeasti ottaa ilmaista niin, että ensimmäinen näkemys kulttuurin näkyviin tuotoksiin kuten taide-esineisiin ja rakennuksiin, kun taas jälkimmäinen viittaa keskusteluun näiden esineiden tuottamista merkityksistä.

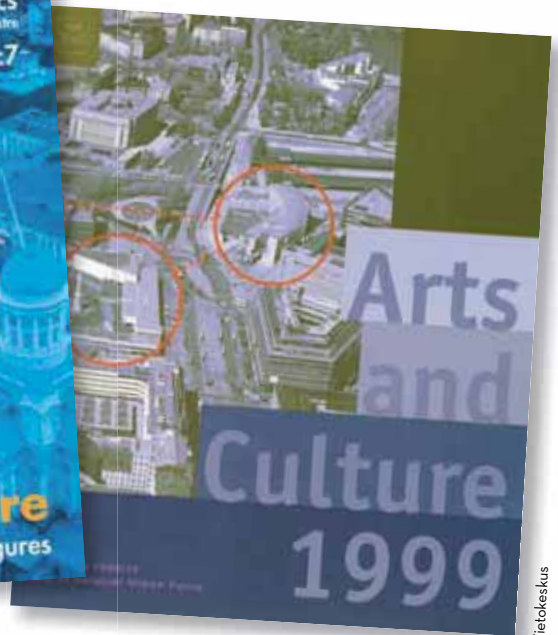
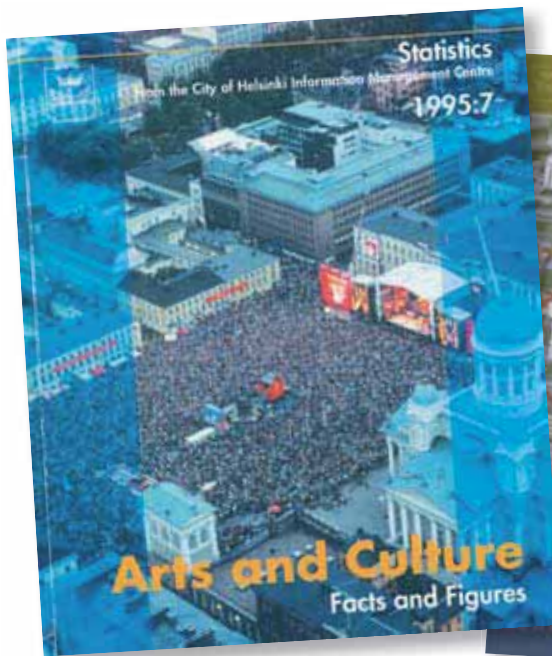
Kulttuuri on siis jossain määrin monitulkintainen termi ja tämä heijastuu myös tietokeskuksessa tehtyyn tilasto- ja tutkimustyöhön. Tietokeskuksessa on toisaalta kirjattu ylös kulttuurin materiaalisia ilmentymiä, kuten vaikkapa kirjastojen määriä tai taiteen kulutusta. Toisaalta on yritetty tuottaa ymmärrystä siitä, mitä kaupungissa tarjottava ja avautuva kulttuuri kaupunkilaisille merkitsee.

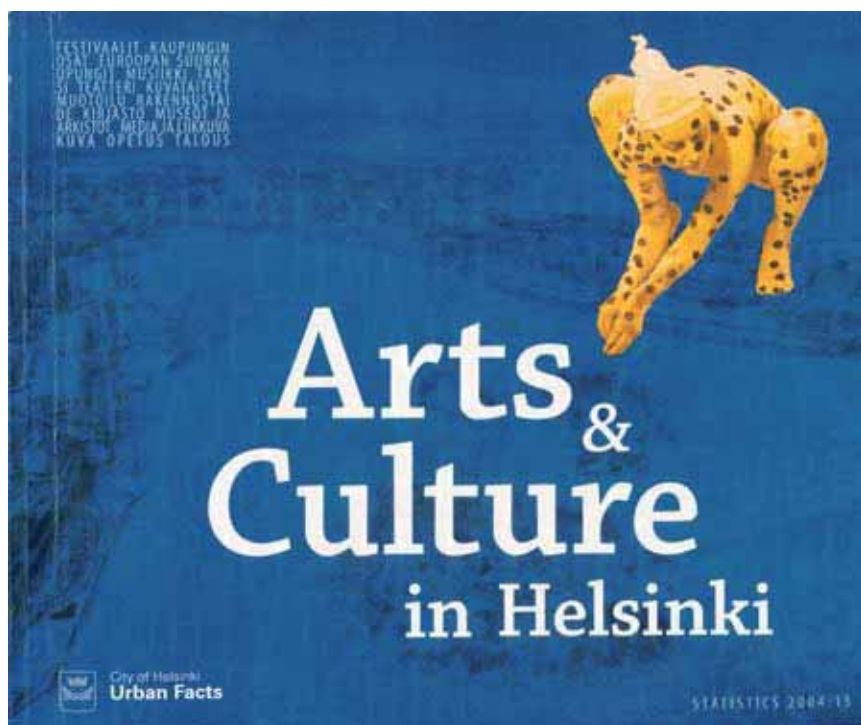
Huomioimme sekä antropologisen että taideymmärryksen keskustellessamme helsinkiläisestä kulttuurista ja kulttuurin kulutuksesta. Kuvaamme artikkelissamme tietokeskuksessa tehtyjä tilastoja ja raportteja, joiden avulla Helsingissä tapahtuvaa kulttuurialan tuotantoa ja sen kulutusta on pyritty jäsentämään. Poimimme havaintoja vuosien varrelta ja kuvaamme sitä kautta helsinkiläisen kulttuurielämän muutoksia sekä kulttuuri-termin muuttunutta merkitystä Helsingissä.

1 Williams 1983, 87-92

2 Williams 1981, 11-13

3 Williams 1983, 87-92

1980-luvun varhaiset vaiheet

Vuonna 1981 ilmestyi julkaisu *Kulttuuri- ja vapaa-aikatilastoja 1980*. Se oli ulkoasultaan kuivan asiallinen keltaruskeakantinen 62-sivuinen opus. Sen esipuheessa mainitaan: ”Helsingin kaupungin tilastokeskus sekä keskeiset kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluja tuottavat hallintokunnat ovat Helsingin tilastotoimen kehittämisohjelman suuntaviivojen mukaisesti yhdessä suunnitelleet oheisen tilaston laadintaperiaatteet”. Kovin kankeita lähtökohdat kulttuurin haltuunotolle siis olivat. Apuna käytettiin valtion tilastotoimen vastaavia julkaisuja. Esiteltävät tiedot oli osin saatu eri virastojen ja laitosten tietojärjestelmistä.

Kulttuurin käsite julkaisussa oli laaja; perinteisten kulttuuri aiheiden (musiikki, teatteri, kuvataiteet, kirjastot, museot, elokuva, televisio) mukana oli tietoja urheilu- ja liikuntapaikoista, metsistä ja puistoista sekä nuorisotiloista. Alaluvussa 5.2., ”Ravintolat”, on yllättävä yksityiskohta; taulukossa 34 on lueteltu ravintolat ja niiden asiakaspaikat kaupunginosittain tyyppin (viihde, ruoka, olut, kortteli- ja kantapaikka, muut) ja hintatyyppin (perus, ylempi, erityis) mukaan. Myös patsaat ja muistomerkit esitettiin alueittain.

Julkaisusta heijastuu ajatus siitä, että laitetaan kaikki mahdollinen tarjolla oleva materiaali yksiin kansiin sitä sen tarkemmin erittelemättä tai jäsentämättä. Julkaisu oli täysin silloisen Helsingin kaupungin Tilastokeskuksen omaa tuotantoa. Tämä oli kuitenkin tärkeä alku, josta seurasi mittava kulttuuriteemaan liittyvien julkaisujen sarja. Vuonna 1984 ilmestynyt *Helsinkiläisten kulttuuri- ja vapaa-aika* oli edeltäjänsä huomattavasti paksumpi opus (167 sivua). Kannessa oli valokuva (kuvaajana Pertti Nisonen) lentopallon pelaajista (mm. Markku Lankinen, Eero Holstila). Iskiäjällä (Soini Hyttinen) on yllään Sex Pistols -paita! Julkaisun ulkoasun suunnitteli arkkitehti Pekka Vuorinen.

Tilaston uutuus oli uuden piirijaon mukaisten tietojen esittäminen. Kunkin tarkastelutason (koko kaupunki, Eteläinen suurpiiri jne.) alussa oli koko sivun mustavalkoinen valokuva. Näkökulmana oli kaupungin palvelujen tarjonta; alueen palvelujen tarjontaprofiili graafisena. Urheilu ja liikunta sisältyivät kannen kuvankin mukaisesti tarkasteluihin, samoin ulkoliikuntapaikat kuten kaupungin ulkoilalueet.

Tässä julkaisussa helsinkiläisten vapaa-ajankäytöstä oli käytettävissä uutta tietoa vasta valmistuneesta Harrastuspalvelujen käyttötutkimuksesta (ns. Harpa-tutkimus). Myös Tilastokeskuksen kulutus- ja ajankäyttötutkimuksia hyödynnettiin luovasti. Ravintoloiden määrä esiteltiin nyt suurpiireittäin ja per/1000 asukasta. Liitteissä oli paljon yksityiskohtaista tietoa kirjastolainoista, museoista, sivistystoimen avustuksista sekä patsaista ja muistomerkeistä alueittain. Myös tämä vuoden 1984 julkaisu tehtiin omin voimin. Työ on ollut melkoinen ponnistus. Mittakaavaetuja saatiin ensimmäisen Helsinki alueittain julkaisun ratkaisuista.

Tietokeskuksen (silloinen tilastokeskus) kolmas *Kulttuuri- ja vapaa-aika Helsingissä* -kokoomajulkaisu ilmestyi vuonna 1989. Esipuheesta selviää, että julkaisun uudistamisen takana oli laaja työryhmä kaupungin

eri virastoista. Uusia esiteltäviä kulttuurin osa-alueita olivat tanssi, valokuva ja taideopetus sekä kulttuurintyöntekijät. Teema *kulttuurin talous* oli ensimmäistä kertaa mukana. Suurpiiritasoisia profileja oli huomattavasti laajennettu. Aluekuvauksissa (suurpiirit) heijastuu Helsinki alueittain julkaisun kuvaukset (väkimäärä, elinolot, väestörakenne). Myös uusi tutkimus *Helsinkiläiset taitelijat* vuodelta 1986⁴ on tässä paljon käytetty lähde. Julkaisu oli 194-sivuinen ja ilman kansikuvaa. Koko sivun mustavalkoiset valokuvat aloittivat kunkin aluelohkon. Eri taiteenalojen ja toimintojen lohkotarkasteluissa (esim. museot ja arkistot, valokuva) on ensi kertaa nähtävissä artikkelityyppistä lähestymistä. Kunkin tarkastelun lopussa on lähdeluettelo. Nimettyjä vastuuhenkilöitä tai kirjoittajia lohkoille ei ole kuitenkaan merkitty. Tarkasteluissa on käytetty joustavalla tavalla hyväksi rekistereitä, tilastoja ja tutkimustuloksia; väestö- ja asuntolaskenta 85 (VAL85), kotitaloustiedustelu sekä Tilastokeskuksen vuoden 1986 elinolotutkimus. Liitteen 3 Liikuntarekisterin tulokset (grafikat) ovat nykypäivän mittarein liikuttavan kömpelöä esitystä. Luottamus atk:n oli tuolloin vahva.

Kohdassa ”Muu vapaa-ajan vietto” on esillä helsinkiläiset ravintolat. Nyt esitellään etniset ravintolat maittain. Muutoin ravintolat esitellään tyypeittäin ja hintaryhmittäin peruspiirin mukaisesti. Voidaan sanoa, että kiinnostus ravintoloiden kuvaukseen oli tietokeskuksessa suhteellisen varhaista. Mielenkiintoista on se, että ravintolat ovat nimenomaan kulttuurin ja vapaa-ajan kokoomajulkaisussa. Julkaisuun otettiin hyvin monipuolinen näkemys vapaa-ajasta. Sivuille mahtui kaikki vähänkin siihen sopiva materiaali: venepaikat, kalastus ja merilinnustus, kerrostalojen pihojen taso lasten leikkialueina ja niin edelleen.

Eräänlainen murros tapahtui 1990-luvulla, jonka merkinä *Arts and Culture – Facts And Figures* ilmestyi englanniksi keväällä 1995. Suomeksi se julkaistiin vasta loppuvuodesta. Julkaisun tärkeänä tavoitteena oli osoittaa Helsingin kulttuurielämän laajuus ja merkittävyys ei ainoastaan Suomessa vaan samalla myös eurooppalaisessa mittapuussa. Englanninkielisillä julkaisuilla haluttiin esitellä Helsingin kulttuurielämää kompaktisti (80 sivua) historiaa unohtamatta. Englanninkielisen version kannessa on ilmakuva Leningrad Cowboysien & Puna-armeijan kuoron legendaarisesta Senaatintorin keikasta 12.6.1993. Julkaisua levitettiin laajalti ympäri Eurooppaa markkinoitaessa Helsingin kulttuurisia ansioita. Euroopan kulttuuriministerit valitsivatkin syksyllä vuonna 1995 Helsingin yhdeksi vuoden 2000 kulttuuripääkaupungiksi.

Tämän julkaisun kansi oli ensimmäistä kertaa värillinen. Sisällä oli niukasti valokuvia ja ne olivat mustavalkoisia. Taitto tehtiin itse. Esitysgrafiikka oli varsin yksinkertaista ja samalla hieman kömpelöä. Kulttuurikäsityksessä päästiin aiempaa järkevämmälle pohjalle, eli tehtiin selkeitä rajauksia (9 lohkoa ja teemaa mukaan luettuna taiteen synteesi: multimedia, tilataide ja lasten kulttuuri). Utta oli myös liitteenä ol-

leet Euroopan kaupunkivertailut. Urheilu ja liikunta ei enää esiintynyt ”kulttuurina”. Kunkin kulttuurilohkon insertin kirjoitti tietokeskuksen ulkopuolinen tekijä. Kirjoittajien nimiä ei ole kuitenkaan mainittu. Sitä vastoin kunkin lohkon kirjoittajat oli ensimmäistä kertaa mainittu. Tilastotraditioon kuuluva nimettömyys rikottiin siis vasta 1995. Julkaisua tekemässä olivat niin tietokeskuksen tilasto- ja tietopalveluyksikön kuin myös tutkimusyksikön asiantuntijat. Keskeinen yhteistyökumppani oli kulttuuriasiainkeskus.

Seuraavassa julkaisussa *Arts and Culture 1999* tapahtui jälleen monta hyppäystä eteenpäin. Käsillä oli ensimmäistä kertaa näyttävä kirja, ei A4-kokoinen kenties hieman paperinmakuinen julkaisu. Julkaisulla oli ulkopuolinen taittaja (Marko von Konow, arkkitehti). Teos oli kauttaaltaan nelivärinen, mutta sen värimaailma hallitsi tumman vihreät sävyt. Kaikesta näkyi panostus ulkoasuun ja näyttävyyteen. Varsinkin valokuvapuoleen kiinnitettiin huomiota. Uutena innovaationa oli aloittaa kirja uusien kulttuuritilojen esittelyllä; Kiasma, Lasipalatsi, Tennispalatsi, Lume, Kokos, Gloria ja Vanhankaupungin kosken vanhan tekniikan museot.

Aineistona oli monenlaisia valtakunnallisten tietojen synteesejä ja erillistulosteita Helsingistä ja pääkaupunkiseudusta (esim. radion kuuntelu ja tv:n katselu kanavittain). Tuoretta tutkimustietoa tuolloin ei ollut juurikaan käytettävissä. Kunkin kulttuurilohkon insertin kirjoitti vuoden 1995 julkaisun tapaan joku ulkopuolinen (taiteentekijä), nyt nimen kera. Euroopan kaupunkivertailut kulttuurin kulutuksessa (Eurostatin aineistot) olivat toistamiseen mukana.

Vuona 2004 ilmestynyt *Arts & Culture* oli jo varsin myyvän näköinen. Sitä voi pitää itse asiassa taidekirjana, sillä kuvat ja taitto mahdollistavat kirjan selailun sen tekstiä lukematta. Taittaja oli Olli Turunen. Julkaisun tekeminen maksoi myös toisella tavalla kuin sen edeltäjien.

Kunkin käsitellyn kulttuurisektorin alla esiteltiin joku tapahtuma tai festivaali. Ulkopuolisia kirjoittajia oli paljon, kaikkiaan 24. Kirjan sisältö kuvasi uutta, luovaa ja kaupunkilaista kulttuurin käsitystä. Mukana oli perinteisten kulttuurisektorien lisäksi festivaalit, lähiöiden kulttuuri, Euroopan metropolit, design, arkkitehtuuri. Tässä julkaisussa lanseerattiin ensimmäistä kertaa kevään viikonlopun musiikkitapahtumaseuranta, jossa kartoitettiin kaikki Helsingin musiikkitapahtumat pienistä suuriin yhden viikonlopun aikana. Seuranta jatkettiin useana vuonna aina kevääseen 2010 saakka. Yhteenvedo näistä on luettavissa Kvartti-lehden 2/2010 artikkelista.⁵

Tämän jälkeen on ilmestynyt useita monipuolisia kokoomajulkaisuja, jotka olisi voitu julkaista kaupallisen kustantajankin sarjoissa; *Kaupunkilaisten kulttuurikeskus* (2005), *Festivaalien Helsinki* (2007), *Täydet pisteet – Twelve Points* (2008) ja *Taidekasvatuksen Helsinki* (2010) Näistä tarkemmin alla.

Huomio kaupunkikulttuurin uusiin ilmiöihin

Vuonna 1986 tutkittiin kulttuuriasiainkeskuksen tilaamana helsinkiläisiä taiteilijoita. Tutkimus *Helsinkiläiset taiteilijat*⁶ ylitti hyvin uutiskynnyksen. Julkaisun (A4-kokoista) kantta kehuttiin. Kansi oli Sari Poijärven suunnittelema. Tutkimuksesta kumpusi myös Vesa Keskinen artikkeli *Rockmuusikkoa abdistaa Helsingin ilmapiiri* joka julkaistiin Helsingin Sanomien ylioissa 5.11.1986.

Tilastokeskus keräsi vuonna 1991 suuren haastatteluaineiston suomalaisten vapaa-ajan vietosta, kulttuuriharrastuksista ja makumieltymyksistä. Helsingin kaupungin tietokeskus osallistui tähän tutkimukseen rahoittamalla helsinkiläisvastaajista koostuvan lisäotoksen. Tutkimukseen haastateltiin peräti 4 378 henkilö, joista helsinkiläisiä oli 732. Hieman myöhemmin Vesa Keskinen keskittyi selvittämään helsinkiläisten musiikin kulutusta ja musiikkimakuja. Raportti *Mozartista Leskiseen*⁷ oli monella tapaa onnistunut.

Keskinen pystyi hyödyntämään 1960-luvun lopulla alkanutta aktiivista populaarimusiikin harrastamistaan, mikä antoi tutkimukselle uudenlaista sisältöä. Tutkimus herätti paljon huomiota. Esimerkiksi Helsingin Sanomat kirjoitti siitä useita juttuja. Keväällä 1994 Keskinen pääsi myös iltalehtien lööppeihin kun viikonlopun Iltalehti revitelti, että ”Helsingissä ei kuunnella Korisevaa”. Myöhemmin raporttiin sisältynyt Keskinen muistelut rock-levyjen hankkimisen työläydestä 1970-luvun alun Keski-Suomessa päättyi sellaisenaan teokseen *Jee jee jee – suomalaisen rockin historia*⁸.

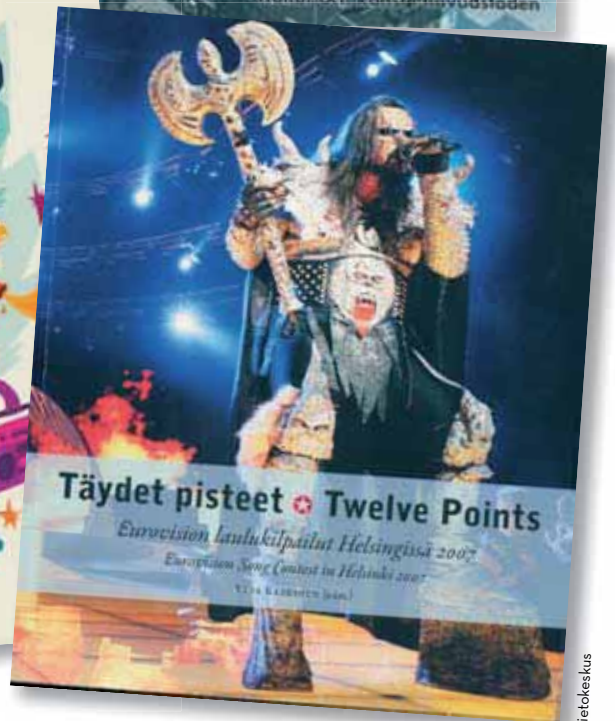
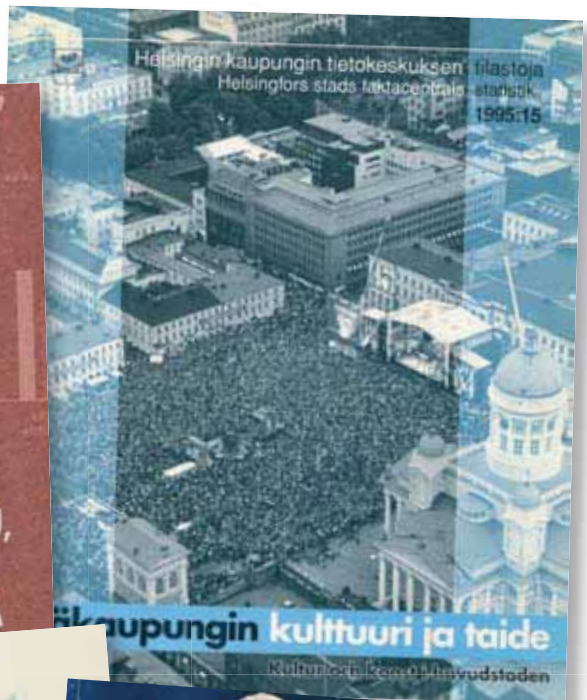
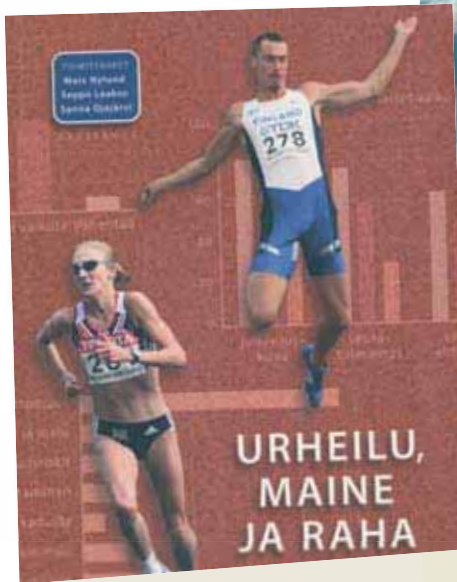
Ensimmäisiä uusia avauksia uusien otteiden erilaisten kaupunkikulttuurin ilmiöiden tarkasteluun tarjosi erikoisjulkaisu vuodelta 1995, *Helsingin yö*⁹. Jaana Lähteenmaan ja Laura Mäkelän toimittama kokonaisuus avasi katsauksen yölliseen Helsinkiin monista eri näkökulmista. Mukana oli niin tietokeskuksen tutkijoita kuin erityisesti Stadipiiriä lähellä olevia kaupunkitutkijoita (Stadipiiristä enemmän tässä kirjassa Timo Cantellin ja Jenni Koskisen artikkelissa). Helsinki oli ilmeisesti Manchesterin jälkeen toinen kaupunki maailmassa, jossa kaupunkien yöelämä otettiin tutkimuksellisen tarkastelun kohteeksi. Teemoiksi nousi muun muassa yöllinen äänimaisema, yöhön liittyvät pelot, sääntely, yöelämän talous, alkoholin kulutus, erilaiset yötapahtumat, ihmiset yössä. *Helsingin yö* on eräänlainen irtiotto arkisesta tutkimusmaailmasta, se tarjosi kirjoittajille uuden ja ennen kokemattoman tilan – tämä henki huokuu myös teoksen sivuilta. Julkaisu hengittää myös yöllisten tyytelyjen valokuvien kautta.

6 Keskinen & Penttinen 1986

7 Keskinen 1994

8 Bruun et al. 1998

9 Lähteenmaa & Mäkelä 1995

2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä kaupunkikulttuurin tarkastelu laventui uusiin aihepiireihin ja samalla huomio kohdistui aiempaa yksityiskohtaisemmin valittuihin teemoihin. Tällöin ryhdyttiin tekemään varsin suuria yhteisponnistuksia ja samalla mittavia kirjoja erilaisista kulttuuritapahtumista, -tiloista ja -ilmiöistä. Syntyi teoksia Helsingin kulttuurikaupunkivuodesta, alueellisista kulttuurikeskuksista, festivaalientästä, Euroviisuista ja lasten taidekasvatuksesta.

Oma lukunsa olivat erilaiset urheilutapahtumat, jotka voidaan laskea lavean kulttuurimääritelmän piiriin. Näin tarkasteltiin muun muassa jääkiekkoilun ja yleisurheilun MM-kilpailuja¹⁰. Tehdyt raportit kuvaavat sitä, että ymmärrys kulttuurista oli varsin laava, eikä esimerkiksi korkean ja populaarin kulttuurisfäärin välistä eroa juuri pohdiskeltu.

Helsingin viettäessä Euroopan kulttuurikaupunkivuotta vuonna 2000 tietokeskuksessa tehtiin ja koordinoitiin useita juhluvoiteen liittyviä tutkimuksia. Merkittävä osa näiden tutkimusten tuloksista päätyi kirjan *Mitä oli kulttuurivuosi?*¹¹ sivuille. Teoksessa tuotiin esille muun muassa kulttuurivuoden taustaan ja tavoitteisiin liittyviä havaintoja sekä kaupunkilaisten käsityksiä ja odotuksia kulttuurivuodesta. Juhluvoiteen liittyen kerättiin vajaan kolmen vuoden ajan kaupunkilaisten mielipiteitä. Vuoden aikana tehtiin myös yleisökyselyjä ja keskeisten tuottajien haastatteluja.

Oma alueensa oli kulttuurivuoden taloudellisten vaikutusten arviointi. Tietokeskuksen erikoistutkija Ilkka Susiluoto laski kulttuurivuoden talouslukujen perusteella panos-tuotomallilla arvioita työllisyydestä ja kansantuotteesta. Vaikka itse kulttuurikaupunkisäätiö työllisti enimmillään 40 henkilöä, Susiluodon laskelmat osoittivat juhluvoiton tuottaneen välittömästi ja välillisesti noin 1500 henkilötyövuoden verran työpanosta Helsingin talousalueella. Kulttuurivuoden budjetti oli kaikkiaan 50 miljoonaa euroa, jonka Susiluoto laski tuottaneen kansantuotteena noin 67 miljoonaa euroa. Nämä tarkastelut olivatkin ensimmäisiä laajasarjassa talouslaskelmia, joita tietokeskuksessa on sittemmin tehty erilaisten kulttuuri- ja urheilutapahtumien yhteydessä. Kyse on ollut varsin pitkästä kehityshankkeesta, sillä suur tapahtumien vaikutusten arviointi sisältää hyvin moninaisia tutkimuksellisia kysymyksiä.¹²

Yhteistyö kulttuuriasiainkeskuksen kanssa tuotti teoksen *Kaupunkilaisten kulttuurikeskus* Helsingin alueellisista kulttuurikeskuksista vuonna 2005¹³. Tarkasteluun otettiin mukaan Stoa, Malmitalo ja Kanneltalo. Teoksessa kuvataan näiden talojen suunnitteluhistoriaa aina 1960-luvulta lähtien. Teosta varten teetettiin myös laaja kävijäkysely kulttuurikeskusten käyttäjille ja erityisenä huomion kohteena olivat maahanmuuttajat keskusten asiakkaina. Kirjassa kuvataan myös alueellisia kulttuurikeskuksia

10 Cantell 1999; Nylund et al. 2006

11 Cantell & Schulman 2001

12 Susiluoto 2001

13 Silvanto et al. 2005

tuotannollisesta ja taiteilijoiden näkökulmasta. Keskeinen teema on tutkia näiden keskusten merkitystä alueellisen identiteetin luojana. Kirjassa on kaikkiaan 22 artikkelia ja 28 eri kirjoittajaa, sivuja lähes 200.

Kirjassa nostetaan esille kulttuurikeskusten merkitys, jota ei aina osata huomioida. Jo pelkät kävijämäärät kertovat omaa tarinaansa. Stoassa laskeetaan vuosittain yli 600 000 käyntiä, Malmitalossa reilu puoli miljoonaa ja Kanneltalossa kolmannes miljoonaa käyntiä. Kävijätutkimus osoittaa, että kävijät ovat hyvin sitoutuneita, joka toinen vastanneista sanoo vierailevansa ”omassa talossaan” viikoittain. Tutkimus osoittaa erilaisten käyttäjäryhmien löytäneen talot varsin hyvin, myös maahanmuuttajaväestö hyödyntää talojen tarjontaa. Talojen merkitys oli suorastaan hämmentävän tärkeää, niillä on suurta henkilökohtaista ja alueellista merkitystä. Huomioitavaa on myös se, että talot palvelevat omien alueidensa asukkaita hyvin, joskin vierailijoita tulee muualtakin kuin aivan lähipiiristä.¹⁴

Kulttuurikeskuskirja edustaa edellä mainitun Raymond Williamsin määritelmän mukaan nimenomaan antropologista käsitystä kulttuurista. Keskukset nähdään osana alueidensa elämää ja elämäntapaa. Toki niissä tarjotaan myös taidetta, mutta tarjonnan ja kysynnän kirjo kattaa samalla monipuolisesti työväenopiston ja nuorisotoimen ohjelmaa. Onpa tarkastelussa mukana myös artikkeli ruokakulttuurista. Kaikkien kulttuurikeskusten tärkeimmäksi yksittäiseksi vetovoimatekijäksi osoittautuu kirjasto, joskin kahvilalla ja ilmaisella vessallakin on oma keskeinen merkityksensä.

Huomiota herättävää tässä kirjassa on sen valokuva-aineisto sekä tyyli- tely taitto, joka tuotti varsin näyttävän ja edustavan lopputuloksen. Siirty- mä 1980-luvun A4-kokoisista jokseenkin virastomaisista julkaisuista tähän kulttuurikeskuskirjaan osoittaa myös tietokeskuksen ja kulttuuriasiankes- kuksen kunnianhimon noususta ja lukijakunnan odotusten kasvusta.

Alueellisten kulttuurikeskusten ohella tutkimuksen kohteeksi yh- teistyössä kulttuuriasiankeskuksen kanssa otettiin laaja, jatkuvasti uudistuva ja monipuolinen festivaalien kenttä. Vuonna 2007 julkaistu *Festivaalien Helsinki*¹⁵ tarkastelee kattavasti festivaalien moninaisuutta, merkitystä ja muuttunutta roolia. Huomion kohteena on, kuten kirjan ala-otsikko lupaa, urbaanin festivaalikulttuurin kehitys, tekijät ja kokijat. Yli 220-sivuiseen kirjaan on jälleen kerätty laaja määrä asiantuntemus- ta. Kirjassa esitellään muun muassa musiikin, kuvataiteen ja elokuvien, esittävien taiteiden, kaupunki- ja mediakulttuurin festivaalien tilannetta ja muutosta. Oma erillinen lukunsa on varattu Helsingin Juhlaviikoille. Lisäksi tarkastellaan festivaalien tekijöitä ja tapahtumien yleisöjä. Fes- tivaalit sidotaan myös osaksi kaupunkikulttuurin ja kaupungin imagon muutosta.

Lordi-yhtyeen voitettua täysin yllättäen Euroviisut vuonna 2006, Suomessa järjestettiin ensimmäistä kertaa Euroviisujen finaali. Helsin-

14 Keskinen 2005, 103–105

15 Silvanto 2007

ki järjestelypaikkakuntana laati mittavan oheisohjelman erilaisine kansalais- ja oheistapahtumineen. Tietokeskus otti tutkimuskohteekseen Eurovision laulukilpailut ja tapahtumakokonaisuuteen liittyvät erilaiset ilmiöt. Tästä syntyi teos *Täydet pisteet – Twelve Points*¹⁶. 150-sivuinen kirja on taitoltaan yksi värikkäimmistä tietokeskuksen julkaisuista. Toki aihekin sen mahdollisti ja jopa edellytti.

Kirja kertoi kymmenen artikkelin voimin, mitä mieltä helsinkiläiset olivat Euroviisuista, miten yhteistyö kisojen järjestämisessä onnistui, miten Euroviisut näkyivät muussa pääkaupungin musiikkitarjonnassa ja miten kisat menivät taloudellisesti seudun matkailun näkökulmasta. Euroviisu-Helsingin näkymistä kansainvälisessä mediassa tarkasteltiin laajimmillaan 27 maan osalta. Myös Hartwall Arenalla vierailtiin tutkijamassa kisavieraita ja heidän tunnelmiaan sekä tutkittiin itse Euroviisumusiikkia ja -esiintyjä kautta aikain. Kulttuurikeskus Caisan maahanmuuttajille tarkoitettu Ourvision Song Contest 2007 -laulukilpailu oli mielenkiintoinen ”varjokisa” Euroviisuille.

*Taidekasvatuksen Helsinki*¹⁷ vuodelta 2010 on puolestaan 250-sivuinen laaja katsaus lasten ja nuorten kulttuurikasvatukseen Helsingissä. Kirja oli jälleen tietokeskuksen ja kulttuurikeskuksen yhteistyön tulosta ja se liittyy myös kirjoittamisaikana ajankohtaiseen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmaan, jonka tukena tätä kirjaa voi myös pitää. Kirjassa esitellään hyvin laajasti ja monipuolisesti taidekasvatuksen tilannetta Helsingissä. Kulttuurin kirjo on kattava, mukana on niin rap-kulttuuria, elokuvaa, designia, arkkitehtuuria, nykysirkusta, musiikin eri lajeja kuin tanssiakin. Nuorisokulttuurille on omistettu oma lukunsa. Ja kirjo jatkuu, sillä puheenvuoroja on annettu taide- ja kulttuurikasvatuksen asiantuntijoille.

Kyse ei ole mistään esittelyteoksesta, vaan mukana on myös kriittisiä sävyjä ja orientaatio on tulevaisuuteen katsova. Artikkeleita teoksessa on kaikkiaan 43 kappaletta, joten teemaa käsitellään monipuolisesti. Äänessä on niin tutkijoita kuin alan tekijöitäkin. Huomioitavaa on se, että mukaan on saatu runsaasti kaupunkiorganisaation ulkopuolisia asiantuntijoita, joten teos palvelee ja tavoittaa sitä kautta hyvin moninaisia kohderyhmiä. Tässäkin kirjassa erityistä huomiota saa kokoelman ulkoasu, lopputuloksena on huoliteltu kokonaisuus, jonka tarkoituksena on palvella lukijoita pitkään.

Taidekasvatuskirja on osa laajojen tutkimus- ja tarkastelukokonaisuuksien sarjaa, johon tyylillisesti, otteeltaan ja ulkonäöltään lukeutuvat erityisesti edellä mainittu kulttuurikeskusten sekä festivaalien kirjat. Kirjoittajina on niin eri alojen tekijöitä kuin näitä tapahtumia tarkastelevia tutkijoita. Teokset on kirjoitettu asiantuntijayleisölle kevyellä, mutta samalla informatiivisella tyylillä. Kirjojen ulkoasuun on kiinnitetty erityistä huomiota, ne on tarkoitettu kestävään aikaan.

16 Keskinen 2008

17 Koskinen, Mustonen & Sariola 2010

Korkeasta populaariin – laveat kulttuuriteemat

Kuten edellä kuvaamamme julkaisujen laaja kirjo kertoo, tietokeskuksessa on tehty hyvin monenlaisia ja monipuolisia kulttuurisektoria ja kaupunkikulttuuria tarkastelevia julkaisuja. Lähes kaikki hankkeet ovat sisältäneet laajaa yhteistyötä niin Helsingin kaupungin muiden virastojen kuin myös useiden eri kaupunkitutkijoiden kanssa.

Vuosikymmenten muutosvirtaa voisi kuvata niin, että termi kulttuuri ymmärretään niin sanotun antropologisen määritelmän mukaan. Tällä viitataan siihen, että kulttuurilla tarkoitetaan elämäntapoja, ei yksinomaan taidetuotteita ja niihin liittyvää toimintaa. Taiteellisen toiminnan vaikutuksia on toki seurattu, mutta huomio ei ole kiinnittynyt yksinomaan näihin tarkasteluihin. Niinpä helsinkiläisen kaupunkikulttuurin kuvaukset niin tilastollisin kuin tutkimuksellisin ottein ovat olleet tietokeskuksen keskeistä toimintaa 1980-luvulta saakka. Kulttuuriteeman alla onkin julkaistu hyvin monipuolinen kirjojen sarja.

Kirjat ovat usein olleet tietokeskuksen työtä laajemminkin edistäviä yhteistyöhankkeiden ja teosten kunnianhimoisten visuaalisten toteutusten myötä. Näitä oppeja ollaan voitu soveltaa muiden sektorien tilasto- ja tutkimusjulkaisuissa. Voi ennakoida, että kulttuuriala on jatkossakin keskeisessä asemassa, kaupunkikulttuurin moninainen kirjo, tapahtumien runsaus, helsinkiläisen elämän rikkaus tarjoavat runsaasti uusia aiheita.

1920- ja 1960-luvut

Hyvinvoinnin ja kasvun vuosikymmenet

Tero Lahti

Viereisen sivun kuva: Huvielämän ja kulutuksen kasvu olivat leimallisia 1920-luvulle.

Kaikkea Helsingistä -näyttelyn ensimmäinen vuosikymmenparivertailu asetti rinnakkain 1920- ja 1960-luvut. Ne esitettiin näyttelyssä hyvinvoinnin ja kasvun kautta. 1920-luvulla Suomi oli vasta itsenäistynyt ja itsenäistymistä seurannut kansalaissota oli repinyt raitoja kansanosien välille. Siitä huolimatta 1920-luku oli Suomessa merkittävä eheytyksen vuosikymmen, jonka aikana sisällissodan kokenut kansa pyrittiin sosiaalisiin uudistuksiin saamaan jälleen yhtenäisemmäksi. Vuosikymmen oli kokonaisuudessaan voimakasta uudistumisen vaihetta, jonka kulttuuria leimasi populaariviihteen merkityksen kasvu ja kulutuksen lisääntymisen kaupungeissa.

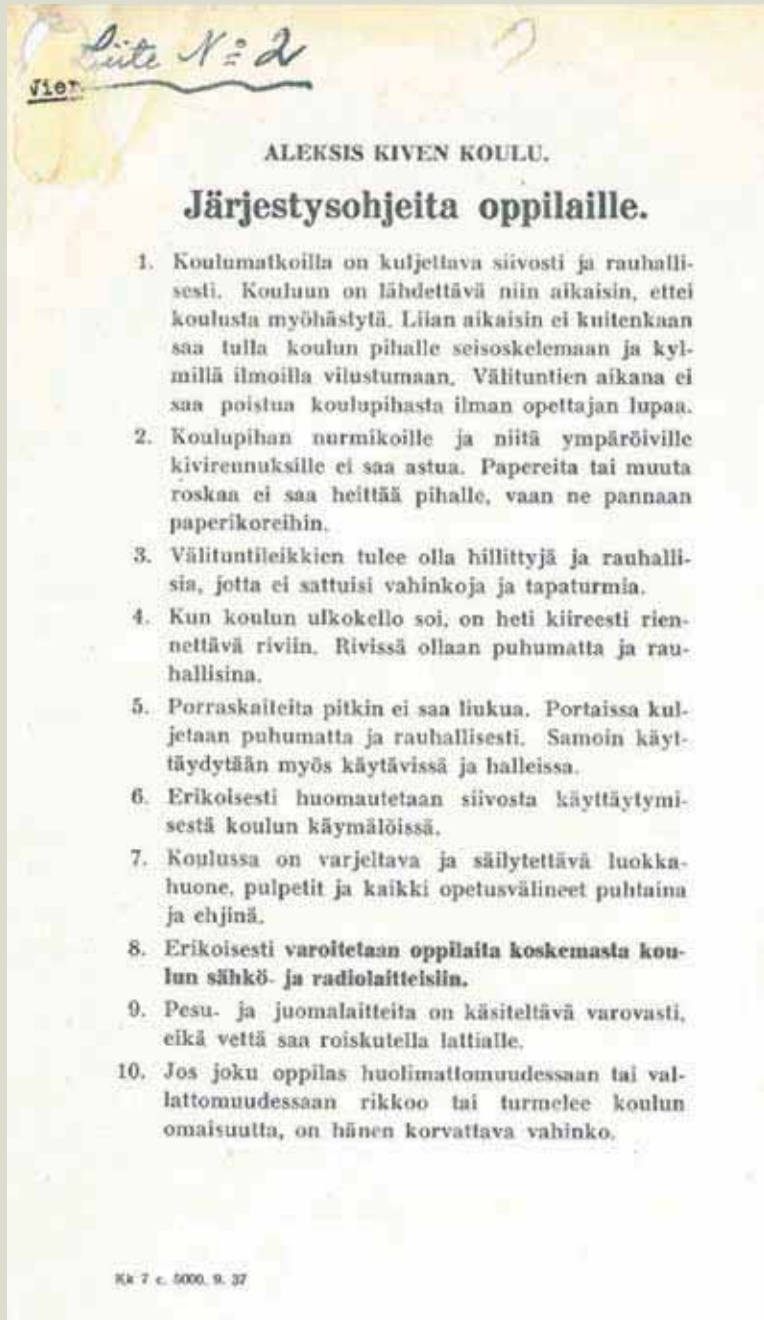
Vuosikymmentä kuvattiinkin näyttelyssä seuraavasti: *1920-luku oli taloudellisen kasvun aikaa koko Suomessa. Elintason kasvu oli vielä epätasaista, mutta hyvinvointiyhteiskunnan edellytyksiä luotiin muun muassa yleisen oppivelvollisuuden (1921) avulla. 8-tuntiseen työpäivään siirtymisen myötä vapaa-aika ja vapaa-ajanharrastukset lisääntyivät. Huokeita huoneja olivat elokuvissa käynti, tanssit ja yhdistysriennot.*

Myös 1920-luvun näyttelykuvitus toi esille helsinkiläistä huvielämää ja toisaalta kulutuksen merkityksen kasvua esittämällä tanssiaistuntemointia Mustikkamaalta sekä aikalaisautomainoksia ja taulukon autojen määrän kuusinkertaistumisesta vuosikymmenen aikana.

Hyvinvoinnin kehittymistä näyttelyssä edusti siirtyminen yleiseen oppivelvollisuuteen, joka oli merkittävä askel kansan sivistämisessä. Kuvituksena olivat 1920-luvun helsinkiläinen koulukuva sekä koulun järjestysäännöt.

Aleksis Kiven
koulun järjestys-
säännöt 1920-
luvulta.

Perheet muuttivat moderneihin vastavalmistuneisiin lähiöihin 1960-luvulla.

1920-luvulla autoja mainostettiin näyttävästi.

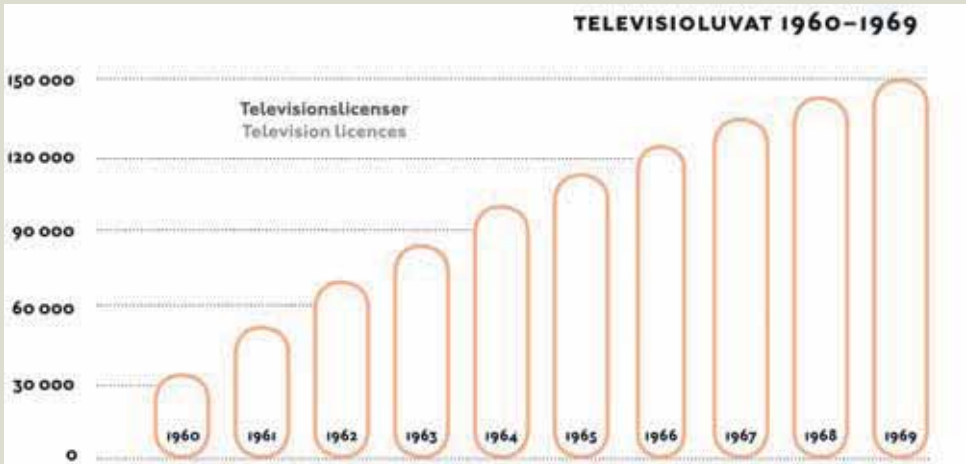
Pakasteruokien tulo kauppoihin helpotti kotiäitien arkea.

1960-luvulle oli puolestaan tyypillistä suuri muuttoliike maaseudulta, joka kohdistui suureksi osin Helsinkiin ja lisäksi Ruotsiin. Kasvu esittäytyi taloudellisen kasvun lisäksi erityisesti kaupunkien kasvuna. Helsingissä kasvu oli väkiluvun nopean kasvun lisäksi myös kaupungin fyysisen koon kasvua, kun Vuosaaren alue hiilisatamineen liitettiin kaupunkiin. Vuosaaren liitos oli vuoden 1946 suuren alueliitoksen jälkeen toiseksi suurin alueliitos uuden ajan Helsingissä. Lisäksi suurten lähiöiden rakentaminen erityisesti Itä-Helsinkiin oli vuosikymmenellä kiihvasta.

Hyvinvointivaltion kehittämisessä otettiin myös isoja harppauksia. Vuosikymmenestä kerrottiinkin näyttelyssä näin: *1960-luvulla elintason nousu näkyi kaikissa yhteiskuntaluokissa. Lapsiperheet muuttivat moderneihin lähiöihin, joiden valintamyymälöistä sai kätevästi kaikki ruokatarvikkeet kerralla. Hyvinvointiyhteiskunta kehittyi monella tapaa ja suurten ikäluokkien lapset kaikista yhteiskuntaluokista opiskelivat korkeakouluissa. Lauantait alkoivat muuttua työpäivistä vapaapäiviksi ja vapaa-aikaan kulutettiin yhä enemmän. Televisionkatselu, mutta myös mökkeily ja ulkomaanmatkailu yleistyivät.*

Lähiöiden tilavat asunnot nykyaikaisine kylpyhuoneineen ja keittiöineen olivatkin monen lapsiperheen muuttokuorman kohteina 1960-luvulla. Vastavalmistuneille asuinalueille kohosi myös uusia kauppakeskuksia, joissa myytiin kotielämää helpottaneita aineksia ja pakasteita. Samaan aikaan vapaa-aika kasvoi, kun lyhennetty työviikko tarkoitti lauantain muuttumista vapaapäiväksi. Television katselu korvasi monissa perheissä radion iltojen viihteenä, ja televisiosta tuli tärkeä osa kodinsustusta ja perhe-elämää.

Ylempi kuva:
Hyvinvoinnin ja kasvun vuosikymmenten yleisilme näyttelyssä.

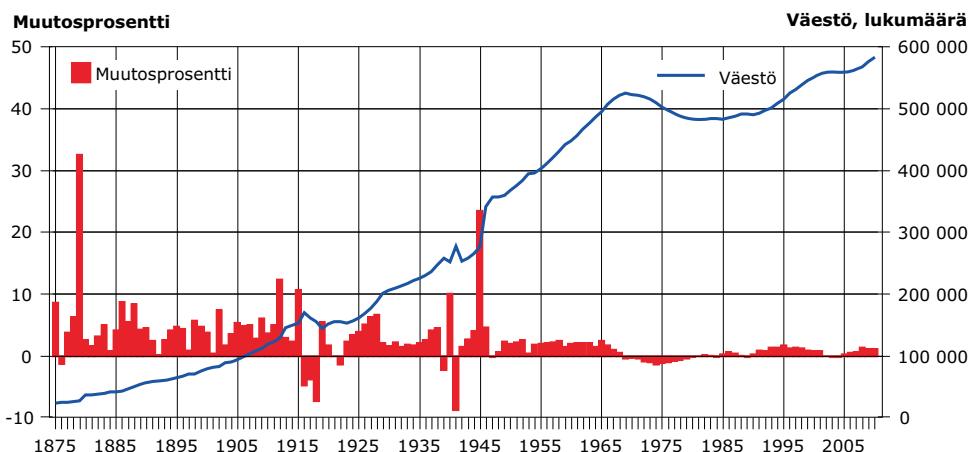
Alempi kuva:
Televisionluvut yleistyivät 1960-luvun kuluessa.

HELSINKILÄINEN PERHE ENNEN, NYT JA TULEVAISUUDESSA

Päivi Selander

Helsinkiläistä perhettä kuvataan tässä artikkelissa kuten romaanissa: juoni eli luvut ja asiat kulkevat limittäin eri tasoilla. Väestörakenteen ja muutostekijöiden tilastot sijoittuvat toistensa lomaan, mikä poikkeaa niiden tavanomaisesta esittämistavasta. Väkiluku ja väestörakenne muutoksineen ovat mukana, koska ne heijastuvat perheeseen. Perheen määrittelemisen sanoin ja perheen tilastointi ovat moninaistuneet yhteiskunnan kehittyessä. Tietojen täsmällinen kohde vaihtelee: on tietoja, jotka liittyvät ainakin jotenkin perheeseen, ja on siitä epäsuorasti ja varsinaisesti kertovia tietoja. Niiden varmuus vaihtelee: menneestä kertovat tiedot ovat epävarmoja, uudemmat ja nykyiset luotettavampia. Tulevaisuuden tiedot kuten tulevaisuus itsekin ovat kaiken kaikkiaan utuisia. Helsinkiläisen perheen kuvaamisessa yhdistyy hieman ihmisten arkea ja yhteiskunnan kehittymistä. Perheestä kerrotaan tilastoin eri aikoina: sata vuotta tai joitain vuosikymmeniä sitten sekä nykyisin. Artikkelit paljastaa vuosien varrelta tilastojen avulla jotain siitä, miten helsinkiläinen perhe on muuttunut sadassa vuodessa. Myös tulevaisuuden näkymissä on mukana aika: arviot perustuvat muutoksiin helsinkiläisen perheen menneisyydessä sekä siihen, millainen perhe on nyt. Nykyhetken väestö ja perhe ovat osaksi perustietoina koko väestön ja vieraskielisten väestöennusteessa.

Kuvio 1.
Helsingin väestö
1.1.1875–2010 ja
muutosprosentti

Lähde:
Helsingin kau-
pungin tilastolli-
nen vuosikirja

Väkiluku ja väestörakenne muutoksineen heijastuvat perherakenteeseen

Väestönmuutostekijät ja Helsingin alueliitokset näkyvät suoraan Helsingin väestön määrässä. Syntymät ja kuolemat ovat luonnollisia väestönmuutoksia. Syntyneet kasvattavat väkilukua, jos heidän määränsä on suurempi kuin kuolleiden. Väestönmuutoksiin kuuluvat lisäksi muutot, asuinpaikan vaihdot, joissa erotetaan toisistaan maassamuutto ja siirtolaisuus. Väestömäärä ja väestönkehitys muutoksineen vaikuttavat perheiden määriin ja perherakenteisiin. Niinpä helsinkiläisen perheen tarkastelu 1910-luvulta nykypäiviin ja tulevaisuuteen alkaa Helsingin väestömäärästä ja sen kehittymisestä.

Helsingin väestömäärän kehittyminen

Helsingin väkiluku on kasvanut sadassa vuodessa muutamaa notkahdusta lukuun ottamatta varsin tasaisesti. Väkiluku laski kolme kertaa 1900-luvulla: itsenäistymisen jälkeen, toisen maailmansodan aikana sekä seitsemänkymmentäluvulla. Koko 1970-luvun aina vuoteen 1981 väkiluku aleni vuosittain. (Kuvio 1.) 1970-luvun väestökadon aiheutti helsinkiläisten muuttaminen naapurikuntien tilavampiin ja hinnoiltaan edullisempiin asuntoihin. Silloin erityisesti Espoon ja Vantaan väestömäärä kasvoi nimenomaan Helsingistä muuttaneiden takia.¹

Helsingin väkilukua ovat kasvattaneet sodassa menetetyiltä alueilta tulleet siirtolaiset: 1940-luvulla lähes kymmenesosa Karjalan evakoista, suurin osa Viipurista². 1980-luvun alkuvuodet väkiluku pysyi joksikin samana ja kasvoi sen jälkeen melko tasaisesti. Vuosina 1990–2001 helsinkiläisten

1 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000, 22

2 Askelo 2007, 12

määrä kasvoi edelleen. Väkilukua lisäsi vuonna 1994 voimaan tullut kotikuntalaki, joka salli opiskelijan kirjautua opiskelupaikkakunnalleen. Väestön määrää suurensivat vielä merkittävästi kasvaneet ulkomailta muutot sekä korkea syntyvyys.³ Vuosina 2002–2004 Helsingin väestö väheni, koska talouden taantuma koski erityisesti Helsinkiä ja muuta Helsingin seutua. (Kuvio 1.) Alueelle muuttaminen muualta Suomesta väheni ja Helsingistä naapurikuntiin kasvoi merkittävästi.⁴

Helsingin väestö on kasvanut jatkuvasti vuodesta 2005 alkaen (kuvio 1). Vuosina 2008 ja 2009 kasvu oli poikkeuksellisen suurta, jos sitä vertaa kuluneiden 40 vuoden lukuihin. Lisäys on lähellä vuosien 1994–1999 huomattavaa kasvua.⁵ Väestönkasvun voimakkaat vaihtelut Helsingissä ovat johtuneet ennen kaikkea muuttoliikkeestä. Helsinkiin muuttajia oli jatkuvasti enemmän kuin kaupungista muualle lähteneitä 1990-luvun alusta vuoteen 2001 asti. Vuodesta 2002 alkaen Helsingistä muuttajia oli sen sijaan enemmän kuin Helsinkiin muuttajia. Vuodesta 2005 alkaen Helsinkiin tulleita on ollut jälleen enemmän kuin sieltä muuttajia. Etenkin ulkomailta muuttaneet ovat lisänneet kaupungin väestöä viime vuosina.⁶ Enemmistö Helsinkiin muuttaneista on nuoria aikuisia, ja se vaikuttaa väestön ikärakenteeseen.⁷

Luonnollinen väestönkasvu on ollut Helsingissä vakaata verrattuna muuttoliikkeen voimakkaisiin vaihteluihin. Helsingissä on vallinnut syntyneiden enemmisyys lukuun ottamatta sisällissodan aikaa sekä 1920-luvun loppu- ja 1930-luvun alkupuolta. Syntyneitä oli vuonna 2010 enemmän kuin viimeksi kuluneen 25 vuoden aikana keskimäärin. Määrä on pysynyt pitkään hyvin vakaana, mutta se nousi vuosina 2008 ja 2009 aikaisempiin vuosiin verrattuna. Jo 1950-luvulta lähtien kuolleisuus laski vuosittaiseen noin kymmeneen henkilöön tuhannesta, jolla tasolla se on ollut edelleen 2000-luvullakin. Vuosittain on kuollut noin 5 000 helsinkiläistä, ja määrä on vaihdellut suhteellisen vähän.⁸

Myös alueliitokset ovat kasvattaneet väkilukua

Myös alueliitokset ovat lisänneet Helsingin väkilukua (kuvio 2) lukuisia kertoja. Kaupungin pinta-ala (kartta 1) on laajentunut etenkin kolmessa viimeisimmässä liitoksessa. Vuonna 1946 Helsingin kaupungin alue laajeni yli viisinkertaiseksi, kun kaupunkiin yhdistettiin Haagan kauppala, Oulunkylän, Kulosaaren ja Huopalahden kunnat kokonaan sekä laajoja osia Helsingin maalaiskunnasta. Lisäksi Vuosaari liitettiin Helsinkiin vuonna 1966 ja vuoden 2009 alusta osa Sipoota ja Vantaan Västerkullan kiila.

3 Helsingin kaupungin tietokeskus 2009, 7

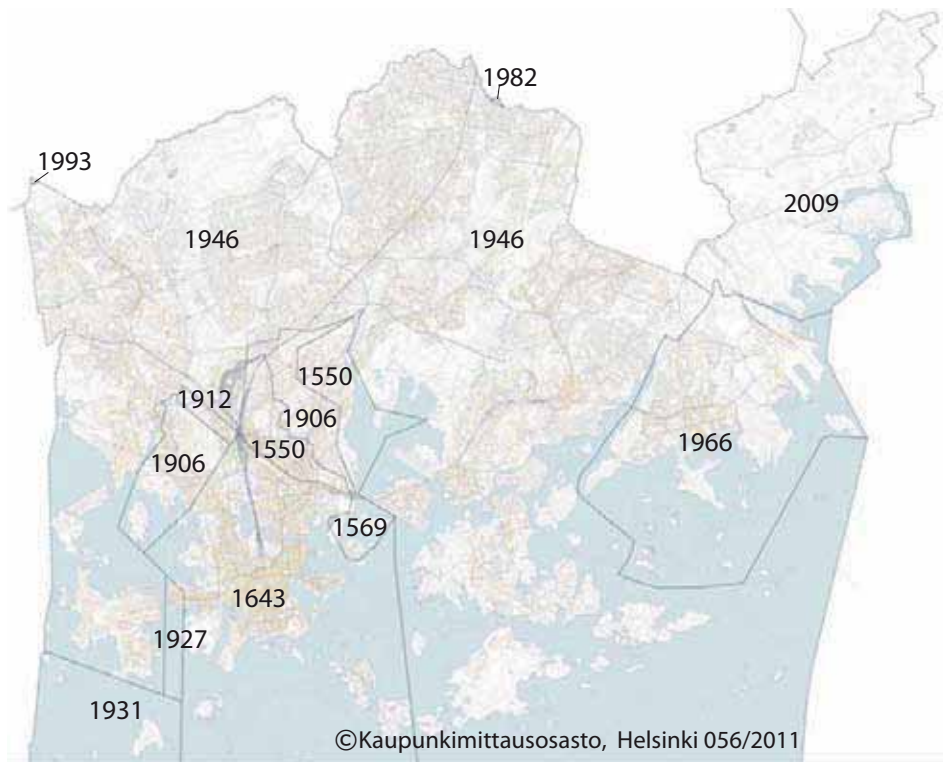
4 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010a, 7

5 Emt., 7

6 Helsingin kaupungin tietokeskus 2009, 29

7 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010a, 13

8 Emt., 7

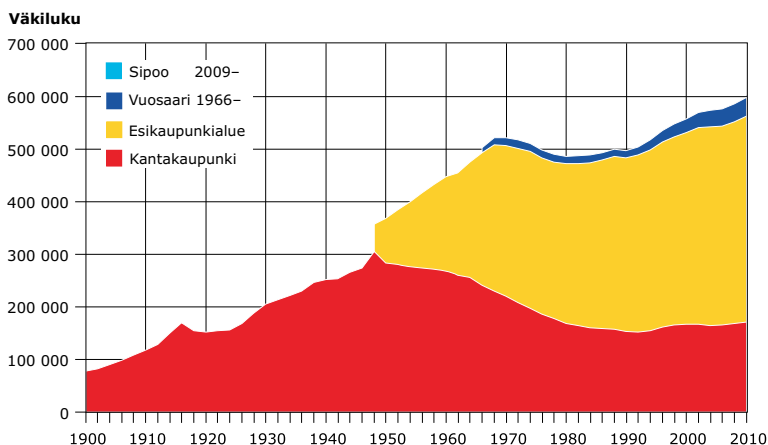
Kartta 1.
Helsingin alueliitokset

Lähde: Helsingin kaupungin kiinteistövirasto/KMO

Perheen määrittäminen on moninaistunut

Arkielämässä perheen määrittämisestä ei tarvitse pohtia: perhe tarkoittaa ydinperhettä. Siihen kuuluvat tavallisesti isä, äiti ja heidän lapsensa. Silti perhettä viime vuosikymmeninä ravistelleet muutokset ovat laajentaneet myös arkista käsitystä perheestä, sosiaalisen elämän perusinstituutiosta. Uudessa kriittisessä perhetutkimuksessa on 1970-luvulta lähtien pyritty eroon yksiselitteisestä perheen käsittämistavasta. Samalla perhe-käsitteen lähi-ihmissuhteita yksinkertaistavista oletuksista on irtisanouduttu. Osa tutkijoista puhuu perheen sijaan perheistä, koska perhe-käsite yksikkömuodossa ei heistä tee oikeutta esimerkiksi perheiden historialliselle moninaisuudelle. Monissa kulttuureissa perhe tarkoittaa yhä edelleen suurperhettä tai moniavioisuutta, ja toisaalta länsimaissa on yhä tavallisempaa elää kokonaan yksin. Lisäksi uusperheiden osuus on kasvanut perinteisen ydinperheen kustannuksella avioerojen yleistyttyä.⁹

Nykyään perhettä voi lähestyä monista näkökulmista. Perheitä ovat esimerkiksi kaikki, jotka pitävät itseään perheenä ja jotka ympäristö hyväksyy perheeksi. Uudemmassa yhteiskunnallisessa tutkimuksessa tar-

Kuvio 2.
Helsingin väkiluku
1900–2010

Lähde: Tilastokeskus

kastellaan ihmisten perhettä koskevaa määrittelemistä. Aino Ritala-Koskisen väitöskirjatutkimuksessa¹⁰ ilmeni selvästi: ulkopuolinen ei voi tietää, mikä on uusperheessä elävälle lapselle oma perhe. Uusperheen aikuisillekin oli usein yllätys, keitä lapset pitävät perheeseensä kuuluviina.¹¹ Myös aikuiset ilmoittavat perheensä eri tavalla kuin aiemmin.

Perheen voi ymmärtää normatiivisesti eli perhe on aviopari ja heidän lapsensa. Nykyaikaiseen ydinperheeseen kuuluvat yhdessä asuvat aikuiset ja heidän lapsensa. Tämä kattaa sekä avo- että avioliitot. Lisäksi mukaan luetaan yksinhuoltajat ja uusperheet. Voi puhua myös ydinsuvusta, jolla ymmärretään ydinperheen aikuisten omia vanhempia ja sisaruksia.¹² Riitta Jallinoja¹³ on kirjoittanut, että perhe on muuttunut ja muuttuu edelleen. Jallinoja käsittelee traditionaalisen ja modernin perheen eroja. Hänestä perheen modernisoitumisen todisteita ovat yleistyneet avioerot ja avoliitot, syntyvyyden aleneminen, perheen jäsenten kasvava itsenäisyys, entistä vapaampi seksuaalielämä ja lastenkasvatus.

Aluksi tilastot kuvasivat perhettä epäsuorasti

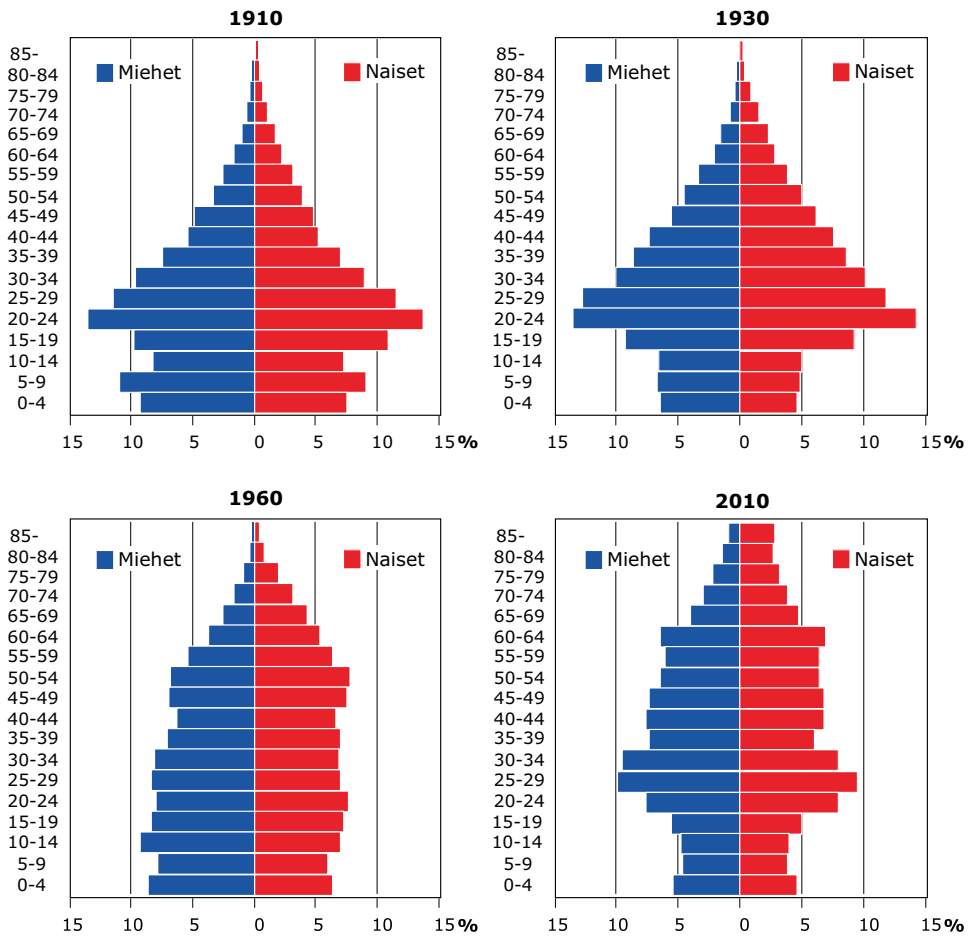
Tilastotoimissa ei tunnettu vielä 1900-luvun vaihteessa käsitettä perhe. Henkikirjoihin on kuitenkin karttunut pitkään tietoja väkiluvusta, miesten ja naisten lukumääristä sekä määristä ikäryhmittäin. Nämä tiedot liittyvät perheeseen ainakin epäsuorasti. Väestön määrästä pääsee luontevasti perheen elämänskaaren eri vaiheisiin kuten parisuhteen syntymiseen ja lasten perheeseen liittymiseen.

10 Ritala-Koskinen 2001

11 Tampereen yliopiston Avoin yliopisto 2010a, 10–11

12 Emt., 10

13 Jallinoja 1990, 459

Kuvio 3.
Helsingin väestö
iän ja sukupuolen
mukaan 1910,
1930, 1960 ja
2010

Lähde: Tilasto-
keskus

Väestön ikäpyramidien kertomaa

Pyramidia muistuttava väestön ikärakenne on teoriassa yhteiskunnan toimintojen kannalta ihanteellinen. Kauniin tasainen väestö- eli ikäpyramidi kertoo, että sama määrä lapsia aloittaa koulunsa kuin edellisvuonna ja sama pätee opiskelun aloittamiseen, työmarkkinoille siirtymiseen ja asunnon hankkimiseen. Vuosittain palveluita tarvitsee aina sama ihmismäärä. Kun vuosittain syntyy lähes sama määrä lapsia, kuolevuus pienentää ajan myötä ikäluokkia tasaisesti. 1900-luvun alussa koko maan väestöpyramidi oli nimensä mukaan melko lailla pyramidi. Sitten se alkoi muuttua sipuliksi. Tulevina vuosina se muistuttaa yhä enemmän tuhkauurinaa.¹⁴

Helsingin väestöä ikäluokittain havainnollistavat kuvat (kuvio 3) näyttävät vuosikymmen vuosikymmeneltä vähemmän pyramideilta, kun niitä

Eri-ikäisten helsinkiläisten ja helsinkiläisten perheiden elämästä voi saada pelkistettyä historiaaustaa nopeasti, jos tarkastelee eri vuosikymmenten väestöpyramideja Jeja-Pekka Roosin neljän sukupolven valossa. Roos kuvaa niitä ylimalkaisesti käyttämänsä elämänkerta-aineiston valossa. Samalla hän yleistää suomalaisen yhteiskunnan kehityksen. Roos liittää sukupolven kiinteästi elämänvaiheeseen. Sukupolvi tarkoittaa ihmisryhmää, jota yhdistävät elämänvaiheen kokemukset varhaisessa keski-ikässä.¹

Roosin neljä sukupolvea:

Sotien ja pulan sukupolvi, johon kuuluvat syntyivät viime vuosisadan kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä. Ihmisten elämään vaikuttivat muun muassa sodat, pulat ja kova työnteko, sairaudet ja perheiden hajoaminen vanhempien kuoleman takia.

Sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi syntyi 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välisenä aikana. Siihen kuuluvat kokivat nuoruudessaan hätää ja puutetta. Muistavat sodan tuomat puutteet, vaikutukset perhe-elämään ja mahdolliset evakkotaipaleet. Kasvoivat maaseudulla ja muuttivat kaupunkiin 1950-luvulla. Tavallista oli, että tähän sukupolveen kuuluva tapasi kaupungissa tansseissa toisen kaltaisensa, maalta tulleen, rakastui ja muodosti perheen, mahdollisesti lapsen jo ilmoittaessa tulostaan.

Suuren murroksen sukupolvi syntyi sodan aikana tai sen jälkeen 1940-luvulla. Sairaudet eivät ole enää yleisiä. Ensimmäiset aineellisen hyvinvoinnin merkit ilmaantuvat. Yhteisiin kokemuksiin kuuluvat muun muassa maaltamuutto, koulunkäynnin voimakas pidentyminen, asuntosäästäminen ja työttömyys.

”Lähiöiden sukupolvi” syntyi 1950-luvulla. Yhteiset kokemukset liittyvät edelleen kulutukseen, koulutukseen ja työllisyysongelmiin kuten suuren murroksen sukupolvella.²

Roosin erottamien lisäksi voi puhua vielä X-sukupolvesta, joka on syntynyt 1980-luvulla ja jota yhdistää uudet globaalit haasteet.³

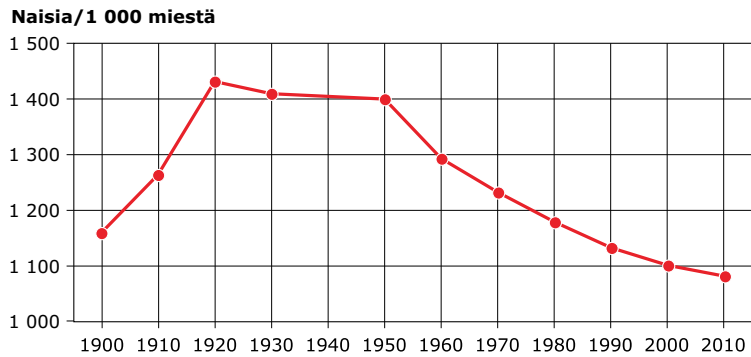
1 Roos 1987, 51–59

2 Emt., 51–59

3 Tampereen yliopiston Avoin yliopisto 2010b, 9

Kuvio 4.
16–64-vuotiaiden
naisten määrä
tuhatta vas-
taavanikäistä
miestä kohden
Helsingissä
1910–2010

Lähde:
Tilastokeskus

vertaa vuoden 1910 väestöpyramidiin. Poikkeaman aiheuttaa esimerkiksi se, että naisten ja miesten osuus ikäluokittain eroaa toisistaan. Vuoden 1960 kuvion muotoon vaikuttaa se, että sodassa on kuollut nuoria työikäisiä miehiä: vastaavanikäisten naisten osuutta esittävä palkki on miesten palkkia selvästi pidempi. Kuviossa erottuvat myös sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat 10–14-vuotiaiden aiheuttamana pullistumana. He näkyvät yhä vuoden 2010 väestöpyramidissa: 60–64-vuotiaiden ikäluokka on yhä suurrehko. Pyramidissa on pullea alaosa, jonka aiheuttaa suuria ikäluokkia suurempi mutta nuorempi ikäluokka. Ikänsä puolesta siihen kuuluvat sopivat suurten ikäluokkien lapsiksi. Väestöpyramidi kertoo omaa kieltään Helsingin asukkaiden menneisyydestä, ja samalla jo nykyisistä ja tulevista parisuh-teista ja perheistä. Itse asiassa kaksi- ja kolmekymppisten nuorten aikuisten ikäluokat ovat olleet jo varsin pitkään Helsingissä suuria.

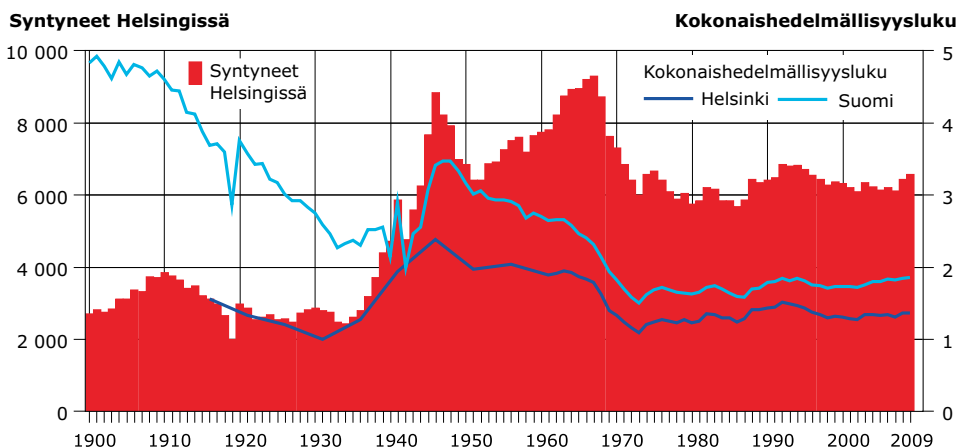
Parin löytämisen helppous ja vaikeus: **Naisten ja miesten määrät**

Helsinki on naisten kaupunki: vuodesta 1875 lähtien kerätyissä tilastoissa naisten määrä on pysynyt jatkuvasti suurempana kuin miesten. Itsenäis-tymisen ja sisällissodan jälkeen sekä 1950-luvun loppupuolella miesten määrä väheni. Toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1945 tuhatta miestä kohden oli jopa 1 430 naista. Tämän jälkeen miesten ja naisten suhde on tasoittunut.¹⁵ Vuonna 2010 oli tuhatta miestä kohden 1 132 naista¹⁶. Hel-sinki on yhä koko maata naisvaltaisempi alue, vaikka naisten enemmyy-s on vuosien kuluessa hieman pienentynyt. Eroa on kaventanut muun mu-assa helsinkiläisten miesten eliniän pidentyminen.

Perhettä koskevana epäsuorana tietona voi pitää myös sitä, montako naimaikäistä naista on tuhatta miestä kohti. Luvusta voi kaikesti arvioida, onko parin löytäminen helppoa vai vaikeaa. Tavallisesti perhe perustetaan

15 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000, 24

16 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010b, 9

puolison kanssa; tosin jotkut ryhtyvät yksinhuoltajaksi¹⁷. Avioitumisikäisiä eli 16–64-vuotiaita naisia oli Helsingissä 1910-luvulta viisikymmentäluvulle vajaa 1 300 tuhatta samanikäistä miestä kohti. Avioitumisikäisiä naisia oli 1 400 tuhatta samanikäistä miestä kohti 1920-luvulta viisikymmentäluvulle. Sen jälkeen suhde tasoittunut, ja vuonna 2010 oli tuhatta parinmuodostamisikäistä miestä kohti 1 080 naista. (Kuvio 4.)

Kokonaishedelmällisyysluku lapsimäärän tarkastelussa

Sodan jälkeen Helsingissä syntyi lapsia väestöön suhteutettuna enemmän kuin koskaan 1900-luvun alun jälkeen. Syntyvyys on ollut Helsingissä kuolleisuutta suurempaa lukuun ottamatta sota-aikoja ja 1930-luvun lama-aikaa¹⁸. Syntyvyys nousi huippulukemiin 1940-luvulla sodan jälkeen. Vuonna 1945 Helsingissä syntyi lapsia väestöön nähden enemmän kuin koskaan 1900-luvun alun jälkeen. Syntyneiden määrä oli suurin 1960-luvulla, kun 1940-luvulla syntyneet ja kaupunkiin muuttaneet suuret ikäluokat saivat lapsensa.¹⁹ Syntyneiden määrä on vaihdellut vain vähän 2000-luvun aikana. Tosin vuodesta 2008 syntyneiden määrä on noussut aiempiin vuosiin verrattuna. (Kuvio 5.)

Vuosisadan alun perheiden lapsimääriä tarkastellaan epäsuorasti, sillä käytössä on vain kokonaishedelmällisyysluvut. Tunnusluku ilmaisee naisille syntyvien lasten keskimäärän. Se on ennakoitu lapsiluku naista kohti, mutta se ei ole perheen lapsiluvun ennuste. Luku lasketaan kaikille naisille. Se ei paljasta, että toiset synnyttävät elinaikanaan useita lapsia ja toiset eivät ainoatakaan.²⁰ Kokonaishedelmällisyysluku kertoo yhden

Kuvio 5.
Elävänä syntyneet Helsingissä ja kokonaishedelmällisyysluku Helsingissä ja Suomessa 1900–2009

Lähde:
Tilastokeskus

17 Kartovaara 1999, 14

18 Askelo 2007, 12

19 Emt., 12

20 Nieminen 2002, 29

vuoden syntyneiden määrän perusteella, montako lasta naiset keskimäärin synnyttäisivät elinaikanaan, jos syntyvyys säilyisi samana. Koska luku perustuu vain yhteen vuoteen, sitä ei voi pitää sellaisenaan perheen lapsimäärän mittarina. Sitä paitsi vuosisadan alun arviot lapsiluvuista pitäisi vielä korjata kuolleisuusluvuilla. Vuosisadan alun imeväiskuolleisuus oli huomattavasti suurempi kuin nykyään.²¹

Koko maan kokonaishedelmällisyysluku liikkui viiden ja ”lapsettomuuskorjauksella” kuuden lapsen paikkeilla 1900-luvulla, kunnes luku lähti 1910-luvulla laskemaan jyrkästi²². Helsingissä kokonaishedelmällisyysluku (kuvio 5) on vaihdellut 1900-luvulla 1,0:n ja 2,4:n välillä. Luku on ollut 2000-luvulla noin 1,3. Helsingiläisnaisten kokonaishedelmällisyysluku oli keskimäärin 1,38 vuonna 2009 ja koko maan naisilla 1,86. Luvun pitäisi olla koko maassa 2,1, jotta Suomen väestö uusiutuisi. Siihen on ylletty koko maassa vuoteen 1968 asti, Helsingissä vain suurten ikäluokkien syntyessä. Vasta 1900-luvun alussa syntyneille naisille on tilastoitu ikäluokittain heille todella syntyneet lapset. Tämä kohortti hedelmällisyys kertoo, että 1900-luvun alkupuolella syntyneille naisille kertyi keskimäärin 2,5 lasta, ”lapsettomuuskorjaus” huomioiden noin kolme lasta.²³

Siviilisäätö ilmaisee perheellisyyden epätarkasti

Ihmisen siviilisäätö kertoi aikaisemmin jotain hänen perheestään, vaikka se ei ole koskaan kuvannutkaan perhetilannetta tarkasti. Siviilisäädyn merkitys on heikentynyt perheellistymisen ilmaisijana avioerojen ja avioliittojen yleistyttyä.²⁴ Siviilisäätö kuvasi epätarkasti jo 1900-luvun alussakin perhettä. Sata vuotta sitten Helsingissä solmittiin 1 200 avioliittoa. Sitten niiden määrä kasvoi etenkin talvi- ja jatkosodan jälkeen huomattavasti. Sen jälkeen määrä kasvoi vaihtelevasti vuoden 1967 huippulukuihin, josta ne alenivat 2000-lukua kohti. Avioliittojen määrät ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana vuosittain hieman kasvaneet. (Kuvio 6.) Avioliittojen määrään vaikuttavat väestön määrä ja ikärakenne sekä avioliittojen lisääntyminen. Myös avioerojen yleistyminen lisää avioliittojen määrää eronneiden uusien avioliittojen lisääntyessä.²⁵

1900-luvun alussa yhdessä asuvia vihkimättömiä pariskuntia kutsuttiin muun muassa susipareiksi. Heidän määrästään ei ole kerätty Helsingissä tietoja. Koko maan ”susiparien” määrää kartoitettiin 1970-luvulla otostutkimuksin. Niiden perusteella arvioitiin, että ilman vihkimistä yhdessä asuvia pariskuntia oli kolme prosenttia. Perhetilastoon heidät otettiin vasta 1990. Sitä aiemmin tilastoon otettiin mukaan vih-

21 Kartovaara, 1999, 17

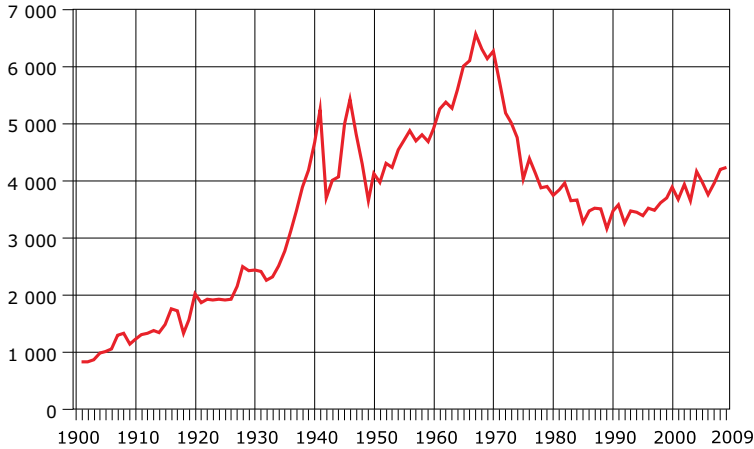
22 Emt., 17

23 Emt., 17

24 Kartovaara, 1999, 14

25 Helsingin kaupungin tietokeskus 2009, 15

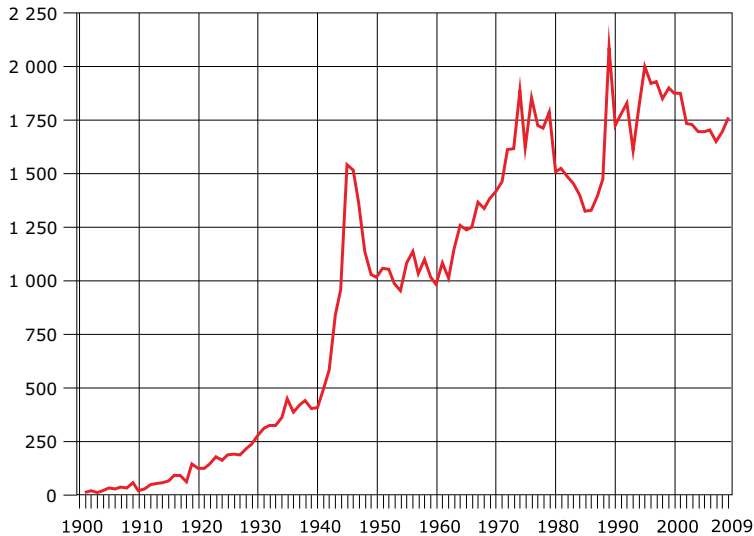
Solmitut avioliitot

Kuvio 6.
Avioliittojen
määrä Helsingis-
sä 1900–2009

Lähde:
Tilastokeskus

Avioerot

Kuvio 7.
Avioerojen mää-
rä Helsingissä
1900–2009

Lähde:
Tilastokeskus

kimättömät parit, joilla oli yhteisiä lapsia. Ilmiön yleistyttyä susipareille kehiteltiin neutraalimpi nimi avioliitto. Sanana se on toki kuvaava, mutta käytössä se vaatii erityistä tarkkuutta.²⁶

Avioerot olivat lähes tuntemattomia 1900-luvun alussa, jolloin niitä myönnettiin alle 200 vuodessa koko maassa tavallisesti puolison karkaimisen takia. Sitten keskinäinen eripura tuli vuosina 1920–1930 eron yleisimmäksi syyksi. Vasta 1970-luvulla eronneiden määrä alkoi kasvaa. Kun

erosta tuli muuttuneen avioliittolain myötä pelkkä puolen vuoden harkinnan vaativa ilmoitusasia, eronneiden määrä alkoi kasvaa jyrkästi.²⁷

Avioeroja rekisteröitiin Helsingissä vuonna 1910 vain 24. Erot lisääntyivät vähitellen, mutta sotien aikana ja niiden jälkeen erottiin huomattavasti aikaisempaa useammin. Sitten määrät jopa alenivat muutamina vuosina. Vuonna 1989 voimaan tulleen avioliittolain myötä avioerojen määrä kasvoi ja saavutti uuden tason. Avioerojen määrä on Helsingissä hieman vähentynyt 2000-luvun alusta, mutta vuoden 2009 aikana määrä oli kasvanut. (Kuvio 7.) Jos suhteutetaan avioerot riskijoukkoon eli voimassa oleviin avioliittoihin, niin eroaminen on Helsingissä selvästi yleisempää kuin koko maassa.²⁸ Avioero otetaan entistä herkemmin. Avoliittojen ja avioerokäytäntöjen muuttumisen takia aikasarjoja ei voi verrata toisiinsa: parisuhteista on niiden perusteella vaikea päätellä mitään.

Helsinkiäisten siviilisäätärakenne poikkeaa yhä vuonna 2009 koko maasta: naimisissa olevien osuus (30 %) on selvästi pienempi samalla, kun naimattomien (54 %) ja eronneiden (11 %) osuudet ovat muuta maata suurempia²⁹. Naimattomat ovat olleet jo ennen 1900-lukua Helsingissä koko väestön suurin ryhmä. Avoparien määrän kasvu selittää osaltaan naimattomien määrän kasvamista.³⁰ Helsingin siviilisäätietoihin on lisätty vuodesta 2003 lähtien rekisteröidyt parisuhteet.

Perhe oli mukana ensimmäisen kerran vuoden 1950 väestölaskennassa

Vuosisadan vaihteessa ei tilastotoimissa vielä tunnettu käsitettä perhe: kiinnostus kohdistui huusholliin, asuntokuntaan. Vasta vuoden 1950 väestölaskennassa kerättiin ensimmäisen kerran tietoja perheistä.³¹ Siitä alkaen on suomalaisista perheistä saanut luotettavia tilastotietoja.

Perheisiin kuuluvan väestön määrä vähenee ja perheen keski-koko pienenee

Tilastoissa perheen määrittäminen perustuu asumisjärjestelyihin. Perheen muodostavat vain yhdessä asuvat. Yksinään asuva on perheisiin kuulumaton. Perheeseen kuuluu korkeintaan kaksi perättäistä sukupolvea. Kukin voi kuulua vain yhteen perheeseen. Perheisiin kuuluvat avio- tai avoliitossa asuvat ja heidän naimattomat lapsensa, jompikumpi vanhemmista naimattomine lapsineen, lapsettomat avio- tai avoparit sekä rekisteröidyt mies- ja naisparit.³²

27 Kartovaara 1999, 15–16

28 Helsingin kaupungin tietokeskus 2009, 19

29 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010b, 9

30 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000, 24

31 Emt., 30

32 Helsingin kaupungin tietokeskus 2011, 24

Vuosi	Osuus väestöstä %		Perheen keskipikoko	
	Helsinki	Koko maa	Helsinki	Koko maa
1950	..	85,8	..	3,7
1960	76,9	86,7	3,2	3,7
1970	76,0	86,7	3,1	3,5
1980	68,8	84,0	2,9	3,1
1990	71,1	82,1	2,7	3,0
2000	66,5	78,2	2,7	2,9
2010	65,1	75,9	2,7	2,8

Taulukko 1.
Perheväestön osuus väestöstä ja perheen keskipikoko Helsingissä ja koko maassa 1950–2010

Lähde:
Tilastokeskus

Perhetietoja ei voi verrata toisiinsa täysin ennen ja jälkeen vuotta 1990. Perheen määrittely on muuttunut siten, että vuodesta 1990 lähtien tilasto sisältää myös sellaiset lapsettomat avoparit ja avoparit, joilla on vain ei-yhteisiä lapsia. Perhetilastoon kuuluivat aiemmin avopareista vain ne, joilla oli yhteisiä lapsia.³³ Vuodesta 1990 lähtien avoparit on päätelty yhdessä asumisen perusteella. Tilastokeskuksen perhejulkaisussa on otostutkimusten avulla arvioitu vuosille 1960 ja 1970 koko maan osalta perhejakauma, jossa ovat mukana myös avoparit, joilla ei ole yhteisiä lapsia. Vuoden 1980 ja 1985 luvut on tulostettu uuden luokituksen mukaan alkuperäisestä aineistosta. Avoparien ottaminen mukaan tilastoon on lisännyt perheitä ja vähentänyt samalla yksinhuoltajien määrää, koska osa yksinhuoltajista asuu avoliitossa uuden puolison kanssa.³⁴

Perheiden osuus väestöstä (taulukko 1) on ollut Helsingissä jatkuvasti selvästi matalampi kuin koko maassa. Osuus oli koko maassa korkeimmillaan 1960- ja 1970-luvulla ja Helsingissä 1960-luvulla. Sen jälkeen osuus laski Helsingissä 1970- ja 1980-luvulla ja kasvoi puolestaan 1990-luvulla, jonka jälkeen osuus on hieman alentunut. Koko maassa perheväestön osuus on myös laskenut huippuarvoistaan. Vuonna 2010 kaupungin väestöstä 65 ja koko maan väestöstä 76 prosenttia kuului perheisiin. Perheiden määrä kuitenkin kasvaa sekä Helsingissä että koko maassa, osittain siksi että väestömäärä lisääntyy. Perheen keskipikoko (taulukko 1) on sen sijaan jatkuvasti hieman pienentynyt 1960-luvulta alkaen.

Lapseton aviopari on yleisin perhemuoto

Perhetyyppitilasto (taulukko 2) on käytettävissä vuodesta 1950 lähtien. Perheet luokitellaan sen mukaan, ovatko puoliset naimisissa, avoliitossa vai rekisteröidyssä parisuhteessa keskenään ja onko perheessä lapsia. Näiden lisäksi ovat yhden vanhemman perheet. Lapsen iälle ei aseteta rajoitusta.

33 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000, 30

34 Tilastokeskus 2009a, 13

Helsinki	Lapseton aviopari	Lapseton avopari	Aviopari ja lapsia	Avopari ja lapsia	Äiti/isä ja lapsia
1950	26,2	..	55,0	..	18,8
1960	26,5	..	56,9	..	16,5
1970	34,2	..	49,7	..	16,1
1980	30,8	..	48,5	1,2	19,5
1990	28,8	15,0	35,6	4,7	15,9
2000	29,0	17,5	29,8	6,6	17,1
2010	30,9	20,1	26,0	7,0	16,1
Koko maa					
1950	19,0	..	63,8	..	17,2
1960	20,1	..	65,5	..	14,4
1970	22,6	1,7	62,6	0,6	12,6
1980	23,7	5,2	55,6	2,8	12,7
1990	26,7	9,0	46,9	4,8	12,6
2000	31,1	11,4	36,7	7,3	13,5
2010	35,2	13,4	30,9	8,1	12,4

Taulukko 2.

Perheet perhetyypeittäin Helsingissä ja koko maassa 1950–2010, osuus kaikista perheistä %

Lähde:
Tilastokeskus

Avioparit

Aviopari, jonka luona asuu jonkin ikäisiä lapsia, oli pitkään yleisin perhemuoto Helsingissä ja koko maassa (taulukko 2). Vuonna 1950 yli puolet helsinkiläisistä perheistä oli aviopari ja lapsia -perheitä. Aviopari ja lapsia -perheet ovat vähentyneet vähentymistään 1970-luvulta lähtien, vuonna 2000 osuus oli alle kolmannes. Kymmenen vuotta myöhemmin aviopari ja lapsia -perheiden osuus kaikista perheistä oli Helsingissä enää 26 prosenttia. Koko maassa perhetyypin osuus on laskenut myös selvästi, mutta se on kuitenkin suurempi kuin Helsingissä. Helsingissä perhemuodoissa suurin muutos onkin aviopari ja lapsia -perheiden osuuden vähentyminen. Lastensa kanssa asuvien avioparien määrää ovat vähentäneet osaltaan yleistyneet avioerot. Samoin se, että nuoret saavat asuntoja ehkä aiempaa helpommin ja he voivat muuttaa entistä nuorempina kotoa pois. Toisaalta taas uusia aviopareja, joilla voisi olla lapsia, syntyy vähemmän. Syynä on se, että perheitä perustavat ikäluokat ovat nykyään pieniä ja parit elävät usein avoliitossa.³⁵

Lapseton aviopari on Helsingissä ja koko maassa tavallisin perhetyyppi (taulukko 2). Osuus oli vuonna 2010 Helsingissä 31 prosenttia ja koko maassa 35 prosenttia kaikista perheistä. Lapsettomien avioparien määrä on lisääntynyt muun muassa siksi, että suurten ikäluokkien lapset ovat muuttaneet pois kotoa ja heidän vanhempansa ovat perhetilastoissa

lapsettomien avioparien luokassa. Lapsettomien parien lisääntyminen on kasvanut myös eliniän pitenemisen vuoksi, koska kotoa muuttaneita lapsia ei perhetilastoissa lasketa perheeseen kuuluviksi. Lapsettomien avioparien ja lastensa kanssa asuvien avioparien osuuksien välillä on kuitenkin toistaiseksi melko pieni ero.³⁶

Kaikkien perhemuotojen määrät lisääntyivät vuonna 2010 Helsingissä: eniten lapsettomat avioparit ja vähiten äiti ja lapsia -perheet. Lapsettomista aviopuolisoista neljä kymmenestä eli 43 prosenttia, oli täyttänyt 65 vuotta, lapsettomista avopareista vain 6,7 prosenttia.³⁷

Avoparit

Kaikista perheistä lapsettomia avopareja oli vuonna 1990 Helsingissä 15 prosenttia (taulukko 2). Osuus on selvästi korkeampi kuin koko maassa. Lapsettomien avoparien osuus on kasvanut jatkuvasti, ja vuonna 2010 heitä oli koko maassa yli 13 prosenttia. Helsingissä lapsettomia avopareja oli jo viidesosa. Yhteensä lapsettomia pareja on erittäin selvästi enemmän kuin avio-/avopari ja lapsia -perheitä. Avopari ja lapsia -perheiden osuus oli tiedon keräämisen alkuaikoina varsin alhainen, prosenttien luokkaa. Sen jälkeen osuus on kasvanut jatkuvasti. Avoparien osuus, joilla on lapsia, on nykyisin Helsingissä ja koko maassa vielä alle 10 prosenttia kaikista perheistä.

Yhden vanhemman perheet

Yksinhuoltajat ovat olleet 1900-luvun alussa todennäköisesti leskiä. Avioero oli niin harvinainen, että sen kautta ei juuri tullut yksinhuoltajaksi. Loput yksinhuoltajat olivat aviottoman lapsen saaneita. Nykyiset yksinhuoltajien perheet syntyvät enimmäkseen avio- tai avoeron kautta. Myös niiden naisten määrä kasvaa, jotka ryhtyvät suoraan yksinhuoltajiksi³⁸. Yksinhuoltaja ja lapsia -perheiden osuus (taulukko 2) on vaihdellut 1950-luvulta alkaen Helsingissä alle 20 prosentissa ja se on ollut jatkuvasti korkeampi kuin koko maassa. Vuonna 2010 osuus oli 16 prosenttia ja koko maassa noin 12 prosenttia. Yhden huoltajan perheistä isä ja lapsia -perheet ovat edelleen harvinaisia.

Yhden vanhemman perheet eivät ole ainoastaan yksinhuoltajien perheitä. Yhden vanhemman perheen lapsi voi nimittäin olla minkä ikäinen tahansa. Mukana ovat esimerkiksi vanhojen leskiäitien ja heidän aikuisien lastensa muodostamat perheet. Vuoden 2009 lopussa koko maan tilastossa vanhin lapsen asemassa oleva oli 79-vuotias.³⁹

36 Tilastokeskus 2009b, 2

37 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010b, 21

38 Kartovaara, 1999, 16–17

39 Tilastokeskus 2009b, 1, 6

Rekisteröidyt parisuhteet

Rekisteröidyt parisuhteet esitetään useimmissa perhetilaston taulukoissa avioparien joukossa. Joissain koko maan taulukoissa nämä perheet esiintyvät omina ryhminään. Tiedon voi tietosuojasyistä esittää kunnittain vain, jos pareja on vähintään viisi.⁴⁰

Avioperiperhe on tavallisin lapsiperhe

Lapsiperheessä asuu kotona vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. Helsingissä lapsiperheiden osuus kaikista perheistä on alentunut vuodesta 2000 alle 40 prosenttiin (taulukko 3). Lapsiperheiden ylivoimaisesti yleisin perhemuoto on yhä avioparin perhe. Aviopari on huoltajana hieman yli 60 prosentissa koko maan lapsiperheistä. Muut lapsiperhetyypit eivät uhkaa vielä vuosikausiin avioparilapsiperhemuodon vallitsevaa asemaa, vaikka sen määrä ja suhteellinen osuus ovat jatkuvasti pienentyneet ja vaikka muiden osuudet ovat jatkuvasti kasvaneet.⁴¹

Lapsiperhetyyppien yleisyydessä on eroja Suomen eri alueilla, vaikka avioperiperhe on tavallisin lapsiperhetyyppi kaikissa maakunnissa. Ahvenanmaan kuntien avopari ja lapsia -perheiden osuudet ovat maan kärkipäässä. Myös yhden vanhemman lapsiperheiden yleisyys vaihtelee. Kuntatasolla niitä on suhteellisesti eniten Sottungassa (45 %) ja Helsingissä (29 %). Suurin osa yhden vanhemman lapsiperheiden äideistä ja isistä on siviilisäädyltään eronneita.⁴²

Uusperheet

Helsingissä ei tilastoida uusperheitä, ja helsinkiläisistä uusperheistä voi saada käsitystä vain koko maan uusperheiden perusteella. Uusperheessä on vähintään yksi alle 18-vuotias vain toisen puolison lapsi. Perheen kaikki lapset eivät ole puolisoitten yhteisiä. Arkikielessä käsitettä käytetään erilaisista erojen kautta syntyneistä viikonloppuperheistä. Perhetilastot tehdään kuitenkin lapsen vakinaisen asuinpaikan mukaan. Samaa lasta ei voi tilastoida kahteen perheeseen. Perhetilaston ulkopuolelle jäävät eronneet isät ja äidit, joiden luona on lapsia vain viikonloppuisin ja lomilla, jos he eivät ole perustaneet uutta perhettä.⁴³

Uusperheiden määrä on lisääntynyt hitaasti siitä lähtien, kun niistä tehtiin vuonna 1990 ensimmäiset tilastot. Suomessa oli vuonna 2009 lähes 54 000 uusperhettä. Lähes joka kymmenes lapsiperhe on uusperhe.⁴⁴ Uusperheen vanhemmista lähes puolet on naimisissa keskenään ja loput ovat avoliitossa. Yleensä uusperheen lapsi on äidin lapsi, ja hän on saanut uuden sosiaalisen

40 Tilastokeskus 2009b, 4

41 Tilastokeskus 2009c, 2

42 Tilastokeskus 2009d, 1-2

43 Tilastokeskus 2009c, 3

44 Emt., 3

	Perheitä, joilla alle 18-v lapsia	Perheitä yhteensä	Lapsiperheitä kaikista, %
1950	50 980	90 424	56,4
1960	66 010	110 095	60,0
1970	68 424	125 833	54,4
1980	59 451	113 952	52,2
1990	53 128	126 659	41,9
2000	57 282	135 387	42,3
2010	55 686	143 281	38,9

Taulukko 3.
Lapsiperheiden
määrä sekä
osuus kaikis-
ta perheistä
Helsingissä
1950–2010

Lähde:
Tilastokeskus

isän. Jos perheeseen syntyy myös yhteinen lapsi, niin vanhemmat menevät yleensä naimisiin. Muuten uudet puoliset asuvat useimmiten avoliitossa. Perheet, joissa asuu vakituisesti ”sinun, minun ja meidän lapsia”, ovat harvinaisuuksia: vuonna 2009 heitä oli Suomessa 744.⁴⁵

Kaikista lapsista joka kymmenes oli vuoden 2009 lopussa uusperheessä. Heistä puolisoitten yhteisiä lapsia oli 33 000 eli lapsi oli syntynyt perheeseen, jossa on ennestään vain äidin ja/tai vain isän lapsia. Uusperheistä 43 prosenttia oli sellaisia, että perheeseen on syntynyt myös yhteisiä lapsia. Varsinaisia uusperheen lapsia eli lapsia, jotka ovat saaneet uuden ’sosiaalisen vanhemman’, oli seitsemän prosenttia kaikista lapsista. Heistä 90 prosenttia sai uuden isän.⁴⁶

Lapsiperheiden lapsimäärät

Perheiden lapsimäärien tarkastelussa tulee ottaa huomioon perheen elinvaihe. Tilastoissa ovat esimerkiksi yksilapsisina perheet, joilla vasta esikoinen on syntynyt. Samoin yksilapsisina ovat perheet, joissa enää viimeinen lapsi asuu kotona. Perhetilastossa on kuvattu tietyn hetken poikkileikkaustilanne eli minkä kokoisia perheitä tietyllä hetkellä on, ei perheen lopullista lapsilukua. Näin eri ajankohtia on vaikea vertailla väestön ikärakenteen epätasaisuuden vuoksi.⁴⁷

Lapsiperheen keskimääräistä lapsilukua (taulukko 4) ei voi vertailla suoraan eri ajankohtina, koska ikäluokkien suuruudet vaihtelevat eri perhevaiheessa. Luvut tulisi vakioida iän suhteen. Tosin edes se ei anna aivan yksiselitteistä tietoa, sillä synnytysikä on kohonnut jatkuvasti. Siten esimerkiksi vuoden 1985 nuorimpia ikäluokkia ei voi suoraan rinnastaa nykyisiin nuoriin ikäluokkiin, sillä nyt ensisynnyttäjät ovat keskimäärin kaksi vuotta vanhempia kuin silloin.⁴⁸

45 Tilastokeskus 2009c, 3–4

46 Tilastokeskus 2009e, 3–4

47 Tilastokeskus 2009c, 4

48 Emt., 5

Taulukko 4.
Perheiden ja
lapsiperheiden
keskimääräinen
lapsiluku Helsingissä 1960-2010

Lähde:
Tilastokeskus

	Lapsia / perhe	Lapsia / lapsiperheet
1960	1,36	1,81
1970	1,24	1,73
1980	1,09	1,59
1990	0,88	1,57
2000	0,88	1,67
2010	0,81	1,67

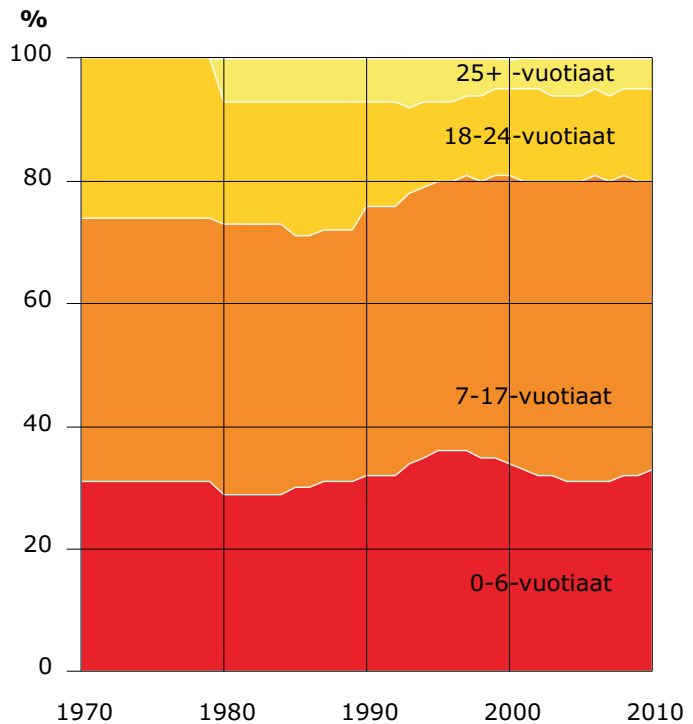
Taulukko 5.
Vieraskieliset
Helsingissä
vuosina 1910 ja
2010

Lähde:
Helsingin kau-
pungin tilastolli-
nen vuosikirja

	1910		2010
Venäjä	5 466	Venäjä	13 106
Saksa	911	Eesti, Viro	7 038
Viro	352	Somali	6 168
Tanska	154	Englanti	4 060
Juutalaissaksa	150	Arabia	2 753

Kuvio 8.
Perheiden lasten
osuudet iän mu-
kaan Helsingissä
1970-2010

Lähde:
Tilastokeskus

Huomattavan suuressa osassa helsinkiläisperheistä asuu edelleen aikuisikäisiä lapsia (kuvio 8). Isä ja lapsia -perheissä joka toisessa kaikki lapset ovat 18 vuotta täyttäneitä.⁴⁹ Koko maan lapsimäärätilaston kärkisijalla on perhe, jossa asui vuoden 2009 lopussa 15 alaikäistä lasta. Kaikki kotona asuvat lapset mukaan lukien Suomen suurimmat perheet ovat myös 15-lapsisia.⁵⁰

Helsingin vieraskielinen väestö ja vieraskieliset perheet lisääntyvät

Suomessa on ollut ulkomaalaisia yhtä kauan kuin suomalaisiakin⁵¹. Vieraskielisten määrän kasvuun liittyy suoraan ulkomaan kansalaisten määrän kasvu. 1990-luvulla ulkomaalaisten määrä Helsingissä viisinkertaistui. 1990-luvun loppupuolella kasvu hidastui osittain siksi, että Suomeen muuttaneet ulkomaan kansalaiset olivat saaneet Suomen kansalaisuuksia.⁵² Vuoden 2005 tienoilla vieraskielisten osuus alkoi kasvaa aiempaa voimakkaammin, kunnes vuonna 2010 kasvu hieman tasaantui. Vieraskielisiä oli vuonna 2010 Helsingin koko väestöstä yli kymmenen prosenttia. Koko maassa heitä oli vain kaksi prosenttia⁵³

Helsingin vieraskielisistä naisista oli vuonna 2010 naimisissa lähes 36 prosenttia. Osuus on selvästi suurempi kuin koko väestön naisilla. Kieliryhmien välillä on eroja ikäryhmittäin.⁵⁴ Ainakin toinen puolisoista oli ulkomaan kansalainen vuonna 2010 jo joka kymmenennessä helsinkiläisperheessä⁵⁵. Koko Suomen perheistä heidän osuutensa on kuitenkin vain reilu neljä prosenttia. Näiden perheiden osuus on yhä kasvanut.⁵⁶

Helsingiläisten perheiden yleinen lapsiluku on 0,81 ja ulkomaalaisperheiden 0,99. Ulkomaalaisten äitien ja molempien ulkomaalaisten vanhempien perheiden lapsiluku on korkeampi kuin kaikkien helsinkiläisperheiden. Runsaslapsiset perheet ovat myös tavallisempia. Lähes kahdeksalla prosentilla ulkomaalaisperheistä on kolme tai useampi alle 18-vuotias lapsi. Kaikista helsinkiläisperheistä perheistä osuus on viisi prosenttia. Ulkomaalaisperheistä harvemmat ovat lapsettomia kuin muut helsinkiläisperheet. Molempien ulkomaalaisten vanhempien perheistä lapsettomien osuus on kuitenkin kasvanut viime vuosina. Se oli 47,2 prosenttia vuonna 2010.⁵⁷

49 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010b, 20

50 Tilastokeskus 2009c, 4

51 Leitzinger 2010, 9

52 Helsingin kaupungin tietokeskus 2007, 14-16

53 Tilastokeskus 2009f, 1

54 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010c, 23

55 Emt., 24

56 Tilastokeskus 2009f, 2

57 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010c, 25

Vieraskielisyys kuvaa ulkomaalaisuutta paremmin kuin kansalaisuus, sillä henkilön äidinkieli pysyy yleensä samana. Kansalaisuus saattaa sen sijaan vaihtua. Vieraskielisiin kuuluvat kaikki muut kuin suomen-, ruotsin- ja saamenkieliset. Ulkomaalaistaustaisia, joiden äidinkieli on suomi, ei lasketa vieraskielisiin.

Venäjä on ollut Helsingissä aina puhutuin vieras äidinkieli. Jopa 70 prosenttia vieraskielisistä puhui äidinkieleenään venäjää ennen Suomen itsenäistymistä. Saksa oli pitkään kolmanneksi puhutuin vieraskieli, mutta 1900-luvun loppupuolella sen syrjäytti viro.¹ Venäjä, viro, somali, englanti ja arabia olivat vuonna 2010 viisi tavallisinta vierasta äidinkieltä (Taulukko 5). Kolme suurinta kieliryhmää muodosti yli 44 prosenttia kaikista vieraskielisistä.²

- 1 Helsingin kaupungin tietokeskus 2000, 28
- 2 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010c, 7

son vuoden 1989 avioliittolain muuttumisen jälkeen. Avioerojen määrä on Helsingissä hieman vähentynyt 2000-luvun alusta, mutta vuodenvaihteessa 2009/2010 määrä kasvoi. Avoliittojen ja avioerokäytäntöjen muuttumisen takia aikasarjoja ei voi verrata toisiinsa.

Perheiden osuus väestöstä on laskenut vuoden 1960 pyöreästi 80 prosentista nykyiseen 65 prosenttiin. Aviopari ja lapsia on perhemuodoista edelleen yleisin. Avoparien ja yksinhuoltajien perheet ovat lisääntyneet. Aviopariperhe on myös tavallisin lapsiperhe. Lapsiperheistä pienehkö mutta kasvava osuus on uusperheitä, joiden osuuteen vaikuttaa avioerojen määrä. Lapsettomien avioparien osuus on lisääntynyt kuluneiden vuosikymmenien aikana. Myös lapsettomien avoparien osuus on kasvanut. Vanhusväestön määrän kasvu lisää myös lapsettomien perheiden määrää ja iäkkäitä aviopareja.

Väestöennusteet ja niiden antamat vihjeet

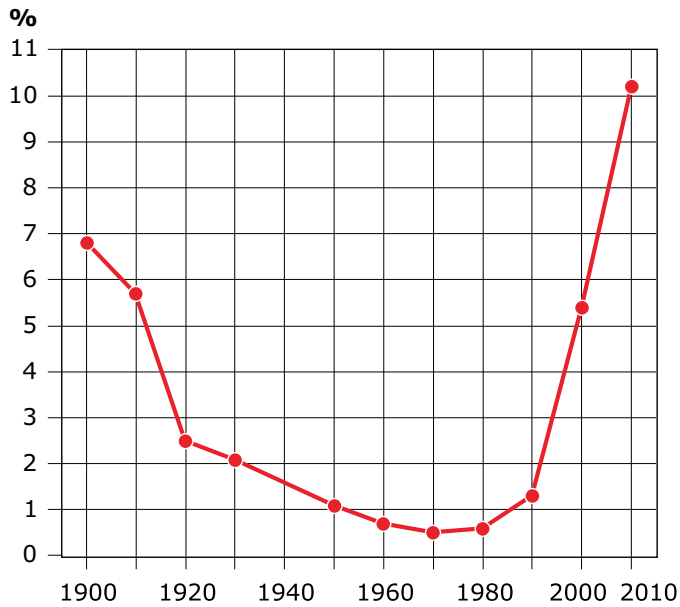
Julkisessa hallinnossa, suunnittelussa ja palveluiden tuottamisessa tarvitaan tietoa väestön määrästä ja väestörakenteesta nyt ja tulevaisuudessa. Suomessa on hyvin toimiva ja laadukas väestötietojärjestelmä. Sen avulla

Vieraskielisten naisten kokonaishedelmällisyysluku oli vuonna 2009 Helsingissä keskimäärin 1,84. Kaikkien helsinkiläisnaisten luku oli selvästi pienempi, 1,38. Helsingin vieraskielisten perheiden ryhmä on epäyhäinen. Korkeimmat hedelmällisyysluvut olivat vuosina 2005–2009 somalin- ja arabiankielisillä, noin 4, kun taas venäjän- ja vironkielisillä luku oli noin 1,45. Esimerkiksi venäläisten ja virolaisten perheiden lapsiluku on sama kuin muiden helsinkiläisperheiden. Syntyvyys vaihtelee kansalaisuuden mukaan.

Tulevaisuuden perheestä saa käsitystä menneiden vuosien muutoksista

Siviilisäätö kuvasi epätarkasti jo 1900-luvun alussakin perhettä. Yhdessä asuvien vihkimättömien pariskuntien määrästä Helsingissä ei ole tietoja 1900-luvun alusta. 1900-luvun alun jälkeen on syntynyt uusi tilastollinen perhemuoto: avopari.

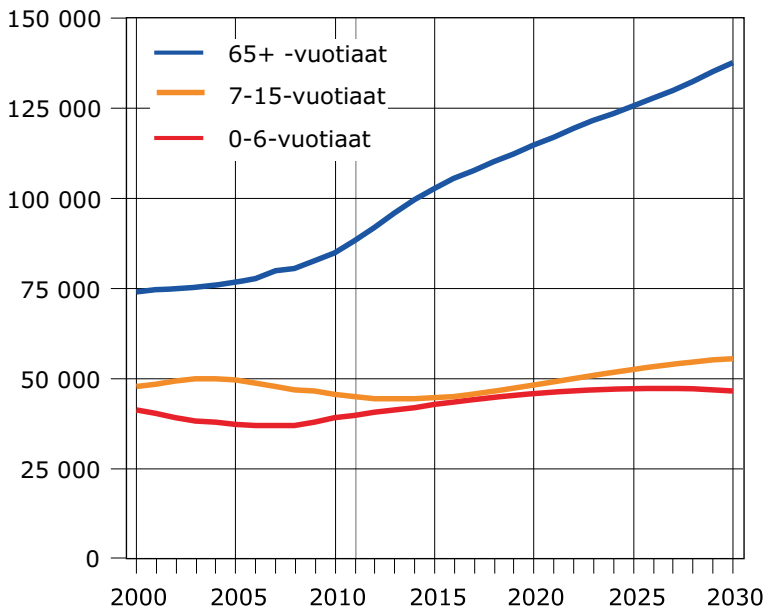
Avioerot ja avoliitot ovat yleistyneet ja siksi siviilisäädyn merkitys perheellistymisen ilmaisijana on edelleen heikentynyt. Avioerot olivat lähes tuntemattomia 1900-luvun alussa. Vasta 1970-luvulla eronneiden määrä alkoi kasvaa. Avioerojen määrä kasvoi ja saavutti uuden ta-

Kuvio 9. Vieraskielisten osuus Helsingissä 1900-2010

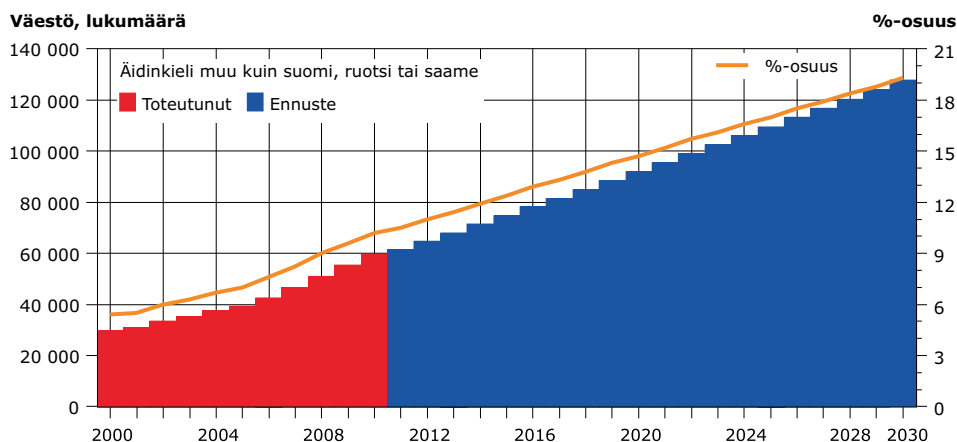
Lähde: Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja

Lukumäärä

Kuvio 10. Helsingin väestö 2000-2010 ja ennuste 2011-2030

Lähde: Tilastokeskus ja Helsingin kaupungin tietokeskus

Kuvio 11.
Vieraskielinen väestö Helsingissä 2000-2010 ja ennuste 2011-2030

Lähde:
Tilastokeskus ja Helsingin kaupungin tietokeskus

voi tuottaa luotettavia tilastoja ja monipuolisia analyyseja asukkaiden määrästä ja perusominaisuuksista. Nykytilanteen lisäksi voi laatia perusteltuja arvioita siitä, miten väestön määrä ja rakenne kehittyvät tulevaisuudessa. Väestökehitykseen vaikuttavat monimutkaiset taloudelliset ja demografiset ilmiöt, joiden kehityksen ennustaminen on epävarmaa jo lyhyellä ajalla, puhumattakaan vuosista ja vuosikymmenistä. Näin väestöennusteisiin liittyy erittäin paljon epävarmuutta. Silti väestökehityksen arvioiminen jopa kauas tulevaisuuteen on perusteltua erehtymisriskin uhallakin, sillä muuten esimerkiksi päätöksiä kauaskantoisista investoinneista ja kaavoitusratkaisuksista voisi tehdä pelkästään nykytilanteen tietojen perusteella.⁵⁸

Helsingin uuden väestöennusteen niin sanotun perusvaihtoehdon mukaan kaupungin väkiluku ylittää 600 000 vuonna 2013, ja kasvu jatkuu vuoteen 2025 asti. Sen jälkeen väestönkasvu hidastuu nopeasti, kun kuolleiden määrä kasvaa. Elinikä pitenee aikaisempaa nopeammin kuten Tilastokeskuksen koko maan ennusteessakin. Tämä nostaa yli 75-vuotiaiden määrän vuoteen 2040 mennessä 10 000 henkeä korkeammaksi kuin edellisessä ennusteessa. Ennustejakson alkuvuosina Helsinkiin muuttanee väkeä ulkomailta enemmän kuin kotimaasta Helsingin työmarkkina-alueen ulkopuolelta. Luonnollinen väestönkasvu kasvattaa väkilukua vuosittain vielä 15 vuoden ajan, jonka jälkeen kasvu alkaa hidastua.⁵⁹

Päivähoitoikäisten väheneminen pysähtyi vuonna 2007, ja määrä on kääntynyt nousuun. Sen sijaan peruskouluikäisten, 7–15-vuotiaiden, väheneminen jatkuu 2014 saakka. Sen jälkeen koululaistenkin määrä alkanee uudelleen kasvaa (kuvio 10). Yli 65-vuotiaiden määrä lisääntynee huomattavasti aiempaa nopeammin 2010-luvulla. Ikäluokan koko lienee 2020-luvun alussa 20 000 henkeä nykyistä suurempi.⁶⁰

58 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010a, 6

59 Emt., 21-23

60 Emt., 23

Vieraskieliset helsinkiläiset ja heidän perheensä lisäävät osaltaan koko kaupungin perhemäärää. Samalla he kasvattavat ennen kaikkea monikulttuuristen asukkaiden ja perheiden määriä. He vaikuttavat myös väestön ikärakenteeseen. Vieraskielisten määrän sekä osuuden nopea ja merkittävä kasvaminen ovat olleet Helsingille ominaista. Siksi on laadittu myös Helsingin ja Helsingin seudun vieraskielisen väestön ennuste (kuvio 11).

Ennusteen mukaan vieraskielisten lasten osuus kaikista 0–6-vuotiaista kasvaa Helsingissä nykyisestä 13 prosentista lähes kaksinkertaiseksi vuoteen 2030 mennessä samoin kuin peruskouluikäisten, 7–15-vuotiaiden, vieraskielisten osuus. Työikäisen väestön määrä kasvaa seudun ennusteen mukaan vuoteen 2030 mennessä lähinnä vieraskielisen väestön ansiosta. Vieraskielisen 18–64-vuotiaan väestön määrän ennustetaan kasvavan nykyisestä vuoteen 2030.⁶¹

Tietoja muun muassa väestörakenteesta ja väestömuutostekijöistä niin menneinä vuosikymmeninä kuin aivan viimeaikoina ja nykyisin tarvitaan laadittaessa väestöennusteita. Näin menneet vuodet ja nykyhetki liittyvät ajallisesti väestön ja perheen tulevaisuuden ennakoimiseen.

Tulevaisuuden näkymät

Helsingin väkiluku kasvaa yhä väestöennusteen mukaan, ja silloin myös perheitä syntyy enemmän. Päiväkoti-ikäisten ja lähitulevaisuudessa jo kouluikäistenkin lasten määrä alkavat kasvaa. Yli 65-vuotiaiden määrä lisääntynee aiempaa nopeammin. Etenkin vieraskielisten helsinkiläisten ja heidän perheidensä määrän kasvu lisää nopeasti ja merkittävästi myös kaikkia Helsingin perheitä. Samalla kasvaa työikäisen väestön määrä. Helsingistä perheineen tulee entistä monikulttuurisempi.

Tulevaisuudessa avoliittojen, uusperheiden, samoin kuin lapsettomien perheiden määrät kasvavat ja perhemuotojen nykyiset osuudet ehkä vielä muuttuvat. Lasten vanhemmat viettävät elämästään nykyistä pidemmän ajan ilman lapsiaan, muun muassa koska vanhemmat elävät iäkkäämmiksi eliniän pitenemisen vuoksi.

Kuluneiden sadan vuoden perusteella voi uskoa, että parisuhde ja perhe säilyvät edelleen myös tulevaisuudessa. Riitta Jallinoja⁶² tiivistää arvoituksellisesti perheen pysyvyyden artikkelissaan *Perhe matkalla ensi vuosituhannelle*: ”Alati toistuvien vastakeskusteluiden virrassa perhe ei sittenkään olennaisesti muutu. Keskustelu erkanee käytännöstä, joka pysyy hämmästyttävällä tavalla entisellään. Tärkeimpänä syynä siihen ovat lapset. He tekevät tulevaisuudessakin perheestä perheen. Sen perinteisyys kuitenkin ohenee, kevenee ja huokoistuu.”

61 Helsingin kaupungin tietokeskus 2010c, 8

62 Jallinoja 1990, 474

1930- ja 1990-luvut

Pulan ja laman vuosikymmenet

Tero Lahti

Kaikkea Helsingistä -näyttelyn toinen vuosikymmenparivertailu asetti rinnakkain kaksi lama-aikana tunnettua vuosikymmentä: 1930- ja 1990-luvut. Vaikka molemmat vuosikymmenet päättyivät talouden vakautumiseen ja jopa lievään kasvuun, oli silti molempien vuosikymmenten alun kriisiaika leimallinen koko vuosikymmenelle. Erona vuosikymmenillä oli oikeastaan se, että 1930-luvulla hyvinvointiyhteiskunta ei ollut Suomessa vielä pitkälle kehittynyt. Siksi taloudellinen lama ja siitä johtunut korkea työttömyys aiheuttivat suoranaista nälkää ja monet tekivätkin hätäaputoita ruokapalkalla. 1990-luvun lamasta selvitettiin sikäli helpommalla, että hyvinvointiyhteiskunnan takia korkea työttömyys ja talouden lama näkyivät sosiaalimenojen käyttäjien kasvuna ja pahimmillaan leipäjonoina. Laman osalta molemmat vuosikymmenet kulminoituivat myös yhteen suureen mielenosoitukseen eduskuntatalon portailla: vuoden 1930 talonpoikaismarssi ja vuoden 1993 murrorstorstai osoittivat kansalaisten tyytymättömyyttä vallinneisiin oloihin.

1930-luvusta kerrottiin näyttelyssä seuraavasti:

Maaailmanlaajuinen lama ja suurtyöttömyys leimasivat 1930-luvun alkuvuosia myös Helsingissä. Valtakunnanpolitiikassa vuosikymmen oli levoton: Helsingissä nähtiin 7.7.1930 Lapuan liikkeen Talonpoikaismarssi, johon osallistui 12 000 "mielenosoittajaa". Vuosikymmenen alun lama koetteli erityisesti rakennustoimintaa: marraskuussa 1932 alan työntekijöistä oli työttöminä 45 prosenttia. Vuosikymmenen lopulla talous kääntyi nousuun ja julkisten rakennusten lisäksi rakennettiin kokonaisia kaupunginosia. Helsinki valittiin vuoden 1940 kesäolympialaisten isännäksi, mutta vuosikymmenen päättyikin talvisotaan olympialaisten sijasta.

Pulan ja laman vuosikymmen-ten yleisilme näyttelyssä.

Jääkiekon maailmanmestaruutta juhliittiin näyttävästi Helsingissä keväällä 1995.

Päivälehdien arkisto

Helsingin
kunnallispolitiikan
näyttämö
kaupungintalo
elokuussa 1939.

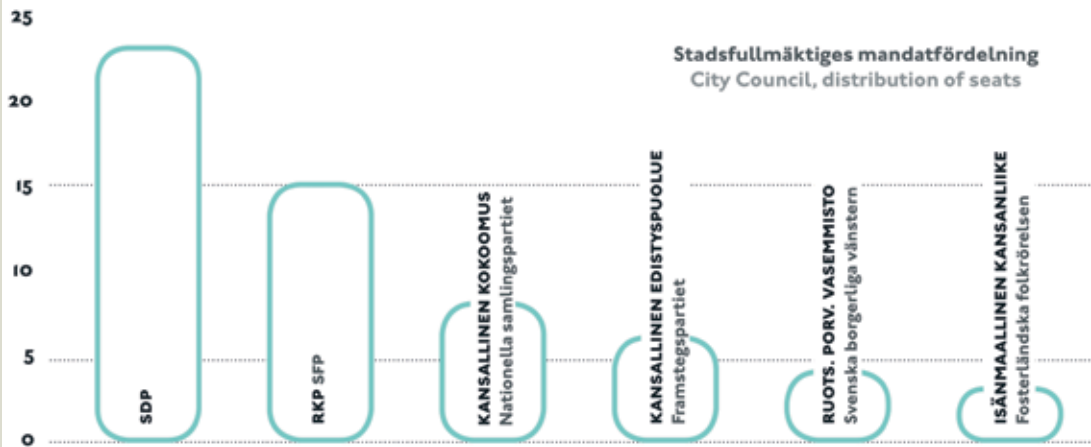
Toinen 1930- ja 1990-lukujen teemaksi valittu ilmiö oli politiikka. Molemmat vuosikymmenet toivat mukanaan uusia poliittisia ilmiöitä, joita ei tosin voi rinnastaa keskenään. 1930-luvulla Suomessa koettiin oikeistoradikalismien nousu ja myös Helsingin kaupunginvaltuuston puoluekartalle ilmestyi Isänmaallinen kansanliike. 1990-luku toi puolestaan muassaan uuden politiikan osakokonaisuuden: Eurooppa-politiikan Suomen EU-jäsenyyden myötä.

1990-luvun alun lama ja korkea työttömyys tulivat yllätyksenä – Helsingin piti olla lamalle immuuni ja muualle maahan vaurautta jakava keskus. Vuosikymmenen lopulla lama alkoi hellittää. Vuosi 1995 oli suomalaisille käännekohta monella tapaa. Suomi liittyi Euroopan Unioniin, mutta sitä enemmän kansalliselle itsetunnolle merkitsi ensimmäinen jääkiekon MM-kulta. Näin kertoi 1990-lukua kuvannut näyttelyteksti.

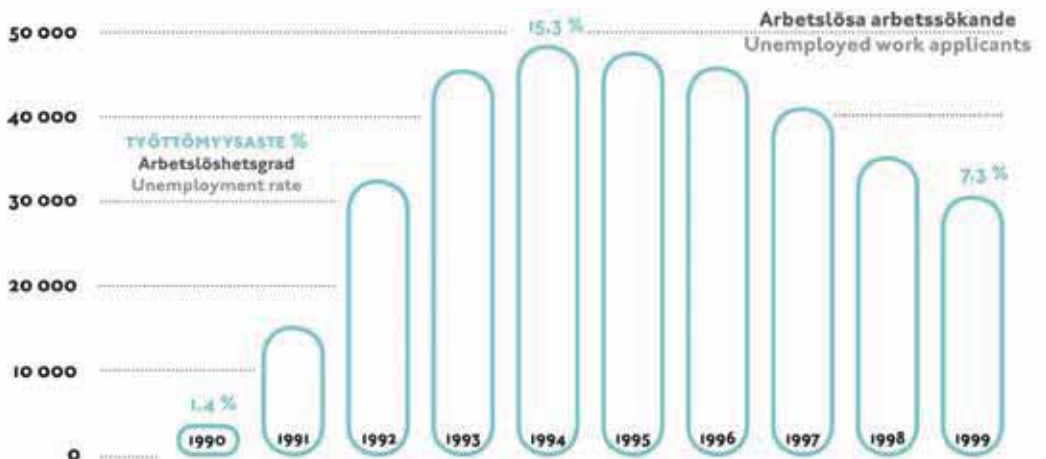
Näyttelyssä esitettyjä vuosikymmenen ilmiöitä oli, että työttömien määrä Helsingissä nousi vuonna 1994 lähes 50 000:een. Tämä havainnollistettiin Helsingin kaupungin työttömyysprosenttia kuvanneella taulukolla.

Suomi liittyi Euroopan Unionin jäseneksi vuonna 1995. Vuoden 1996 kunnallisvaalien yhteydessä pidettiin Suomessa ensimmäiset Euroopan parlamenttiedustajien vaalit. EU-vaaleissa annettuja ääniä kertyi Helsingissä lähes 250 000. ”Poliittisena kansanliikkeenä” urheilulla oli silti ehdoton ykkössija suomalaissydämissä. Jääkiekon MM-kilpailuista saavutettu maailmanmestaruus sai huomattavasti enemmän suomalaisia kaduille voitonjuhliin 8.5.1995, kuin mitä taloudellinen lama sai väkeä liikkeelle murrostorstaina 4.11.1993. Katujuhlaan osallistui arvioiden mukaan pelkästään Helsingissä jopa yli 100 000 juhlijaa.

HELSINGIN KAUPUNGINVALTUUSTO 1934–36: PAIKKAJAKAUMA (N=59)

TYÖTTÖMÄT TYÖNHAKIJAT HELSINGISSÄ 1990–1999

Yllä: Helsingin kaupunginvaltuuston kokoonpano paikkajakamana vuosina 1934–1936.

Alla: Työttömien määrä Helsingissä kasvoi räjähdysmäisesti 1990-luvun alussa.

HELSINGIN RAKENNUS- SUUNNITELMIA 1910-LUVULTA

Martti Helminen

1910-luvun alku oli kiivaan suunnittelun ja rakentamisen aikaa pääkaupungissamme. Suunnittelu koski niin julkista rakentamista kuin yksityisten asuintalojenkin rakentamista. Lukuisat pääkaupungin kaupunkikuvaan kuuluvat merkittävät rakennukset ovat valmistuneet 1910-luvulla. Vuosikymmenen alkaessa valmistui kansallisromanttinen Kansallismuseo, joka oli tuon ajan merkittävän nuoren polven arkkitehtikolmikön, Herman Gesellius - Armas Lindgren - Eliel Saarinen, käsialaa. Töölönlahden vastarannalle kohosi vuonna 1912 alueen maamerkiksi arkkitehti Lars Sonckin suunnittelemana Kallion kirkko, joka oli niin ikään kansallisromanttisen tyylin edustajana.

Samalla vuosikymmenellä kun Helsinki vahvisti tiedollista osaamisensa pohjaansa perustamalla tilastokonttorin, nykyisen tietokeskuksen, kaupungissa tehtiin mittavia erilaisten julkisten ja yksityisten rakennusten suunnitelmia, järjestettiin kilpailuja sekä toteutettiin rakennushankkeita. Monet suunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet vielä 1910-luvulla tai seuraavillakaan vuosikymmenillä vaan toteutuksen viiveet saattoivat olla hyvinkin pitkiä. Tämä artikkeli kuvaa keskeisten 1910-luvun suunnittelukohteiden - niin toteutuneiden kuin toteutumatta jääneidenkin - historiaa.

Viereisen sivun kuvat ovat Armas Lindgrenin suunnitelmia Helsingin kaupungintaloksi. Ylempi suunnitelma sijoittui vuoden 1913 kilpailussa toiseksi.

Nuoret arkkitehdit hallitsivat tuon ajan suunnittelua osallistumalla lukuisiin kilpailuihin. Kilpailuihin tehtiin paljon suunnitelmia, joista monet eivät luonnollisestikaan koskaan toteutuneet. Helsingin kaupungin järjestämä kilpailu uudeksi kaupungintaloksi kuului ajan merkittävimpiin rautatieaseman suunnittelukilpailun ohella. 1910-luvulla tehtiin myös useita suunnitelmia myös konsertti- ja oopperatalojen rakentamiseksi Helsinkiin.

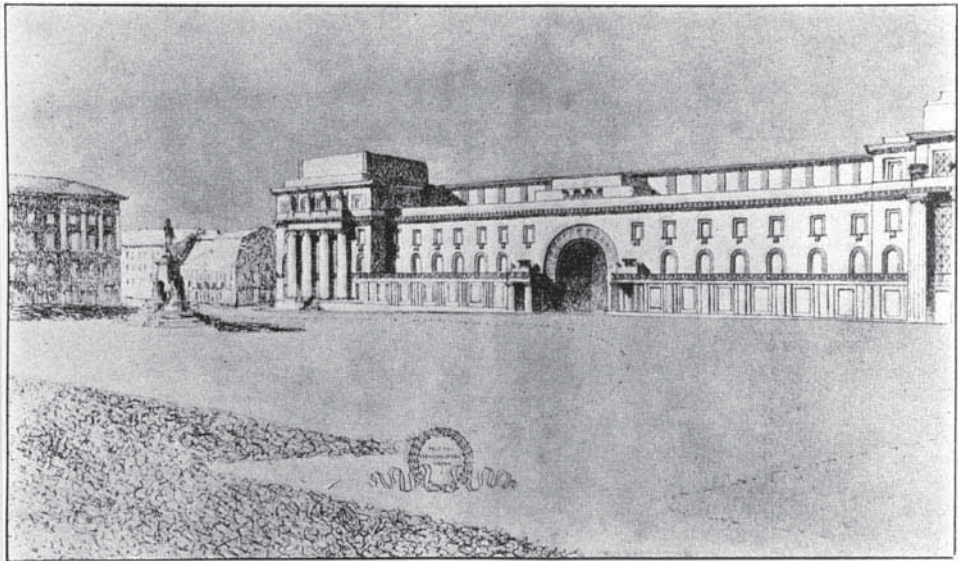
Vuonna 1911 aloittivat toimintansa sekä Helsingin kaupungin tilastokonttori että Kaupunginmuseum. Vuosi oli merkittävä myös pääkaupungin musiikkielämässä. Kaupunki perusti musiikkilautakunnan, joka sai pian tehtäväkseen selvittää Helsingin konserttitalotilanteen. Kansainvälisesti tunnettu suomalaissopraano Aino Ackté ja johtaja Edward Fazer perustivat samoin vuonna 1911 Kotimaisen oopperan, jonka nimi vaihdettiin pian Suomalaiseksi Oopperaksi. Oopperataiteelle ryhdyttiin kaavailemaan myös näyttäviä esitystiloja pääkaupunkiin.

Kaupungintaloa ei koskaan toteutettu 1910-luvun kilpailuehdotusten pohjalta. Vasta vuonna 1965 aloitettiin kaupungintalokorttelissa perusteelliset uudistustyöt. 1910-luvulla kaavailut konsertti- ja oopperatalosuunnitelmat eivät niin ikään toteutuneet. Ajanmukainen Suomen Kansallisoopperan näyttämö valmistui Töölönlahden rannalle vasta vuonna 1993. Konserttitalo sai odottaa vielä 2000-luvun puolelle saakka, jolloin sekin päätettiin rakentaa Töölönlahden alueelle. Musiikkitalo tarjosi valmistuttuaan vuonna 2011 tilat Helsingin kaupunginorkesterille, Radion Sinfoniaorkesterille sekä myös osalle Sibelius-Akatemian toiminnoille. Paremmalla akustiikalla varustettua salia olikin Helsinkiin toivottu siitä saakka kun yhdistetty kongressi- ja konserttitalo, Finlandiatalo, valmistui vuonna 1971. Huonon akustiikan saliin oli konserttiyleisön tyytyminen 40 vuotta.

Paremmiin sen sijaan kävi Helsingin rautatieaseman kanssa, joka rakennettiin arkkitehti Eliel Saarisen suunnitelman mukaisesti. Suunnittelukilpailu oli järjestetty pian 1900-luvun taitteen jälkeen, mutta kilpailun voittanut Saarinen muutti suunnitelmiaan ja lopulliset piirustukset valmistuivat lopulta vuonna 1909. Suurisuuntaisia rakennustöitä hidastutti ensimmäinen maailmansota. Välillä työt olivat keskeytyksissä ja vuosina 1915–16 toimi rakennuksen jo valmistuneessa osassa sotasaairaala. Sodan jälkeen rakentamista päästiin kuitenkin jatkamaan ja tämä kaupunkimme tunnetuimpiin rakennuksiin kuuluva todellinen maamerkki, Helsingin rautatieasema kellotorneineen, vihittiin lopulta käyttöön 1910-luvun päätteeksi vuonna 1919.

Kaupungintalon rakennussuunnitelmat

Helsingin kaupunki osti jo vuonna 1901 silloisen Hotelli Seurahuoneen kiinteistön Kauppatorin laidalta. Vuonna 1833 valmistuneen, berliiniläissyntyisen arkkitehti C. L. Engelin suunnitteleman hotellin toiminta jatkui vanhassa kiinteistössä vuoteen 1913. Tuolloin valmistui uusi ja ajanmukainen hotellirakennus Kaivokadulle, missä se edelleen jatkaa

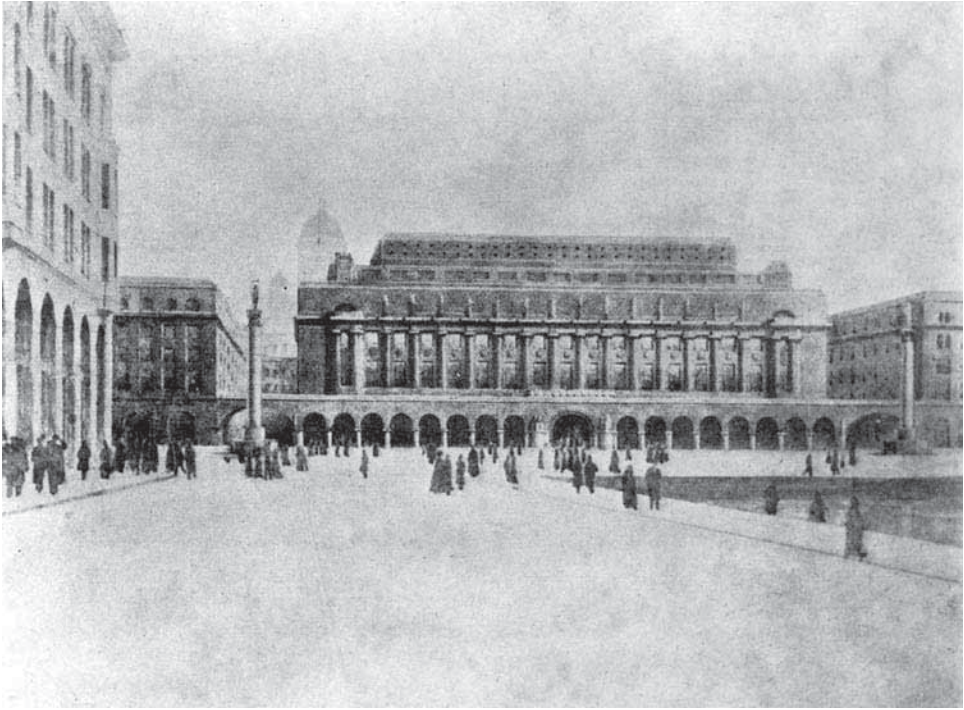
STADSHUSTÄVLINGEN I HELSINGFORS
FASAD MOT SENATSTORGET

II PRIS. ARMAS LINDGREN

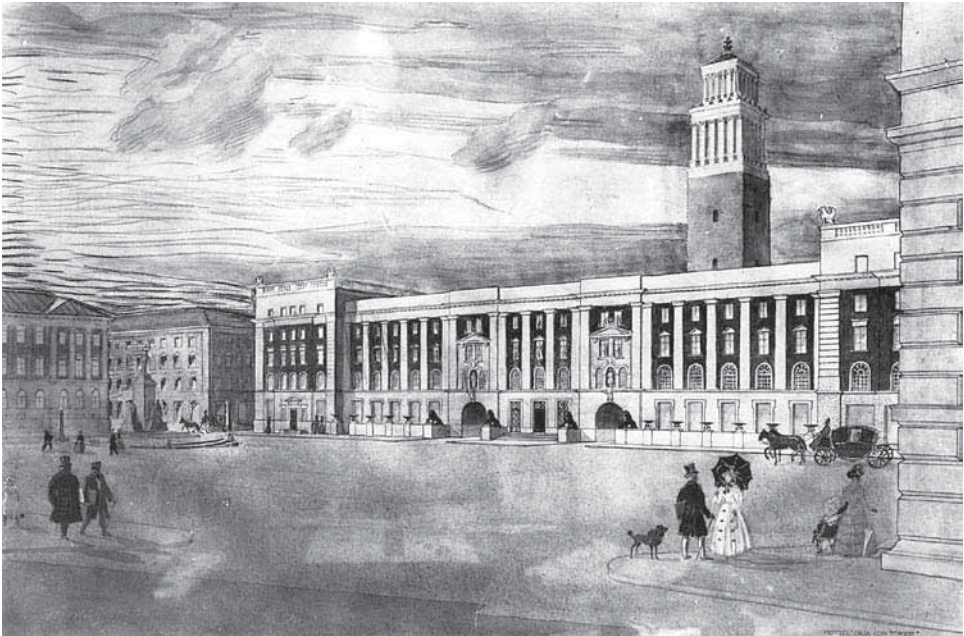
Suomen rakennustaiteen museo

Suomen rakennustaiteen museo

Suomen rakennustaiteen museo

Suomen rakennustaiteen museo

toimintaansa. Kaupungin suunnitelmiin kuului uuden kaupungintalon rakentaminen Leijona-kortteliin vanhan hotellikiinteistön ja sen naapurirakennusten tilalle. Kaupunki olikin jo aiemmin hankkinut korttelin muut rakennukset omistukseensa. Rahatoimikamari eli nykyisen kaupunginhallituksen edeltäjä esitti vuonna 1911 kaupunginvaltuustolle uuden kaupungintalon rakentamista ja seuraavana vuonna valtuusto asettikin hankkeelle kilpailulautakunnan ja julisti arkkitehtikilpailun uudesta kaupungintalosta. Kilpailuun osallistuneille annettiin yksityiskohtaisia ohjeita *”kaupunginballinnon jokapäiväiset tarpeet huomioon ottaen”*. Lisäksi kaupunginvaltuusto edellytti, että lopputuloksen oli oltava rakennustaiteellisesti edustava.

Osanotto suunnittelukilpailuun oli vilkasta maamme arkkitehtikunnan piirissä. Hanke oli mittava ja kohteen sijainti ei juuri olisi voinut olla keskeisempi - kokonainen kortteli Senaatintorin ja Kauppatorin välissä. Kaikki esitetyt vaatimukset osallistujille kuitenkin osoittautuivat pulmallisiksi täyttää ja niinpä kilpailuaikaa jouduttiin pidentämään alkuperäisestä aikataulusta. Niin sanottua suurta yleisöä kaupungintalon rakennuskilpailu puhututti ja myös arkkitehtipiireissä, etenkin alan lehdessä *”Arkitekten”*, oltiin kiinnostuneita ja hanketta kommentoitiin ahkerasti.

Kilpailuajan piti alun perin umpeutua tammikuussa 1913. Sitä kuitenkin jatkettiin toukokuun loppupuolelle, jolloin palkintolautakunta kommentoi kilpailuun osallistuneita seuraavasti:

”Kilpailuohjelmassa määrätyn ajan kuluessa oli annettu kaikkiaan 23 kilpailuluonnosta, kaikki käärimättöminä ja päällyksiin suljettuna. Lautakunta joka tietenkin oli koettanut noudattaa sitä ohjelman määräystä, että kilpailuluonnoksia oli arvoasteltava niiden taiteellista arvoa, tarkoituksenmukaisuutta ja halpahintaisuutta silmälläpitäen, oli havainnut useimpain kilpailijain luonnospiirustuksissaan osoittaneen, ettei heillä ollut täysin selvillä miten kaupunginballinnon eri elimet toimivat. Taiteellisen keskityksen saavuttamista epäilemättä oli vaikeuttanut se seikka, että tehtävä tarkoitti sommitelmaa, missä monumentaalinen ja yhdenmukaisesti muodostettu julkisivu pitkin koko Senaatintorin etelälaitaa tällä taholla ilmaisi aivan toisen mittaista kaupungintaloa kuin rakennusryhmä Kauppatorin puolelta katsottuna, todellisuudessa näyttäisi”.

Samalla kun lautakunta siis piti kaupungintalokilpailun yleistulosta tyydyttävänä, se ei kuitenkaan ollut havainnut kilpailevien ehdotusten joukossa olevan *”yhtään sen laatuista, että se ehdottomasti olisi kohonnut muita yleemmäksi”*. Eräät luonnosten laatijat olivat tosin osoittaneet *”omaavansa erittäin varmaa muotoaistia julkisivuarkkitehtuurissa, mutta heidän pohjapiirrosluonnoksensa sen sijaan valitettavasti eivät kestäneet perinpohjaista asiallista arvoastelua”*. Milloin taas pohjapiirrokset olivat hyvin vastanneet käytännön vaatimuksia, eivät luonnokset olleet rakennustaiteellisen kokonaisuudosteluun nähden täyttäneet mittaa. Lautakunta ei tosin sanoen katsonut aiheelliseksi jakaa ensimmäistä palkintoa, 10 000:tta

Viereisellä sivulla ylempänä Eliel Saarisen suunnitelma Helsingin kaupungintaloksi. Suunnitelma ei sijoittunut korkealle vuoden 1913 kilpailussa.

Alempi kuva on Taucherin suunnitelma.

markkaa: *"lautakunnalle kilpailuohjelmassa myönnetyn vallan nojalla se on yksimielisesti päättänyt olla tällä ensimmäisellä palkinnolla osoittamatta yhtäkään kilpailevista ehdotuksista muita etevämmäksi"*.

Lautakunnalle osoittautuikin erittäin haasteelliseksi löytää yhdenmu-
kaisia ja selviä perusteita määrätä arvojärjestystä paremmille ehdotuksille.
Useimmat niistä olivat nimittäin toisilleen *"sangen likeisinä, vikoineen ja
ansioineen kohdassa tai toisessa, olleet kutakuinkin tasapainoiset"*. Saman-
arvoisten töiden oikeudenmukainen palkitseminen ei ollut mahdollista
koska palkintojen suuruus oli kilpailuohjelmassa tarkoin määrätty. Niinpä
palkintolautakunnan lopputuomio ehdotuksista ei sen tähden ollut yksi-
mielinen.

Toisen palkinnon eli 8 000 markkaa sai lopulta arkkitehti A. Lindgren
ja kolmannen palkinnon eli 6 000 markkaa saivat arkkitehdit J.G. Taucher,
G.Kajanus ja R. Blomstedt. Palkintoja jaettiin lopulta kuudenteen sijaan
saakka, minkä lisäksi useita töitä ostettiin pienemmillä summilla. Näiden
tekijöiden joukossa oli muun muassa arkkitehti Eliel Saarinen.

Palkintolautakunta esitteli tulokset kaupunginvaltuustolle, joka lähetti
*"kysymyksen uuden kaupungintalon rakennuttamisesta valmisteltavaksi
komiteaan"*. Rahatoimikamari antoi asiasta kuitenkin lausuntonsa, jossa
se puolsi kaupungintalon rakentamista. Vanhan hotellikiinteistön tilalle
olisi saatava ajanmukainen kaupungintalo. Kamari katsoi, että valtuus-
to voisi antaa suunnittelutehtävän *"esimerkiksi arkkitehti A. Lindgrenille,
jolle kilpailun tuloksen johdosta ja muutenkin etusijassa oli uskottava tämä
tehtävä – toimeksi laatia tai uudestilaatia puheenalaisen rakennuksen pii-
rustukset yksissä neuvoin kaupungintalon rakennuttamista varten erityisesti
asetettavan komitean kanssa, jotta saataisiin kaupungintalokysymys nopeasti
ja onnellisesti lopulliseen ratkaisuun"*.

Rahatoimikamarin kaunis toive ei kuitenkaan toteutunut vaan val-
tuuston jo aiemmin asettama komitea tutustui perusteellisesti palkittui-
hin ehdotuksiin ja katsoi lopulta vuonna 1914, ettei kilpailupiirustuksista
yhdetkään olleet sellaisenaan valmiit toteutettaviksi. Erilaisia rakennus-
vaihtoehtoja kuitenkin harkittiin. Ehdotettiin esimerkiksi korttelin ra-
kentamista kahdessa osassa, jolloin ensin olisi rakennettu Kauppatorin
puoli ja vasta myöhemmin Senaatintorin puoli. Komitea ehdotti kui-
tenkin lopulta uuden kilpailun järjestämistä viiden palkitun luonnoksen
laatijoiden kesken. Lisäksi katsottiin, että arkkitehti Eliel Saarinen oi-
keutettaisiin osallistumaan uuteen kilpailuun *"sen erikoisaseman johdosta
mikä hänellä on Suomen rakennustaiteen alalla"*. Kaupunginvaltuusto pani
asian pöydälle ensin kevätkaudella 1914 ja vielä uudelleen saman vuoden
jouluukuussa, päätöksellään *"toistaiseksi"*.

Loppuvuonna 1914 syttyi ensimmäinen maailmansota ja niinpä ra-
kennussuunnitelmat menivätkin uusiksi. Pian olikin edessä uusi käyttö
entiselle hotellille Kauppatorin laidalla. Venäjän rintamilta aloitettiin
haavoittuneiden kuljetus Suomeen hoitoa saamaan. Helsingin lukuisat
julkiset rakennukset toimivatkin vuosia Venäjän armeijan sotasairaaloina
ja esimerkiksi jo purettavaksi kaavailtu entinen Seurahuone toimi sodan
aikana sairaalakäytössä. Kaupungintalosuunnitelmat saivat odottaa.

1930-luvun alussa suoritettiin kunnostustöitä vanhassa kiinteistössä Kauppatorin laidalla. Tarkoituksena oli, että taloa ajanmukaistettaisiin ja kaupunginvaltuustokin siirtäisi kokouksensa vuokratiloista Pörssitalosta vanhan hotellirakennuksen juhlasaliin. Kaupunginarkkitehti Gunnar Taucherin johdolla tehtyjen kunnostustöiden jälkeen kaupunginvaltuusto aloitti kokouksensa pidon juhlasalissa lopulta tammikuussa 1932. 1930-luvun alussa oli maailmanlaajuinen talouslama saavuttanut jo Suomenkin ja niinpä vakavasti otettavista suunnitelmista kaupungintalon rakennushankkeeksi oli luovuttu. Kaupunginvaltuuston aloittaessa kokouksensa pitämisen juhlasalissa, kiinnitettiin niin Esplanadin puoleisen julkisivun päätykolmioon kuin myös juhlasalin seinään suuret kaupungin vaakunat. Siten rakennuksesta tuli virallisesti kaupungintalo.

Kaupunginvaltuusto pitikin sitten kokouksensa kaupungintalon juhlasalissa aina vuoteen 1965 saakka, jolloin aloitettiin pitkään suunniteltu rakennuksen täydellinen peruskorjaus eli saneeraus, kuten asia silloin ilmaistiin. Kaupungintalon rakennus toteutettiin arkkitehtikilpailun tuloksena kuten oli ollut tarkoitus tehdä jo 1910-luvulla. Kilpailu julistettiin vuonna 1960 ja toteutukseen päästiin viisi vuotta myöhemmin. Vuonna 1970 pääsi kaupungin ylin johto palaamaan lähes kokonaan uudelleen rakennettuun kaupungintaloon. Väli aikaistiloina toimi niiden viiden vuoden ajan Kallion virastotalo, jonka valmistumista aikanaan odotettiin vuonna 1965, jotta voitiin aloittaa saneeraustyöt Kauppatorin laidalla.

Perusteellinen rakennuksen uudenaikaistaminen säilytti jäljellä vain alkuperäiset julkisivut 1830-luvulta sekä juhlasalin 1800-luvun lopun asussaan. Muut osat purettiin ja kilpailun voittaneen arkkitehti Aarno Ruusuvuoren suunnitelmien mukaisesti toteutettiin uuden kaupungintalon rakentaminen. 1910-luvun ajatus koko korttelin kokoisesta uudisrakennuksesta oli puolessa vuosisadassa vaihtunut toisenlaiseen ratkaisuun. Empiretyylisten julkisivujen suojiin luotiin uutta modernia arkkitehtuuria 1960-luvun hengessä. Kaupunginvaltuusto sai kuitenkin odottaa vielä vuoteen 1988 jolloin sille valmistui uudenaikaiset kokoustilat Leijonakorttelin keskiosaan, aivan Empiresalin naapuriin, saliin jossa valtuusto oli pitänyt ensimmäisen istuntonsa tammikuussa 1875.

Konsertti- ja oopperatalon rakennushankkeet

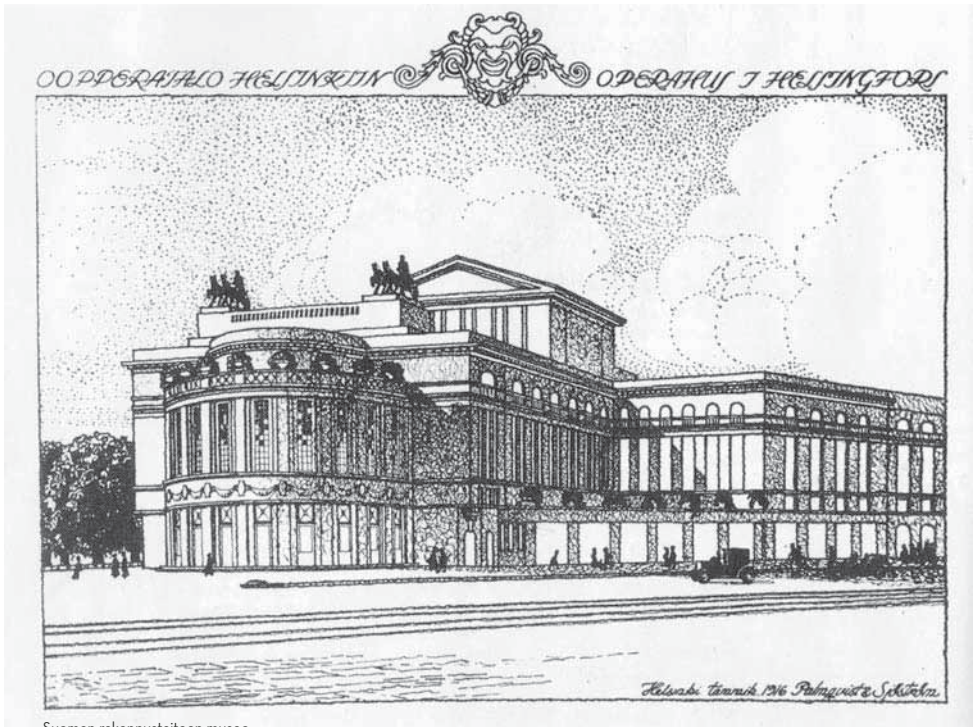
Vuonna 1911 perustettu Musiikkilautakunta sai kaupungin johdolta heti selvitystyön koskien konserttitaloa. Selvitys valmistui seuraavana vuonna. Lautakunta oli huolissaan tilanteesta, mikä pian olisi ollut edessä kun kaupungin ostamassa Seurahuone-kiinteistössä loppuisi ravintolatoiminta. Hotellin Suuri Sali eli nykyinen Kaupungintalon juhlasali, oli ollut keskeinen konserttisali kaupungissa yliopiston juhlasalin ohella. Pian siis ei olisi ollut Suurta Salia, mikä olisi mahdollistanut kunnollisilla ravintolapalveluilla varustetut musiikkitapahtumat. Katsottiin, että asiaa ei saanut jättää ainoastaan yksityisten tahojen organisoinnin ja aloitteiden varaan, vaan kaupungin oli huolehdittava

sopivista tiloista. Huomautettiin, että vastaavan suuruisilla kaupungeilla ulkomailla oli yleensä konserttitalo. Näin oli esimerkiksi Suomenlahden vastarannalla Tallinnassa, jossa oli järjestetty kilpailu yhdistetystä teatteri- ja konserttitalosta jo vuonna 1908. Sielläkään ei tosin oltu jaettu kilpailun ensimmäistä palkintoa lainkaan, kuten ei Helsingin kaupungintalokilpailussakaan seuraavalla vuosikymmenellä. Tallinnan konserttitalon suunnittelun voitti lopulta jatkokilpailun jälkeen suomalainen arkkitehtikaksikko Wivi Lönn ja Armas Lindgren ja tämä Estonia-teatterina nykyäänkin tunnettu rakennus vihittiin juhlallisina menoin käyttöön kesällä 1913. Jo seitsemän vuotta aiemmin oli yliopistokaupunki Tarttoon valmistunut Armas Lindgrenin suunnittelemana teatteri- ja konserttitalo Vanemuine. Tämä kansallisromanttista tyyliä edustanut kulttuurirakennus tuhoutui II maailmansodan pommituksissa. Myös Tallinnan Estonia raunioitui täysin Neuvostoliiton suorittamissa pommituksissa vuonna 1944. Estonia rakennettiin kuitenkin uudelleen sodan jälkeen ja entisöitiin vielä 2000-luvun alussa.

Helsingin Musiikkilautakunta päätyi esittämään mietinnössään marraskuussa 1912, että ”*arkkitehti A. Lindgrenin laatimien luonnosten pohjalta rakennettaisiin yhdistetty konsertti- ja oopperatalo kortteliin 198 Kamppiin*”. Tätä rakentamaton kortteli rajasivat Arkadiankatu, Eteläinen rautatiekatu ja silloinen Läntinen Heikinkatu (eli nykyinen Mannerheimintie). Jo vuonna 1905 olivat Filharmoninen Seura ja Suomen Taiteilijaseura tehneet aloitteen ”*kaunotaiteille yhteisen taidepalatsin aikaansaamiseksi*”. Tuolloin kaupunginvaltuusto eväsi aloitteen mutta jo kaksi vuotta myöhemmin Filharmoninen seura esitti pelkän konserttitalon rakentamista ja tuolloin kaupunginvaltuusto varasi Kampin korttelin 198 konserttitalolle. Hanke raukesi kuitenkin pian varojen puutteeseen. Kortteli 198 saikin odottaa rakennusta aina 2000-luvulle asti jolloin sille kohosi Eduskunnan uusin lisärakennus, joka sai nimekseen ”Pikkuparlamentti” puistossa aiemmin sijainneen kesäravintolan mukaan.

Konserttitalohankkeet eivät kuitenkaan jääneet tähän. Eliel Saarinen oli Armas Lindgrenin ohella erittäin tuottelias ja hän teki myös itse ehdotuksia uudisrakennuksiksi. Yksi tällainen ehdotus oli konserttitalohanke Rautatien torin rajaamaan kortteliin Hotelli Fennian naapurin puolelta 1913. Rahatoimikamari ei kuitenkaan puoltanut rahoitusta tällekin hankkeelle. Samaan aikaan Tallinnassa oli valmistumassa konsertti- ja oopperarakennus Estonia. Suomalaisen Oopperan talohanketta varten perustettu Suomalainen Oopperaosakeyhtiö teki esityksen, että juuri valmistumassa olleen uuden Kaisaniemenkadun varrelle olisi varattu tarpeeksi tilaa oopperataloa varten. Aktiivinen oopperaväki teetätti jopa piirustukset Arkkitehtitoimisto Palmqvist & Sjöströmillä vuonna 1916. Tämä rakennus oli tarkoitus rakentaa Kaisaniemen- ja Unioninkatujen risteykseen, jossa nykyisin sijaitsevat Varsapuisto ja yliopiston Metsätalo. Rahatoimikamari ei kuitenkaan katsonut paikan sopivan suurelle julkiselle rakennukselle, joka olisi aiheuttanut alueellaan vilkasta ajoneuvoliikennettä.

Vuonna 1916 kaavailtiin myös toista kulttuurirakennusta Kaisanie-

Suomen rakennustaiteen museo

meen. Kaupunginkirjaston pääkirjasto kärsi tila-ongelmista Rikhardinkadulla ja toivoi siksi uudisrakennusta Kaisaniemen puiston reunaan. Toive ei toteutunut, kuten ei myöhempinä vuosikymmeninä moni muukaan kirjaston esitys uudeksi pääkirjastoksi. Kaisaniemen kansakoulu kohosi lopulta 1920-luvulla kirjaston havittelemalle tontille. Pääkirjastohanke oli myös eräs malliesimerkki vuosikymmeniä kestäneestä rakennushankkeesta. Helsinkiläiset saivatkin odottaa uutta pääkirjastoa aina vuoteen 1986, jolloin Itä-Pasilaan valmistui pitkään odotettu uusi ja ajanmukainen pääkirjasto.

Kaupungin Rahatoimikamari ehdotti oopperalle tonttia Etu-Töölöstä vuorostaan vuonna 1917. Ehdotus oli, että tuolloiset korttelit 401-403 olisi järjestetty monumentaalipaikaksi, mistä tilansa olisivat saaneet niin oopperatalo, taidenäyttelyrakennus kuin konservatoriokin. Kaupunginvaltuusto puolsikin tehtyä esitystä vielä kevätkaudella samana vuonna. Kaavoitus tonttijakoineen oli kuitenkin tehtävä ensin ja yksityiskohdalliset suunnitelmat laadittava. Vuosi 1917 päättyi yhteiskunnallisine muutoksineen Venäjän vallankumoukseen ja levottomuuksiin myös Helsingissä. Niinpä tämäkin rakennushanke raukesi. Myöhemmin, 1920-luvulla valmistui samojen kortteleiden alueelle Taidehalli ja 1930-luvulla Konservatorio eli nykyinen Sibelius Akatemian rakennus. Ooppera sai odottaa vielä pitkään.

Palmqvistin ja Sjöströmin suunnitelma oopperataloksi Kaisaniemenkadun ja Unioninkadun kulmaan vuodelta 1916.

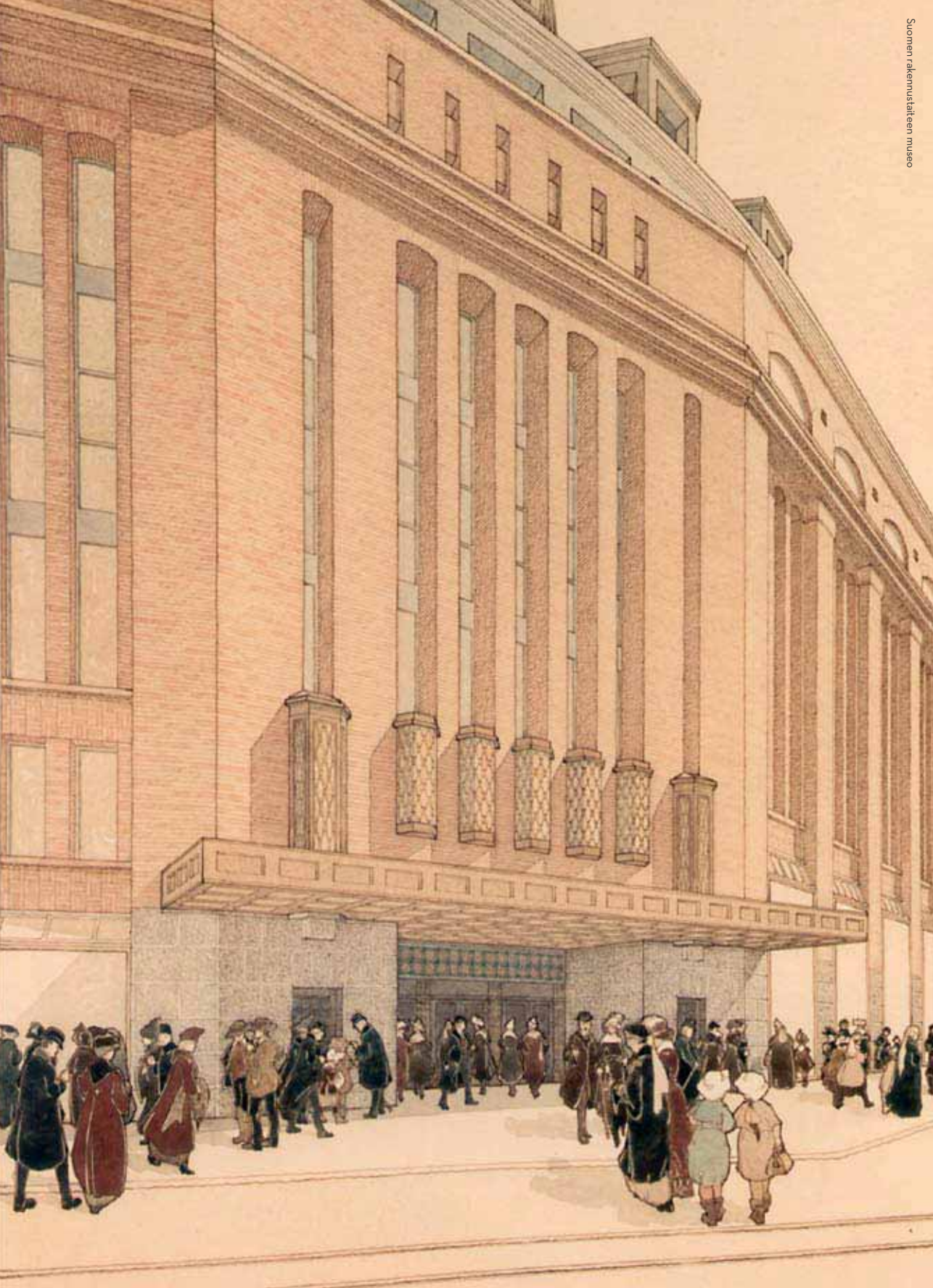
Viereisellä sivulla Stockmannin tavaratalon perspektiivi vuoden 1917 Frosteruksen suunnitelman mukaan.

Stockmannin tavaratalon suunnitteluhistoriaa

Oma lukunsa 1910-luvun rakennussuunnittelussa oli lisäksi Helsingin kaupungin keskustan yhden nykyisin tunnetuimman maamerkin eli Stockmannin tavaratalon suunnittelu ja toteutus. Vuonna 1862 perustettu Stockmannin kauppahuone oli vaatimattomasta alustaan Kauppatorin laidassa kasvanut viidenkymmenen vuoden aikana merkittäväksi tekijäksi Helsingin liike-elämässä. Kauppahuone tarvitsikin kipeästi uutta tilaa. Tämän vuoksi järjestettiin vuonna 1916 uuden tavaratalon arkkitehtuurikilpailu. Sen voittivat arkkitehtiveljekset Ivar ja Valter Thomé, mutta toteutus annettiin toisen palkinnon saaneelle Sigurd Frosterukselle. Hänen ehdotuksensa nimimerkkinä oli "City 1926". Osallistuminen kilpailuun oli laajaa ja useat ehdotukset edustivat uutta jugendista irtaantuvaa tyyliä.

Frosterus aloitti talon suunnittelun 1917 ja se valmistui 1930. Frosterus, joka oli aikakautensa kansainvälisimpiä suomalaisarkkitehteja, tunsi hyvin Euroopan uusia rakentamisvirtauksia. Hän oli esimerkiksi työskennellyt Saksassa kuuluisan belgialaisen arkkitehdin, Henry van de Velden, toimistossa. Frosteruksen tavaratalosuunnitelmalle voidaankin löytää selkeitä esikuvia saksalaisesta uudesta arkkitehtuurista. Esimerkiksi vuonna 1904 valmistunut Wertheimin tavaratalo Berliinissä, jonka oli suunnitellut Alfred Messelin, oli Frosteruksen ilmeinen vaikuttaja. Läheisempiäkin esikuvia löytyy, sillä esimerkiksi Jarl Eklund oli jo 1910-luvun alussa suunnitellut Kamppiin Nikolajeffin autopalatsin, joka myöhemmin tunnettiin "Hankkijan talona". Se oli aikakautensa moderneimpia rakennuksia Suomessa. Suuret lasipinnat ja selkeän yksinkertaiset rakenteet ilmensivät modernisoituvan suurkaupungin henkeä. Frosteruskin haki suunnitelmassaan samankaltaista metropolimaisuutta. Tästä oli osoituksena hänen vuonna 1922 kaavailemansa kaksikymmentäkerroksinen pilvenpiirtäjäosa, joka olisi sijainnut tavaratalon Ruotsalaisen teatterin puoleisessa kulmassa. Suunnitelma ei kuitenkaan koskaan toteutunut.

Frosterus jatkoi yhdessä Ole Gripenbergin kanssa Stockmannin suunnittelua vielä 1950-luvulla. Tällöin tarkoituksena oli luoda yhtenäisen, koko korttelin kattava rakennus. Tämä Frosteruksen suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut, sillä tyhjälle korttelin osalle rakennettiin uudisosa vasta vuonna 1989. Suunnittelijoina toimivat tällöin Kristian Gullichsen, Erkki Kairamo ja Timo Vormala. Korttelin vanhin osa eli niin sanottu Argoksen talo vuodelta 1897 säilytettiin tuolloin vain julkisivun osalta.

LUKU 2

TIETO

Matti Poro
meren suolaisen

NORSSI VIII

BB-465

NORSSI 8.6

HELSINGIN TALOUDEN MUUTOS 1950–2009

YHÄ SUUREMPI OSA VERORAHOITUKSESTA
KOHDISTUU PERUSPALVELUIHIN

Heikki Helin

Helsinki on ollut Suomen kunnallistalouden vakaa lippulaiva monet vuosikymmenet. Helsingin painoarvo Suomen kunnallistaloudessa on suurempi kuin sen asukasluku antaa olettaa. Helsingin kaupungin johtavilla virka- ja luottamushenkilöillä on ollut asiantuntijavaltaa koko kunnallishallinnossa. Helsinki on myös ollut monessa uudistuksessa edelläkävijä.

Sodanjälkeisenä aikana kaupungin talous on koko kunnallistalouden tapaan kokenut sekä myötä että vastamäkiä. Kun kansantaloudella on mennyt hyvin, on kunnallistaloudessakin ollut keveämpää. Se on mahdollistanut palvelujen laajentamisen. Kansantalouden ongelmat ovat kohdistuneet kuntiin kahta kautta: kuntien omat verotulot ovat vähentyneet ja samalla valtion rahavirta kunnille pienentynyt. Helsingin saamat valtionosuudet ovat olleet vähäiset ja kaupunki on rahoittanut toimintansa pääasiassa omilla verotuloillaan.

Kirjoitin vuonna 2002 Helsingin kaupungin talouden kehityksestä 1945–1999 otsikolla ”Terveen ja varovaisen talouden linja”¹. Tarkastelun

1 Helin 2002

yhteenvedossa totesin: ”Helsingin talous on ollut vakaa ja vahva. Ongelmat ovat olleet tilapäisiä ja taustalla ovat olleet valtion toimenpiteet ja kansantalouden kehitys. Helsingin talouden hoidon perustana on ollut vahvan ja terveen talouden doktriini eli oppijärjestelmä. Talouden vakautta edellytti sen suuri volyymi: suuri laiva ei käännä nopeasti eikä Helsinki voi odottaa valtiota apuun talousongelmissa kuten pienemmät kunnat.”

Helsingin talousdoktriinilla on yhteisiä piirteitä Kuusterän pankkimaailman ”terveen pankkitoiminnan doktriinin kanssa”. Sen taustalla ovat edeltävien vuosisatojen joskus karvaatkin kokemukset pankkitoimintaan liittyvistä vaaroista. Sitä kuvaavan ”terveen käytännön” peruselementit ovat säilyneet yllättävän muuttumattomina. Konservatiivisuus on siten osa tätä vanhaa viisautta eikä suinkaan mikään rasite. Pankkitoiminnandoktriinin muut elementit – vakaavaraisuus, maksuvalmius, pelisääntöjen noudattaminen, sekä yhteiskunnallinen vastuu – ovat alusta lähtien olleet toiminnan kulmakiviä myös Helsingissä.²

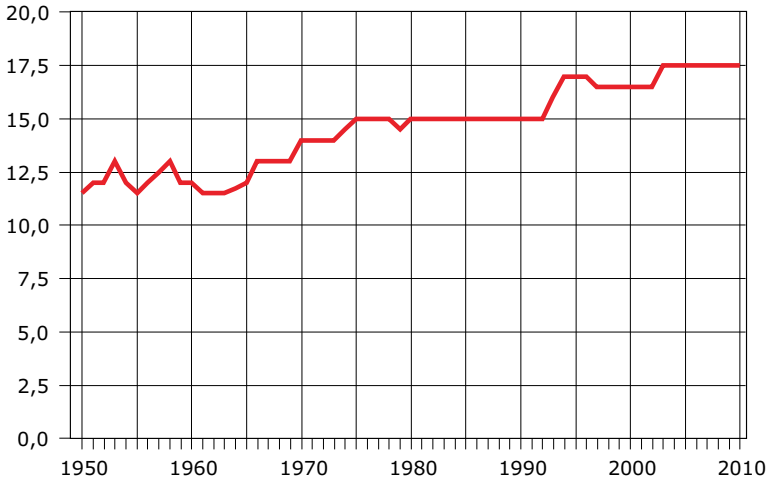
Helsingin johtajat ovat korostaneet varovaisuuden merkitystä taloudenhoidon pohjana. Jos tuloja kertyy arvioituja menoja enemmän, voidaan menojen tasoa määrärahojen tietoisten ylitysten avulla myöhemmin lisätä kohdistuen samalla voimavaroja kohteisiin, joissa niitä eniten tarvitaan. Jos sen sijaan menotalous alun perin on ylimitoitettu, ei sen supistaminen vuoden aikana ole yleensä mahdollista.

Kunnallistalouden tasapainon perussääntö onkin laatia mahdollisimman varovainen tuloarvio. Kunnissa menojen taso nousee aina tulojen tasolle. Kun menot alun perin puristettu varmasti toteutuvan tulopohjan puitteisiin, ei tapahdu ikäviä yllätyksiä. Jos tuloja kertyy enemmän, voidaan näin kertyneillä varoilla vaikkapa lyhentää velkaa.

Tässä suppeassa artikkelissa hahmotetaan Helsingin palvelujen kustannusten ja niiden rahoituksen kehitystä edellä mainittuun historiikkiin perustuen ja arvioidaan Helsingin talouden perusteiden muutosta 2000-luvulla. Artikkelissa kuvataan Helsingin palvelujen kustannuksia suhteessa verotuloihin. Palveluissa keskitytään niin sanottuihin peruspalveluihin, millä tässä tarkoitetaan sosiaali- ja terveyshoitoa sekä opetus- ja kulttuuritoita. Näiden nettokustannukset suhteutetaan verotuloihin. Nettokustannukset saadaan vähentämällä menoista maksut ja valtionosuudet.

Vuoteen 1992 saakka toimintojen kustannukset suhteutettiin äyrimäärään. Suhteutus oli nimeltään penniä äyri. Se kuvasi miten suuri osuus äyriin hinnasta kohdistui tarkasteltaviin toimintoihin. Kuntien verotus uudistettiin vuonna 1993. Sen jälkeen ei vastaavaa tarkastelua ole ollut mahdollista tehdä. Vuosien 1993–2009 nettokustannuksia verrataan verotuloihin ja valtionosuuksiin. Valtionosuudet eivät siis ole mukana nettomenoissa.

Veroprosentti, tuloveroaste

Kuvio 1.
Helsingin äyrin
hinnan - vero-
prosentin - kehi-
tys 1950–2010

Helsingin äyrin hinta - veroprosentti - säilynyt vakaana ja alhaisena

Helsingin veroäyrin hinta oli vuoteen 1961 saakka korkeampi kuin maalaiskuntien. Äyrin hinnan korkeus johtui paljolti siitä, että Helsingin tarjoamat palvelut olivat monipuolisemmat kuin muissa kunnissa. Kaupungeilla oli lisäksi erityisrasituksia, joita maalaiskunnilla ei ollut. Äyrin hintaa korotti myös 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla se, että Helsinki ei saanut riittävästi lainaa investointiensä rahoittamiseen ja kaupunki joutui rahoittamaan investointejaan verotusta kiristämällä.

Kuntien äyrien hintojen nousut heijastelevat kuntien tarjoamien palvelujen kasvua. Vaikka valtio osallistui palvelujen rahoittamiseen myöntämällä kunnille valtionapuja, ne kattoivat vain osan kustannuksista. Helsingin äyrin hinta on säilynyt hyvin vakaana. (Kuvio 1).

Äyrin hinta oli 15,00 penniä vuodet 1980–1992. Lama ja siitä johtunut verotulojen supistuminen pakottivat kaupungin korottamaan äyrin hinnan ensin 16,00 ja sitten 17,00 penniin vuosiksi 1994–1996. Äyrin hinnan nimi muutettiin lainsäädännössä veroprosentiksi. 1990-luvulla yhteisöveron kasvu yllätti ja veroprosenttia voitiin alentaa 16,50:een vuonna 1997.

Valtio vakautti kuntataloutta 2002 pääkaupunkiseudun kustannuksella - Helsingin menetys oli 170 miljoonaa euroa - ja vuonna 2004 veroprosentti jouduttiin korottamaan 17,50:een ja kansantalouden ajaututtua lamaan 2009 korotettiin veroprosenttia vuodelle 2011 yhdellä prosenttiyksiköllä 18,50:een. Korotuksista huolimatta Helsingin veroprosentti on edelleen kuntien alhaisimpia.

Helsingin alhaisen veroprosenttin korotusta on usein tarjottu ratkaisuksi, jos kaupungin taloudessa on ollut ongelmia. Pelkkä veroprosentti

ei kerro kuitenkaan kuin osan kaupunkilaisen elämisen kustannuksia. Verorasitukseen verrattava lisäkustannus on asuminen. Vuokra-asunnossa asuva helsinkiläinen maksaa asumisestaan enemmän kuin muualla Suomessa asuva.³

Helsingin veropohja 1945-2009

Helsingin veropohja (verotulot/asukasluku) on ollut muihin kuntiin verrattuna vahva. Ero on kuitenkin supistunut. Kun kuntien yhteenlasketut äyrit asukasta kohti olivat 1945 vain 30 prosenttia Helsingin luvusta, oli se noussut 1990-luvulla kahteen kolmasosaan (kuvio 2). Lähtövuoden heikosta luvusta johtuen äyrit kpl/asukas ovat kasvaneet nopeammin koko maassa kuin Helsingissä (kuvio 3).

Erot verotuloissa euroa/asukas ovat kaventuneet vuosina 1990–2009 (kuvio 4). Helsingin verotulot ovat vaihdelleet huomattavasti enemmän kuin koko maan verotulot. 1990-luvun alun lama leikkasi Helsingin verotuloja viidenneksen, kun koko maan verotulot supistuivat vain kymmenesosan (kuvio 5). Myös vuoden 2002 kuntatalouden vakautusratkaisu heikensi Helsingin veropohjaa muuta maata enemmän. Vuosien 1990–2009 lukuja arvioitaessa on huomioitava Helsingin alempi veroprosentti.

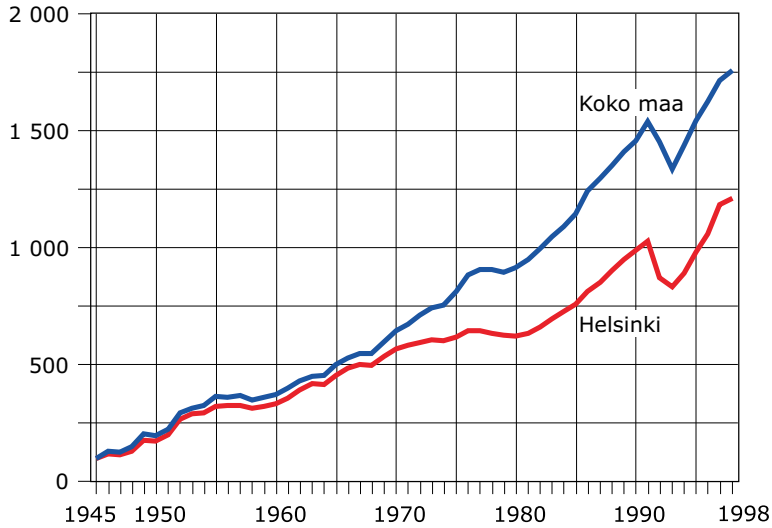
Verotulojen kehityksen tarkastelussa on oltava varovainen, koska lukusarjat eivät ole vertailukelpoisia erilaisten muutosten takia. 1990-luvun loppupuolella yhteisöveron kasvu lisäsi kuntien verotuloja. Vuonna 2002 kunnilta poistettiin arvolisäveron palautus ja vähennettiin kuntien osuutta yhteisöveron tuotosta. Tästä seurasi verotulojen supistuminen. Mitä enemmän kunnan yhteisövero euroa/asukas ylitti koko maan keskiarvon, sitä suurempi oli menetys.

1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla verotusta on kevennetty, mikä on vähentänyt kunnallisveron tuottoa. Vuodesta 2004 lähtien verokevennykset on kompensoitu lisäämällä kuntien valtionosuuksia. Verotulojen kehitys ei siten enää kuvaa kunnassa tapahtuneen taloudellisen toimeliaisuuden kehitystä niin hyvin kuin aikaisemmin.

Helsingin vahvan veropohjan taustalla on ollut helsinkiläisten maan keskitasoa selvästi korkeampi tulotaso, mitä kuvaa henkilökohtaisten äyrien määrä asukasta kohti. Toinen ratkaiseva tekijä oli liike- ja ammattiäyrien määrä. Niiden osuus Helsingin kokonaisäyrimäärästä oli suurimmillaan kolmisenkymmentä prosenttia. 1990-luvun alussa niiden osuus putosi noin kymmenesosaan äyreistä. Yhteisöjen maksamien verojen vähetessä laman takia 1990-luvun alussa, vähenivät myös Helsingin verotulot asukasta kohti.

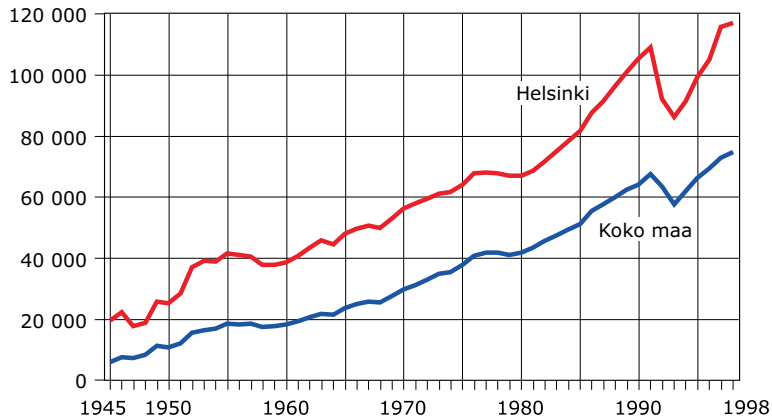
Kuviossa 6 on vuosilta 1950–1992 liike- ja ammattiäyrien osuus ja vuodesta 1993 lähtien yhteisöveron osuus kunnan verotuloista.

Äyrimäärä, kpl/asukas

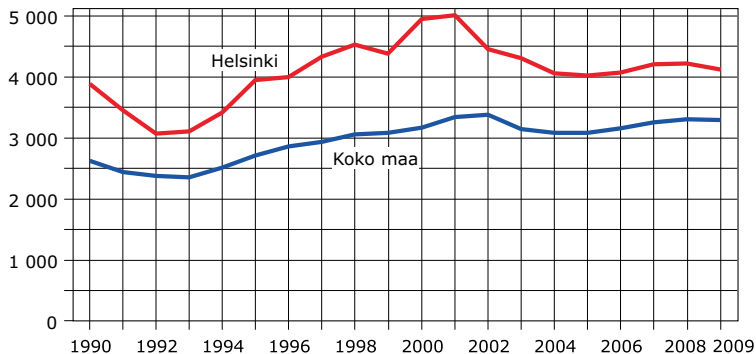
Kuvio 2.
Helsingin ja koko maa äyrimäärien kpl/asukas kehitys 1945–1998 (1999 rahanarvo, 1945 = 100)

Äyrit, kpl/asukas

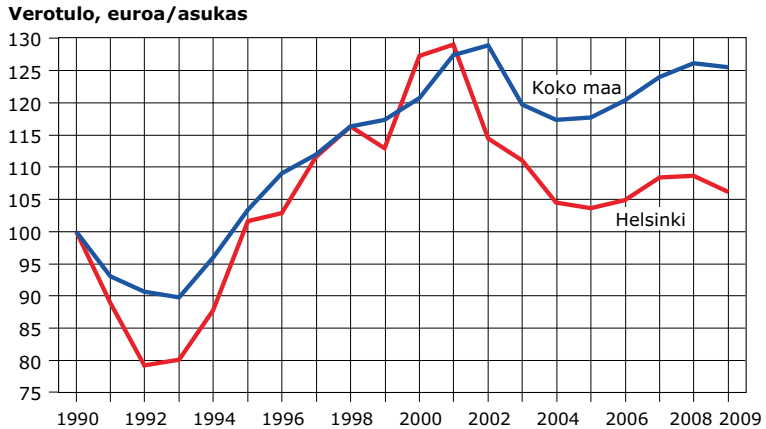
Kuvio 3.
Helsingin ja koko maan veroäyrit kpl/asukas 1945–1998, 1945=100 (1999 rahanarvo)

Verotulo, euroa/asukas

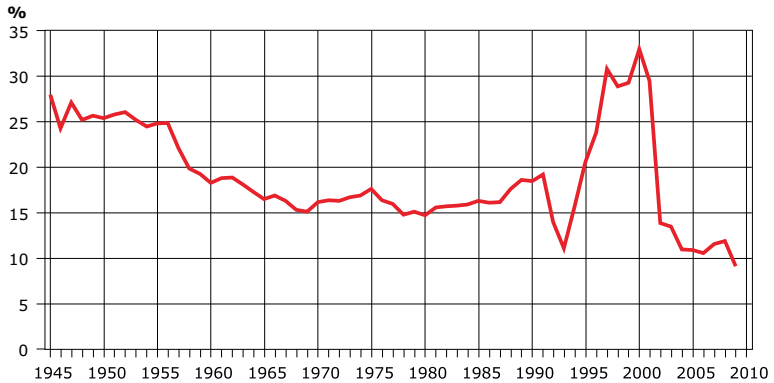

Kuvio 4.
Helsingin ja koko maan verotulojen euroa/asukas kehitys 1990–2009 (2009 rahanarvo)

Kuvio 5.
Helsingin ja koko maan verotulojen euroa/asukas kehitys 1990–2009, 1990=100 (2009 rahanarvo)

Kuvio 6.
Yhteisöverojen osuus Helsingin verotuloista 1950–2009

Valtiovarainministeriö on halunnut muuttaa yhteisöveron valtionosuudeksi

Riippumatta siitä, millainen hallitus maassamme on ollut ja mikä on ollut hallituksen näkemys, valtiovarainministeriön virkamiesten kanta on ollut se, yhteisövero on sopimaton kuntien veroksi epävakaisuutensa takia ja se pitäisi muuttaa valtionosuudeksi. Epävakaisuuden ohella perustelujen taustalta on luettavissa se, että mitä suurempi osa kuntien tuloista tulee valtionosuuksina, sitä enemmän kunnat ovat valtion ja valtiovarainministeriön päätöksistä riippuvaisia.⁴ Jos yhteisövero muutettaisiin valtionosuudeksi, menettäjinä olisivat ne kunnat, joiden osuus yhteisöveron tuotosta euroina asukasta kohti on suurempi kuin maan keskiarvo.

Kunnat ovat saaneet osuutensa yhteisöveron tuotosta. Yhteisöveron jakoperusteita muutettiin 1999 niin, että kunnan jako-osuus riippuu jatkossa

sekä yritysten menestymisestä että suurten konsernien työpaikkakehityksestä. Näin kunnan jako-osuus ja yhteisöveron tuotto muuttuvat huonompaan tai parempaan suuntaan taloudellisten suhdanteiden mukaan. Vuosina 1993–1998 kunnassa toimivien yritysten veronmaksun muutoksilla ei ollut vaikutusta osuuteen, jonka kunta sai yhteisöveron tuotosta.

Yhteisöverojen jakoperusteiden muutoksen valmistelu oli vaikeaa ja erityisesti Suomen Kuntaliiton kanta oli horjuva. Helsingin menetykset olivat loppuvaiheen (15.6.1998) laskelmissa 822 miljoonaa markkaan. Lopullinen muutos ylimenovaiheen jälkeen olisi ollut 611 milj. mk. Esityksen perusteissa Helsingin menetyksiksi arvioitiin 130 miljoonaa markkaa. Oikeuskansleri arvostelikin lain valmistelua pitäen perusteluita puutteellisina⁵.

Vuonna 2002 vakautettiin kuntataloutta kuittaamalla arvonlisäveron takaisinperintä yhteisöverosta ja poistamalla verotulotasauksesta 15 prosentin tasausvähennyksen kattosääntö. Ratkaisusta käytettiin myös nimeä ”Sailaksen paketti”. Ratkaisua markkinoitiin luvuilla, jotka kuvasivat kuntien talouden muutosta vuonna 2004. ”Helsingin virkamiesjohdolle selvisi tiistaina iltapäivän mittaan, että kuntapaketin yhteydessä julkistettu Helsingin noin 650 miljoonan markan menetys koskee vasta vuotta 2004, kun uudistus on ollut voimassa jo pari vuotta. Sitä ennen Helsingiltä on viety paketin rahoittamiseen kahtena vuonna peräkkäin yli miljardi markkaa. Se vastaa kahden veroprosentin tuottoa kumpanakin vuonna”⁶.

Sisäasiainministeriössä kutsuttiin Sailaksen paketin ratkaisuja ”kuntatalouden vakauttamiseksi”. Kuntaministeri Martti Korhonen totesikin suoraan, että tehtiin tulonsiirto ”vauraimmilta kunnilta köyhemmille ... erityisesti Helsingiltä ja Espoolta pienemmille kunnille”⁷.

Ylipormestari Eva-Riitta Siitonen⁸ syytti valtiota Helsingin verotulojen puhalluksesta ja kritisoi valtiota Helsingin tulopohjan murtamisesta. Vastaavalla tavalla pääkaupunkiseudun yli käveltiin Suomen Kuntaliitossa yhteisöveron jakoperusteiden muutoksen yhteydessä 1998.⁹

Kertaakaan eivät ole valtion toimenpiteet kohdistuneet Helsinkiin niin voimakkaina kuin vuonna 2002. Näin siitäkin huolimatta, että hallituksessa oli ministereinä monia Helsingistä valittuja edustajia. Muutos rapautti Helsingin vahvan talouden eikä se ole palautunut ennalleen.

Menot kasvaneet – valtio lisännyt kuntien tehtäviä

Sodanjälkeisenä aikana Suomessa rakennettiin hyvinvointivaltiota. Kansalaisille tarjottiin uusia palveluja ja entisiä laajennettiin. Valtio kannusti kuntia palvelujen laajentamiseen osallistumalla niistä aiheutuneisiin kustannuksiin myöntämällä kunnille valtionosuuksia.

5 Helin 2008, 68–82

6 Helsingin Sanomat 16.5.2001

7 Helin 2002, 210

8 Kauppalehti 11.4.2002

9 Helin 2008, 77–82

Väärää säästämistä

Oudoksuttavimman muotonsa valtion menojen supistamiseen tähtäävät ehdotukset ovat saaneet ns. teurastuskomitean mietinnössä, joka valmistui jo viime keväänä. On lyhyesti sanottava, että maan kunnallisväki tuskin koskaan on saanut tutustua asiakirjaan, joka mainitaan arvovaltaisen valtion komitean laatimaksi, mutta joka on siinä määrin yksipuolinen ja kuntien asemaa ymmärtämätön kuin sanotun komitean mietintö. On varsin yksinkertaista säästää valtion menoja siten, että poistetaan tai oleellisesti vähennetään valtion nykyisin erityisiä hallinnonhaaroja varten kunnille suorittamia valtionavustuksia. On yksinkertaista havaita, että säästäminen on kankaan kutomista purkamalla sitä toisesta päästä. Samat kansalaiset muodostavat niin valtion kuin kunnatkin. ei mitään todellista säästöä tapahdu sillä, että valtion menoja supistetaan ja pakotetaan kunnat vastaavasti lisäämään menojaan. Se, mikä näin saadaan, on verorasituksen siirtyminen entistä enemmän kunnallisverotuksen puolelle rasittamaan nykyisen kunnallisverotuksemme jakoveron luonteesta johtuen sellaisia väestöpiirejä, joita valtion tuloverotus ei lainkaan tai vain lievästi koskee.

Todellisen säästön saavuttaminen on mahdollista vain muuttamalla niitä eri hallinnonaloilla voimassaolevia säännöksiä, jotka määräävät tason niin korkeaksi ja siitä johtuen myös niin kalliiksi kuin nykyisin on asian laita.

Suomen Kunnallislehti N:o 7, 1951.
Pääkirjoitus

Valtio oli rahapulassa. 1950-luvun alussa toimi useampikin valtion menojen supistamiskomitea, joita kutsuttiin kansanomaisesti teurastuskomiteoiksi. Komiteat pyrkivät toimeksiantojensa mukaan valtion menojen vähentämiseen. Keinoina esitettiin useiden kuntien valtionapujen supistamista ja eräiden lakkauttamista kokonaan tai annettavaksi vain harkinnan perusteella. Kuntien keskusjärjestöt olivat yksimielisiä esityksiä kritisoidessaan. Kritiikki oli kovasanaista, mutta kuntien ja valtion välinen kustannustenjako on ollut lähes vuosittainen riidanaihe. Kun nykyisen kestävyysvajeen korjaamiseksi aletaan keskustella kuntien valtionosuuksien leikkauksista, on syytä palauttaa mieleen Kuntalehden pääkirjoitus vuodelta 1951. Valtion ratkaisut ja keskustelu niistä ajoista ei ole paljon 60 vuodessa muuttunut kuten oheinen Suomen Kunnallislehden pääkirjoitus vuodelta 1951 osoittaa.

Varsinkin 1970-luvulla laajennettiin palveluja (kansanterveys-, päivähoito- ja peruskoululait). Valtionosuudet kattoivat keskimäärin kolmasosan nettokustannuksista, Helsingissä vähemmän kuin kunnissa keskimäärin. Valtio ja kunnat kasvoivat vähitellen yhteen julkisen hallinnon integroiduksi kokonaisuudeksi. Kehitys on tapahtunut kuntien riippumattomuuden kustannuksella. Alkuaan laajalainen itsehallinnon autonomisuus on vähitellen joutunut väistymään yhdenmisyyspaineiden edessä.

Kuntajärjestelmä sai itsenäisyyden nimenomaan paikallisten julkisten tehtävien hoitamiseksi, toisin sanoen julkisten palvelusten tuottajana omien päättävien elintensä harkinnan ja edellytysten pohjalta. Martikaisen ja Yrjösen¹⁰mukaan tehtävä, jota varten kuntajärjestelmä sai itsenäisen ja riippumattoman asemansa, on ajanoloon muodostanut myös perustelun riippumattomuuden kaventamiselle. Tiukentuneet vaatimukset tuottaa julkisia palveluja kansallisesti yhdenmukaisella tavalla ovat korostetusti johtaneet vaatimukseen yhdenmukaistaa julkisia palveluksia tuottavan kuntajärjestelmän toimintaa, toiminnan ohjausta ja valvontaa.

Helsinki ja sen suurimmat virastot suuria yrityksiinkin verrattuna

Helsingin menot ovat kasvaneet maltillisesti tarkastelukaudella. Palveluja on laajennettu sen mukaan kuin tulopohja on mahdollistanut. Veroprosentin korotukseen on suhtauduttu pidättyväisesti. Kaupungin asukasluvun kasvu ja kunnilta edellytetyt uudet tehtävät ovat edellyttäneet kaupungin henkilöstön lisäämistä. Kaupungin palkkalistoilla oli vuoden 2009 lopussa 39 746¹¹. Kaupunki on siten maan suurin työnantaja.

Kuntien tilastoinnin muuttuttua ei enää ole ollut mahdollista saada kunta-kohtaisia kokonaismenoja. Kokonaismenojakaan ei suoraan voi verrata yritysten liikevaihtoon, mutta tietyin varauksin karkeita rinnastuksia voi tehdä. Näinkin mitaten Helsinki on maan suurimpien yritysten joukossa. Vuonna 1992 Helsingin kokonaismenot olisivat oikeuttaneet kahdeksanteen sijaan yritysten joukossa. Yritysten kohdalla vertailtava luku oli liikevaihto. Sadan suuryrityksen listalle olisivat kokonaismenojen perusteella sijoittuneet myös sosiaalivirasto, terveysvirasto, energialaitos, kouluvirasto ja liikennelaitos.

Pelkästään kaupungin sosiaali- ja terveydenhuollon käyttökustannukset olivat vuonna 1999 suuremmat kuin maan toiseksi suurimman kaupungin Espoon kokonaismenot. Parhaillaan kaavaillaan sosiaaliviraston ja terveyskeskuksen yhdistämistä yhdeksi virastoksi, jonka palveluksessa oli noin 20 000 henkilöä. Mittasuhteita kuvaa se, että 342 kunnasta vuonna 2009 lähes 300:ssä kunnassa asukasluku on pienempi kuin suunnitellun viraston henkilökuntamäärä.

Vuonna 2008¹² seuraavissa suomalaisissa yrityksissä oli henkilöstöä vähintään 10 000: Nokia 23 478, Itella 23 116, UPM-Kymmene 12 792, VR-Yhtymä 12 516, ISS-Palvelut 12 145, Stora Enso 11 089, Kesko 10 814, YIR 10 677, Nordea Pankki Suomi 10 412.

Helsingin kaupungin koko henkilöstömäärä¹³ oli vuonna 2008 38 915. Henkilöstömäärältään suurimmat virastot olivat: sosiaalivirasto 11 883, terveysvirasto 8 824 ja opetusvirasto 5 901, Helsingin kaupungin henkilöstömäärä oli siten suurempi kuin suurimpien yritysten. Sosiaalivirasto sijoittui henkilöstömäärällä mitaten seitsemänneksi suurten yritysten joukossa.

Kunnan ja yrityksen vertailussa on monia varauksia. Seuraavassa verrataan yritysten liikevaihtoa ja Helsingin tuloslaskelman toimintakuluja vuodelta 2009¹⁴. Suurten yritysten vertailussa on mukana koko konsernin koko liikevaihto eikä vain Suomen toimintojen osuus siitä.

Koko Helsingin kaupungin toimintakulut vuonna 2009 olivat 4,0 miljardia euroa. Sitä suurempi liikevaihto oli 17 yrityksellä Suomessa. Helsingin sosiaalivirasto menot olivat 1,133 miljardia euroa ja terveysviraston 1,086 miljardia euroa. Niillä sijoituttaisiin yritysten joukossa

11 Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 2010, 205.

12 Talouselämä 21/2009

13 Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 2009.

14 Talouselämä 20/2010 ja Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 2010

suunnilleen sijoille 55-57. Alko on 55. sijalla 1,170 miljardin liikevaihdoilla ja Pohjolan voima 57. sijalla 1,0951 miljardin liikevaihdoilla. Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto sijoittuivat menoillaan heti viiden suurimman kaupungin jälkeen. Jos virastot yhdistettäisiin, olisivat niiden menot suuremmat kuin Tampereen ja Espoon kaupunkien.

Helsingin palveluita laajennettu tulojen kasvun tahdissa

Yhä suurempi osa Helsingin menoista on kohdistunut peruspalveluihin (kuvio 7). Tällaisina on pidetty sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä opetus- ja kulttuuritointa. Kunnille on säilytetty yhä uusia velvoitteita ja valtio on osallistunut niiden rahoittamiseen vajaalla kolmasosalla. Kun tulot menevät lähes kokonaan peruspalveluihin, raha ei riitä investointeihin.

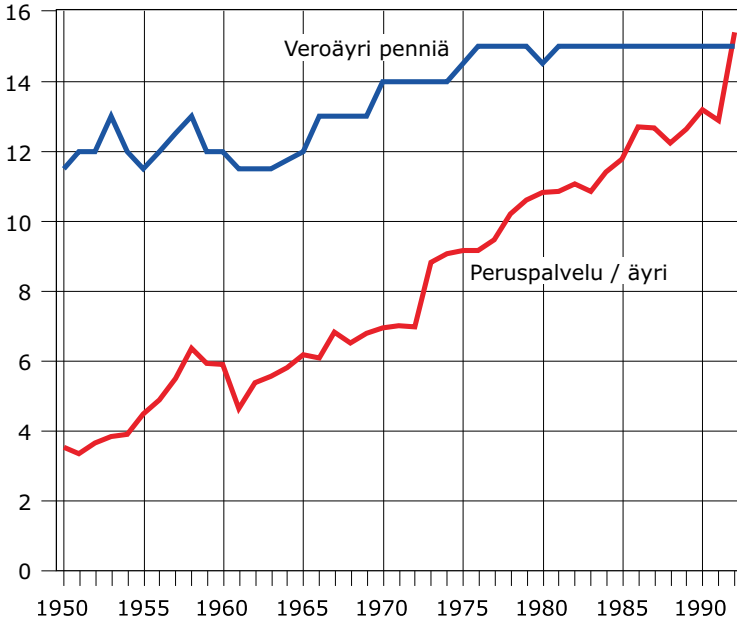
Helsingissä palvelut ovat korkeatasoiset, mutta ne ovat olleet myös muuta maata kalliimmat. Suurkaupungin olosuhteet ja tarpeet eivät selitä kuin osan kustannusten suuruudesta. Palvelujen suurtuotannon edut ovat joissakin toiminnoissa muuttuneet lisäkustannuksiksi. Helsingin terveydenhuollon kustannusten korkeutta on tuskailtu 1960-luvun lopulta saakka. Ylipormestari Teuvo Auran totesi vuoden 1970 talousarvion esittelyn yhteydessä¹⁵ sairaalatoimen herättäneen keskustelua ja että on puhuttu sairaanhoidon kustannuskriisistä. Terveydenhuollon kustannusten suuruutta on ihmetelty neljäkymmentä vuotta. Kustannukset asukasta kohti ovat edelleen olleet suurten kaupunkien suurimmat.

Vuoden 1993 verouudistuksessa katkesi yhteisöjen maksamien verojen yhteys veroäyriin – tuloveroprosenttiin. Vuodesta 1993 lähtien suhteutetaan peruspalvelujen nettokustannukset kaupungin verotuloihin ja valtionosuuksiin. Verotulojen ja valtionosuuksien summaa kutsutaan verorahoitukseksi. Vuosien 1950–1992 nettomenoissa valtionapu on mukana pienentäen nettomenoja. Nykyisessä valtionosuusjärjestelmässä valtionosuuksia ei kohdisteta yksittäisille toiminnoille. Kun valtionosuudet ovat mukana verorahoituksessa, on asetelma kohdullisen vertailukelpoinen.

Kuviossa 8 on esitetty vuosien 1993–2009 peruspalvelujen nettokustannukset ja verorahoitus euroa/asukas vuoden 2009 rahanarvossa. Kuvioon 8 liittyy monia vertailuongelmia niin meno- kuin tulopuolellekin.

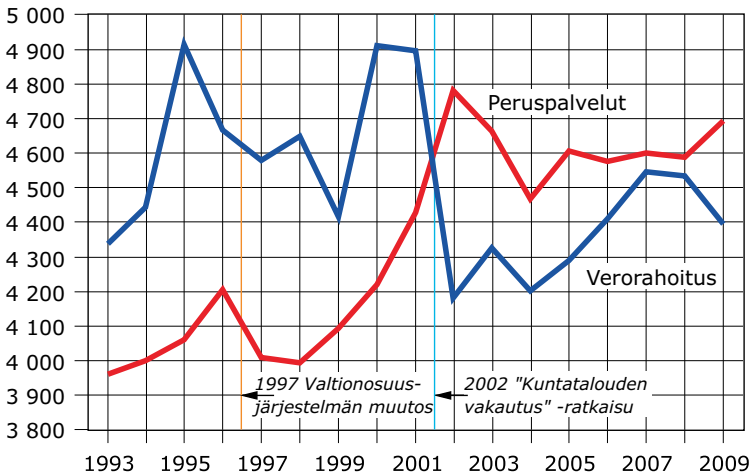
Valtionosuusjärjestelmäuudistuksen yhteydessä 1993 kunnan menoihin siirrettiin kuntayhtymien menot, valtionosuus tuli kunnalle ja kunta maksoi osuutensa yhtymälle. Vuonna 1997 käytäntö muuttui ja opetustoimen kuntayhtymät saivat valtionosuutensa suoraan. Muutos näkyi kaupungin menojen ja valtionosuuksien vähenemisenä. Tämän takia vuodet 1993–1996 eivät ole vertailukelpoisia. Vuodesta 1997 alkaen sosiaali- ja terveystoimen kuntayhtymien valtionosuudet ja kuntien osuudet niiden menoista olivat peruskunnan tilastoissa mukana. Sen sijaan opetustoimen ulkopuolisten palvelutuottajien kustannukset ja valtionosuudet eivät ole

Penniä/äyri

Kuvio 7.
Helsingin peruspalvelujen nettokustannusten penniä/äyri ja veroäyri 1950-1992

Euroa/asukas

Kuvio 8.
Helsingin verorahoitus ja peruspalvelujen nettokustannukset euroa/asukas 1993-2009 (vuoden 2009 rahantarvo)

mukana. Vuonna 2002 poistettiin kunnilta arvonlisäveron takaisinperistä. Vastaa summa vähennettiin kuntien osuudesta yhteisöveroon. Mitä suurempi kunnan yhteisövero euroa/asukas oli, sitä suurempi oli menetys. Tästä johtuu hyppäys vuonna 2002. Vuonna 2001 arvonlisäveronpalautukset olivat noin 93 miljoonaa euroa, mikä asukaslukuun suhteutettuna ja vuoden 2009 rahanarvoon muutettuna on noin 200 euroa. Tämän huomiointi muuttaa kuvion 8 laskelmaa vain vuosien 2006–2008 osalta.

Kuvio 8 osoittaa Helsingin taloudessa tapahtuneen kääntein: verot eivät riitä kattamaan peruspalvelujen (sosiaali- ja terveydenhuolto, opetus ja kulttuuri) nettokustannuksia. Toimintaa joudutaan rahoittamaan liiketoiminnan, erityisesti Helsinki Energian, tuotoilla.

Talous perustuu suuresti liikelaitosten tuloutuksiin

Helsingin talouden tunnusluvut näyttävät kohtuullisilta muihin kuntiin verrattuina. Menojen rahoittaminen on muuttunut. Enää eivät verotulot, valtionosuudet ja maksut riitä kattamaan palveluista aiheutuneita kustannuksia. 2000-luvulla kaupungin taloutta ovat myönteisen talouskehityksen ohella vahvistaneet suuret käyttömaksuuden myyntitulot sekä liiketoiminta. Velkaa on jouduttu lisäämään vuosina 2000–2009 reaalisesti noin 600 miljoonaa euroa. Yhden veroprosentin tuotto oli 2009 noin 115 miljoonaa euroa.¹⁶

Vahvat liikelaitokset ovat talouden kiristyessä kaupungin taloutta turvaava puskuri. Vuodesta 2004 alkaen Helsinki Energia on tulouttanut kaupungille vähintään 180 miljoonaa euroa vuodessa. Vuonna 2009 tuloutus oli yli 300 miljoonaa euroa. Helsingin tavoin Tampereella verorahoitus on useana vuonna jäänyt peruspalvelujen nettokustannuksia pienemmiksi.

Pitemmän päälle peruspalvelujen rahoitus ei kuitenkaan voi perustua liikelaitosten tuottoon. Helsingin kaupungin päästötavoitteiden toteuttaminen tekee kaupungin tuloihin kymmenien miljoonien eurojen loven¹⁷. Lisäksi mahdollisesta yhtiöittämisestä seuraa, että valtio ottaa osansa veroina.

Jos Helsingin liikelaitokset eivät tulevaisuudessa pysty tulouttamaan viime vuosien tapaan tulostaan kaupungille, ajautuu Helsingin talous ahdinkoon. Kunnallistalouden valitettava lainalaisuus on se, että menot nousevat tulojen tasolle. Helsingin menoja on kyetty vähentämään vain 1990-luvun laman ja 2002 valtion välistävedosta aiheutuneen talouden notkahduksen seurauksina. Sen jälkeen on vain leikattu kasvua pienemmäksi.

Helsinki talouden perusta heikkeni 2002

Koko tarkastelukauden Helsingin kaupungin johto on ollut huolissaan siitä, että valtion puolella ei ymmärretä Helsingin ongelmia ja erityistarpeita. Helsingin johdon mukaan Helsinki osana on aina ollut maksumiehen rooli.

16 Helin 2009, Helin 2010 a ja b

17 Helsingin Sanomat 29.9.2009

Viereisen sivun kuva: Helsingin kaupungin tietokeskuksen toimitaloja sijaitsee Ympyrätalossa, Hakaniemessä. Rakennus valmistui 1968.

Helsingin asema kunnallistalouden kentässä edellyttää melkoista oma-varaisuutta; taloudessa pitää olla koko ajan tietty pelivara. Valtiovalta ei tule Helsingin apuun, jos kaupungin talous joutuu ongelmiin. Kansantalouden vaihteluista Helsinki on selvinnyt. Se on selvinnyt myös valtion välillä kivuliaistakin ratkaisuista, vaikka niitä on pidetty epäoikeudenmukaisina. Helsingin vahvaa taloutta on kadehdittu. Siirtämällä osa Helsingin resursseista muualle, on monta kertaa saatu korjattua heikompien kuntien taloutta.

Helsingin sodanjälkeisen talouden tarkastelussa voidaan eritellä erilaisia ajanjaksoja. Jaottelu on pitkälle yhtenevä myös kaupunginjohtajien toimikausien kanssa. Kullakin jaksolla on selkeät erityispiirteensä:

Vuodet 1945–1970 olivat toipumista sodasta. Valtion ohjaus oli tiukkaa ja kaikesta oli puutetta. Valtion verotilitysten vaihteluiden takia kaupungin maksuvalmius oli välillä tilapäisluottojen varassa.

Vuosina 1970–1980 uskottiin suunnitteluun. Maahan luotiin kattavat suunnittelujärjestelmät. Helsingin asukasluku alkoi laskea ja kaupungin tulopohja kehittyi muita kuntia hitaammin.

Vuosina 1980–1990 Suomen kansantaloudella meni hyvin. Helsingin kaupungin talouden kannalta 1980-luku oli tarkastelujakson vakainta aikaa.

1990-lukua leimasi kansantalouden lama ja nopea toipuminen siitä. Valtionosuusjärjestelmät uudistettiin laskennalliseksi, mikä vähensi hallinnon työmäärää ja muutti valtion valvonnan luonnetta.

2000-luvulla Helsingin talouden pohja heikkeni helsinkiläisjohtoisen hallituksen johdolla tehtyjen aluepoliittisten siirtojen – kuntatalouden vakautuksen – takia.

Helsingin talous on ollut vakaa ja vahva. Ongelmat ovat olleet tilapäisiä ja taustalla ovat olleet valtion toimenpiteet ja kansantalouden kehitys. Helsingin talouden hoidon perustana on ollut vahvan ja terveen talouden doktriini. Talouden vakautta on edellyttänyt kaupungin suuri volyymi: suuri laiva ei käänny nopeasti eikä Helsinki voi odottaa valtiota apuun talousongelmissa kuten pienemmät kunnat.

2000-luvulla valtio on lisännyt kuntien tehtäviä osallistumatta niiden kustannuksiin lain hengen mukaan. Kuntien talous on kiristynyt myös, kun valtio on myös keventänyt verotusta kuntien kustannuksella vuosina 1997–2003. Sen jälkeiset verokevennykset on kompensoitu lisäämällä valtionosuuksia.

Vaikka valtionosuuksien maksaminen vajaina ja verotuksen keventäminen ovat kiristäneet kuntien taloutta, Helsingin talouden pohjan rapautti valtion ”puhallus” vuonna 2002. Sen jälkeen verot ja valtionosuudet eivät ole riittäneet peruspalvelujen kustannusten kattamiseen. Syntynyt vaje on katettu omaisuuden myynnillä ja energian tuloutuksilla, mutta ne ovat tilapäisiä ratkaisuja.

SUOMI

maan suutin
HENKIVAKUUTUSYHTIO

Kuusinen

Aleksilla

RAVINTOLA

PANKKI BANK Helsingin Pankki

...TA KOFF VIENTI KOFF

ANKKI SAASTOLUOTO

Uudenlainen
asuinalue
Merihaka raken-
nettiin vuosina
1973-1975.

asuntoesittely

AVOINNA:

KESKIVIikkoISIN klo 16-20

PERJANTAISIN klo 16-20

LAUANTAISIN klo 9-13

SUNNUNTAISIN klo 12-16

1910- ja 1940-luvut

Sodan vuosikymmenet

Tero Lahti

Kaikkea Helsingistä -näyttelyn kolmannessa vuosikymmenparivertailussa vertailtiin 1910- ja 1940-lukuja. Molemmille vuosikymmenille leimallinen ilmiö oli luonnollisesti sota, mutta näyttelyssä haluttiin tuoda esille myös muita vuosikymmenille ominaisia piirteitä, jotka usein jäävät sodan jalkoihin näistä vuosikymmenistä puhuttaessa. 1910-luvun esittelyteksti toi esille myös vuosikymmenen iloisen alkupuoliskon Helsingissä:

1910-luvun Helsingin katukuva oli kansainvälinen. Matkailu Itämeren piirissä ja huvielämä Helsingissä kukoistivat ennen ensimmäisen maailmansodan pubkeamista. Helsingin kaupungin Tilastokonttori aloitti toimintansa Suomen suurruhtinaskunnan viimeisinä vuosina. Elintarvikepula ja kansalaissodan levottomuudet leimasivat vuosikymmenen loppua.

1910-luvun huvielämää kuvattiin muun muassa esittelemällä Suomen Kansallisteatterin ohjelmalehtisiä ja Helsinki–Berliini-pikalaivalinjan mainoksia. Berliinin laivat olivat esimerkki siitä, miten Helsinki oli kansainvälinen kaupunki jo sata vuotta sitten. Venäjän vallan alla erityisesti suhde Saksaan oli läheinen.

Kymmenluku oli kuitenkin erittäin kaksijakoinen vuosikymmen sodan leimattua sen jälkipuolta. Helmikuun vallankumouksen puhjettua Pietarissa joutui keisari ja Suomen viimeinen suuriruhtinas Nikolai II eroamaan maaliskuussa 1917. Muun muassa Suometar-lehti uutisoi tästä näyttävästi koko etusivun jutullaan, joka oli esillä myös näyttelyssä.

Yllä: Sodan vuosikymmen-ten yleisilme näyttelyssä.

Alempana vasemmalla: Miehiä lähdössä rintamalle Hakaniemen torilla 1941.

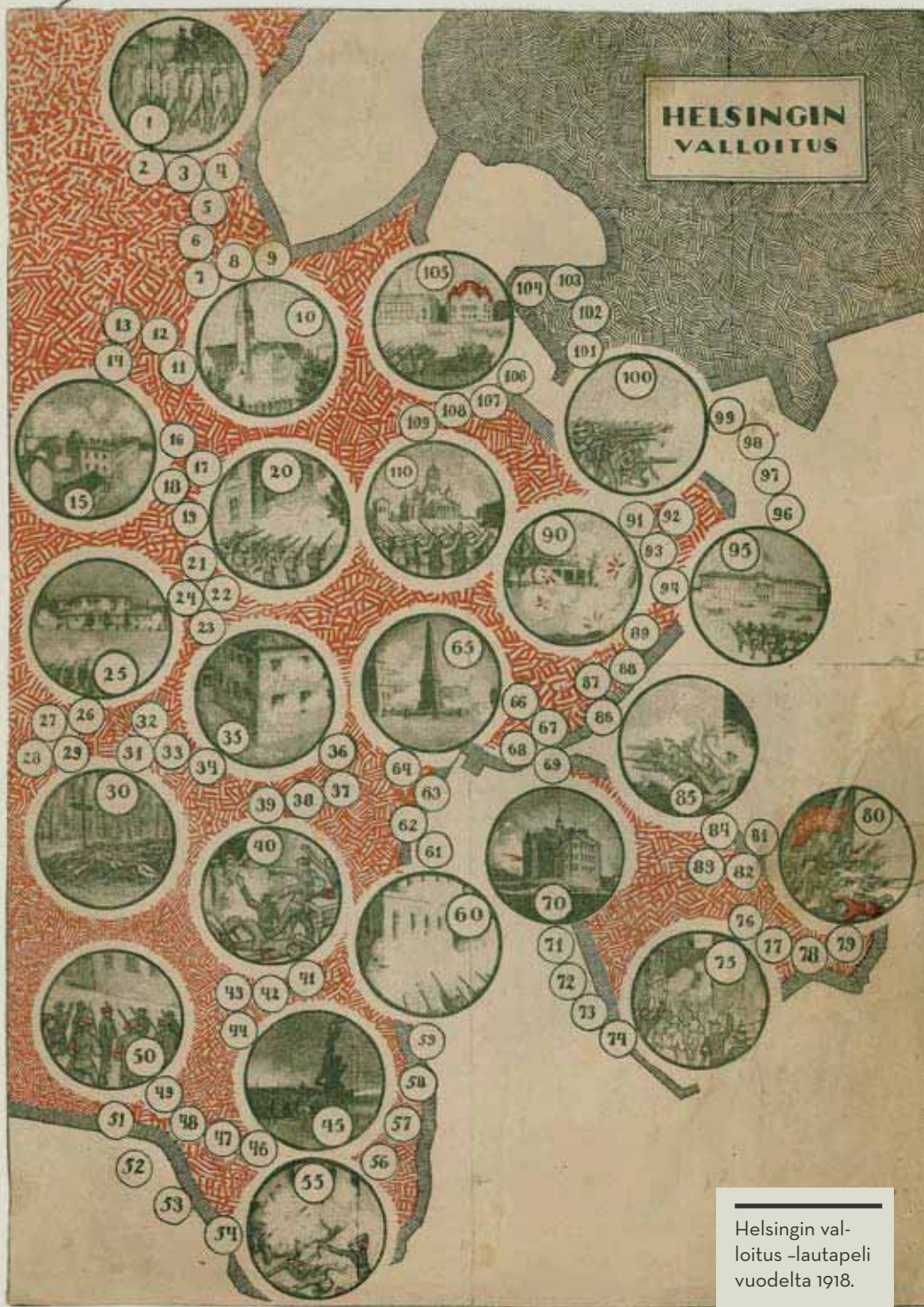

Alempana oikealla: Ennen ensimmäistä maailmansotaa Helsingissä oli vilkas huvielämä.

Venäläisarmeijan sotilasparaati
Kauppatorilla 1910-luvulla.

Helsingin valloitus -lautapeli vuodelta 1918.

Suomi itsenäistyi 6.12.1917. Pian itsenäistymisen jälkeen maa ajautui kuitenkin kansalaissotaan, jonka aikana Helsingissäkin oli punainen hallinto 28.1.–10.4.1918. Huhtikuussa 1918 keisarillisen Saksan joukot valloittivat Helsingin. Tämä sotaisa vaihe kaupungin historiasta on ikuistettu myös lautapeliin, joka oli tehty välittömästi valloituksen jälkeen ja joka esiteltiin myös näyttelyssä. Samasta aikakaudesta oli toisena esimerkkinä esillä työväen järjestyskaartin käsikirja.

1940-luku puolestaan alkoi sodalla. Sodan päätyttyä syyskuussa 1944 loppuvuosikymmen meni sekä Suomessa että Helsingissä lähinnä sodasta toipumiseen eikä 1910-luvun alun kaltaista huvielämää eletty. Vuosikymmenen kulku tiivistettiin näyttelyssä seuraavasti:

1940-luvulla kaupunkilaisten elinolot muuttuivat sodan vuoksi dramaattisesti. Taloudellisesti suotuisa kehitys 30-luvun loppupuolella katkesi talvisodan syttymiseen 30.11.1939. Talvi- ja jatkosodan pommitukset aiheuttivat tuhoja ja kuolonuhreja, mutta tehokas ilmatorjunta pelasti kaupungin. Sota näkyi kaupunkilaisten arjessa niukkuutena. Kaikki oli kortilla, ja korvike-materiaaleja käytettiin niin kahvin kuin kankaan puutteessa.

Vuosikymmenen pääkuvana olikin kuva Helsingin pommituksesta helmikuulta 1944, jolloin Neuvostoliitto pudotti yhteensä yli 16 000 pommia Helsinkiin. Niistä kuitenkin lopulta vain alle viisi prosenttia osui kaupunkialueelle. Huonosta osumatarkkuudesta huolimatta sodan aikaisten pommitusten tuloksena vuosina 1939–1944 kaupungissa tuhoutui 109 ja vaurioitui 325 rakennusta. Kaupungin rakennuskannasta tämä tarkoitti noin kuutta prosenttia.

Myös muu näyttelyn kuvitus 1940-luvusta liittyi joko sotaan tai sen aiheuttamaan pulaan. Näyttelyssä esitettiin muun muassa miehiä Hakaniemen torilla lähdössä rintamalle kesäkuussa 1941 ja jatkosodassa taistelleen Vallilan rykmentin julkaiseman rintamalehti Kypärän numero, joka tehtiin joukkojen ollessa asemassa Terijoella Karjalan kannaksella. Sodan aiheuttamat säännöstely ja pula-aika päättyivät vasta keväällä 1954, jolloin kahvin ostokortit poistettiin.

Säännöstely
päättyi vasta
kevällä 1954,
jolloin ostokortit
poistettiin.

MITÄ KAUPUNKI ON?

Timo Cantell
Jenni Koskinen

*”Kaupunki, sellaisena kuin sen historiasta tunnemme, edustaa yhteiskunnan voiman ja siviilisaation keskittymisen korkeinta astetta. Se on paikka, missä monien elämänmuotojen hajanaiset säteet yhtyvät polttopisteeksi, saavuttaen näin suuremman sosiaalisen tehon ja merkityksen. Kaupunki on olennaisen yhteiskunnallisen suhteen symboli ja muoto: siellä sijaitsevat temppeli, markkinapaikka, tuomioistuin ja yliopisto. Kaupunki tarjoaa siviilisaation edut laajennettuina ja moninkertaisina. Siinä on inhimillinen kokemus saatettu näkyviksi merkeiksi, tunnuksiksi, käytöstarviksi ja järjestyksen systeemeiksi. Siinä kohtaamme siviilisaation ydinkysymykset.”¹ (Lewis Mumford, *Kaupunkikulttuuri*)*

Viereisen sivun kuvassa miehiä hätäaputoissa 1930-luvulla.

Lewis Mumfordin laaja *Kaupunkikulttuuri*-teos ilmestyi vuonna 1938 ja se käännettiin suomeksi vuosikymmen myöhemmin. Nämä kirjan avaussivun sanat kertovat Mumfordin orientaatiosta. Mumford asettaa vastakkain kaupungin koneena ja tekniikkoina ja toisaalta kaupungin inhimillisen elämän ja kehityksen keskuksena. Mumford ei suinkaan kiellä teknisten ratkaisujen merkitystä, pikemminkin päinvastoin, minkä hänen laaja tuotantonsa osoittaa. Hän haluaa kuitenkin korostaa, että tek-

1 Mumford 1949, 1

nisiin sovelluksiin liittyvät yhteiskunnalliset vaikutukset tulisi ymmärtää paremmin. Tästä kumpuaa näkemys, että ”jos kaupunki on jotakin, on se erityinen ympäristö sosiaalista kasvua ja kehitystä varten”².

Kaupungit ovat mitä syvällisimmässä määrin epäjärjestyksen paikkoja. Näin väittää tunnettu kaupunkihistorioitsija Peter Hall³ järkälemäisessä teoksessaan *Cities in Civilization*. Järjestyksen tuottaminen kaupunkeihin vie merkittävän osan asukkaitten ja hallinnon voimavaroista. Kaupungeissa on paljon tekijöitä, jotka tuottavat erilaisia kielteisiä kehityskulkuja ja ilmiöitä ja niinpä suuri osa kaupungeissa tehtävistä luovista ratkaisuista on kohdistunut perustavaa laatua olevien ongelmien ratkaisemiseen tavalla tai toisella. Tällöin puhutaan esimerkiksi teknisistä, liikenteellisistä ja ympäristökysymyksistä. Kaupunki ei kuitenkaan avaudu ainoastaan teknillisen rationaliteetin kautta. Urbaanin järjestyksen ylläpito tarkoittaa Hallin mukaan samalla urbaanin moraalisen järjestyksen luomista ja ylläpitoa. Sen tuottamiseen tarvitaan tietoa asukkaista, heidän valinnoistaan, toimintatavoistaan ja heidän ajatuksistaan.

Tarkastelemme tässä artikkelissa kaupunkitutkimuksen kehitystä viimeisen sadan vuoden aikana niin Suomessa kuin kansainvälisesti ja sovellamme havaintojamme Helsingin kaupungin ja kaupungin tietokeskuksen tilanteeseen. Tuomme esille eroja ja yhtäläisyyksiä 1900-luvun alun ja puolivälin keskusteluissa, mihin Helsingissä kiinnitettiin huomiota ja missä määrin kansainväliset virtaukset ovat vaikuttaneet kaupunkeihin liittyvään tilastolliseen kuvaukseen ja tutkimukseen. Tarkasteluamme ohjaa yhteiskuntatieteellisesti orientoituneiden tutkijoiden pyrkimys ymmärtää kaupunkikehitystä ja kaupunkielämää.

Artikkelin aluksi esittelemme klassista, kansainvälistä teoriaa kaupungista ja kaupunkielämästä. Erityisesti Chicagon koulukunta on käsitteellistänyt jo 1920-luvulta lähtien kaupunkilaisuutta mielenkiintoisesti. Toisessa osiossa kartoitamme varhaista suomalaista kaupunkitutkimusta ja suhteutamme joitakin suomalaisia tulkintoja kansainväliseen keskusteluun. Etenkin suomalainen tutkimus on painottunut ongelmakeskeiseen tilastolliseen kuvaukseen ja selitykseen. Artikkelimme kolmannessa osassa keskitymme niihin tutkimuksellisiin näkökulmiin, jotka puuttuvat varhaisesta suomalaisesta kaupunkitutkimuksesta. Nämä globaalisti klassiset tutkimuskohteet ja lähestymistavat ovat saapuneet suomalaiseen kaupunkitutkimukseen verrattain myöhään viime vuosisadan loppupuolella. Lopuksi vedämme yhteen, mitä jatkumoa ja muutoksia suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa on nähtävissä. Ilahduttava kehityskulku on kaupunkitutkimuksen aseman vakiintuminen ja tutkimuksellisten näkökulmien rikastuminen. Punaisena lankana läpi artikkelimme kulkee tietokeskuksen rooli osana suomalaista ja kansainvälistä kaupunkitutkimusta.

2 Mumford 1949, xv

3 Hall 1998

Kaupunkitutkimuksen historiaa

Samana vuonna edellä mainitun Lewis Mumfordin teoksen kanssa ilmestyi erittäin vaikutusvaltainen kirjoitus, jota kaupunkitutkijat lukevat ahkerasti yhä. Lewis Wirthin tekstiä urbanismista elämäntapana, *Urbanism as a way of life*, pidetään tärkeimpänä ja luetuimpana yksittäisenä sosiologisena artikkelina. Vaikka tätä väitettä on vaikea todistaa, on perusteltua pitää tätä vuonna 1938 julkaistua artikkelia yhtenä keskeisimmistä kaupunkitutkimusta ohjaavista teksteistä.

Artikkelissaan Wirth ei yritä enempää eikä vähempää kuin tuottaa määritelmiä siitä, mitä elämä kaupungissa merkitsee ja mitkä ovat kaupunkielämän tunnuspiirteet. Kaupunkeja luonnehtivat Wirthin mukaan niiden koko ja tiheys. Nämä eivät yksin kuitenkaan riitä määritelmäksi, sillä lisäksi tarvitaan monimuotoisuutta. Kaupungeissa ei siten ole kyse ainoastaan suurten väkimäärien keskittymisestä ja tihentymistä. Asuin- ja työskentelypaikkojen ohella kaupungit ovat myös taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen elämän keskittymispaikkoja ja samalla kehittyminen ja kontrollipaikkoja. Näin syntyy monimuotoisuutta, joka on mahdollista ainoastaan kaupunkimiljöössä.

Wirthin mukaan modernissa, tehokkaasti toimivassa kaupunkiympäristössä ihmisten päivittäiset kontaktit ovat moninaiset mutta samalla ohuet. Inhimilliset suhteet ovat segmentoituneet. Läheiset ihmissuhteet korvautuvat muodollisilla ja pinnallisilla kontakteilla. Naapurikontaktien merkitys vähenee, välitön sosiaalinen valvonta väistyy virallisen kasvottoman kontrollin tieltä. Urbanismissa elämässä fyysiset kontaktimme ovat läheisiä – ruuhkabussit, tiivis katutila – mutta sosiaaliset kontaktimme ovat puolestaan etäisiä. Olemme siis samaan aikaan tiiviisti toistemme kanssa tuntematta valtaosaa. Näin päästään Wirthin mukaan urbanismin ytimeen, joka saattaa näyttää etäännyttävältä ja vieraannuttavalta, mutta on itse asiassa rationaalinen valinta. Kukaan ei voisi elää kaupungissa, jos siellä tulisi huomioida kanssaihmiset samalla tapaa kuin pienemmissä kyläyhteisöissä.⁴

Kysymys kaupungista – sen luonteesta, toimivuudesta, organisoitumisesta, elinkeinoista, elämisestä, asumisesta, hyvin- ja pahoinvoinnista – on yksi yhteiskuntatieteiden peruskysymyksistä. Modernia yhteiskuntaa tarkastelevia tutkijoita on askarruttanut varsin yksinkertainen kysymys: miten kaupunki on mahdollinen? Tähän on vastattu jo vuosikymmeniä osin vakiintunein, osin muuntuvin tulkinnoin.

Sosiologian synty liitetään teollistumisen ja kaupungistumisen, modernisaation aikaan. Vaikka kaupunkisosiologinen tutkimus on tärkeä osa alan kehitystä, hieman yllättäen alan keskeiset klassikot Karl Marx, Max Weber ja Emile Durkheim eivät kiinnittäneet kovinkaan paljoa huomiota kaupunkiteemoihin. Kuitenkin sosiologisen tutkimuksen alkuvaiheessa 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella muut tut-

kijat tekivät varsin paljon työtä nimenomaan kaupunkiteemojen parissa. Yksi selitys tähän ristiriitaan on se, että näiden klassikoiden asema ja vaikutusvalta vakiintuivat vasta toisen maailmansodan jälkeen ja monet muut tutkijat ehtivät perehtyä kaupunki-ilmiöihin jo aiemmin.⁵

1900-luvun alkupuolen tutkimusta leimasi erityisesti ongelmalähtöinen kaupunkiorientaatio. Kaupungit merkitsivät tutkijoille sosiaalisia, taloudellisia ongelmia: juurettomuuteen, väestöryhmien konflikteihin, asumiseen, ympäristöön, ruuhkiin, terveyteen ja hygieniaan liittyviä kysymyksiä. Tutkimuksissa Yhdysvalloissa ja Euroopassa tilastoitiin ja kartoitettiin erilaisia urbaaneja ongelmia. Tähän jatkumoon liittyy myös Helsingin tilastokonttorin – nykyisen Helsingin kaupungin tietokeskuksen – perustaminen vuonna 1911, kun silloinen kaupunginlääkäri Vilhelm Sucksdorff oli huolissaan siitä, että Kallion kaupunginosassa sairastavuus ja kuolleisuus vaikuttivat muuta kaupunkia korkeammilta. Tiedonintressinä oli systemaattisesti kerätä aineistoa, jotta tilanne tuli kartoitetuksi ja jotta havaintojen pohjalta olisi voitu tehdä käytännön johtopäätöksiä.

Tietokeskuksen ensi vaiheesta lähtien esille nousee kaupunkitutkimuksen keskeinen piirre, joka on relevantti yhä tänä päivänä; tutkimuksella tiedetään olevan soveltavaa merkitystä. Tutkimustuloksia voidaan käyttää päätöksenteon tukena, mutta toisaalta myös vallitsevia oloja haastavina ja siten kaupunkikehitystä välillisesti edistävinä tekijöinä. Tullaan siis yhteiskuntatutkimuksen klassiseen asetelmaan: kaupunkitutkijat ovat paitsi tutkimuskohdettaan tarkkailevia ja siitä tulkintoja tuottavia tekijöitä, samalla myös tutkimuskohteessaan asuvia ja siihen vaikuttavia kaupunkilaisia.

Ensimmäinen tunnettu kaupunkitutkimuksen koulukunta syntyi Chicagossa 1900-luvun alkupuolella ja se vaikutti erityisesti 1920-luvulta lähtien. Sikäläiset tutkijat ryhtyivät analysoimaan erittäin nopeasti kasvaneen kotikaupunkinsa tilannetta. Chicagon koulukunta keskittyi pääosin kahteen teema-alueeseen. Ensinnäkin se kartoitti, miten kaupunki jakautuu erilaisiin toiminnallisiin vyöhykkeisiin, kuten kantakaupunkiin, teollisuusalueisiin ja asuinalueisiin. Koulukunta pyrki siten alusta saakka tarkastelemaan kaupungissa tapahtuvaa erilaisten toimintojen ja myöhemmin myös erilaisten ihmisten eriytymistä. Syntyi klassisia sosiaaliekologisia malleja, tehtiin muun muassa erilaisia kaupunkikarttoja ja -malleja, joihin viitataan yhä tänä päivänä. Nykyinen keskustelu paikkatiedosta ja sen merkityksestä viittaa osin näihin juuriin.

Kaupunkirakennetarkastelujen ohella Chicagon koulukunnan toinen keskeinen suuntaus oli kaupunkien etnografinen tutkimus. Koulukunnan tutkijat tarkkailivat kaupunkinsa erilaisia ilmiöitä ja ihmisryhmiä ja raportoivat havaintonsa muun muassa jengeistä, maahanmuuttajista ja sosiaalisista suhteista kaupunkitilassa. Enää ei mentykään kaukaisten kansojen pariin tekemään antropologisesti orientoitunutta tutkimusta,

vaan tutkimuskohteet löytyivät omasta lähiympäristöstä. Havaittiin, että kaupunkilaisten kesellä eli ”vieraita heimoja”, joiden tutkiminen oli tärkeää kaupunkielämän ymmärtämiseksi.

Tämä tutkimusorientaatio kysyi muun muassa, mitä elämä kaupungissa ja erityisesti suurkaupungissa on, miten kohtaamme toisemme katutilassa, miten erilaiset alakulttuurit muodostuvat, miten sopeudumme kaupungin voimakkaaseen kasvuun, tihentymiin, ruuhkiin; lyhyesti, mistä kaupunkielämässä on kysymys. Tai, miksi kaupunki on sellainen kuin se on, miksi kaupunkilaiset käyttäytyvät niin kuin käyttäytyvät.

On mielenkiintoista, että Helsingin tilastokonttori, nykyinen tietokeskus, perustettiin jokseenkin samoihin aikoihin kuin maailmalla sittemmin suurta huomiota saanutta Chicagon koulukuntaa saatettiin alkuun. Helsinki oli siis kaupunkitarkasteluissa ajan hermolla nostamassa esiin kaupunkitiedon tarvetta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Chicagon koulukunnan teoreettiset näkemykset ja innovatiiviset tutkimusotteet eivät rantautuneet Suomeen kovinkaan varhain. Sen sijaan erilaiset kaupunkirakennetarkastelut erilaisine tilastollisine kuvauksineen tulivat tutuiksi tilastokonttorin alkuvuosinakin, joskaan viittauksia tunnetun koulukunnan näkemyksiin ei ole löydettävissä. Tilastokonttorin työtä määritti pitkälti määrälliset mitä-kysymykset, miksi-kysymyksiä asetettiin vähemmän. Tämä oli tilanne myös suomalaisessa varhaisessa kaupunkitutkimuksessa. Suomessa Chicagon koulukunnan kaltaiset etnografiset ja kaupungin luonteen kuvaukset ja tulkinnat saivat odottaa useita vuosikymmeniä. Voidaankin väittää, että tällainen orientaatio omaksuttiin Helsingissä ja Suomessa vasta kaupunkitutkimuksen kulttuurisen käänteen seurauksena 1990-luvulla. Joitain yrityksiä kuitenkin oli ja kuvaamme seuraavassa tietokeskuksen kannalta kiinnostavia kaupunkitutkimuksen varhaisia tarkasteluja.

Varhainen suomalainen kaupunkitutkimus - sosiaalisen järjestyksen kaipuu

Chicagon koulukunnan edustajan Robert Parkin mielestä sosiaaliset ongelmat ovat elimellinen osa vapaata kaupunkiyhteisöä. Parkin mukaan dilemmana on se, ”miten saavuttaa kaupungin vapaudessa sellainen sosiaalinen järjestys ja kontrolli, joka muodostuu luonnollisesti perheessä ja heimoissa”⁶. Voidaan puhua Parkin dilemmasta eli vapauden ja ongelmien kehästä, siitä kuinka kaupunkia voidaan pitää järjestyksessä samalla sallien kaupunkilaisuuteen kuuluva vapaus. Toisin sanoen, miten edesautetaan kaupunkien sosiaalista järjestystä.⁷ Rinnasteisesti kaupunkihistorioitsija Peter Hall kutsuu kaupungeja mitä syvällisimmässä määrin epäjärjestyksen paikoiksi, joissa järjestyksen luominen ja sen yl-

6 Lainattu Helne 2003, 145

7 Emt., 145

läpittäminen vaativat jatkuvaa työtä⁸. Yksi kaupunkitutkimuksellinen lähestymistapa onkin eritellä ja analysoida urbaaneja ongelmia ja samalla selvittää sosiaalisen järjestyksen kysymyksiä.

Tietynlainen ongelmakeskeisyys näkyikin ensimmäisissä kansainvälisissä sosiologisiksi katsottavissa kaupunkitutkimuksellisissa raporteissa. Nämä raportit kuvasivat köyhyyttä, kurjuutta, sosiaalisia eroja ja epätasa-arvoa. Myös varhaisessa suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa kaupungit näyttävät usein varsinaisina ongelmien pesäkkeinä. Suomalaisen keskustelun erityispiirteenä on sosiaalisten erojen korostaminen teollisen työväestön ja muiden yhteiskuntaluokkien välillä.

Tässä osiossa teemme katsauksen siihen, minkälaisia kysymyksenasetteluja ja tutkimustuloksia varhaisessa suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa on esitetty. Varsinaiset teoreettiset tulkinnat jäävät aikakauden tutkimuskirjallisuudessa altavastajaan asemaan, mutta mielenkiintoista teoriaa kaupunkielämästä löytyy etenkin Heikki Warikselta⁹ ja Erik Allardtilta¹⁰. Esittelemme myös tuoreempia tulkintoja viime vuosisadan kaupungista. Lopuksi avaamme tehdyn tutkimuksen intressitaustaa.

Rajaamme varhaisen kaupunkitutkimuksen aikaan ennen 1960-luvun suurta muuttoa eli suomalaisen kaupungistumisen ensimmäistä aaltoa. Varhaisin esittämämme kaupunkitutkimuksellinen kirjallisuus ajoittuu 1900-luvun vaihteeseen, jolloin kaupunkiin suuntasi merkittävää muuttoliikettä. Silloin syntyi myös uusi teollisen työväestön luokka.

Teollisen työväestön sosiaalinen ja alueellinen eriytyminen

Kun jäljitetään varhaista suomalaista kaupunkitutkimusta, voidaan huomata, että tutkijoita on erityisesti kiinnostanut uusi kaupunkiin syntynyt teollisten palkkatyöläisten luokka. Tutkimusasetelmana on voinut olla joko työväestön ongelmien kartoittaminen tai työväenluokan vertailu muihin yhteiskuntaluokkiin. Vertailuasetelma osoittaa muun muassa terveys- ja syntyvyyseroja, eroja asuntotasossa sekä alueellista eriytymistä eli segregaatiota. Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että varhaisessa kaupunkitutkimuksessa kaupunkilainen kurjuus kiinnitetään monesti nimenomaan työväenluokkaan.

Työväestön elämän ongelmallisia piirteitä kuvataan pääasiassa tilastollisin keinoin. Tutkimuskohteita ovat olleet paitsi syntyvyys ja kuolleisuus myös työolot, palkka, työttömyys, asunto-ongelmat sekä terveys. Esimerkiksi Risto Alapuro ja Matti Alestalo esittävät, että varhainen konkreettinen sosiaalitutkimus tuotti tilastoja työväestön palkka- ja työoloista, työttömyydestä ja asunto-ongelmista¹¹. Terveyttä taas tutki muun

8 Hall 1998, 611, 617

9 Waris 1932; 1934

10 Allardt 1952

11 Alapuro & Alestalo 1973, 101–106

muassa Vilhelm Sucksdorff¹², joka toteutti Helsingin Terveystieteidenlaitoksen määräämänä laajan tutkimuksen työväen asunto-oloista vuonna 1900. Tutkimuksessa kartoitettiin esimerkiksi huoneiden kuutiolavuutta ja asumiskuntoisuutta terveydellisestä näkökulmasta. Varsinaista vertailuasetelmaa käyttäneet Edvard Gylling¹³ ja Heikki Waris¹⁴ jäljittivät helsinkiläisen työväenluokan ja muiden luokkien välisiä eroja muun muassa syntyvydessä ja kuolleisuudessa.

Myös Helsingin alueelliseen eriytymiseen on pureuduttu jo vuosisata sitten. Sven-Erik Åström¹⁵ kuvaa Helsingin sisäistä yhteiskuntaluokkien differentiaatiokehitystä vuosina 1810–1910. Lisäksi alueellista eriytymistä kuvaavat sekä Sucksdorff¹⁶, Gylling¹⁷ että Waris¹⁸. Työväenkaupunginosat paikannetaan ensisijaisesti Pitkängän pohjoispuolelle. Muun muassa Åström esittelee kartan vuodelta 1910, jossa Helsingin niemi jakautuu säätyläisten, keskiluokan, alemman porvariston ja työläisten asuinalueisiin¹⁹.

Taloudelliset olosuhteet

Varhaisessa suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa ongelmat kytketään ennen kaikkea taloudellisiin olosuhteisiin, taloudellisen elämän uuteen teolliseen muotoon. Uutta teollista muotoa edustaa työväestö, joka määrittyy taloudellisen toimeentulonsa eli elinkeinonsa perusteella. Esimerkiksi Heikki Waris paikantaa kaksiosaisessa teoksessaan suuren yhteiskunnallisen murroksen siihen, kun Pitkängän pohjoispuolella ammattitaidottomien sekatyöläisten suhteellinen määrä kasvaa ja ammattitaitoisen tehtaalaistyöväen ja palvelijattarien suhteellinen määrä vähenee. Tästä seuraa ”Pitkängän pohjoispuolen ja sen väestön köyhääläistyminen, proletariaattuminen”²⁰ (Wariksen korostus).

Usein juuri teollisen työväen luokka-asemaan linkittyvät ongelmat, kuten huoneita, työolosuhteita, korkeaa kuolleisuutta ja asuntokurjuutta. Waris esittää, että esimerkiksi asuntotason aleneva suunta on ollut yhteydessä alueen teollistumisasteeseen. Suomessa kaikkein selvimpänä asunto-olojen kurjistuminen on näkynyt Helsingissä, jossa talouselämän murroskauden kehitys oli ollut suurinta. Lisäksi Waris näkee, että asuntokurjuus on mennyt pisimmälle niissä kaupunginosissa, jotka on rakennettu uuden talouskauden alkuaikoina. Sama teollistumisen yhteys

-
12	Sucksdorff 1904
13	Gylling 1915
14	Waris 1932; 1934
15	Åström 1957
16	Sucksdorff 1904
17	Gylling 1915
18	Waris 1932; 1934
19	Åström 1957, 261
20	Waris 1932, 169

asuntotason alenevaan suuntaan on nähtävissä kansainvälisestikin. Siksi asuntokurjuus (ahtaus, pelkistyneisyys) on Wariksen tulkinnan mukaan kaupunkilaistuvien olojen ”sosiologisesti lainmukainen ilmaus”.²¹

Ongelmat elämän eri osa-alueilla voivat tietysti olla yhteydessä paitsi taloudellisiin olosuhteisiin myös toisiinsa. Varsinkin terveyden yhteys huonoihin työolosuhteisiin, matalaan palkkaan ja korkeaan kuolleisuuteen on helposti hyväksyttävissä. Myös esimerkiksi asunto-ongelmia on pidetty kiinnostavina terveydellisestä näkökulmasta. Vilhelm Sucksdorff laskee työväestön terveydellisiin olosuhteisiin kuuluvan muun muassa tarpeeksi suuren ilmatilan: ”...minä lähdän siitä terveysopillisesti oikeutetusta otaksumasta, että asunnon, jotta sitä kuutiotilavuutensa puolesta voisi pitää ei liiaksi asuttuna, tulee tarjota jokaiselle asukkaalleen vähintään 20 m³ kuutiotilavuus, sekä että asuntoa, jossa on asukasta kohti 10–20 m³ täytyy pitää kohtuullisesti liiaksi asuttuna ja asuntoa, jossa on 5–10 m³ tilavuus suurimmassa määrässä liiaksi asuttuna...”²².

Myös Edvard Gylling maalaa kuvaa helsinkiläisen työväestön kurjistumisesta ja syyttää kehityksestä kapitalismia, jolla on siis muitakin kuin taloudellisia vaikutuksia. Kapitalismin ei-taloudellisia vaikutuksiin lukeutuu Gyllingin mukaan ennen kaikkea ”kapitalistisen kehityksen aikana valtaanpäässyt suuremmoinen muuttoliike, joka välittää väestön uudelleenryhmitystä kapitalismin vaatimusten mukaisesti, siirtäen väkeä sinne, missä kapitalistinen talouselämä enimmänsä tarvitsee työvoimaa lisäämään kasvattaakseen”. Kapitalismi on myös syyllinen syntyneisyyden alenemiseen, sillä kaikkein alhaisin syntyvyys löytyy kaupungeista. Kaupunkeja Gylling kutsuu kapitalistisen kehityksen varsinaisiksi keskukseksi.²³

Erityiseksi tutkimuskysymykseen Gylling asettaa, missä määrin syntyneisyyden alenemista esiintyy työväen keskuudessa verrattuna niin sanotun varakkaamman väestön piireihin²⁴. Gyllingin mukaan rotu- ja kansallisuusseikat eivät selitä eroja Helsingin väestön syntyvytydessä, vaan taloudelliset olosuhteet osoittautuvat olevan jopa erojen pääasiallinen selitys²⁵. Johtopäätöksensä Gylling esittää seuraavaa:

”Lapsiluvun supistaminen työväen piireistä useinkin esiintyy aivan läheisesti johtuneena siitä alituisesta epävarmuuden ja puutteenalaisuuden tilasta, jossa työväki nykyisin on pakotettu elämään. Syntyneisyyden aleneminen työväestön keskuudesta on näin ollen arvoasteltava vallan toisin kuin varakkaiden väestöluokkien piireistä. Vallan nurinkuriseltahan tuntuu sellainen järjestys, joka nykyisin vallitsee Helsingissä ja niin monissa suurkaupungeissa muuallakin, josta on todettu kokonaisuun maihinkin nähden, että nimittäin

21 Waris 1932, 279
22 Sucksdorff 1904, 40
23 Gylling 1915, 3
24 Emt., 3–4
25 Emt., 39–40

*väestön lisääntymisen aiheuttama taakka, lasten synnyttäminen ja kasvatust, on säilytetty sen muutenkin puutteenalaisimman osan niskoille. Mutta syn-
tynisyyden jatkuva aleneminen kaupunkilaistyöväen keskuudessa aiheuttaa
kuitenkin toiselta puolen, että kaupunkilaisköyhälistön lisääntyminen johtuu
yksin tai pääasiassa maaseutuköyhälistön kaupunkiin muutoista riippuvaksi.
Ja työväen liikkeelle yleensä ei suinkaan ole merkityksetöntä, jos sen kehitty-
nein osa täten lakkaa omasta voimastaan lisääntymästä ja varttumasta.”²⁶*

Tietokeskuksen rooli

Tietokeskus nivoutuu mielenkiintoisesti varhaiseen suomalaiseen kaupunkitutkimukseen. Esimerkiksi Edvard Gylling toimi Helsingin kaupungin tilastokonttorin aktuaarina vuosina 1911–1918, eli tutkimuksensa julkaisuaikaan. Todettakoon myös, että tietokeskuksella oli merkitystä Wariksen klassikkoteoksen synnyssä. Waris käytti runsaasti tilastotietoja, joita hän oli saanut tietokeskuksesta. Hän kiittääkin esipuheessaan²⁷ Helsingin kaupungin Tilastotoimiston johtajaa, maisteri Otto Bruunia, joka on avustanut tilastoaineiston hankkimisessa ja kokeneena tilastomiehenä antanut useita tärkeitä neuvoja.

Tilastokonttorin synty taas on yhteydessä työväestön asunto-oloja tutkineeseen professori Vilhelm Sucksdorffiin. Helsingin kaupunginlääkäri Sucksdorff esitti nimittäin jo vuonna 1899, että Helsinki tarvitsisi kunnallisen tilastotoimiston. Kirjelmässään terveydenhoitolautakunnalle Sucksdorff perusteli esitystään sillä, että kaupungin väestönlaskenta ei ollut luotettavaa, mikä haittasi ”kuolleisuuden ja kivulloisuuden” arviointia. Sucksdorffin mielestä olisi tärkeää pystyä selvittämään muun muassa kuolleisuuden kaupunginosittaisia eroja ja toisaalta sairauksien syitä. Sucksdorff piti mahdollisena, että sairaudet olisivat yhteydessä pieneen asumistilaan ja hygieenisiin oloihin.²⁸

Vuonna 1910 kunnallishallinnon muutuskysymyksiä käsittelemään asetettu komitea jätti mietintönsä kunnallistilastollisen konttorin perustamisesta. Mietinnössä esitettiin, että on täysin tarkoitukseton, että ensimmäisen kaupunginlääkäri eli Vilhelm Sucksdorffin ”täytyy kuluttaa kallista aikaansa seikkaperäisen terveyden- ja sairaanhoito-tilaston laatimiseen”. Argumenteissa konttorin perustamisen puolesta viitattiin vuoden 1899 valiokunnan mietintöön, jonka tavoitteena oli tilastokonttorin perustaminen, vaikkakaan mietinnössä ei silloin uskallettu ottaa täyttä askelta. Mietinnössä oli kuitenkin pidetty tärkeänä saada tietoja muun muassa väkiluvusta, muuttoliikkeestä ja työväestön asunto-oloista.²⁹

26 Gylling 1915, 47–48

27 Waris 1932, II

28 Helsingfors stadsfullmäktige 1899, 5–7

29 Helsingin kaupunginvaltuusto 1910, 2–5

Tilastokonttorin julkaisussa *Viisi vuosikymmentä kunnallistilastoa*³⁰ väitetään, että juuri vuoden 1910 mietintö otti ratkaisevan askeleen kohti tilastokonttoria. Asia otettiin varsinaiseen käsittelyyn kaupunginvaltuustossa myöhemmin samana vuonna, jolloin valtuusto päätti, että Helsingin kaupungin tilastokonttori perustetaan tammikuun 1. päivä 1911.³¹ Tilastokonttorin johtosäännössä asetettiin tilastokonttorin tarkoitukseksi ”koota, järjestää ja julkaista tilastollisia ja muista tietoja Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta sekä sen väestö-, taloudellisista, yhteiskunnallisista, sivistys- ja muista oloista”³². Marjatta Bellin ja Marjatta Hietalan mukaan tilastokonttori onkin kerännyt tilastotietoa kansainvälisesti vertaillen jo hyvin varhain useilta eri sektoreilta³³.

Tietokeskuksen varhaisimmat tutkimusjulkaisut ajoittuvat viime vuosisadan puoleen väliin, ja ne käsittelevät usein samoja teemoja kuin muukin varhainen suomalainen kaupunkitutkimus. Väestöllisiä tietoja on käsitelty esimerkiksi julkaisussa *Väkiluvunmuutokset vuosina 1946–1948*³⁴ ja *Tärkeimmät kuolemansyyt 1921–1949*³⁵. Työaiheisista tutkimuksista taas esimerkkejä ovat *Työttömyys Helsingissä*³⁶ ja *Kaupungin työntekijöiden palkat vuonna 1948*³⁷. Terveysten alalla on tutkittu muun muassa Helsingin kroonisesti sairaita³⁸, kun asumiseen on pureuduttu esimerkiksi julkaisussa *Helsingin asunto-olot*³⁹. Esimerkkinä sosiaalisesta asuntotutkimuksesta on vuoden 1938 tutkimus, jossa selvitettiin 8 588 asunnon pinta-alaa ja tilavuutta, huoneiden käyttöä sekä asukkaiden lukumäärää ja näiden suhdetta huoneistonhaltijaan⁴⁰. Myös sosiaali-ryhmistä on tietokeskuksen tutkimuksissa puhuttu. Salme Hyväriselältä löytyvät julkaisut *Sosiaaliryhmä ja asunto*⁴¹ sekä *Väestö kaupunginosittain elinkeinonhaaran ja ammattiaseman mukaan 1955*⁴².

Muitakin teemoja tietokeskuksessa on toki käsitelty. Yksi merkittävimpiä tutkimuksia on ollut Kettil Bruunin *Nuorisotutkimus vuonna 1951*⁴³. Tutkimuksessaan Bruun tutkii haastattelumenetelmää käyttäen helsinkiläisten 15–25-vuotiaiden kotioloja, vapaa-ajan harrastuksia sekä väkijuomien käyttöä. Tällaisiin teemoihin liittyvää tutkimusta tehdään tietokeskuksessa yhä tänä päivänä.

-
30	Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1961
31	Emt., 14–16
32	Helsingin Kaupungin Tilastokonttori 1916, 226
33	Bell & Hietala 2002, 106–107
34	Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1950a
35	Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1951
36	Saxén 1954
37	Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1950b
38	Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1952
39	Modeen 1951
40	Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1940, 5–6
41	Hyvärinen 1959
42	Hyvärinen 1960
43	Bruun 1952

Edellä mainituista tutkimuksista ja teemoista voimme nähdä, että tietokeskuksen varhaisvaiheet liittyvät läheisesti tyypillisten kaupunki-ilmiöiden tarkasteluun, tilastointiin ja ymmärryksen kasvattamiseen. Monissa nykypäivän tilasto- ja tutkimushankkeissa jatkumoa tällaisiin teemoihin on jo vuosisadan verran. Ja yltääpä historia hieman pitemmälle, sillä esimerkiksi ensimmäinen Helsingin tilastollinen vuosikirja julkaistiin jo vuonna 1908. Tilastollista vuosikirjaa edeltävät puolestaan kunnalliskertomuksen liitteet, joissa esitettiin tilastollisia tietoja jo 1800-luvun puolella.

Kaupunki-ilmiöiden tulkintayrityksiä

Edellä lainatuissa tutkimuksissa korostettiin erityisesti taloudellisten olosuhteiden merkitystä kaupunkikehityksessä. Mutta mikä selittää taloudellisten olojen yhteyttä ongelmiin muilla elämän osa-alueilla? Tähän kysymykseen ei suinkaan aina suoranaisesti vastata. Kenties tutkimusten taustaoletuksena on, että sosiaalisia eroja selittää yksinkertaisesti raha ja sen puute. Esimerkiksi Edvard Gylling selittää työväestön syntyisyyden alenemista puutteenalaisuudella⁴⁴.

Kaiken kaikkiaan mitä-kysymykset ovat saaneet suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa suurempaa huomiota kuin miksi-kysymykset. Joitakin valaisevia selityksiä sosiaalisille eroille ja ongelmille on kuitenkin annettu. Ensin esittelemme Heikki Wariksen⁴⁵ selityksiä työväestön terveysongelmille, korkealle kuolleisuudelle, huonoille asunto-oloille sekä prostituutiolle. Sen jälkeen valotamme Erik Allardtin⁴⁶ empiirisesti ja teoreettisesti antoisaa tutkimusta avioerojen yleisyydestä Suomessa erilaisilla alueilla ja ryhmissä. Lopuksi esitämme joitakin tuoreempia tulkintoja siitä, miten Helsinkiä on kuvattu viime vuosisadan elokuvissa⁴⁷, lehtikirjoittelussa⁴⁸ ja kirjallisuudessa⁴⁹.

Heikki Wariksen työväestö sosiaali-moraalisena yhteisönä

Elämäkerrallista menetelmää käyttänyt Heikki Waris⁵⁰ väittää, että yhteiskunnallisten luokkien tyypittely vaatii ennen kaikkea koko elämän ja elämäntapojen arviointia tilastollisen ryhmittelyn sijaan. Waris selittääkin työväestön ongelmia kaupunkielämän kulttuurisilla ominaisuuksilla. Wariksen mukaan väkiluvun kasvu ei nimittäin merkitse vain elämän

44 Gylling 1915, 47
45 Waris 1932; 1934
46 Allardt 1952
47 Tani 1995
48 Urponen 2009
49 Palmgren 1989
50 Waris 1932, 150

Tietotuotantoa Helsingin kaupungin tilastotoimistossa 1930-luvulla.

määrällistä vaan myös laadullista muutosta⁵¹. Siksi kaupunkia voidaan pitää maaseudusta laadullisesti eroavana kulttuurisena yhteisönä. Näin Waris tuo esille Chicagon koulukunnan kaltaisia tulkintoja, joista hän lienee ollut tietoinen, vaikkei suoraan tehnytäkään viittauksia tämän koulukunnan edustajien tutkimuksiin.

Waris esittää, että ihmisten väliset suhteet ovat erilaisia kaupungissa kuin maaseudulla. Asukasmäärän noustessa ihmiset eivät enää tunne naapureitaan, minkä seurauksena naapuruuteen perustuva yhteenkuuluvaisuuden tunne asukkaiden kesken häviää. Lisäksi vanha patriarkaalinen ja henkilökohtainen suhde talonisännän ja asukin välillä katoaa.⁵² Waris väittää, että aivan ensimmäisenä helsinkiläisissä nuorten miesten kortteereissa oli siirrytty sellaisiin kaupunkimaisiin oloihin, joissa perhe-elämän ja tuttavuussiteitten tarjoaman yhteiskunnallisen suojan, kontrollin tilalle oli tullut kaupunkilaisoloille luonteenomainen persoonaton,

51 Waris 1932, 3

52 Emt., 233

vain määrätyn rahasumman suorittamiseen perustuva vuokrasuhde”⁵³. Tästä näkökulmasta ihmisten välisten hoivasuhteiden hajoaminen voisi osin selittää esimerkiksi asuntokurjuutta.

Toisaalta huonoja työoloja on mahdollista ymmärtää sillä, että kaupungissa työnantajan ja työntekijän väliset suhteet olivat muuttuneet. Wariksen mukaan pikkutehtaan laajetessa 1900-luvun vaihteessa vanha patriarkaalinen suhde työnantajan ja työntekijän välillä hajosi, eikä työnantaja enää välttämättä tuntenut työntekijöitään henkilökohtaisesti tai huolehtinut näistä sen enempää.⁵⁴ Lisäksi kaupunkiin muutti paljon sellaista maaseudun irtainta väestöä, joka ei vaatinut työoloilta yhtä paljon kuin vanha kaupunkilainen väestö⁵⁵. Kaiken kaikkiaan Waris esittää, että sosiaalisten suhteiden henkilökohtaisuus oli hälvenemässä elämän eri osa-alueilla.

Wariksen näkemyksissä voidaan havaita yhteneväisyyttä Louis Wirthin kuuluisan kaupunkiesseen ajatuksiin kaupunkilaisten välisistä heikoista siteistä. Wirthin mukaan sosiaalista kanssakäymistä kuvaa läheisten ihmishuhteiden korvautuminen muodollisilla ja pinnallisilla kontakteilla. Muun muassa naapurikontaktien merkitys vähenee ja välitön sosiaalinen valvonta väistyy virallisen kasvottoman kontrollin tieltä. Wirth näkee tämäntyyppisen kaupunkilaisen mikrovuorovaikutuksen tuottavan sekä negatiivisia että positiivisia seurauksia, kun Wariksen näkökulmaa voidaan pitää varauksellisempänä.⁵⁶

Maalaisköyhälistön muutto kaupunkiin johtaakin Wariksen mukaan heidän siveellisen elämäkäsitteensä höltymiseen, joka ilmenee muun muassa sukupuolitautilien leviämisenä. Sukupuolitautilien leviäminen vaikuttaa taas koko yhteiskunnan ”sosiali-moraaliseen” ja terveyteen ja lisääntymiseen viittaavaan ”sosiali-hygieniseen” kehitykseen⁵⁷. Myös juovutusjuomien käyttö on Wariksen mukaan merkki siveellisen elämäkäsitteksen höltymisestä. Paitsi sukupuolitaudit myös korkea alkoholinkulutus vaikuttavat yhteiskunnan moraalisiin ja terveyteen.⁵⁸ Wariksen mukaan köyhyyden asuintoveriksi kaupungin rajoille pesiytyi jo 1800-luvulla siveettömyys eli prostituutio⁵⁹.

Tietyllä tavalla Wariksen väitteistä on luettavissa pelkoa siitä, että urbaani moraalinen järjestys on sitä hatarammalla pohjalla, mitä vähäisempää on yhteisön potentiaali kontrolloida jäseniään. Eksplisiittisesti tästä tematiikasta on puhunut Peter Hall, jonka mukaan hajanaisen urbaanin järjestyksen ylläpito edellyttää moraalisen järjestyksen jatkuvaa luomista⁶⁰.

53 Waris 1932, 264
54 Emt., 186
55 Emt., 172
56 Wirth 1938, 15
57 Waris 1934, 116
58 Emt., 75
59 Waris 1932, 13
60 Hall 1998, 617

Myös tuoreempia tulkintoja varhaisen Helsingin ongelmista ja niiden syistä on mahdollista keskusteluttaa Wariksen kanssa. Esimerkiksi Antti Häkkisen voi nähdä sivuavan kaupunkilaisia rationaalisia vaihtosuhteita tutkimuksessaan suomalaisen prostituution historiasta. Häkkinen kuvaava, kuinka prostituutio on 1800–1900-luvulla Suomessa saanut erilaiset muotonsa maaseudulla ja kaupungissa. Maalaisyhteisössä oli muutama ”yleinen nainen”, jotka tekivät muitakin töitä. Sen sijaan kaupungissa prostituutio on 1900-luvun alkuun saakka ollut institutionalisoitunutta, viranomaisten hyväksymää ja säätelemää oston ja myynnin markkinaa. Siksi kaupunkilainen prostituutio on voinut kehittyä omaksi alakulttuuriksi.⁶¹

Lisäksi kaupunkia ja maaseutua erottavat Häkkisen mukaan ne tekijät, joiden perusteella yhteiskunnallinen asema on määräytynyt. Kun maaseutuyhteisössä yhteiskunnallinen asema vielä periytyi, kaupungissa 1900-luvun vaihteessa peritylle yhteiskunta-asetalle perustunut valta murtui. Tilalle nousivat uudet, työllä, opiskelulla ja yritystoiminnalla hankitut sosiaaliset arvot. Helsingissä prostituutio olikin keskeinen osa kaupungin varakkaamman miesväen huvittelua.⁶² Prostituoiduiksi taas usein päätyi kaupungin työväestöä, huono-osaisempia naisia. Tämä ei kuitenkaan ollut koko totuus, sillä varsinkin bordellikulttuuriin liittyi myös tietynlaista ylellisyyttä, jolloin prostituutio saattoi näyttytyä sosiaalisen kohoamisen väylänä. Jos sukulaiset eivät asuneet kaupungissa, moraalinen valvonta oli heikkoa ja prostituutiovalintoja oli helpompaa tehdä.⁶³

Erik Allardt ja kaupunkilainen individualismi

Suomalaisittain varhaista kaupunkitutkimuksellista orientaatiota edustaa Erik Allardtin väitöskirja *Miljöbetingade differenser i skilsmässofrekvensen*, jossa Allardt vertaa suomalaisia avioerofrekvenssejä alueellisesti ja ryhmittäin aikavälillä 1891–1950. Allardtin mukaan avioerot ovat olleet tavallisempia kaupungeissa kuin maaseudulla koko tarkasteluvälin ajan. Sama ilmiö on nähtävissä myös muissa länsimaissa. Myös Helsingin sisällä avioerot ovat olleet yleisempiä kaupunkimaisimmilla keskustan alueilla kuin perifeerisemmällä maaseutumaisemman asutuksen alueilla, kuten Töölössä sekä Kallion ja Sörnäisten pohjoispuolella. Korkeimmat avioerofrekvenssit ovat olleet paitsi slummialueilla myös sellaisissa liiketoiminnan keskuksissa, joissa on ollut asutusta. Slummiutuneiksi Allardt määrittelee sellaiset alueet, joilla on suhteellisen paljon irtolaisia, alkoholisteja ja rikollisuutta. Tällaisia keskittyimiä ovat olleet muun muassa Iso Roobertinkadun ympäristö Punavuoreessa sekä linjojen seutu Kalliassa.

61 Häkkinen 1995, 216

62 Emt., 222

63 Emt., 228–229

Allardtin mukaan avioerojen määrän kasvu on yhteydessä muutoksiin symbolijärjestelmässä. Nämä muutokset hän kiteyttää urbanisoitumiseksi, teollistumiseksi ja maallistumiseksi. Allardtin mukaan aiemmassa, agraarissa yhteiskunnassa kirkolla ja perheellä on ollut suuri valta luoda sosiaalista kontrollia. Kristillisen yhtenäiskulttuurin hajoamisen Allardt kuitenkin paikantaa jo 1800-luvun loppuun. Kaiken kaikkiaan näyttääkin siltä, että avioerot ovat urbanisoitumisen seurausilmiö.⁶⁴ Siispä erityislaatuinen urbaani ympäristö tuottaa Allardtin mukaan uudenlaisia asenteita.

Allardt esittää, että symbolijärjestelmä rakentuu sosiaalisista normeista. Ne sosiaaliset normit, jotka vaikuttavat avioeroasenteisiin, ja kaantuvat kristillisyyteen, sosialismiin ja individualismiin⁶⁵. Kristillisen normiston mukaan avioerojen määrää tulisi laskea. Individualistinen normiston mukainen näkemys on taas se, että ihmisen tulisi saada päättää itse, kuinka hän järjestää avio- ja sukupuolielämänsä. Allardt luokittelee avioerot sallivat näkemykset radikaaleiksi ja avioeroja paheksuvat mielipiteet konservatiivisiksi käsityksiksi. Taustaltaan kristillisen väestön keskuudessa onkin korkea osuus konservatiivisia ja vastaavasti harvoja radikaaleja näkemyksiä verrattuna individualisteihin ja sosialisteihin. Niinpä siellä, missä avioerofrekvenssi on korkea, kuten Helsingissä, konservatiivisia asenteita on vähemmän ja radikaaleja enemmän kuin muualla maassa.⁶⁶

Antti Eskolan mukaan Erik Allardtin väitöskirja on ollut hyvin tärkeä tutkimus suomalaisen sosiologian kehitykselle, koska ”se ensimmäisenä modernina työnä osoitti, ettei sosiologian tarvitse olla sosiaalishistoriaa, tilastotiedettä tai sosiaalipolitiikkaa, vaan että tällä tieteellä on oma tutkimuskohteensa, oma teoriansa ja omat metodinsa – että se sanalla sanoen on itsenäinen tieteenala muiden joukossa”⁶⁷. Eskolan havainnolla on merkitystä arvioitaessa kaupunkitutkimuksen kehitystä. Suunta on ollut nimenomaan löytää oma erityinen ääni, kenties useita tieteenaloja ja orientaatioita edustava sellainen, mutta joka tapauksessa nimenomaan erilaisista kaupunki-ilmiöistä kohoava ja nimenomaan kaupunkien erityislaadusta tutkimuksellisia näkökulmia ja tulkintoja tuottava ääni.

Tuoreempia tulkintoja: kaupunki ja maaseutu

Tieteellistä tutkimuskirjallisuutta on mahdollistua lähestyä kulttuurisena aineistona, jonka käsitteellistyksiä voidaan analysoida. Yksi näkökulma varhaiseen kaupunkitutkimukseen on nähdä implisiittinen maaseudun ja kaupungin välinen vastakkainasettelu. Kun kuvaa kaupungista rakennetaan eronteossa agraariin, kaupungin sisäiset eronteot saattavat vaikuttaa

64 Allardt 1952, 38–78

65 Emt., 127

66 Emt., 153–180

67 Eskola 1973, 298–299

vähemmän merkityksellisiltä. Suhteessa maaseutuun kaupunki näyttyy yhtenäisempänä kokonaisuutena, jonka sisäinen eriytyminen erilaisiin yhteiskuntaluokkiin osin haihtuu. Suurin elämäntapojen ja arvojen jakolinja näyttää nimittäin löytyvän kaupunkilaisten ja maalaisten väliltä.

Tietynlainen eronteko maaseutuun on luonnollista, sillä yhteiskunnallisen muutoksen osoittaminen vaatii vertailuasetelmaa vanhan ja uuden välillä. Suomessa kaupungistumiskehitystä edelsi aina 1960-luvulle saakka agraari yhteiskuntarakenne ja elämäntapa. Tässä mielessä on ymmärrettävää, että esimerkiksi Waris edellä esitetysti suhteuttaa kaupunkilaiset ihmissuhteet ja elämäntapamuutokset agraariin yhteisöllisyyteen ja moraaliin. Mutta dikotominen lähestymistapa, jossa kaupunkielämää arvioidaan viittaamalla agraareihin arvoihin ja normeihin, jättää kaupunkilaisen omalakisien yhteisöllisyyden jäljittämättä.

Myös muuta viime vuosisadan puolessa välissä julkaistua kulttuurista aineistoa on tutkittu myöhemmin laadullisin menetelmin. Aineistona tutkijat ovat käyttäneet muun muassa elokuvia, kirjallisuutta ja lehtikirjoittelua. Näissä aineistoissa ongelmalliseksi katsottu kaupunkielämä on asetettu vastakkain maaseudun kanssa suoraviivaisemmin kuin varhaisessa tutkimuskirjallisuudessa. Esimerkiksi Sirpa Tanin⁶⁸ mukaan suomalaisissa elokuvissa eli aina 1960-luvun puoliväliin saakka vahvasti syntyisen kaupungin ja paratiisimaisen maaseudun vastakkaisasettelu. Tanin mukaan ”maaseutu edusti aitoutta, puhtautta ja talonpoikaiskulttuurin eheyttä, jonka arvon havaitsemiseksi elokuva esitti usein vastavoimana kaupungin”⁶⁹. Koska sotien jälkeinen muuttoliike kaupunkeihin tuotti uutta epävarmuutta, tahdottiin tietoisesti turvautua vanhoihin arvoihin ja tuttuun agraariin ympäristöön⁷⁰. Tani väittääkin, että vasta 1960-luvulla suuren muuton tiivistyessä elokuvat kuvasivat uudenlaista helsinkiläistä kaupunkikulttuuria ja kotiseutua myös positiiviseen sävyyn⁷¹.

Sen sijaan kaupunginosaan ei Tanin mukaan ole useinkaan liitetty niitä ”stereotyyppisiä”, joita vanhat tutkimukset ja tiedotusvälineet ovat usein korostaneet. Rikollisuuden ja väestön yhteiskunnallisen aseman perusteella tehdyt ’huonomaineisten’ kaupunginosien rajaukset eivät tule esiin elokuvien Helsingissä.”⁷²

Maija Urponen painottaa, että kaupungin ja maaseudun välille tehtiin eroa myös vuoden 1952 olympialaisiin liittyvässä lehtikirjoittelussa. Urponen tulkitsee, että aineistossa korostuu pelko sosiaalisen kontrollin katoamisesta ja vanhan perherakenteen murtumisesta tilanteesta, jossa maaseudun tytöt lähtevät kaupunkilaisiin oloihin.⁷³

68 Tani 1995, 116

69 Emt., 109

70 Emt., 111

71 Emt., 136

72 Emt., 91

73 Urponen 2009, 27

Raoul Palmgrenin mukaan jo 1800-luvun lopun kirjallisuudessa pelätään niitä moraalisesti epäilyttäviä kiusauksia, joita kaupunki tarjoaa varsinkin maalaisylioppilaille. Lisäksi kirjallisuuden kaupunkia kuvaavat Palmgrenin mukaan pinnallisuus, häikäilemättömyys sekä industrialismin työväestölle tuottama kurjuus.⁷⁴ Kaupunkilaisesta pinnallisuudesta annetaan esimerkkinä helsinkiläiset flanöörit, älymystön nousukkaat ja tyhjäätoimittajat⁷⁵.

(Kaupunki)sosiologia ja kansakunta

Zygmunt Baumanin mukaan varsinkin varhainen sosiologia lupasi avustaa virkamiehiä ja yhteiskuntasuunnittelijoita sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa ja samalla sosiaalisen järjestyksen rakentamisessa. Tavoitteena sosiologialla oli oikeuttaa näin olemassaolonsa tuottamallaan konkreettisella hyödyllä.⁷⁶ Tästä näkökulmasta myös kaupunki on näyttäytynyt uudenaikaisena sosiaalisena ympäristönä, joka tarvitsee sosiaalitieteilijää ratkomaan ongelmiaan.

Tällaisessa asetelmassa tutkijan rooli ei ole aivan ongelmaton, sillä Bauman⁷⁷ toteaa kärjistetysti, että sosiologia (ja sitä kautta yhteiskuntatieteet laajemminkin) on ollut pitkään hyvinvointi- ja sotatieteiden käytettävissä, erityisesti toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Tämä tarkoittaa, että näennäisen neutraalit tutkimusasetelmat saattavat siis sisältää varsin ongelmallisiakin pyrkimyksiä, eikä ole mitenkään itsestään selvää, että kaupunkitutkimuksellinen ote tuottaisi kriittistä tai neutraalia tutkimusta. Tutkimus voidaan siis myös valjastaa joskus kyseenalaistenkin tavoitteiden saavuttamiseen.

Baumanin hengessä sekä tutkimuskohde- että näkökulmavalintoja voidaan ymmärtää sosiologian oletetulla tehtävällä. Kaupungin sosiaalisten ongelmien on nähty häiritsevän yleistä yhteiskuntajärjestystä. Voidaan väittää, että työväestön sopeuttaminen yhteiskuntaan on ollut jopa tutkimuksellisenä tavoitteena.

Kaupunkien ongelmat voivat siis olla merkityksellisiä koko valtionhallinnon tasolla. Riippuvuussuhde kulkee toiseenkin suuntaan, sillä esimerkiksi Peter Hall esittää, että urbaanin moraalisen järjestyksen luomiseen ja ylläpitoon tarvitaan koko kansallisvaltion panosta⁷⁸. Myös Helsingistä voidaan väittää, että kaupungin suunnittelu on alusta lähtien ollut osa kansakunnan rakentamisen projektia. Toissijaisia ovat olleet ne näkökohdat, jotka painottavat kaupungin omia tavoitteita.⁷⁹ Kaiken kaikkiaan kaupungin ja valtiovallan välinen suhde korostuu varhaisessa suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa.

74 Palmgren 1989, 36

75 Emt., 56

76 Bauman 1997, 279

77 Cantell & Pedersen 1996, 295

78 Hall 1998, 618

79 Cantell 1999, 81

Aleksanterinkatu on Helsingin kaupan ja talouden keskus.

Sosiaalipoliittinen näkökulma työväestöön

Risto Alapuro ja Matti Alestalo selittävät työväestön keskeistä asemaa tutkimuskohteena varhaisen sosiaalitutkimuksen sosiaalipoliittisilla intresseillä. Alapuron ja Alestalon mukaan kaupunkien konkreettinen sosiaalitutkimus pyrki torjumaan radikaalia sosialismia tuottamalla tietoa sosiaalisia reformeja varten.⁸⁰ Tästä näkökulmasta tutkimus on koettanut paitsi ratkaista kaupunkilaisen työväestön ongelmia myös sopeuttaa heitä suomalaiseseen yhteiskuntajärjestykseen.

Tuula Helne näkeekin, että samalla kun sosiaalisten ongelmien ja syrjäytymisen tutkimusperinne syntyi, ”urbanisoituminen kytkeytyi sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion luomiseen”⁸¹. Jorma Sipilä ja Anneli Anttonen väittävät, että aivan ensimmäiset sosiaalipoliittiset näkökulmat kiinnittyivät nimenomaan teollisen työväestön huonoihin työolosuhteisiin ja työsuojelullisiin tavoitteisiin. Sipilän ja Anttonen mukaan samainen työväenkysymys synnytti myöhemmin hyvinvointipolitiikan tarpeen.⁸² Näiden näkökulmien valossa tässä artikkelissa

80 Alapuro & Alestalo 1973, 106–109

81 Helne 2003, 144

82 Sipilä & Anttonen 2010, 32

esittelemäämme varhaista suomalaista tutkimuskirjallisuutta voidaan ymmärtää peilaamalla tutkimuksellisia kysymyksenasetteluja aikakauden poliittisiin tavoitteisiin.

Kaupungit versus kaupungistuminen

Kun kaupunkilaisuus korostuu syntyvaiheessaan erityisenä elämisen laji-tyyppinä ja tutkimuskohteena, myöhemmin tuo kuva heikkenee ja puhe palaa suomalaisen yhteiskunnan makrorakenteen tasolle. 1960- ja 1970-lukujen suuri muutto kiinnitti sosiaalitieteilijöiden huomiota kaupungistumisen tuomaan koko yhteiskunnan laajuiseen muutokseen. Yhteiskunnan modernisoituessa kaupunkilainen elämä valuu muuallekin Suomeen. Näyttääkin siltä, että nimenomaan kaupunkeihin keskittyvää tutkimusta on Suomessa ollut vähän. Koko suomalaisen yhteiskunnan kattavasta kaupungistumisesta puhutaan sen sijaan runsaasti.

Kimmo Jokisen ja Kimmo Saariston mukaan suomalainen suuri ennen kaikkea lähiöihin suuntautunut muutto muutti ihmisten koko elinympäristön ja elämäntavan. Jokinen ja Saaristo kuvaavat suomalaisen yhteiskunnan kaupungistumiskehitystä, joka ilmenee paitsi vilkastuvana muuttoliikkeenä, lisääntyvinä avioeroina ja lapsiluvun pienenemisenä myös median, markkinoiden ja kulutuksen jatkuvasti korostuvana roolina ihmisten elämässä. Jokisen ja Saariston mukaan näitä muutosten-denssejä tarkastellaan sosiologiassa monesti osana yleistä yksilöllistymiskehitystä. Tämän yksilöllistymisen seurauksena yhteiskuntaluokista, perheistä ja naapurustosta on muodostunut aiempaa joustavampia sosiaalisia verkostoja.⁸³

Epäselväksi jää, mistä nimenomaan kaupunkeihin keskittyvän tutkimuksen vähäisyys johtuu. On toki mahdollista, että selityksenä on yksinkertaisesti yleisten yhteiskuntatieteiden pyrkimys löytää yleisiä, yhteiskunnan taseisia tendenssejä. Lisäksi sosiologian perinteinen kytkös valtiovaltaan on saattanut kannustaa valtiosäätöiseen abstrahointiin. Toisentyypinen tapa ymmärtää ilmiötä on se, että varsinainen kaupunkikulttuuri on Suomessa itse asiassa suhteellisen tuoretta. Kenties kaupunkilainen elämäntapa ei ole näyttänyt kovin erityislaatuiselta suuren muuton takia. Voikin väittää, että ennen 1990-lukua Helsinkiä on rakennettu ensisijaisesti ylhäältäpäin osana kansallisvaltioprojektia: varsinainen julkinen elämä, alhaaltapäin nouseva kaupunkikulttuuri, on ollut hyvin vähäistä⁸⁴. 1990-luvulla kaupunkikulttuuri on kuitenkin elävöitynyt – myöhään, mutta nopeasti⁸⁵.

Kaupunkikulttuurin elävöitymiseen voidaan nähdä kuuluvan eräänlaisten marginaalien monimuotoisuutta. Varhaisessa suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa kaupunkien sisäistä eriytymistä käsitellään kuitenkin

83 Jokinen & Saaristo 2006, 320–321

84 Cantell 1999

85 Ruoppila & Cantell 2000

voittopuolisesti ongelmana. Sen sijaan toisten tulkintojen mukaan kaupunginosien differentiaatio voidaan tulkita luonnolliseksi kehitykseksi, sillä erilaiset ryhmät sopeutuvat erilaisille alueille. Esimerkiksi ranskalainen Isaac Joseph väittää, että sosiaalinen työnjako on kaupunkien menestymisen edellytys. Josephin mukaan kaupungeissa vallitsee niin sanottu heterogeenisyyden kaksoisdynamiikka, sillä ”kaupunki ei ainoastaan joudu sietämään eroja, vaan myös palkitsee niitä”⁸⁶. Näin kaupunki ei näyttäydäkään ongelmien pesänä, vaan tulkinnat kaupungista monipuolistuvat ja jalostuvat.

Kaupungistumisen toinen aalto

Kuten edellä oleva aineistomme osoittaa, yhteiskuntatieteissä Suomessa tutkimusorientaatio on ollut pikemminkin kansakunnan ja kansallisvaltion tutkimista kuin kaupunkiin kiinnittyvää tutkimusta. Näin siitäkin huolimatta, että kaupungistuminen on ollut yksi 1900-luvun keskeisiä rakenteellisia muutoksia Suomessa.

Tietokeskuksen tilasto- ja tutkimusaineistoja tarkastellessa voi havaita, että aivan alkuvaiheissa esitettiin tiettyjä kaupunki-ilmiöihin liittyviä kysymyksiä ja vastausyrityksiä, kuten edellä osoitamme. Sitten seurasi varsin pitkä ajanjakso, jolloin selitys- ja vastausyrityksiä ei ehkä tarjottu vastaavalla tavalla tietokeskuksen omissa tilastollisissa julkaisuissa kuin seuraavina vuosikymmeninä. Sen sijaan pääosin tilastollisin kuvauksin tuotiin esille Helsinkiin liittyviä ilmiöitä vailla laajempia pyrkimyksiä yrittää tuottaa ymmärrystä ilmiöiden syistä. Pyrkimys ymmärtää ilmiöiden taustoja vahvistui tietokeskukseen perustetun kaupunkitutkimusyksikön perustamisen myötä vuonna 1978.

Nykyisen toimintakertomuksen mukaan ”kaupunkitutkimusyksikössä tehtävän tutkimuksen tavoitteena on pitää Helsinki toimintaympäristönsä tietoisena kaupunkina, helpottaa kaupungin ilmiöiden ymmärtämistä ja tuottaa tutkimustietoa, jota voidaan soveltaa koko Helsingin metropoli-alueen kehittämistyössä.” Tutkimusyksikkö kerää omia tutkimusaineistoja, toisaalta se voi myös analysoida olemassa olevia tilasto- ja muita aineistoja. Yhä enemmän saadut tulokset on suhteutettava kaupunkitutkimukseen muualla maailmassa ja yhä enemmän tulokset on tulkittava jonkin teoreettisesti perustellun näkökulman kautta. Vain tällaisen verkostoitumisen kautta tulkinnat kehittyvät ja ymmärrys kaupunki-ilmiöistä kasvaa.

Tutkimuksen rakenteellisten edellytysten edistäminen

Tietokeskuksen ja erityisesti sen kaupunkitutkimusyksikön työ on kattanut oman tutkimustoiminnan ohella myös tutkimusta edistävien rakenteellisten edellytysten kehittämistä. Keskeistä on ollut yliopistoyhteistyö, jossa näkyvin saavutus oli kaupunkitutkimusprofessorien kehittäminen

vuodesta 1998 alkaen ja sille jatkona metropolitutkimuksen tukeminen vuodesta 2010 alkaen. Näitä edelsi väljä verkostomainen yhteistoiminta eri yliopistojen ja laitosten kanssa. Sen avulla kaupunkiteemoja nostettiin esille kaupungeista kiinnostuneiden jatko-opiskelijoiden parissa. Tästä syntyi Stadipiirinä tunnetuksi tullut kaupunkitutkijoiden verkosto. Voikin väittää, että tietokeskus on omalta osaltaan vaikuttanut uuden kaupunkitutkimussukupolven kasvattamiseen.

1990-luvulla syntynyt Stadipiiri toi yhteen erityisesti jatko-opintojaan suorittavia kaupunkiteemoista kiinnostuneita tutkijoita. Aluksi mukana oli väkeä muualtakin Suomesta, kuten Turusta, mutta piirin jäsenistöstä pääosa oli alusta alkaen Helsingissä ja he samalla tutkivat nimenomaan Helsinkiä. Stadipiirin yhteen saattamisessa keskeisiä henkilöitä olivat Antti Karisto ja Harry Schulman, sosiaalipoliitikko ja maantieteilijä, jotka molemmat vaikuttivat 1990-luvulla niin yliopistomaailmassa kuin tietokeskuksen tutkimuspäällikköinä. Stadipiirin tavoitteena, ainakin jälkikäteen arvioituna, oli nostaa kaupunkitutkimusta esille ja kasvattaa uutta kaupunkitutkijasukupolvea. Mukana oli väitöskirjan tekijöitä monilta eri aloilta: sosiologiasta, sosiaalipoliitikasta, maantieteestä, arkkitehtuurista, kaupunkisuunnittelusta, taidehistoriasta ja kirjallisuustieteestä. Tutkimuksen keskiöön nostettiin kaupunki ja kaupunkeihin liittyvät ilmiöt useista näkökulmista.

Stadipiirin työ puhkesi kukkaan teoksessa *Urbs*⁸⁷, joka julkaistiin Helsingin kulttuurikaupunkivuoden kunniaksi vuonna 2000. Tämän kukinnon jälkeen monet Stadipiirin aktiivit huomasivat sijoittuneensa erilaisiin tehtäviin kaupunkitutkimuksen kentälle eikä heidän enää tarvinnut vanhaan tapaan todistaa kaupunkiteemojen tai tutkimusasetelmiensa merkitystä. Stadipiirin pääosin julkilausumattomat tavoitteet siis toteutuivat varsin onnistuneesti.

Vakiintuneempi kaupunkitutkimuksen rakenteellinen tuki valmisteltiin nimenomaan kulttuurikaupunkivuoden alla kun Helsingin kaupunki, Helsingin yliopisto ja opetusministeriö perustivat kuusi kaupunkitutkimusprofessuuria vuodesta 1998 alkaen. Myöhemmin mukaan saatiin vielä Espoon, Vantaan ja Lahden kaupungit sekä Teknillinen korkeakoulu, jolloin kaupunkitutkimusprofessoreja kertyi yhteensä yhdeksän. Kaupunkitutkimusprofessoreja avattiin seuraaville aloille: eurooppalainen suurkaupunkisuunnittelu, kaupunkiekologia, kaupunkiekosysteemitutkimus, kaupunkihistoria, yhteiskuntapolitiikka, kaupunkimaantiede, kaupunkisosiologia ja kaupunkitalous. Virat olivat aluksi määräaikaaisia, mutta suurin osa niistä on sittemmin vakinaistettu yliopistoihin.

Kaupunkitutkimusprofessorit ovat kasvattaneet seuraavaa tutkijapolvea, mikä on näkynyt tutkimustoiminnan aktivoitumisena. Toisaalta samaan aikaan rakenteellisesti kaupunkitutkimuksen kentällä Helsingin metropolialueella on siirrytty virkojen tukemisen sijaan tutkimustoiminnan suorien edellytysten parantamiseen. Niinpä vuonna 2010 perustet-

tiin Kaupunkitutkimus- ja metropolipolitiikka -yhteistyöohjelma, joka keskittyy metropolialueen erityiskysymyksiin. Ohjelmassa ovat mukana Helsingin yliopisto, Aalto-yliopisto, Diakonia-ammattikorkeakoulu, HAAGA-HELIA ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Helsingin kaupunki, Vantaan kaupunki, Espoon kaupunki, Lahden kaupunki, liikenne- ja viestintäministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö sekä ympäristöministeriö. Ensimmäisiksi tutkimukselliseksi temaattisiksi kokonaisuuksiksi valittiin seuraavat alueet: kaupunkirakenne ja elinympäristö; monikulttuurisuus ja maahanmuutto; hyvinvointipolitiikat ja -palvelut; talous ja kilpailukyky.

Kulttuurinen käänne

Artikkelimme alku käsitteli Chicagon koulukunnan tutkimusperinnettä, joka ajoittuu karkeasti ottaen samoihin vuosiin kuin tietokeskuksen alku, tosin tietokeskus perustettiin joitain vuosia ennen Chicagon koulukunnan merkittäviä vuosia. Chicagon koulukuntaan kuulunut Louis Wirth toi esille tunnetussa artikkelissaan teemoja, jotka rantautuivat Suomeen vasta vuosikymmeniä myöhemmin. Voi väittää, että Wirth edusti ja samalla ennakoi kaupunkitutkimuksen kulttuurista käännettä, sellaista vaihetta, joka saapui Suomeen vasta 1980-luvulla ja joka vakiintui 1990-luvulla. Tätä käännettä Pasi Mäenpää kuvaa kaupungistumisen toiseksi aalloksi. Mäenpää viittaa makuun ja kuluttamiseen liittyvään kaupungistumisen aaltoon ja näiden seikkojen tutkimukselliseen orientaatioon. Ensimmäistä aaltoa Suomessa luonnehtii Mäenpään mukaan 1960-luvun hyvinvointivaltion rakentaminen ja muuttoliike kaupunkeihin.⁸⁸

Voikin nähdä, että useiden vuosikymmenien jälkeen kaupunkitutkimuksellinen ote Suomessa ja osin myös tietokeskuksessa on omaksunut Chicagon koulukunnan piirteitä ja erityisesti Georg Simmelin kaupunkikuvauksellisia näkökulmia, joissa kaupunkeihin suhtaudutaan osin näennäisen leikkisästi tarkkaillen, mutta samalla merkityksellisiä tulkin-toja tuottaen. Nyt mekin kysymme kaupunkitutkimuksen kulttuurisen käänteen hengessä, mistä puhumme kun puhumme kaupungista, mitä on elämä kaupungissa, miten kaupunki ylipäättään on mahdollinen.

Kulttuurinen käänne tarkoittaa muun muassa sitä, että näkemys kaupungissa tapahtuvista ilmiöistä kohtaan muuttuu aiempaa moninaisemmaksi. Kaupunkielämään liittyvät ongelmat toki tunnustetaan, mutta toisaalta kaupungeista löydetään moninaisia positiivisia seikkoja. Esimerkiksi erilaiset kaupunkien tuottamat tihentymät ja keskittymät esimerkiksi talouselämässä ja korkeassa osaamisessa ja sitä kautta kumpuavat uudet tekniset ja taloudelliset innovaatiot nousevat merkittäväan asemaan. Tai kuluttamisen ja kulutuskulttuurin merkitys kaupungeille korostuu huomattavasti. Kaupunkielämän tuottama kulttuurinen moninaisuus ja alakulttuurien kirjo ovat teemoja, joita Suomessa ja Hel-

singissä on tarkasteltu laajemmin vasta viime vuosikymmeninä. Samalla tutkimusorientaatio on avautunut määrällisen tilastollisen tarkastelun ohella yhä enemmän laadullisen tutkimuksen suuntaan.

Nyt löytyy suomalaistakin teoriaa uudesta kaupunkilaisesta yhteisöllisyydestä. Kaupunkilaisuus ei olekaan individualistien sisäänpäin kääntynyttä moraalista rappeumaa, kuten on saatettu väittää. Esimerkiksi Pasi Mäenpään⁸⁹ mukaan urbaanit ihmiset nauttivat ajan viettämisestä ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta kaupungin vilkkaimmissa kulmauksissa. Kaupunkilainen vuorovaikutus ei myöskään tyhjene pinnalliseen katuseurallisuuteen. Esimerkiksi Mikko Lehtosen tuore tulkinta on nimittäin se, että maalta kaupunkiin muuttaneista tuli jo 1960-luvulla uudenlaisten elämismaailmojen ja yhteisöjen jäseniä. Ammattiryhmän sijaan esimerkiksi kuorot, kuvataidepiirit ja liikunta keräsivät kaupunkilaisia yhteen.⁹⁰ Kaiken peittävän yksilöllisysetoksen sijaan voidaan jopa ajatella, että juuri kaupungin alakulttuurien kirjosta on mahdollista poimia itselleen sopiva läheisten ihmisuhteiden verkko. Kaupunki näyttäytyy siis hyvin moninaisena mahdollisuuksien paikkana ja se on tätä myös tutkimuksellisessa mielessä.

Lopuksi

Organisaatiot elävät hyvien tarinoiden kautta. Tietokeskuksen keskeisen tarinan kirjoitti kaupunginlääkäri Vilhelm Sucksdorff jo vuonna 1899, kun hän halusi systemaattisesti tarkastella helsinkiläisten sairastavuutta ja terveydentilaa kaupungin eri alueilla. Tätä tarinaa ovat jatkaneet tietokeskuksen työntekijät eri vuosikymmenillä. Tekniset ratkaisut ja tarkastelun kohteet ovat muuttuneet ja monipuolistuneet, ja tietokeskuksen tietotuotanto on seurannut ja ennakoanut kaupunkitiedon tarpeita jo vuosisadan verran. Hyvinvointi- ja terveyserot ovat mitä ajankohtaisimpia yhä tänä päivänä ja niiden voi ennakoida olevan keskeisesti esillä myös jatkossa. Kaupungin positiivisiin seikkoihin keskittyvä tutkimus on kuitenkin rikastuttanut näkökulmia ja tulkintaa.

Kaupunkitiedon tuottamisen tulevaisuutta arvioidaan jatkossa siitä näkökulmasta, miten tiedon tuottajat onnistuvat ylläpitämään luotettavaa tietotuotantoa ja samalla löytämään uusia ajankohtaisia ja osin ennakkoimattomia tarkastelun kohteita. Vastausten ohella keskeisiä ovat myös onnistuneet kysymykset. Alussa lainaamaamme Lewis Mumfordia⁹¹ mukaillen voimmekin kysyä, onko meillä kykyä ”asettaa mielenkiintoisia kysymyksiä kaupunkien erityisistä inhimillisistä ja kulttuurin puolista?” Tai onko meillä ylipäätään kykyä asettaa mielenkiintoisia kysymyksiä kaupunkien erilaisista kehityskuluista ja tulevaisuuden näkymistä? Tai varsin yksioikoisesti, onko meillä kykyä asettaa mielenkiintoisia kysymyksiä? Näissä kysymyksissä riittää aineksia seuraavan vuosisadan tarinoille.

89 Mäenpää 2005, 92

90 Lehtonen 2010, 230

91 Mumford 1949, 418

1950- ja 1970-luvut

Tulevaisuudenuskon vuosikymmenet

Tero Lahti

Viereisen sivun ylempi kuva: Tulevaisuudenuskon vuosikymmenten yleisilme näyttelyssä.

Viereisen sivun alempi kuva: Kolme seppää ja kolme neitoa.

Kaikkea Helsingistä -näyttelyn neljäntenä vuosikymmenvertailuparina olivat 1950- ja 1970-luvut. Ne esiteltiin näyttelyssä tulevaisuudenuskon vuosikymmeninä. 1950-luvun kohdalla tulevaisuudenusko tarkoitti sota-ajalta periytyneen säännöstelyn päättymistä ja sitä seurannutta taloudellista kasvua. Vuonna 1952 Helsinki oli myös kaupunkina maailman valokeilassa kesäolympialaisten isännöinnin vuoksi. Olympialaisten aikana Helsinki pääsikin toden teolla haistelemaan kansainvälistä tunnelmaa.

Sodan päättymisen jälkeen Suomessa koettiin todellinen vauvabuumi, ja niin sanotut suuret ikäluokat syntyivät 1950-luvun taitteessa. Suomea rakennettiin nopeaan tahtiin, tuotanto ja talous oli saatu sotakorvausten maksamisen takia kasvuun, ja korvausten maksamisen jälkeen tuotto jäi hyödyttämään kotimaata. Niinpä talouden ja väkiluvun kasvut olivat verrattain nopeita.

Näyttelyssä 1950-lukuista tulevaisuudenuskoa kuvattiin seuraavasti: *Nuorisokulttuuri saapui Helsinkiin todenteolla 1950-luvulla. Vuosikymmen oli iskelmän ja rillumaree-elokuvien kulta-aikaa. Lapsia ja nuoria oli Helsingissä paljon ja suuret ikäluokat täyttivät koulut. Vuosi 1952 oli keskeinen vuosi jälleenrakentuneessa Suomessa: Helsingissä järjestettiin kesäolympialaiset, sotakorvausten maksaminen Neuvostoliittoon päättyi, Coca-Cola ja sitä kautta amerikkalainen kulttuuri rantautui Suomeen ja Armi Kuuselan Miss Universum – titteli allevoivasi suomalaisista naiskauneutta.*

Näyttelykuvituksena 1950-luvusta esitettiin helsinkiläistä kaupunkikulttuuria vuosikymmenen alusta. Esillä olivat niin olympialaiset ja Eläintarhan ajot

Arvo Koskimaa

Eläintarhan ajot ja vuoden 1952 olympialaiset olivat 1950-luvun suurimpia urheilutapahtumia Helsingissä.

Viereisen sivun ylempi taulukko: Asuntojen varustetasossa oli 1970-luvulla vielä parannettavaa.

Viereisen sivun alempi taulukko: Kansakoulun oppilasmäärissä Helsingissä näkyi selvästi suurten ikäluokkien tulo kouluikään.

kuin Linnanmäen huvipuistokin. Lisäksi suurten ikäluokkien synty kuvattiin esittämällä kansakoulun oppilasmäärän kehitystä Helsingissä. Suuri oppilasmäärän kasvu johti siihen, että koulua käytiin kahdessa vuorossa.

Tulevaisuudenusko näkyi 1970-luvulla erityisesti hyvinvointivaltion rakentamisena. Kansanterveyslaki vuodelta 1972 tarkoitti alkua kattaville julkisille terveyspalveluille. Uskoa tulevaisuuteen toi tavallaan myös politiikka. Vuosikymmen oli erittäin politisoitunutta aikaa tiukkoine oikeisto-vasemmisto-jakoineen. Leimallista oli molempien puolien usko siihen, että maailmaa voi muuttaa politiikan keinoin.

1970-luvulla tulevaisuudenusko näkyi Helsingissä lisäksi erityisesti rakentamisena. Kaupunki kasvoi ja asuntoja rakennettiin paljon. Asuntojen varustetasossa oli kuitenkin vielä parannettavaa, sillä esimerkiksi vuonna 1970 lämmin vesi puuttui joka kymmenennestä helsinkiläisasunnosta. Tilanne parani kuitenkin vuosikymmenen aikana merkittävästi.

Näyttelyssä vuosikymmentä kuvattiin näin: *1970-luvulla Helsingissä rakennettiin kiihkaasti uusia asuinalueita kaupungin kasvaessa. Suomi-rock löi itsensä lopullisesti läpi. Vuosikymmeneen mahtuivat niin Wigwamin proge kuin Pelle Miljoonan punk. Politisoituminen näkyi kaikkialla; lasten tv-ohjelmissa, kouluissa, yliopistoissa. Vuonna 1973 Eduskunta valitsi poikkeuslain nojalla Urho Kekkosen Suomen presidentiksi, ja vuonna 1975 Helsingissä pidetyn ETTYK-konferenssin myötä Kekkonen oli uransa huipulla. Kekkonen, Kekkonen ja vielä kerran Kekkonen. 1970-luvulla yliopistoihin tultiin jo kaikista yhteiskuntaluokista.*

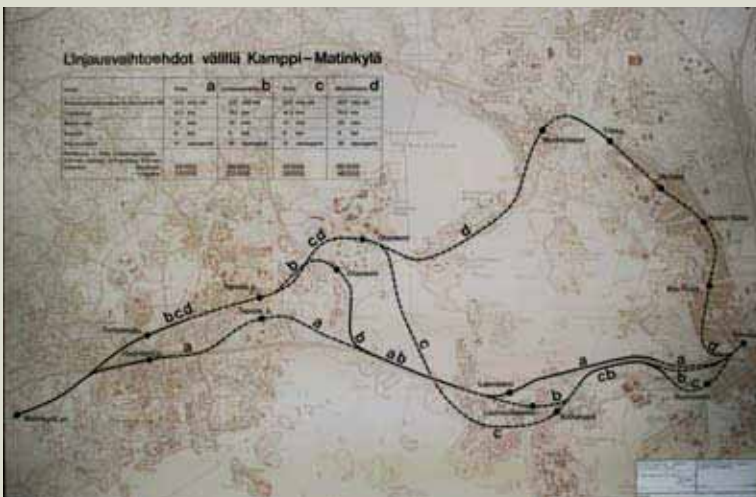
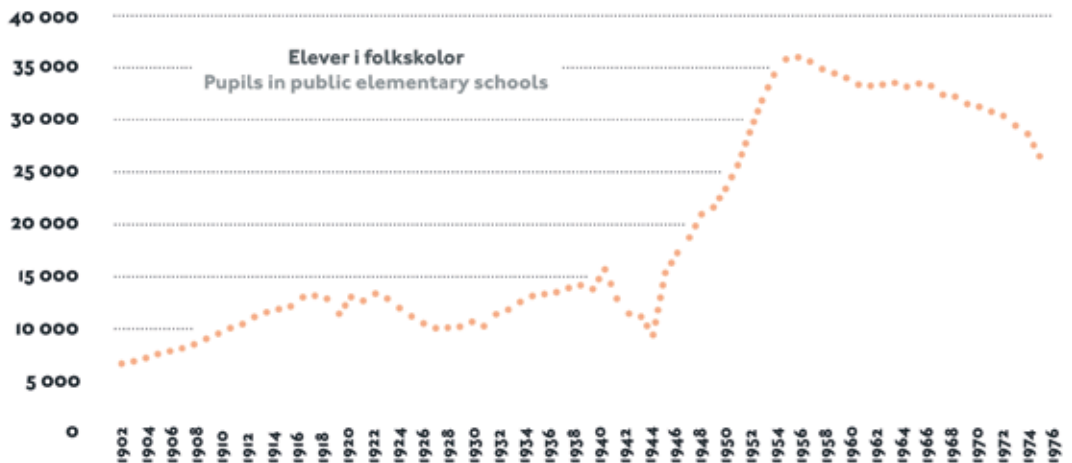
Näyttelykuvitus liittyi 1970-luvulla laajalti rakentamiseen ja asutokannan kehittymiseen. Korkeakoulujen avautuminen entistä useammalle merkitsi toisaalta asutopulaa kaupungissa. Siksi uusille rakentuneille asuinalueille oli jo heti asukkaita valmiina.

PUUTTEELLISESTI VARUSTETUT ASUINHUONEISTOT (%) HELSINGISSÄ 1950–1990

Andelen bristfälligt utrustade bostäder i Helsingfors
Percentage of dwellings lacking basic amenities in Helsinki

PUUTTUU	Saknar	Missing	1950	1970	1990
VIEMÄRI	Avlopp	Sewer	17,4	4,2	0,3
VESIJOHTO	Vattenledning	Piped water	17,8	4,4	0,4
WC	Flush toilet		25,9	6,8	1,3
KESKUS- TAI SÄHKÖLÄMMITYS	Centralvärme	Central heating	36,9	6,8	0,9
LÄMMIN VESI	Varmvatten	Warm water	59,6	10,6	1,9
PESEYTYMISTILAT	Bad-/duschrum	Bathing facilities	55,7	21,9	5,8
ASUNTOJA YHTEENSÄ	Bostäder totalt	Dwellings total	105 883	188 318	259 033

KUNNAN KANSAKOULUJEN OPPILAAT 1900–1976

1970-luvulla suunniteltiin myös liikenneväyliä. Länsimetron kaavailtiin vuonna 1976 kulkemaan Töölön ja Munkkiniemen kautta.

TIETOA JA YMMÄRRYSTÄ HELSINGIN RAKENTUMISESTA SADAN VUODEN AJALTA

Harry Schulman

Tarkastelen Helsingin kasvua suurkaupungiksi ja pienimuotoiseksi metropoliksi kaupunkisuunnittelun näkökulmasta, erityisesti suunnittelun ja päätöksenteon tietopohjan kannalta. Tietotarpeita on paljon. Ne kytkeytyvät kaupungin funktioon ja lakisääteisiin velvoitteisiin erilaisten perusrakenteiden ja palvelujen tuottajana, mutta myös kaupungin rooliin yleisen hyvinvoinnin, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon ja demokratian alustana. Suomen paikallishallinto on vahva ja kuntaorganisaatiot vastaavat suurelta osin maankäytön ohjauksesta ja julkisten varojen käytöstä.

Helsingin kaupunkia ja koko seutua koskevista dokumenteista on luettavissa toisiinsa liittyviä näkemyksiä ja tavoitteita, jotka ovat olleet esillä koko tietokeskuksen ja sen edeltäjien olemassaolon ajan. Selkeimmin tulevat näkyviin pyrkimykset hallita kaupungin kasvua ja eheyttää kaupunkirakennetta niin, että talouden tasapaino säilyisi. Nämä tavoitteet heijastuvat maa-, kiinteistö- ja asuntopolitiikassa, kaavoituksessa ja liikennekysymyksissä sekä yrityksissä löytää perustaa kasvavan kaupungin ja koko kaupunkiseudun hallinnolle ja yhteistyölle.

Viereisen sivun kuvassa Helsingin matkailijakartta olympiavuodelta 1952.

Helsingistä tulee pieni suurkaupunki

Sata vuotta sitten kaupunkisuunnittelu keskittyi julkisiin rakennuksiin ja historiallisen kivikaupungin laajentumiseen, teollisuuden tilantarpeisiin sekä liikennejärjestelyihin ja kunnallistekniikkaan, erityisesti hygieenisten olojen parantamiseen. Nopeasti kasvavan väestön asuntokysymys ja teollistumisen perusrakenteet kilpailivat taloudellisista resursseista. Yleiset työt olivat vielä suurin menojen pääluokka, mutta sosiaali- ja terveysmenojen osuus oli jo kasvussa.¹

Helsingin keskustasta oli muodostunut eurooppalaisten esikuvien mukainen kivikaupunki korkeiden rakennusten korvattua empireajan matalia ja väljiä puurakennuksia. Asuinalueet kaupungin laidoilla olivat kasvaneet tähän asti spontaanisti tai yksityisten yritysten, ”maakeinotelu-yhtiöiden”, vaikutuksesta. Parhaimmissa toimi suunnittelijoina sen ajan nimekkäimpiä arkkitehteja, jotka hyödynsivät englantilaista puutarhakaupunkiaatetta ja muodikkaita sosiaalireformistisia ideoita.²

Ensimmäisen esikaupunkialueisiin ulottuvan yleissuunnitelman, luonnoksen ”Suur-Helsingiksi”, laati kaupungin ensimmäinen asemakaava-arkkitehti Bertel Jung tilastokonttorin perustamisvuonna 1911 – vuotta aiemmin pidetyn Berliinin kaupunkisuunnittelunäyttelyn innoittamana³. Helsinki oli ylittänyt sadan tuhannen asukkaan rajan. Jungin suunnitelmassa kaupunki laajenee koilliseen ja luoteeseen, väliin jää laaja keskuspuisto. Esikaupunkien yhdyskunnat ryhmittyvät varsinaisen kaupunkialueen ulkopuolelle. Jung korosti keskuspuiston merkitystä kaupungin rakenteellisena jäsentäjänä ja vihreinä keuhkoina. Helsingin Keskuspuisto perustettiin vuonna 1914.⁴

Vuosina 1916–18 Jung kokosi yhteistyössä arkkitehti Eliel Saarisen kanssa yhteen alue kerrallaan syntyneet kaupunkilaajennukset Pro Helsingfors -suunnitelmassa. Lopullinen versio laadittiin yksityisesti Saarisen nimissä liikemies Julius Tallbergin aloitteesta. Tarkoituksena oli jatkaa Saarisen Munkkiniemi–Haaga-suunnitelman (1915) käynnistämää keskustelua Helsingin kehittämisen suuntaviivoista. Pääteemoja olivat keskustan liian suuri tiiviys, teollisuusalueiden sijoittaminen, villeinä kasvavien esikaupunkien suhde kantakaupunkiin ja nopean kasvun edellyttämät liikennejärjestelyt.

Suunnitelman laatimisessa olivat apuna uudenlaiset, pitkän aikavälin väestöennusteet sekä monet kansainväliset vertailut – asioita, jotka tulivat myös vasta perustetun tilastokonttorin työnkuvaan.⁵ Väestö- ja työpaikkaennusteista tuli keino, jolla kaupungin tai sen osa-alueen suunnittelu on liitettävissä osaksi yleisempää yhteiskunnallista kehitystä.

1 Kuusanmäki 1983
2 Harvia 1936
3 Hietala 1987
4 Clark & Hietala 2005
5 Brunila 1921; 1962; Nikula 1990

Tiedettiin, että kaupungin kasvuun vaikuttaa ennen kaikkea työvoiman kysyntä ja tarjonta sekä väestön liikkuvuus ja muuttoliike, mikä puolestaan on yhteydessä asuntojen kysyntään.

Helsingistä oli juuri tullut itsenäisen maan pääkaupunki, joten Saarisen ja Jungin suunnitelmalla piti olla poikkeuksellisen vahva tilaus. Yhteiskunnalliset olot olivat kuitenkin vaikeat ja suunnitelma jäi visioksi, josta toteutui vain periaatteita myöhemmissä suunnitelmissa, mm. Helsingin kaupungin vuosien 1921 ja 1932 yleisasemakaavoissa.⁶ Ajatus ”soluttaisesta hajakeskittämisestä” jäi kuitenkin itämään. Sen mukaan suurten kaupunkien asutus oli suunniteltava toisistaan erillisiksi osiksi. Otto-I. Meurman käytti kirjassaan Asemakaavaoppi nimitystä ”asumakunta”, joka jakautui useisiin ”asumalähiöihin”⁷.

Kaupungin voimakas kasvu jatkui. Keskustaajama kattoi 1920-luvulla koko Helsinginniemen ja ulottui Taka-Töölöön, Laaksoon ja Vallilaan. Keskustaajaman ulkopuolinen asutus ryhmittyi nauhamaisesti rautateiden suunnassa ja rannikolle molempiin suuntiin rakennettujen maanteiden, Porvoontien (1933–36) ja Jorvaksentien (1933–38), mukaisiin sektoreihin. Osa uusista yhdyskunnista itsenäistyi hallinnollisesti. 1930-luvulla Helsinkiä ympäröi Haagan, Kauniaisten ja Keravan kauppalat, Huopalahden, Oulunkylän ja Kulosaaren kunnat sekä 14 ns. taajaväkistä yhdyskuntaa⁸.

Helsinki sodassa ja jälleenrakentamisen aika

Toinen maailmansota katkaisi Helsingin rauhanomaisen kehityksen pitkäksi aikaa. Heti sotien jälkeen Helsingissä oli noin 300 000 asukasta. Yhteiskunnallinen tilanne oli vaikea – lähes kaikesta oli pulaa. Helsingin seudulle suuntautui voimakas muuttoliike, ja asuntopula oli huutava. Kaupungin fyysistä kasvua helpotti vuoden 1946 suuri alueliitos. Helsinki oli jo aikaisemmin ostanut laajoja maa-alueita ympäristöstään, ja liitokseenkin oli varauduttu, mutta sota keskeytti aiheet. Helsinkiin, jonka maa-alue oli vajaat 3 000 hehtaaria, liitettiin noin 13 000 hehtaarin esikaupunkialue. Liitos sai paljon kannatusta, mutta herätti myös vastustusta.⁹ Suuren alueliitoksen jälkeen Vuosaari liitettiin Helsinkiin 1966. Seuraava liitos onkin varsin tuore: Sipoon Östersundom vuonna 2009.

Kiistat Helsingin vanhojen kaupunginosien uudistamisesta ja ylittehoskas kaupunkirakentaminen innostivat Väestöliiton toimitusjohtajaa Heikki von Hertzeniä hahmottelemaan uusia periaatteita yhdyskuntien suunnittelulle. Tytytmättömyys johti siihen, että kuusi merkittävää kansalaisjärjestöä perusti von Hertzenin johdolla vuonna 1951 yleishyödyllisen yhtymän, Asuntosäätiön. Säätiö työskenteli asuntopulan

6 Esim. Mikkola 1984

7 Meurman 1947

8 Harvia 1936

9 Esim. Harvia 1936; Kolbe 1988

voittamiseksi ja asumistason kohottamiseksi kehittämällä sosiaalista asuntorakentamista.

Ensimmäiseksi kohteeksi tuli kansainvälisesti tunnettu Tapiolan puutarhakaupunki vajaan kymmenen kilometrin päässä Helsingin keskustasta. Tapiola edustaa modernin kaupunkirakentamisen hajakeskittämiseen perustuvaa yhdyskuntamallia.¹⁰ Suunnittelun uudet ihanteet eivät koskeneet vain fyysisiä rakenteita. Ydinperhettä ja luontoa painottavasta uudesta asumisen mallista keskusteltiin vilkkaasti meillä ja muualla. Malli oli kotoisin Yhdysvaltojen keskiluokkaisilta esikaupunkialueilta, missä unelmatalo ja oma auto korvasivat ihannekaupungin.¹¹

Perinteinen korttelikaupunki väistyy – esikaupungit kasvavat

Suomen teollistuminen ja kaupungistuminen olivat sotien vuoksi lykkäytyneet, mutta rakennemuutos oli raju sen päästyä vauhtiin. Suhteellisesti samansuuruinen alkutuotannon työvoimaosuuden väheneminen, joka monissa Euroopan maissa tapahtui noin sadan vuoden kuluessa, kesti Suomessa vain muutaman vuosikymmenen¹². Maatalousyhteiskunnasta siirryttiin lähes suoraan jälkiteolliseen palveluyhteiskuntaan. Kaupunkiväestö kaksinkertaistui sotavuosien yhdestä miljoonasta kahteen 1960-luvun puoliväliin tultaessa.

Helsingin seutu otti vastaan suurimman osan rakennemuutosta seuranneesta muuttoliikkeestä. Seudun 12 kunnan väestönlisäys oli 1960-luvulla noin 170 000 henkeä. Uudet kaupunkilaiset asutettiin pääasiassa lähiöihin, joiden rakentaminen muutti paitsi Helsingin kaupunkia, myös Espoon ja Helsingin maalaiskunnan kylämaisemia. Helsingin naapurikunnat alkoivat muuttua esikaupunkien taajamien mosaiikeiksi ja kiinteäksi osaksi Helsingin talousaluetta. Aluerakentamisperiaatteella toteutetusta lähiörakentamisesta tuli yhteiskunnan modernisoitumisen näkyvä merkki ja vahva väline.¹³

Maanomistusolot, rakennustekniikan kehitys ja kunnallispoliittinen ilmapääpiiri tukivat lähiörakentamista, samoin autoistuminen ja kaupunkisuunnittelun ihanteet. Tehokkuuden ajaksi kutsutulla kaudella¹⁴ rakennuksista tuli teollisia, standardoituja tuotteita ja neliömetreittäin myytävää kauppatavaraa. Lähiöiden lisäksi tämän ajattelutavan keskeisintä perintöä ovat hierarkkinen palvelukeskusjärjestelmä, Päijännetunneli, seudulliset pääväylät ja virkistysalueet sekä kaukolämpöverkko.

Alueliitoksen ja esikaupunkien ohella kantakaupungin vanhojen talojen saneeraus herätti paljon keskustelua 1940- ja 50-luvuilla. Ydinasia oli vanhojen kaupunginosien tonttien suurena pidetty rakennusoikeus, jota säänneltiin rakennusjärjestyksen avulla. Sen uusiminen oli hidas ja kiistelty,

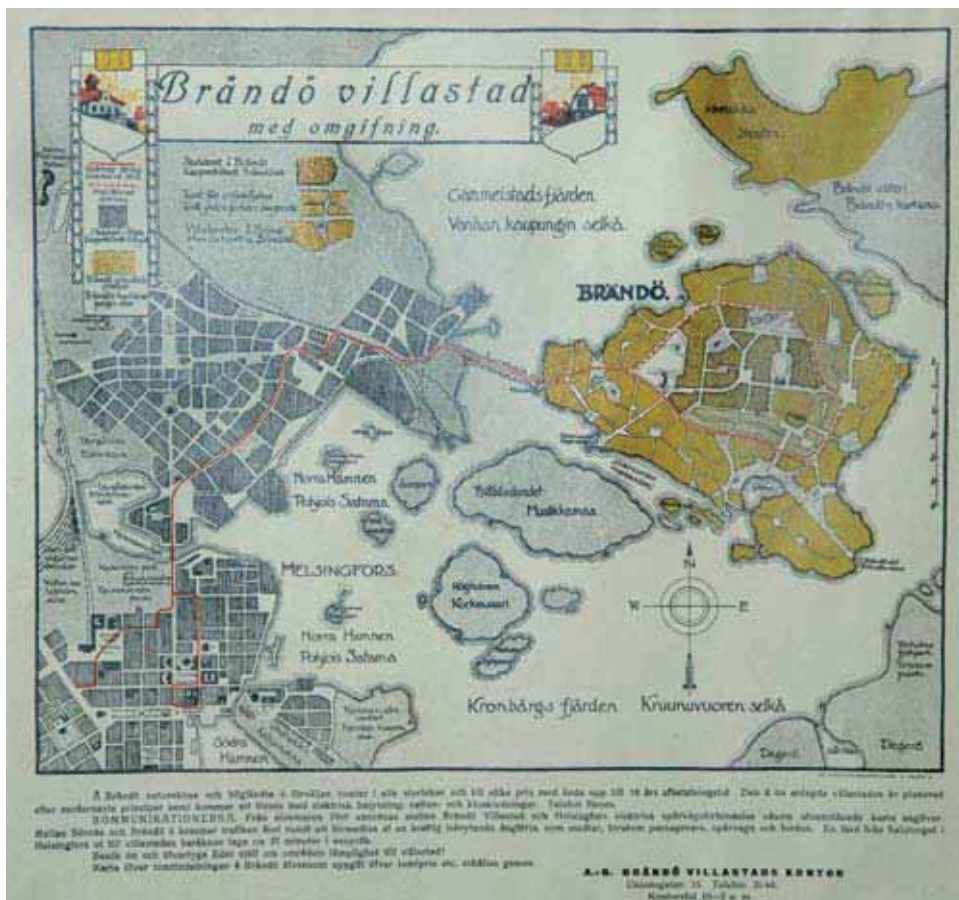
10 von Herten & Spreiregen 1971

11 Esim. Franzen & Sandstedt 1981

12 Esim. Alestalo 1986

13 Esim. Juntto 1990; Schulman 1990; Hankonen 1994

14 Hankonen 1994

vuosikymmenet kestänyt prosessi, joka päättyi vasta vuonna 1954¹⁵. Kanta-kaupungin toteutunut rakennustehokkuus ei muuttunut olennaisesti, mutta toiminnalliset ja sosiaaliset muutokset olivat merkittäviä. Varsinkin pienyrittäjämuuttolaisten arjen askareet muuttuivat kun ”korttelikaupungin idea” väistyi tehokkaamman megastruktuurin tieltä.¹⁷

Tähän vaikutti monta tekijää: väestön väheneminen Helsingin niemeltä, autoliikenteen kasvu, vähittäiskaupan rakennemuutos, suunnitteluideologian muuttuminen ja uusi rakennustekniikka. Muutos on koskenut koko kaupunkia, mutta on sittenkin ollut suurin esikaupungeissa lähiörakentamisen seurauksena. Valtion tukema asuntorakentamisen aravarahoitus ei mahdollistanut liike- ja toimitilojen rakentamista asuintalojen yhteyteen. Palvelut

Kulosaaresta suunniteltiin puutarhakaupunkia 1910-luvulla.

- 15 Esim. Schulman 1990
- 16 Rahikainen 1988
- 17 Jallinoja 1998

keskitettiin ostoskeskuksiin ja autot erillisille pysäköintipaikoille. Funktionalistinen erottelun periaate oli huipussaan 1960-luvulla.

Helsingin päätöksenteossa korostettiin työpaikkojen ja asumisen tasa-painoisempaa suhdetta, ja kaupungin toimet edistivät teollisuuden muuttoa pois kantakaupungista. Suuntaus jatkui 1980-luvulle saakka, jolloin toimitalarakentaminen vilkastui merkittävästi. Esikaupunkialueellakin teollisuustontit alkoivat muuntua liike- ja toimitiloiksi, joiden rakennuttajina toimivat varsin usein sijoitusyhtiöt. Vanhoja teollisuusalueita alettiin pitää asumisen maareservinä ja kiinteistösijoittamisen kohteina.

Pääkaupunkiseudun kasvun ja Helsingin ”uuden keskuksen” Pasilan rakentamisen yhteydessä 1970-luvulla historiallisen keskustan saneeraus ja uudisrakentaminen väheni, mutta 1980-luvulla rakennustoiminta vilkastui jälleen. Kiinteistömarkkinoille tuli uusia toimijoita. Keskustan liikekorttelit kokivat suuria mullistuksia kiinteistöjen omistajien ja yritysten uudistaessa kiinteistöjään ja liiketilojaan. Siirtyminen tuotannosta ja kaupallisista palveluista elämykselliseen kuluttamiseen on ollut leimallista Helsingin keskustan kehitykselle.¹⁸

Talojen julkisivut ovat suureksi osaksi säilyneet, mutta kortteleiden sisäosat on rakennettu uudelleen. Vanhat takapihat ovat yksi toisensa jälkeen korvautuneet diagonaalisilla kauppakäytävillä, lasitetuilla gallerioilla tai muilla uudisrakennuksilla. Samalla Helsingistä katoaa perinteisiä eurooppalaisen suurkaupungin piirteitä. Yhtenäisesti suunnitelluista kadunkalusteista on luovuttu jo aikaa sitten. Pienet myymälät ovat kadonneet viimeistään korttelisaneerausten yhteydessä ja korkea vuokrataso uudistaa voimakkaasti keskustatoimintojen sisältöä.¹⁹

Yleispiirteinen maankäytön suunnittelu tuli rakennuslakiin vuonna 1958. Sen jälkeen Helsinkiin on laadittu yleiskaava 1960, yleiskaava 1970, kantakaupungin ja esikaupunkialueiden yleiskaavat 1970-luvulla sekä yleiskaava 1992 ja 2002. Viimeisin eli vuoden 2002 yleiskaava on saanut lainvoiman vuonna 2006. Jokainen niistä heijastelee aikansa arvomaailmaa, vaikka yleisavoitteet olivat samansuuntaiset. On haettu toimivia keinoja ohjata kaupungin kasvua ja kasvavaa liikennettä, teollisuuden rakennemuutosta sekä elintason kohoamisesta johtuvaa väljyyden kasvua niin asumisessa kuin liike- ja toimitiloissakin. Kaavoituksen ja rakennusjärjestyksen ohella varsinkin julkiset investoinnit liikenneväyliin, kunnallistekniikkaan sekä viheralueisiin ovat ohjanneet kaupungin rakentumista. Kaavoitustehtävät ovat vähitellen painottuneet yhä enemmän jo rakennettujen alueiden uudelleenkäyttöön.²⁰

Eurooppalaisten kaupunkien yllätyksellinen yhteiskunnallinen ja taloudellinen kehitys lisäsi ja monipuolisti tutkimustiedon kysyntää 1990-luvulla. Tieteen ja tutkimuksen panos alettiin nähdä entistä selvemmin myönteisenä vaikuttajana kaupunkien kehittämisessä samalla kun alettiin puhua kaupunkipolitiikasta ja sen tietotarpeista.

18 Esim. Mäenpää & Lehtonen 1997

19 Esim. Helander 1999

20 Helsingin kaupunginkanslia, Yleiskaavatoimisto 1993, 11

Helsinki seutuistuu ja verkostoituu

Pitkään voimakkaana jatkuneeseen modernistiseen kehitykseen ilmaantui merkkejä epävarmuudesta. Julkinen kaupunkisuunnittelu aloitteellisena ja eri intressiryhmien näkökulmia sovittavana toimintana sai rinnalleen uusia kriteerejä. Kaupunkirakentamista alettiin yhä painokkaammin tarkastella kiinteistötalouden ja markkinoinnin näkökulmasta. Pitkän väestörakenteellisesti tasoittuvan kehityksen jälkeen kaupunginosat alkoivat eriytyä sosiaalisesti. Samalla myös uusia alueita rakennettiin tietoisemmin erilaisille asukkaille.

Helsingissä suunnittelun ja rakentamisen painopiste siirtyi 1980-luvulla esikaupunkien lähiöistä kaupungin ydinalueen reunamien uudelleen kaavoitukseen²¹. Savupiipputeollisuuden rakenteetkin alkoivat kadota kaupunkikuvasta. Katajanokan kärkeen rakennettu vuoden 1972 arkkitehtuurikilpailun tuloksena syntynyt uusi ruutukaavaratkaisu toimi varhaisena esimerkkinä vastaavien alueiden suunnittelulle ja toteuttamiselle Ruoholahdessa, Jätkäsaarella, Munkkisaarella, Sörnäisten rannassa, Sompasaarella ja Arabianrannassa.²²

Koko Helsingin kattavassa yleiskaavatyössä oli pitkä tauko 1970-luvun vilkkaan kauden jälkeen. Yleiskaava 1992:n laatiminen tapahtui poikkeuksellisesti kaupunginkansliassa, jonne yleiskaavatoimisto siirrettiin kaupunkisuunnitteluvirastosta. Vaikea asuntopoliittinen tilanne oli keskeisenä lähtökohtana²³. Suunnitteluympäristökin oli muuttunut monella tavalla. Edelliset suurhankkeet olivat luonteeltaan maankäyttöä ja rakentamista passiivisesti sääteleviä. Uusi yleiskaavaprosessi nähtiin kaupunkipoliittisena, kaupunkikonsernin johdon kehittämisvälineenä. Kestävän kehityksen periaate oli ensimmäistä kertaa yleiskaavatyön lähtökohtana. Työssä kiinnitettiin suurta huomiota asumis- ja työpaikkaväljyyden kasvuun.

Yleiskaava 2002 on laadittu vuonna 2000 uudistetun rakennus- ja maankäyttölain hengessä. Uusi laki pyrkii entistä paremmin ottamaan huomioon uudisrakentamisen ympäristövaikutukset ja kansalaisten osallistumismahdollisuudet. Yleiskaava 2002 on edeltäjiään laajempi ja monipuolisempi. Helsingin kansainvälinen asema sekä rooli merkittävänä osana kasvavaa metropolialuetta ovat keskeisiä lähtökohtia. Kaavatyö kokonaisuudessaan sisältää kaavakartan ja -selostuksen sekä kehityskuvan lisäksi kymmenittäin selvityksiä, joista pääosa käsittelee erilaisten ympäristövaikutusten arviointia ja kaupunkilaisten osallistumista.

1990-luvun alkuvuosien talouslamba pysäytti kaupungin kasvun, mutta vain muutamiksi vuosiksi. Helsingin talouden notkahdus oli useimpia muita kaupunkeja syvempi, koska kaupungin talous perustuu niin vahvasti omiin verotuloihin ilman suuria valtionosuuksia. Helsingistä katosi muutamassa vuodessa useamman vuosikymmenen työpaikkakasvu. Työllisyy-

21 YTV 1990

22 Esim. Gordon 2005

23 Esim. Ilaskivi 1989

den nopea väheneminen ja vastaavan väestömäärän siirtyminen hyvinvointipolitiikan rahoittajista edunsaajiksi merkitsi kaupungin taloudessa hyvin vaikeaa tilannetta.

Uuden teollisuuden eli informaatio- ja kommunikaatiotekniikkaan sekä korkeaan osaamiseen perustuvien toimialojen nopea kasvu auttoi la-
masta toipumisessa. Toinen notkahdus Helsingin taloudessa tuli kuitenkin jo vuonna 2002. Se johtui valtion toimenpiteistä ”kuntatalouden vakauttamiseksi”. Verotulotasauksen seurauksena Helsingin valtionosuudet muuttuivat Helsingin osuuksiksi valtiolle muiden kuntien kustannusten kattamiseksi.²⁴

Taloudelliset vaikeudet pakottivat kaupungin toimintatapojen muutokseen ja palvelurakenteen nopeaan uudistamiseen. Kansalaisten tarpeita, henkilöstön osaamista ja talouden voimavaroja jouduttiin sovittamaan yhteen uudella tavalla. Kaupunkisuunnitteluun tuli entistä selvemmin strateginen, kaupunkipoliittinen elementti kaupungin kasvua ja elinvoimaa edistämään.

Suunnittelun ala laajeni rakennusten ja alueiden käytöstä kiinteistömarkkinoiden ja kaupunkimarkkinoinnin suuntaan. Huoli kansainvälisestä kilpailukyvyistä nousi keskeiseksi. Erilaiset eturyhmät, yritykset, maanomistajat, rakentajat ja rahoittajat reagoivat avautuviin kehitysnäkymiin yhä nopeammin ja ilmaisevat myös tahtonsa voimakkaammin kuin ennen. Kehitysnäkymät ja samalla myös riskit ja niiden mahdolliset vaikutukset näyttäytyvät yhä laajempina ja monimutkaisempina.

Seudun rakentumisessa on alkanut näkyä metropolimaisen kehityksen vaihe. Sille on tunnusomaista entistä hajautuneempi rakenne, jonka pohjalta hahmottuu uusia kehitysakseleita ja -vyöhykkeitä, joissa kaupunkimaiset toiminnot tiivistyvät yhteysverkon risteyskohtiin.²⁵ Kantakaupungin vetovoima on toistaiseksi ollut omaa luokkaansa, mutta Helsingin Itäkeskus ja Malmi, Vantaan Tikkurila ja Myyrmäki sekä Espoon aluekeskukset ympäristöineen ovat vahvistuneet vuosi vuodelta. Tätä aluekeskusten järjestelmää sekoittavat uudet kauppakeskukset ja yrityspuistot. Vantaan ”Aviapolis” sekä Espoon ”Technopolis” ovat myös hahmottumassa. Näiden lisäksi pää- ja rantaradan varsien yhdyskuntanauhut sekä Lohjan, Karjaan–Tammisaaren, Karkkilan ja Porvoon tienoot ovat yhä kiinteämmin kytkeytymässä Helsingin vaikutuspiiriin. Nopea raideliikenne yhdistää myös noin sadan kilometrin päässä olevan Lahden kaupungin yhä tiiviimmin Helsingin seutuun.

Viime aikojen kehitys vaikuttaa paitsi seudun sisäiseen kehitykseen myös Helsingin talousmaantieteelliseen asemaan laajemminkin. Kantakaupungissa on vapautunut suuria alueita rakentamiselle tavarasataman siirryttyä Vuosaareen. Liitosalue Sipoon Östersundomissa on avannut uuden aluerakennuskohteen ja vaikuttaa idän suunnan kehitykseen seudulla. Helsingin ja Tallinnan väliset yhteydet tehostuvat jatkuvasti.

24 Helin 2008

25 Esim. Jakobson 1987

E18-moottoritie Turusta Helsingin kautta Pietariin on parantunut ja Helsinki–Pietari-ratayhteys nopeutunut.

Kaupunkipolitiikka nousi vuosituhanen vaihteessa yhä merkittävämmäksi myös tutkimuksen kannalta. Tietokeskuksen sen ajan tutkimusohjelmasta nousevia kaupunkikehityksen haasteita olivat väestön kasvu, asuntojen puute ja korkeat asumiskustannukset, sosiaalinen eheys ja maahanmuuttajien integraatio, yhteistyökyky seudun hallinnassa ja kansalaisten osallisuus, innovaatiokykyinen ja oppiva kaupunki, seudun yhdyskuntarakenteen hajautumisen ehkäiseminen ja Helsingin asema kansainvälisissä kaupunkiverkostoissa.

Tietopääomasta ja sen kasautumisesta

Tietokeskuksen koordinoima ja ylläpitämä tietohuollon järjestelmä tarjoaa tiedollista perustaa paitsi kaupunkisuunnittelua varten ja kaupungin hallintokuntien tueksi myös kunnallispolitiikkaan ja kansalaiskeskusteluihin. Järjestelmä koostuu erilaisista rekistereistä, tilastoista, tutkimuksista ja tietoverkoista. 1980-luvulla sitä täydennettiin monilla hallintokuntien toimintaympäristöstään tarvitsemilla tiedoilla. Hallintokunnat tulivat myös kiinteämmin mukaan järjestelmää suunnittelemaan. 1990-luvulla kaupungin yleishallinnon strategiset tietotarpeet nousivat vahvemmin esiin ja mukaan tulivat Helsingin menestystekijät kansainvälisessä talouskilpailussa. Mitkä alat näyttäisivät menestyvän, ketkä ovat vaarassa syrjäytyä? Mitkä ovat kaupungin mahdollisuudet ja vastuut vaikuttaa elinvoimaansa? Kaupunkikehitys kaupunkilaisten ja elinkeinoelämän näkökulmasta tuli uudella tavalla tärkeäksi.

Oma merkityksensä tietojärjestelmien kehitykseen, kaupunkitiedon kasautumiseen ja suunnittelun vaikuttavuuteen on ollut Helsingin kaupungin sekä valtion edustajien keskinäisillä suhteilla. Kokemuksia on vaihdettu muun muassa kuntien valtionosuusjärjestelmän tulkinnoista ja aravarahoituksen jakoperusteista, vaikeaksi tiedettyjen kaavoitus päätösten ja liikennejärjestelyjen valmistelusta sekä monista hyvinvointipalvelujen järjestämiseen liittyvistä kysymyksistä. Matti Vanhasen II hallitusohjelmaan otettu metropolipolitiikka on avannut uuden foorumin Helsingin metropolialueen ja valtion suhteille.

Kaupungin yleishallintoa ajatellen strategisesti tärkeinä pidettävät tietotarpeet ovat edelleen kasvussa. Niihin sisältyy usein kansainvälisiä vertailuja, joskus myös arviointeja. Kestävän kehityksen periaatteiden omaksuminen kaupungin toimintapolitiikan perustaksi on edellyttänyt kaupunkiluonnon ja rakennetun ympäristön kehittämisessä monien asioiden uudelleen arviointia ja uudenlaisia lähestymistapoja.

Kansainvälinen näkökulma kaupunkikehitykseen on tullut yhä tärkeämmäksi samalla kun Helsinki on jälleen kerran taloudellisten haasteiden edessä. Kyseessä näyttää olevan tavanomaista suhdannevaihtelua paljon voimakkaampi, globalisaatioon liittyvä ilmiö. Siihen liittyvä huoli julkisen talouden ”kestävyysvajeesta” pakottaa ajattelemaan asioita uusiksi ja hallintokunnat joutuvat pohtimaan palvelurakenteitaan uudella taval-

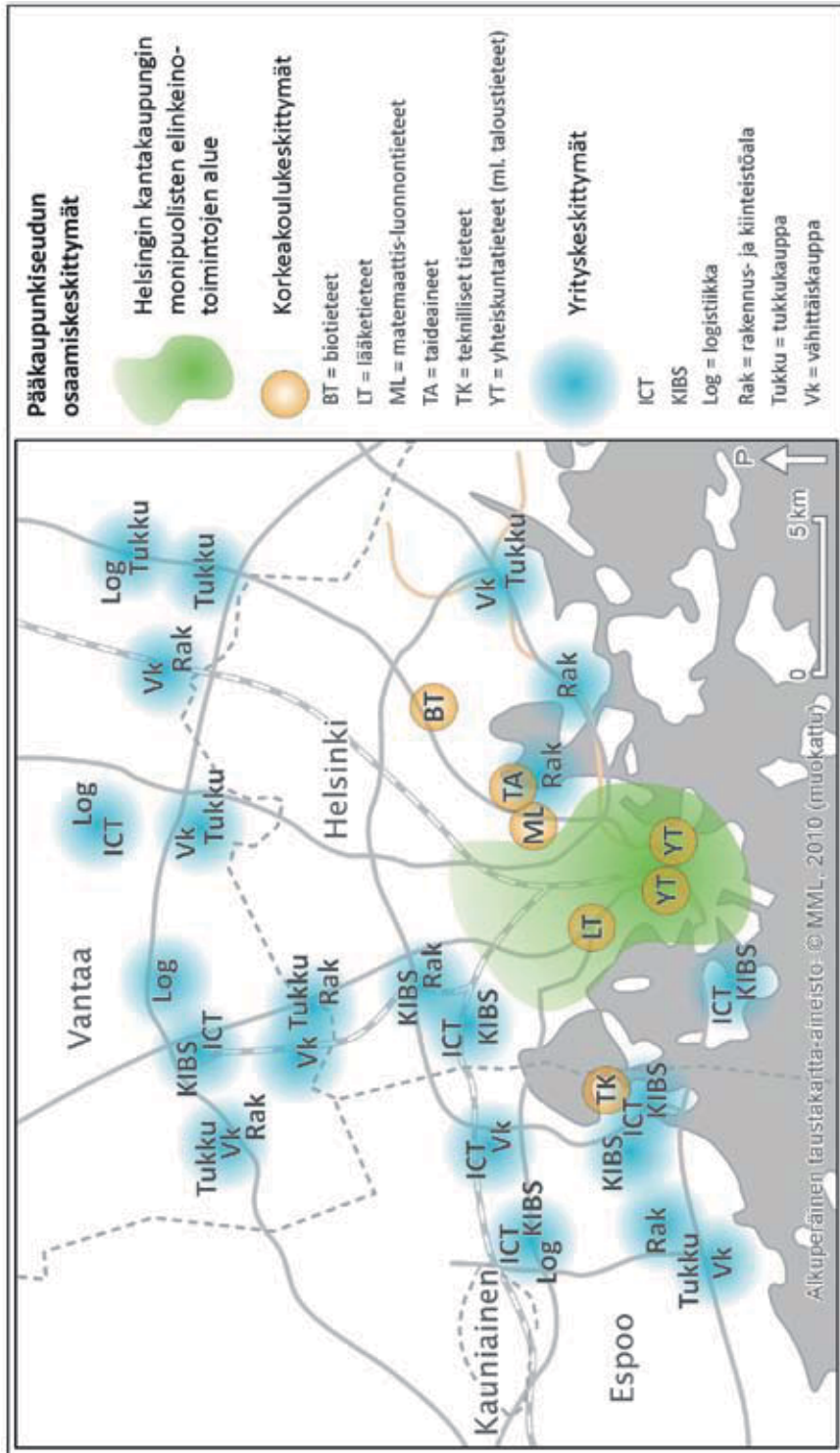
la. Ratkaisuja haetaan erityisesti seudullisesta yhteistyöstä ja innovaatio-toiminnasta, jossa asukkaat ja käyttäjät osallistuvat palvelujen ja tuotteiden kehittämiseen. Kaupunkiseudun voi nähdä oppivana innovaatioympäristönä. Julkisiin hankintoihin ja avoimiin innovaatioihin on ladattu paljon toiveita – julkinen kysyntä tai ostovoima on nähty jopa eurooppalaisten kaupunkien pelastuksena kansainvälisessä talouskilpailussa.²⁶

Tietopalvelun eettisiin lähtökohtiin kuuluu kaupunkikehityksen eri ilmiöiden monipuolinen seuraaminen ja arvioiminen sekä havaintojen selkeä ja avoin julkituominen. Päätäjiin kohdistuva tiedon tulva korostaa entisestään sitä, että tietojen pitää olla helposti saatavilla ja hyvin esitettyjä tullakseen huomatuiksi. Hyvä päätöksenteko edellyttää paitsi hyvää tietopalvelua myös tiedon kriittistä tulkitsemista ja keskustelua. Myös kuntalaisilla pitää olla mahdollisuus tutkimustiedon helppoon saatavuuteen.

Tietokeskus on perinteisesti ollut vahva määrällisillä aineistoilla ope- roitaessa. Varsinkin syiden ja seurausten selvittely ja tulevan kehityksen ennakointi edellyttää laajoja aineistoja ja pitkiä aikasarjoja. Myös Helsingin tilanteen vertailu muihin kaupunkeihin edellyttää usein massiivista tilastoaineistoa verkostoitumalla välittyvän, laadullisen tiedon rinnalle. Toisaalta syvällisempi ymmärrys Helsingistä esimerkiksi asuinpaikkana edellyttää käsitystä siitä millainen Helsinki on vaikkapa lasten, nuorten ja vanhusten kokemana. Tähänkin tarvitaan laadullista otetta, joka auttaa nostamaan esille arvostuksia ja näkemyksiä.

Kaupunkitietoa käytetään yhä enemmän, mutta tiedon yhteydet päätöksentekoon ja kaupunkikehitykseen säilyvät monimutkaisina. Käytännössä kaupungin päätöksenteko on pitkälle siiloutunut ja perustuu suureksi osaksi nopearytmisiin tilanteisiin, joihin tavallisesti liittyy lakeihin ja asetuksiin perustuvaa normiohjausta. Tutkimustietoa onkin käytetty eniten normiohjausta kehitettäessä ja päätösasioiden valmistelussa – muun muassa uusien asioiden käsitteellisessä hahmottelussa ja kehitystrendien todentamisessa. Usein käyttökelpoinen tutkimustieto muuntuu vähitellen, lähes huomaamatta, ”yleiseksi viisaudeksi”.

Tieteellisen perustan lujuus on tärkeää myös tietokeskuksen sovelta- vassa ja käytännönläheisessä tietopalvelussa. Tarvitaan sekä faktatietoa ajankohtaisiin tarpeisiin että yleisempää tietoa käsitteistöjen ja tulkintojen muodossa. Käytännönläheisyys antaa myös mahdollisuuksia teoreettisen ja menetelmällisen tiedon testaamiseen – ja hyvät lähtökohdat yhteistyölle yliopistojen ja korkeakoulujen kanssa.

1980- ja 2000-luvut

Kansainvälisyyden ja tasa-arvon vuosikymmenet

Tero Lahti

Kaikkea Helsingistä -näyttelyn viidennessä vuosikymmenparivertailussa tarkasteltiin 1980- ja 2000-lukuja. Ensimmäisenä teemana vuosikymmenparissa oli Helsingin kansainvälistyminen, joka ilmeni niin maahanmuuton lisääntymisenä kuin turismin ja matkustajamäärien jyrkkänä kasvuna. Toinen vuosikymmenpariteema nivoutui puolestaan tasa-arvoistumiskysymyksen ympärille. Tasa-arvoa tarkasteltiin erityisesti kunnallishallinnon näkökulmasta, jolloin voidaan nähdä Helsingin kaupunginvaltuuston 30 viime vuoden aikana tapahtunut huomattava naisvaltaistuminen. Lisäksi eräänä tasa-arvoistumisen esimerkkinä näyttelyssä esiteltiin naispappeusilmiötä. Papin virka oli yksi viimeisimmistä merkittävistä ammateista, jonka harjoittamiseen naisilla ei ollut oikeutta vielä 1980-luvun alussa. Naispappaus tuli mahdolliseksi lopulta vuonna 1988 ja yhteiskunnan tasa-arvoistumisvauhtia kuvaa se, että 22 vuotta myöhemmin Helsingin hiippakunta sai Irja Askolasta Suomen ensimmäisen naispiispan.

1980-luku esiteltiin kokonaisuutena näyttelyssä seuraavasti: *Hel-singissä, kuten koko maassa, elettiin 1980-luvulla taloudellista nousu-kautta, joka päättyi 1990-luvun alun voimakkaaseen lamaan. Samalla Suomi kansainvälistyi ja lähentyi muuta Eurooppaa: vuonna 1981 Suomessa otettiin muun läntisen Euroopan tyyliin käyttöön kesäaika ja 1989 Suomesta tuli Euroopan neuvoston jäsen. Etnisesti Helsinki oli kuitenkin varsin yhtenäinen. Tasa-arvoasioissakin otettiin aimo harppauksia 1980-luvulla: Suomeen saatiin muun muassa uudet sukunimi- ja tasa-arvolait.*

Kansainvälistymisen ja tasa-arvon vuosikymmenten yleisilme näyttelyssä.

Pop-tähti Madonnan konsertti keräsi ennätysyleisön Jätkäsaareen elokuussa 2009.

Lisäksi näyttelykuvitusta 1980-luvulta oli muun muassa rahoitusmarkkinoiden hulluilta vuosilta, jotka johtivat talouden ylikuumenemiseen 1980-luvun lopulla pankkien ja sijoitusliikkeiden ajaututtua suuriin tappioihin. Vuosikymmenen ilmiöistä esiteltiin kuvituksena myös jenkkiautot, puhelinkopit ja pikaruokaravintolat. Helsingin ensimmäinen McDonald's avattiin vuonna 1985 Mannerheimintielle ja siitä alkoi todenteolla hampurilaisten ja muun pikaruokan matka suomalaisiksi kansanruoaksi. Matkapuhelinten yleistyessä kiinteät puhelinliittymät alkoivat vähentyä ja puhelinkopit katosivat kaupunkikuvasta 2000-luvulla.

Taulukolla kuvattiin lisäksi maahanmuuttajien määrän kasvua verrattuna muihin pohjoismaisiin pääkaupunkeihin. 1980-luvun alussa Helsinki olikin vielä etnisesti varsin yhtenäinen. Viimeisten 30 vuoden aikana ulkomaan kansalaisten määrä on yli kymmenkertaistunut ja vieraskielisiä helsinkiläisistä on nykyisin noin joka kymmenes.

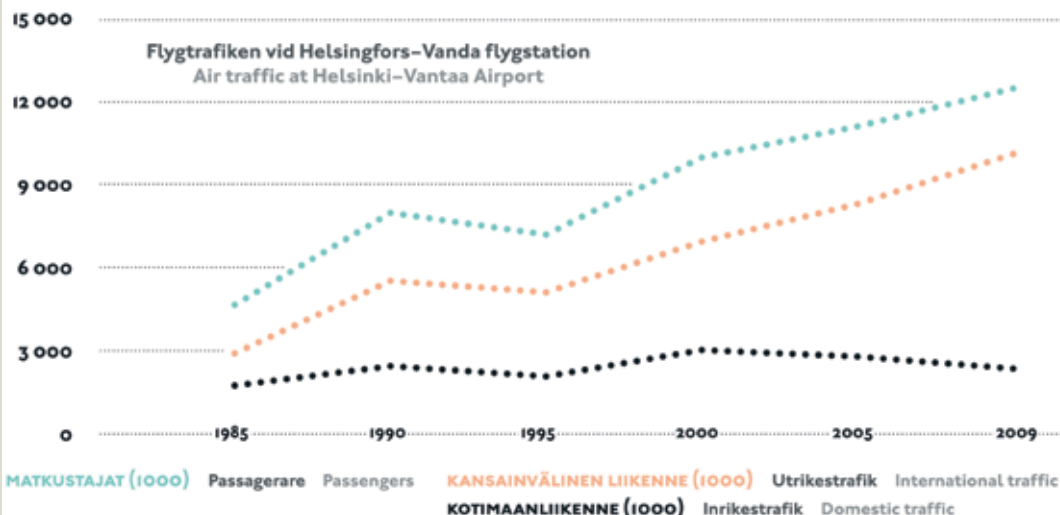
2000-luku esitettiin kansainvälisyydessä ja tasa-arvossa 1980-luvun vastinparina. Vuosikymmenestä kerrottiin näyttelyssä seuraavaa: *Helsingin painoarvo tapahtumajärjestäjänä ja kansainvälisen kaupan keskuksena on kasvanut 2000-luvulla entisestään. Vuonna 2000 Helsinki toimi eurooppalaisena kulttuuripääkaupunkina, ja vuonna 2012 Helsinki toimii maailman design-pääkaupunkina. Profiilin nosto heijastuu Helsinki-Vantaan lentokentällä, josta on 30 vuodessa kasvanut lentokohteiden määrällä mitattuna Pohjois-Euroopan johtava kaukoliikennekenttä. Sukupuolten välisessä tasa-arvossa on kehitystä tapahtunut 1980-luvulta edelleen: kaupungin poliittinen elämä on nykyisin naisvaltaista ja 22 vuotta ensimmäisten naispappien vihkimyksen jälkeen Helsingistä tuli vuonna 2010 Suomen ensimmäinen hiippakunta, jossa on naispiispa.*

Matkustusliikenne Helsinkiin ja Helsingistä pois on kasvanut merkittävästi 1980-luvulta. Helsinki-Vantaan lentokentästä on kehittynyt keskeisin Keski-Euroopan ja Kaukoidän välinen solmukenttä. Suoria lentokohteita on eri puolille maailmaa yli 120 ja lähtöjä 300 päivässä. 2000-luvun näyttelykuvituksena oli näyttelyssä kansainvälistymisteeman kuvaajana Helsinki-Vantaalta Kaukoitään suuntaava matkustaja. Kansainvälistymisen kuvaaminen Helsinki-Vantaan kautta on sikäli osuvaa, että lentokentän matkustajamäärä on kolminkertaistunut 25 vuodessa.

2000-luvun alussa Helsinki on profiloitunut entistä enemmän myös urheilu- ja kulttuuritapahtumakaupunkina. Kaupungissa on pidetty muun muassa Euroviisut ja yleisurheilun maailmanmestaruuskilpailut. Kesän 2009 kulttuuritapaus oli Jätkäsaarella pidetty Madonnan konsertti, josta kehkeytyi kansanjuhla ja toistaiseksi suurin Pohjoismaissa järjestetty maksullinen konsertti 85 000 katsojallaan.

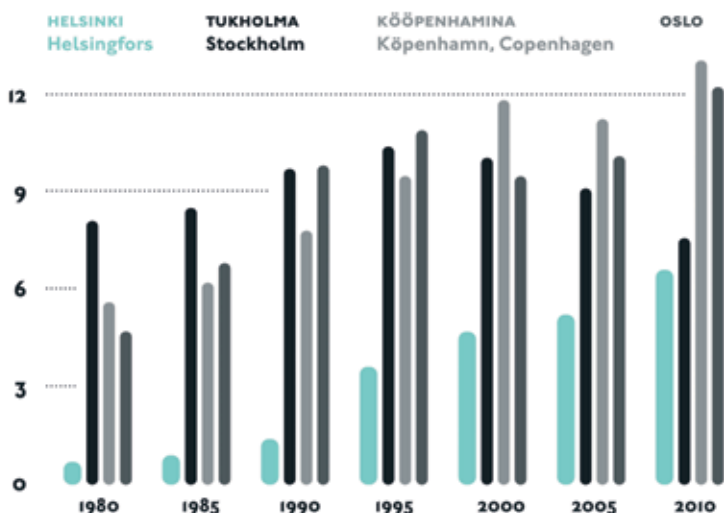
Yhteiskunnan tasa-arvoistuminen näkyy kaupungissa muun muassa kuntapäätäjien naisvaltaistumisena. Helsingin kaupunginvaltuustossa on kuntalaisten asioista nykyisin päättämässä naisenemmistö. Ero 30 vuoden takaiseen tilanteeseen on varsin suuri.

LENTOLIIKENNE HELSINKI-VANTAAN LENTOASEMA 1985-2009

ULKOMAAN KANSALAISET POHJOISMAISISSA PÄÄKAUPUNGEISSA 1980-2010 (%-osuus koko väestöstä)

Andel (%) utländska medborgare i de nordiska huvudstäderna
Percentage of foreign nationals in the Scandinavian capitals

Matkustajamäärän kasvu Helsinki-Vantaan lentokentällä 1980-2010.

Maahanmuuttajien määrä Helsingissä on 1980-luvulta lähtien kasvanut huomattavasti ja lähentynyt samalla muita pohjoismaalaisia pääkaupunkeja.

SUURI MURROS KAUPUNKI- RAKENTEEN KEHITYKSESSÄ

Mari Vaattovaara

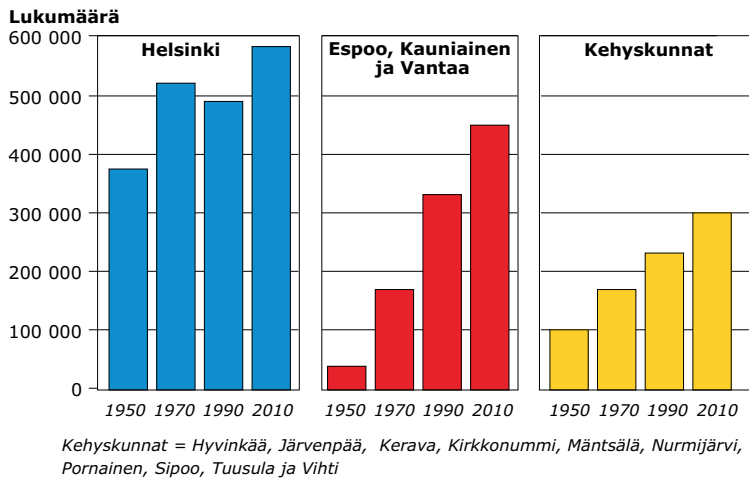
Koko suomalainen yhteiskunta on kansainvälisten ja kansallisten muutosten vuoksi nyt hyvin erilaisessa tilanteessa kuin muutama vuosikymmen sitten. Historialliset ja maantieteelliset siteet lähialueisiimme ovat saaneet rinnalleen vahvan kansainvälisen ulottuvuuden. Maamme kansainvälinen asema on vahvistunut osana uuden talouden kehitystä. Nopea muutos maatalousyhteiskunnasta tietö- tai informaatioyhteiskunnaksi, Castellsin ja Himasen¹ kuvaama ”suomalainen tietoyhteiskuntamalli”, on herättänyt myös maailmanlaajuisia kiinnostusta.

Viimeisten vuosikymmenten aikana pienehkö joukko suurimpia suomalaisia kaupunkiseutuja on lähtenyt nopeaan kasvuun. Väestön keskittyminen muutamille kaupunkiseuduille näyttää jatkuvan. Esimerkiksi Seppo Laakso ja Heikki Loikkanen² todentavat kuinka Suomi edelleen kuuluu suhteellisen vauraiden maiden joukkoon, joissa kaupungistumisaste on selvästi alhainen. Ei siis ole mitään syytä odottaa kaupungistumisprosessin hidastuvan. Pitkemminkin olennaiset ja tulevaan kehitykseen liittyvät avoimet kysymykset koskevat sitä, kuinka äkillisesti muutos tulee tapahtumaan, mitkä kaupunkiseudut pääsevät mukaan kasvuun ja kuinka kasvu kaupunkirakenteellisesti tapahtuu. Kysymys suomalaisen kaupunkiseudun rakenteellisesta mallista etsii vastauksia ja vaihtoehtoja.

1 Castells & Himanen 2002

2 Laakso & Loikkanen 2004

Kuvio 1.
Helsingin, pää-
kaupunkiseudun
ja kehyskuntien
asukasmäärän
kasvu 1950–2010

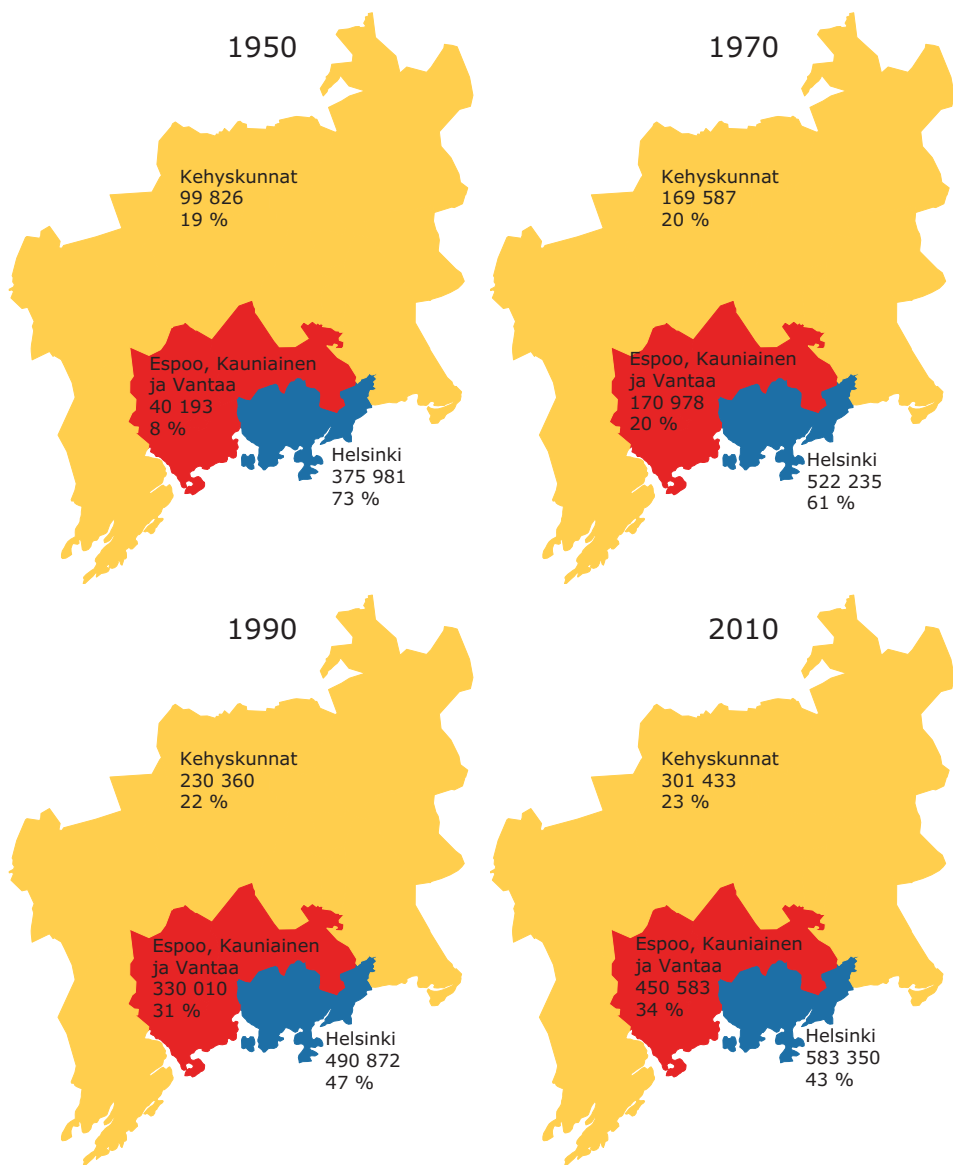

Toistaiseksi kasvun seuraukset suurimpien kaupunkiseutujen alueellisessa rakenteessa näyttävät aiemmasta poikkeavilta. Kun 1970-luvun suuri muutto ilmeni kaupunkien sisällä lähiörakentamisena, tämänhetkinen kasvu suuntautuu ulospäin esikaupunkien alueelle. Väestöään nopeimmin kasvattaneet kunnat löytyvät suurimpien kaupunkiseutujen reunoilta.

Osana ajallisesti verrattain myöhäistä mutta samalla kansainvälisesti nopeaa kaupungistumisprosessia Helsingin seudusta on kehittynyt monikuntainen kaupunkialue, joka kasvunsa kautta on alkanut eriytyä paitsi sosiaalisten rakenteiden niin myös työ- ja asuntomarkkinoiden osalta. Käynnissä oleva alueellinen muutos ehdollistaa yksittäisten kuntien päätöksentekoa ja politiikkaa, samalla kun se nostaa esiin eritasoisia hallitsemisen ongelmia – niin kuntien sisäisiä, kuntien välisiä, kuin valtio-kuntasuhteisiakin. Kuvaan seuraavassa Helsingin seudun rakenteellista kehitystä sosiaalisten ja alueellisten muutosten kautta. Lopuksi herätän kysymyksen tulevan kaupunkiseudun rakenteellisesta perustasta kansainvälisten kokemusten valossa. Kysymys kaupunkiseutumme tulevasta rakentumisen tavasta ja samalla kehityksen ohjaamisen suunnasta on äärimmäisen ajankohtainen juuri nyt, kaupunkiseutumme kokoluokan ollessa 1,3 miljoonaa asukasta.

Kasvu taskukokoiseksi metropoliksi

Useiden eurooppalaisten kaupunkiseutujen esineellinen ja samalla rakenteellinen perusta, kaupunkiseutujen ydin, oli vahvasti olemassa jo 1900-luvun alussa. Nykyisestä rakennuskannasta merkittävä osa oli rakennettuna jo viime vuosisadan alkupuolella. Suomessa kaupungistuminen oli tuolloin vasta orastavasti aluillaan. Esimerkiksi nykyisellä Helsingin seudulla, jossa tällä hetkellä asuu 1,3 miljoonaa asukasta, asui tuolloin 138 000 asukasta. Heistä enemmistö eli 82 000 asui Helsingissä. Muualla seudulla oli pienempiä kyliä, joissa väestö oli pääasiallisesti maanviljelystehtävissä.

Kehyskunnat = Hyvinkää, Järvenpää, Kerava, Kirkkonummi, Mäntsälä, Nurmijärvi, Pornainen, Sipoo, Tuusula ja Vihti

© Helsingin kaupunki, Kaupunkimittausosasto 106/2010,

© Aineistot: Espoon, Helsingin, Kauniaisten, Vantaan, Kirkkonummen, Keravan, Nurmijärven, Järvenpään, Tuusulan ja Mäntsälän mittausosastot

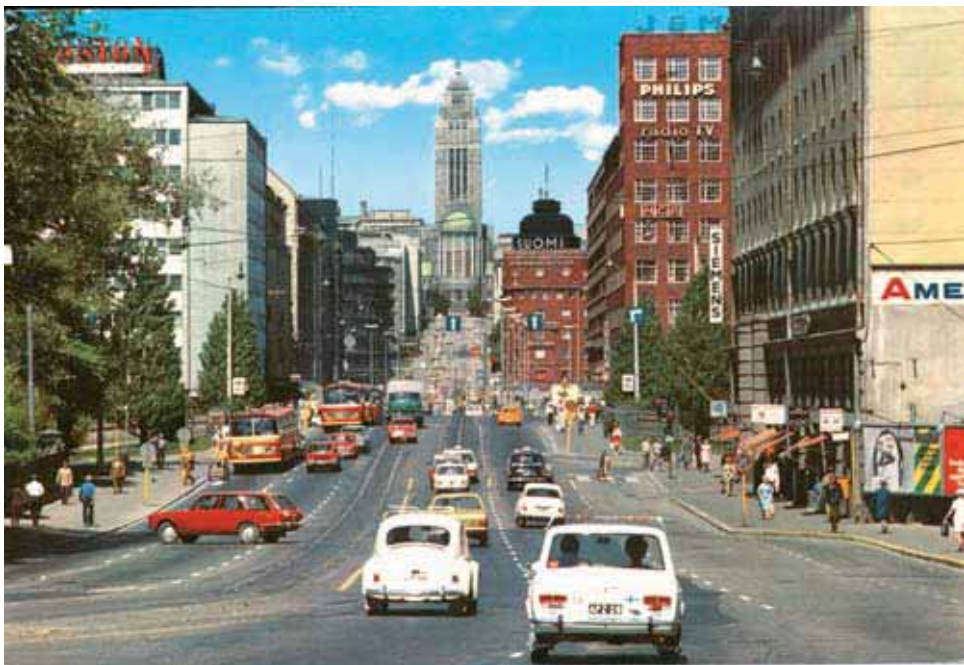
Kuvio 2.
Kaupunkiseudun kasvu.

Helsingin seudun kasvu keskikokoiseksi eurooppalaiseksi metropolialueeksi on ollut monivaiheinen prosessi. Helsingistä tuli pääkaupunki vuonna 1812, jolloin pohja ”luonnollisen kansallisen johtajan” asemaan kaikilla talouden ja kulttuurin aloilla alkoi tietoisesti rakentua. Seudun kasvu 1900-luvulla ei ole kuitenkaan ollut lineaarista. Suomi pysyi köyhänä maa- ja metsätalousvaltaisena maana aina 1950-luvulle asti, rakennemuutoksen patouduttua erityisesti sotien vuoksi. Taloudellinen nousu ja siihen liittyvä nopea kaupungistuminen näkyvät 1950-luvulta alkaen. Ensi vaiheessa korostuivat julkiset teolliset investoinnit, mutta 1960-luvulta alkaen alkoi suuri lähiöitymisensä ja kaupungistumisensa näkyvä rakennemuutos. Nimenomaan pääkaupunkiseutu, ei enää yksinomaan Helsingin kaupunki, oli merkittävä Suomen 1960- ja 1970-lukujen maaltamuuton vastaanottaja, kun metropolin ennätysnopea kasvu ohjattiin pääosin lähiöihin. Espoon ja Vantaan osuus seudullisesta väestöstä kasvoi kahdessa vuosikymmenessä (1950–1970) kahdeksasta prosentista 20 prosenttiin, määrällisesti noin 40 000 asukkaasta yli 170 000 asukkaaseen (kuviot 1 ja 2).

Kehyskunnat muodostavat väestömäärältään Suomen toiseksi suurimman kunnan

Helsingin seudun kasvupaine ei kohdistu ainoastaan keskuskuntaan, vaan on siirtynyt yhä etäämmälle kaupunkiseudun reuna-alueille, metropolialueen reunoille. Seudun nopeimmin kasvavat alueet ovatkin pääosin kehyskunnissa. 1970-luvun suuren muuton ja lähiörakentamisen jälkeen on käynnistynyt uudenlainen esikaupungistumisen aalto. Ehdottomia kasvuhuippuja seudulla ovat useat kehyskunnista. Samalla kun Helsingin osuus seudullisesta väestömäärästä on pudonnut 73 prosentista 43 prosenttiin, ovat kehyskunnat kasvattaneet väestömääränsä nopeasti. Yhteenlasketusti yli 300 000 asukaan kehyskunnat muodostavat väestömäärältään jo Suomen toiseksi suurimman kunnan (kuvio 2).

Perinteinen kaupunkisuunnittelu tapaa kutsua tätä historiallista kaupunkirakenteellista käännettä – eli esikaupungistumista – kaupunkirakenteen hajoamiseksi. Kansainvälisestä kaupunkikehityksestä tuttuun ilmiöön tulisi kuitenkin suhtautua muutenkin kuin moralisovasti. Esikaupungistumisen voidaan odottaa edelleen jatkuvan. Kansainvälisestä kaupunkikehityksestä tuttu verkostokaupunki tai monikeskuksinen kaupunkiseutu on meillä vasta etsimässä muotoaan. Myös Helsingin oma maankäyttö- ja asunto-ohjelma³ toteaa Helsingin rajalliset mahdollisuudet vastata tulevaan kasvuun (vain 20 % odotetusta väestönkasvusta mahtuu Helsingin sisälle), vaikka uusia alueita on tarjolla useita. Sipoon aluevaltauksen jälkeen tilanne on muuttunut, mutta asetelma on pitkälti samankaltainen.

Ylempi kuva: Kontula oli 1970-luvun malliesimerkki lähirakentamisesta Helsingissä.

Alempi kuva: Kallio on muuttunut kaupunkirakenteeltaan merkittävästi viimeisen 60 vuoden aikana.

Viereisen sivun
ylempi kuvio.
Kuvio 4.
Miesten
työllisyysaste

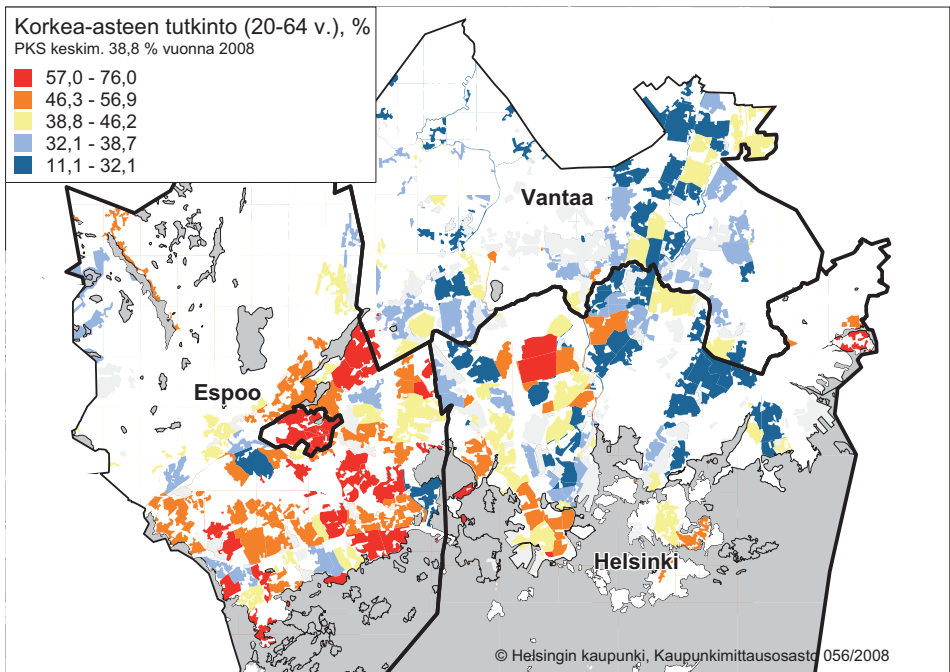
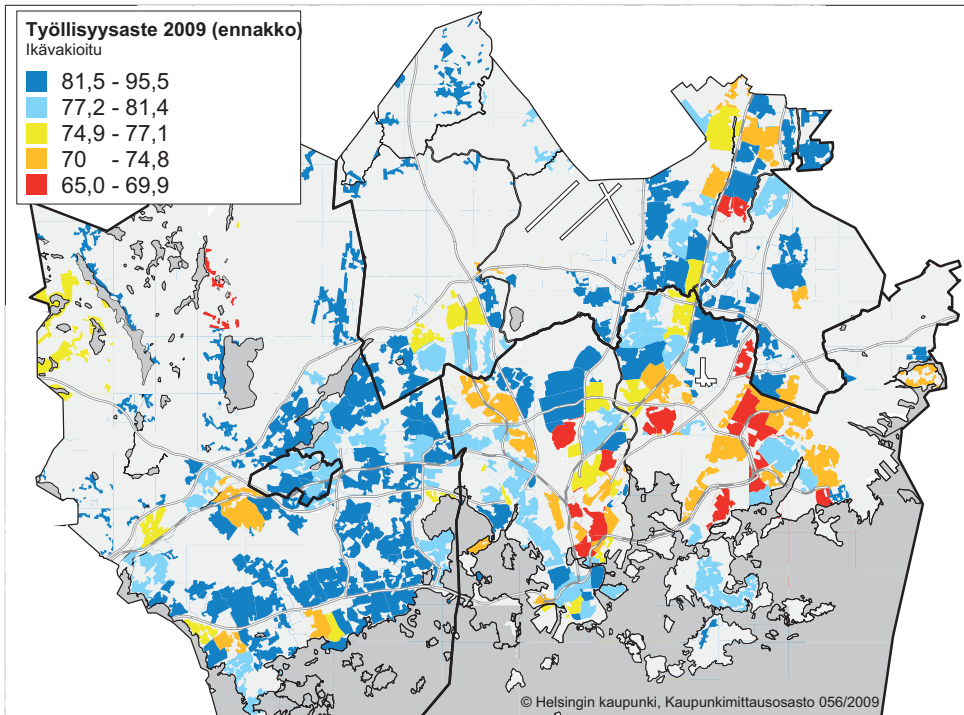
Sosiaalisen rakenteen muutos

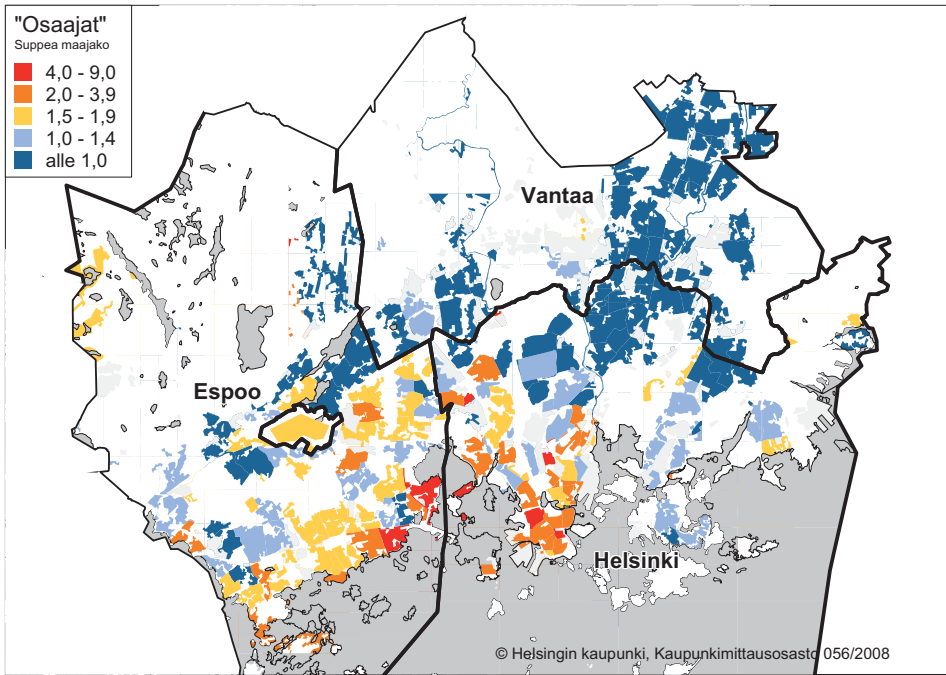
Olemme aikaisemmissa tutkimuksissamme yhdessä Matti Kortteisen kanssa rakentaneet tulkintaa, jonka keskeisin sisältö on rakenteellisen kehityksen muutos: seudusta on vähin erin kehittynyt monikuntainen kaupunkialue, joka kasvunsa kautta on alkanut eriytyä paitsi työ- ja asuntomarkkinoiden osalta niin samalla myös sosiaalisen rakenteensa osalta. Samalla kun väitöskirjani⁴ keskeinen tulos oli kuvaus huono-osaisuuden mosaiikkimaisesta yksittäisiin kortteleihin tai rakennuksiin paikantuvasta alueellisesta rakenteesta, köyhyystaskuista, herätin tuolloin toisena tuloksena kysymyksen alueellisten erojen kasvun tavasta. Jo 1990-luvulla, tuloerojen ollessa vielä alueellisesti varsin pieniä – jopa suhteellisesti muuttumattomia – oli nähtävissä kuinka alueelliset erot olivat alkaneet kasvaa. Tuloilla, koulutuksella ja työttömyydellä mitatun huono-osaisuus näytti jo tuolloin olleen aiempaa selvemmin keskittymässä pääkaupunkiseudulle. Alueet, jotka olivat reilun kahden vuosikymmenen kuluessa pudonneet suhteellisesti tarkastellen alimpaan tuloviidennekseen, näyttivät pääsääntöisesti sijainneen aikaisempien huono-osaistuneimpien alueiden lähituntumassa. Aivan erityistä huomiota väitöskirjassani kiinnitin koulutukseen alueita erilaistavana tekijänä. Erityisesti oli nähtävissä korkeimmin koulutettujen alueiden etääntymistä keskiarvosta siitäkin huolimatta, että yleinen koulutustaso oli tarkastelujaksolla noussut merkittävästi. Myös se, että koulutus nousi erilliseksi ulottuvuudeksi faktorianalyyssissä, oli lähtökohtaisesti kiinnostava tulos sosiaalisen erilaistumisen näkökulmasta⁵.

Ensimmäisessä yhteisessä tutkimushankeessamme Matti Kortteisen kanssa jatkoimme sosiaalisen eriytyminen rakenteellisen tulokinnan kehittelyä. Ensimmäisessä artikkelissamme⁶ esitimme kolme lähtökohtaisesti erilaista tulkintaa sosiaalisen eriytyminen jäsentämiseksi. Pyrimme tuolloin empiirisesti jäsentämään kaupunkirakenteen vähittäistä muuntumista aikaisemmasta tasoittuvasta kehityksestä kohti eriytyneempää sosiaalista rakennetta, kolmen lähtökohtaisesti erilaisen tulokinnan kautta. Esitimme tuolloin käytettävissä olevien aineistojen valossa suhdanneteoreettisen tulokinnan, segregaatiotulokinnan ja aluerakenteen muutossuuntiin perustuvan tulokinnan pääkaupunkiseudun mahdollisen polarisaation perustaksi. Sittemmin olemme tarkastelleet erilaisten aineistojen valossa sosiaalisen rakenteen kehittymistä pääkaupunkiseudulla ja koko Helsingin seudulla yli vuosikymmenen ajan⁷.

Viereisen sivun
alempi kuvio.
Kuvio 3.
Koulutuksen
alueelliset erot
pääkaupunki-
seudulla

4 Vaattovaara 1998
5 Emt. 1998
6 Kortteinen & Vaattovaara 1999
7 Kortteinen et al. 1999; Vaattovaara & Kortteinen 2003;
Kortteinen et al 2005a; Vaattovaara & Lönnqvist 2007

Kuvio 5.
"Osaajat"
pääkaupunkiseu-
dulla

Huono-osaisuuden kasautuminen näytti pitkään suhteellisen mallilliselta, vaikka lama 1990-luvun alussa jättikin selvät jälkensä myös Helsingin seudun kaupunkirakenteeseen. Toistuvat havainnot siitä, kuinka sosio-ekonominen nousu ja hyväosaisten keskittyminen jänsensivät sosiaalisen erilaistumisen rakentumista, saivat Suomen Akatemian rahoittaman tutkimushankkeemme *Suomalainen Slummi?* kohderyhmän tarkentumaan huono-osaisista hyväosaisiin. Ikään kuin muuttuja muuttujalta tehdyt tarkastelut vahvistivat tulkintaamme siitä, kuinka hyväosaisten alueellistumien ja jonkinasteisten irtiottojen kautta pääkaupunkiseudun sosiaalinen eriytyminen sai kansainvälisistä tutkimuksista tuttuja muotoja⁸.

Alueellisten erojen hyvinvointivaikutusten ja yksittäisten tapaustutkimusten kautta tarkentui myös kuva huono-osaisuuden alueellisesta rakenteesta, köyhystaskujen⁹ sosiaalisesta sisällöstä ja yhteiskunnallisesta merkityksestä. Uusimman tutkimuksemme¹⁰ nojalla uskallamme nyt väittää, että huono-osaisuuden alueellinen kasautuminen pääkaupunkiseudulla on edennyt tasolle, jossa se on vakava yhteiskunnallinen ongelma. Huono-osaisuuden kasautuminen heikentää alueella

8 Korttinen et al. 1999
9 Vaattovaara 1998
10 Kauppinen et al. 2010

asuvien ihmisten tulevan elämän edellytyksiä – tuloja ja todennäköisyyttä työllistyä – tilastollisesti merkittävällä tavalla. Vastaavasti koettu turvattomuus, ilman havaittua rikollisuuden lisääntymistä on huono-osaisimmilla alueilla sosiaalinen tosiasia, joka vaikuttaa ihmisten muuttohalukkuuteen.

Alueellisen sosiaalisen rakenteen eriytyminen on siis johtanut tilanteeseen, jossa paikallinen sosiaalinen elämä – taustaan ja elinoloihin liittyvistä syistä johtuen – yksittäisillä asuinalueilla saa aikaan välttämistä, vieroksumista ja turvattomuutta. Paikallisesta sosiaalisesta elämästä on siis tullut paikoin jonkinasteinen segregatiomoottori. Aiemmin oli perusteltua jäsentää seudun alueellista eriytymistä toimialojen ja hallinnollispoliittisten jakojen näkökulmasta (uudet toimialat nousivat jossain, ja kunnittain eriytynyt asuntopolitiikka korosti syntyneitä eroja). Kaikki edellä kuvatut uudet tutkimustulokset kuvaavat ilmiöitä, jotka ylittävät tällaisen eriytymisen rajat. Alueellinen eriytyminen on alkanut perustua myös väestön sisäisiin kasvaviin jakoihin, siihen että ihmiset näiden tuloksena ovat alkaneet välttää toisiaan, ja suunnistavat seudulla tämän mukaan. Tämä merkitsee siis sitä, että eriytyminen on paikoin saanut selvästi itseään ruokkivan luonteen.

Vielä 2000-luvun puolivälissä julkisutta hallitsi keskustelu siitä, kuinka Helsingin seutu oli alueellisesti eriytyneessä pitkän tasoittumiskehityksen jälkeen. Yhteiskunnallisesti keskustelua pidettiin merkityksellisenä, ottihan muun muassa Helsingin Sanomat kantaa debattiin pääkirjoituksessaan¹¹. Tällä hetkellä eriytyminen, jopa segregatio, näyttäisikin vakiintuneen itsestään selväksi lähtökohdaksi Helsingin seudun sosiaalisen rakenteen tilasta. Huoli eriytymisestä ja segregatiosta on nostettu keskeiselle sijalle myös siinä keskustelussa, jossa tällä hetkellä pohditaan muun muassa seudun hallinnon kehittämistä.

Yhtä kaikki, samalla kun Helsingin seudun työ- ja asuntomarkkina-alue on laajentunut alueellisesti, ovat alueen eri osat profiloituneet eri tavoin. Esimerkiksi Espooseen ja Länsi-Helsinkiin on kehittynyt eräs eurooppalaisittainkin merkittävä informaatioteknologian (ICT) keskittymä. Myös väestön sosiaaliset ja alueelliset erot ovat voimistuneet (kuviot 3 ja 4) Helsingin seutu onkin rakenteellisen kehityksensä osalta alkanut muistuttaa monilta osin muita eurooppalaisia metropoli-seutuja.¹²

Kansainvälisten kokemusten ja paikallisten empiiristen havaintojen pohjalta näyttää siltä, että maahanmuutto vain voimistaa syntyneitä alueellisia rakenteita. Samalla kun osa maahanmuuttajista asettautuu seudun heikoimmille asuinalueille, muiden vaihtoehtojen usein puuttuessa – seudulle suunnistavat kansainväliset osaajat vahvistavat korkeammin kouluttautuneiden alueellisia rakenteita (kuvio 5).¹³

11 Helsingin Sanomat pääkirjoitus 12.3.2007

12 Kortteinen et al. 2005b

13 Vrt. Vaattovaara et al. 2010

Käänteinen kaupunkiseudun kehityksessä – yksikeskuksesta monikeskukseksi kaupunkiseuduksi

Eurooppalaisen mittapuun mukaan olemme saapumassa kaupunkikehityksen osalta käännekohtaan. Kaupunkiseudusta on kasvamassa metropoli. Useat tutkimukset ovat osoittaneet, kuinka kaupunkiseutujen rakenteellisessa kehityksessä tapahtuu tällöin tärkeitä muutoksia. Rakenteellisen kehityksen näkökulmasta eräs keskeisistä kehityspiirteistä liittyy yksikeskuisen metropolin muuntumiseen kaupunkikeskusten verkoksi.

Hollantilainen tutkija Merijn Martens¹⁴ on osoittanut kuinka kaupunkiseutujen kehitys yksikeskuksesta monikeskukseksi on isossa osassa eurooppalaisia kaupunkeja tapahtunut jotakuinkin samassa vaiheessa. Kaupunkiseudun kasvaessa noin 1,3 miljoonan asukkaan kokoluokkaan tapahtuu kasvun alueellistumisessa merkittävä käänne. Seutu muuntuu yksikeskuisen alueen sijasta monikeskukseksi. Pääkeskus Helsinki saa uusia haastajia. Ilmiötä on erillisenä tarkasteltu paitsi useissa kansainvälisissä tutkimuksissa¹⁵ myös useissa suomalaisissa analyyseissä¹⁶. Kiinnostavaa rakenteen tarkastelun näkökulmasta on kuitenkin käänteen yhtäaikaisuus seudun kokoluokkaan nähden.

Käänne monikeskukseksi kaupunkiseuduksi ei kansainvälisten tutkimusten mukaan tapahdu ongelmitta. Pikemminkin Martens¹⁷ kuvaa kuinka muutoksen hallinta ja uuden suunnan löytäminen on vaikeuttanut kaupunkisuunnittelua kaikkialla Euroopassa. Martens kuvaa, kuinka kaupunkiseudun kasvaessa 1–1,5 miljoonan asukkaan kokoluokkaan kaupunkisuunnittelu on ambivalentissa tilassa toivottavan kaupunkirakenteen ohjaamisen osalta. Pääsääntöisesti suunnittelu näyttyy Martensin mukaan reaktiivisena tapahtuneeseen muutokseen nähden. Vastahakoisesti tuetaan muidenkin keskusten syntyä, mutta päämääränä on edelleen säilyttää ja vahvistaa monosentristä rakennetta. Noin 1,5 miljoonan asukkaan kokoluokkaan tultaessa kaupunkisuunnittelu ryhtyy aktiivisesti suunnittelemaan ja ohjaamaan kaupunkiseudun rakenteen kehittymistä väistämättömän monikeskuisen rakenteen suuntaan.

Viimeaikainen keskustelu kaupunkiseudun hallinnan tavoista ja kuntarakenteen mahdollisista muutoksista liittyy osaltaan käsillä olevan rakenteellisen käänteen hallitsemisen vaikeuteen. Samalla kun keskustelu on saanut osin erilaisia muotoja pakkoliitoksiin liittyen ja tutkimuksen näkökulmasta erikoisiakin sisältöjä, on keskustelu juuri nyt mitä tärkeimmässä vaiheessa. Konsensuaalisen loppupäätelmän sijaan keskustelua tulisi jatkaa, sillä kansainvälisten erimerkkien valossa mahdollisuus proaktiiviseen toimintaan on käsillä juuri nyt.

14 Martens 2006

15 Ks. mm. Vaattovaara 2009

16 Joutsiniemi 2010

17 Martens 2006

Lopuksi

Dynaamisuuden huomioiminen kaupunkiseudun rakenteellisen kehityksen ohjaamisen osalta on tärkeää. Kaupunkiseutujen sisäistä kehitystä ohjaa paikallisten toimijoiden vuorovaikutus. Julkinen sektori (kunnallispolitiikka, yhdyskuntasuunnittelu), väestö (erilaisine eriytyvine ryhmineen) ja muuttuva yritystoiminta kaikki arvioivat toisiaan ja seudullisia muutoksia omasta erityisestä näkökulmastaan ja pyrkivät toimimaan arvioidensa mukaan. Yritystoiminnan rakenteelliset muutokset toisaalta ja asuntokysynnän laatu ja muuttoliike toisaalta kehystävät ratkaisevalla tavalla sitä kuinka seudun kehitystä ylipäänsä voidaan ohjata¹⁸.

Jos otetaan huomioon kaupunkiseudun sisällä tapahtuva voimakas muuttoliike, arvio rakenteellisen kehityksen ohjaamisen logiikasta voi muuttua. Esimerkiksi 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä pääkaupunkiseudun sisällä joka viides asukas on muuttanut viimeisen vuoden aikana uuteen asuntoon, 20–29-vuotiaista joka toinen. Kun tämän lisäksi vielä huomioidaan toimipaikkojen sijainnin muutokset ja työpaikkojen vaihtuvuus, on käsillä dynaaminen rakenne, jonka optimaalinen muoto on haasteellinen ratkaistavaksi.

Kaupunkiseutu on riippuvainen ympäröivän yhteiskunnan ja talouden kehityksestä, mutta samalla se on dynaaminen järjestelmä, jonka sisäisillä päätöksillä on keskeinen vaikutus alueen sosiaalisiin ja taloudellisiin muutoksiin. Kaupunkiseudun sisäistä kehitystä ei siis voi selittää pelkästään toimintaympäristön muutoksilla. Paikallisella päätöksenteolla, esimerkiksi kaavoitus- ja asuntopoliittisilla linjauksilla, on laajat vaikutukset kaupunkirakenteen yleiseen kehitykseen.

Terveisiä Helsingistä!

Tero Lahti

Kaikkea Helsingistä -näyttelyn kolmas osakokonaisuus oli tietokeskuk-
sen monipuolisten tilastotietojen esittely. Ajatus toteutettiin tuottamalla
tiivit tilastopaketit kahdestakymmenestä eri kaupunginosasta eri puo-
lilta kaupunkia *Aluesarjat*-tilastotietokantaa hyödyntäen. Kuvituksena
kaupunginosatilastoilla oli vanhoja kaupunginosapostikortteja, joista
vanhimmat olivat 1930-luvulta ja uusimmat 1970-luvulta. Postikortteja
oli näyttelyä varten saatu kolmelta eri keräilijältä. Historiallisista pos-
tikorteista näyttelyvieräällä oli mahdollisuus tarkastella kaupunginosi-
en muutosta ja niitä maamerkkejä, joita kaupunginosissa on aiemmin
haluttu korostaa. Vanhat postikortit toivatkin nostalgiaa näyttelyosioon,
jota täydensivät ajankohtaiset tilastotiedot. Näyttelyn osa sai nimekseen
Terveisiä Helsingistä.

Terveisiä Helsingistä -osio esitteli Helsingin kaupunginosista lännes-
tä itään lueteltuna Lauttasaaren, Munkkiniemen, Kannelmäen, Haagan,
Etu-Töölön, Maunulan, Eiran, Kallion, Käpylän, Oulunkylän, Katajano-
kan, Malmin, Kulosaaren, Laajasalon, Länsi-Herttoniemen, Myllypu-
ron, Jakomäen, Puotinharjun, Kontulan ja Vuosaaren tilastotietoja. Näin
koko kaupunki tuli kattavasti edustetuksi sekä länsi-itä- että etelä-poh-
joinen-akseleilla. *Terveisiä Helsingistä* -osion tarkoituksena olikin viedä
näyttely myös kantakaupungin ulkopuolelle, sillä varsinainen päänäyt-
tely keskittyi kuvituksensa osalta lähinnä kaupungin keskustan alueelle.
Näyttelyosioon kuului myös Helsingin kartta, johon tilastotarkasteluun
valitut kaupunginosat oli merkitty. Näin näyttelyvieras pystyi vertaile-
maan kaupunginosia kartalla myös niiden sijaintien perusteella.

LAUTTASAARI

Terveisiä Helsingistä -osion yleisilme näyttelyssä.

Terveisiä Helsingistä -osion kuvitus koostui vanhoista kaupunginosapostikorteista.

TERVEISET

MALMILTA

Viereisen sivun kuva:
Kaupunginosia verrattiin toisiinsa tilastotiedoin. Esimerkkinä Vuosaari.

Kaupunginosatilastoissa keskityttiin yhdeksään eri kokonaisuuteen. Jokaisesta alueesta esitettiin väestömäärän ja ikärakenteen kehitys viimeisten 40 vuoden ajalta sekä ennuste vuodelle 2020. Muut tilastoluvut käsittelivät ainoastaan uusinta tietoa, joka tarkasteltavasta asiasta riippuen oli joko vuodelta 2008, 2009 tai 2010. Kaupunginosista esitettiin seuraavat tilastotiedot: ulkomaan kansalaisten lukumäärä, koulutustaso, asutokuntien lukumäärä ja erikseen yhden henkilön asutokuntien prosenttiosuus, asuntojen lukumäärä ja niiden omistussuhde, keskimääräinen asumisväljyys sekä tulotaso. Lisäksi kevään 2011 eduskuntavaalien takia ajankohtainen poliittisen osallistumisen teema nostettiin näyttelyosiossa esiin siten, että kaupunginosista esitettiin vuoden 2008 kunnallisvaalien äänestysprosentteja puolueittain jaoteltuna sekä äänestysaktiivisuusprosentit. Tilastoluvut esitettiin vain pelkkinä lukuina alueittain, joten mitään tiettyä vertailuasetelmaa ei *Terveisiä Helsingistä* -osiossa haluttu luoda. Näyttelykävijä sai tehdä kaupunginosien väliset vertailut ja tulkinnat itse.

Terveisiä Helsingistä -osion täydensi vielä Helsingin asuntorakentamista kuvanneet kolme karttaa. Ne osoittivat, minne Helsingin kasvun vuosikymmeninä 1950- ja 1970-lukujen välissä rakennettiin eniten. Kolme karttaa osoittivat rakennuskannan kasvun erikseen 1950-, 1960- ja 1970-luvuilla. Mielenkiintoisena havaintona oli, että tarkasteluajalla Helsingissä rakennettiin koko ajan todella laajalle. Rakentamisen painopisteiden erot kartoista oli silti luettavissa: 1950-luvulla rakentui eniten läntiset kaupunginosat ja 1960-luvulla Itä-Helsingin lähiöt. 1970-luvulla rakennettiin uusia asuntoja puolestaan laajalti eri puolille kaupunkia. Myös aiemmin vähälle rakentamiselle jääneet alueet, kuten Itäkeskus, Itä-Pasila ja Pihlajisto, rakentuivat tuolloin.

Terveisiä Helsingistä -näyttelyosio osoittautui lopulta näyttelyvieraiden parissa varsin pidetyksi kokonaisuudeksi, sillä varsinaisen näyttelyn jälkeen se jatkoi kiertämistä Helsingin kirjastoissa. Yhteensä *Kaikkea Helsingistä* -näyttely keräsi kuukauden aikana kaupungintalon Virka Galleriaan 4370 näyttelyvierasta.

VÄESTÖ Befolkning Population	1970	1990	2010	2020
Lkm Antal Number	14 810	13 813	35 826	40 043
IKÄRAKENNE Ålderstruktur Age structure %	1970	1990	2010	2020
0-15	33	17	20	18
16-64	64	74	67	63
65+	3	9	13	19
ULKOMAAN KANSALAISET Utländska medborgare Foreign nationals			2010	
Lkm Antal Number			3 513 (10 %)	
KOULUTUSTASO Utbildningsnivå Education level %			2008	
Vain perusaste Grundskolenivå Compulsory			36	
Keskiaste Mellannivå Secondary			34	
Korkea-aste Högskolenivå Tertiary			30	
ASUNTOKUNNAT Bostadshushåll Dwelling households			2010	
Lkm Antal Number			17 622	
i hengen asuntokunnat i personshushåll i person households			43 %	
ASUNNOT Bostäder Dwellings			2009	
Lkm Antal Number			18 283	
Omistus Ägar Owner-occupied			43 %	
Vuokra Hyres Rented			43 %	
Muu Övrig Other			14 %	
ASUMISTASO Boendestandard Standard of housing			2009	
m ² /asukas m ² /invånare m ² /inhabitant			33	
TULOT Inkomst Income €			2008	
Tulot/henkilö Inkomst/person Income/person			20 993	

KUNNALLISVAALIT 2008 Kommunalval Municipal elections

HELSINKI JA KANSAINVÄLISET KAUPUNKI- VERTAILUT

Asta Manninen

Kansainväliset kaupunkivertailut ovat kysyttyjä meillä ja muualla. Niitä kysyvät ja käyttävät kaupunkien päättäjät ja kehittäjät, yritykset, sijoittajat, media ja kansalaiset. Kaupunkikehityksestä halutaan vertailevaa tietoa meiltä ja muualta sekä tietoa siitä, miten oma kaupunki ja kaupunkiseutu sijoittuvat muiden kaupunkien joukossa. Erityinen kiinnostus kohdistuu siihen, mistä erot kaupunkien ranking-sijoituksessa johtuvat. Minkälaiset olosuhteet ja erityistekijät näyttäisivät tuottavan korkeaa kilpailukykyä? Mitkä olosuhteet ja tekijät houkuttelevat investointeja? Minkälaiset kaupungit tarjoavat asukkailleen parasta hyvinvointia ja elämän laatua? Kysymyksiä on paljon ja vertailuista voidaan oppia.

Vertailevaa kaupunki-indikaattoritietoa on saatavilla melko runsaasti vuosittain¹. Mahdollisimman luotettavan kuvan saamiseksi oman kaupungin sijoittumisesta onkin tärkeää käyttää ja analysoida useampaa vertailevan kaupunkitilaston ja – tutkimuksen lähdettä. Luotettavan ko-

1 Esim. The Economist Intelligence Unit's annual Liveability Ranking and Overview assesses living conditions in 140 cities around the world 2010; Merimaa & Ståhl 2009; Laakso & Kostianen 2011

konaiskuvan muodostamista edesauttaa myös mahdollisuus seurata mitauksia useammalta vuodelta tai ajankohdalta. Kaupunkien todellisuus muuttuu, tieto elää.

Kaupunkien kilpailukykyä, vetovoimaa tai elämän laatua kansainvälisesti vertailevien tutkimusten tulosten tulkinta on haastava tehtävä. Esimerkiksi kilpailukykyä mittaava tulos julkistetaan tavallisimmin yhtenä ranking-tuloksena eli sijalukuna. Kaupunkivertailun koko kuvan ymmärtäminen vahvuuksineen ja heikkouksineen edellyttää sitä, että on selvitetävää miten ranking-tulos on muodostettu (ts. mitä kilpailukyvyyn osa-alueita kaupungeista on mitattu ja millä menetelmillä sekä miten kaupungin pärjäämisestä eri osa-alueilla on muodostettu kaupungin kokonaissijoitus). Näiden vertailevien tutkimusten tuottamaa tietoa voi syventää kaupunkikohtaisin tapaustutkimuksin.

Esimerkkerjä vertailevan kaupunkitiedon tuottamisesta yhteistyöpohjalta

Helsingin kaupungin tietokeskuksella on pitkät pohjoismaisen tilastoyhteistyön perinteet sekä runsaat kaksikymmentä vuotta sitten aloitettu säännöllinen julkaisu- ja asiantuntijayhteistyö Pietarin ja Baltian maiden pääkaupunkien kanssa. Helsingin tilastollisen vuosikirjan kansainvälinen osasto on tämän yhteistyön tulosta. Pohjoismainen kaupunkivertailun tietolähde NORDSTAT on 16 pohjoismaisen suurkaupungin ja kaupunkiseudun tilastotietokanta. Tietokannan tilastot alkavat vuodesta 1980 ja kattavat noin 30 muuttujaa. Myös väestöennusteet sisältyvät tietokantaan. Tietokeskuksella on tietokannan ylläpitovastuu yhdessä muiden pääkaupunkien kanssa. Yhteistyössä Pietarin kanssa valmistui esimerkiksi vuonna 2010 kaksi yhteisjulkaisua: *Itämeren alueen kaupunkivertailut* sekä *Työllisyys ja työvoima Helsingissä ja Pietarissa*.

Tilasto- ja tutkimusyhteistyötä on tietokeskuksella lisäksi laajemminkin eurooppalaisten kaupunkien ja tutkimuslaitosten kanssa. Tietokeskus osallistuu yhteistyössä Tilastokeskuksen kanssa EU:n kaupungeja ja kaupunkiseutuja vertailevan Urban Audit -tilastotietokannan ylläpitoon. EU täydentää määräajoin tätä tilastotietokantaa kaupunkien asukkaille kohdennetuilla puhelinhaastatteluilla heidän elämänlaadun kokemuksistaan. Tämä tutkimus kulkee nimellä Urban Audit Perception Survey².

Kolmas kansainvälisen vertailevan kaupunkitiedon tuottamisen tapa on SCORUS (Standing Committee on Regional and Urban Statistics). Se on osa Kansainvälisen Tilastoinstituutin (ISI eli International Statistical Institute) toimintaa ja keskittyy kaupunki- ja alue-

2 Tutkimus elämänlaadusta 75 Euroopan kaupungissa 2010. Jokaisessa kaupungissa 500 satunnaisesti valittua, iältään yli 15-vuotiasta kaupunkilaista haastateltiin loka-marraskuussa 2009

tilastoihin ja niiden kehittämiseen. Tietokeskus on toiminut aktiivisesti tässä maailmanlaajuisessa kaupunkitilaston järjestössä 1980-luvulta lähtien. Kansainvälisten vertailutietojen kokoaminen ja hyödyntäminen on päätehtävänä monissa muissakin hankkeissa, joihin Helsingin kaupunki on osallistunut tai parhaillaan osallistuu.

Tulevaisuus, uudet ilmiöt ja orastavat muutokset kiinnostavat kaupungeja. Näistä asioista toivotaan uutta tietoa ja erityisesti näkemyksellistä tulevaisuuteen katsovaa tietoa. Lisäksi halutaan tietää, miten uudet käänteet ja muutokset ilmenevät paitsi omassa kaupungissa niin myös muissa kaupungeissa. 2000-luvulla eurooppalaiset kaupungit pohtivatkin paljon tietotalouden merkitystä.³ Väline tällaisen tiedon tuottamiseen on kansainvälinen vertaileva kaupunkitutkimus, joka laajassa yhteistyössä ensin kehittää tarvittavan teoreettisen viitekehyksen sekä tarvittavat käsitelmääritykset. Tämän jälkeen se jalkautuu kaupunkeihin keräämään tietoa ottaen huomioon kunkin osallistuvan kaupungin toimintaympäristön erityispiirteet. Paikallisilla olosuhteilla ja erityispiirteillä on merkitystä kaupunkivertailujen suorittamisessa ja tulosten tulkinnassa.

Tämän tyyppiseen tutkimusotteeseen on harjaantunut vuonna 1989 toimintansa aloittanut EURICUR (the European Institute for Comparative Urban Research) joka on osa ERASMUS yliopistoa Rotterdamissa. EURICUR on suorittanut tutkimusta runsaassa sadassa kaupungissa, pääasiassa Euroopassa mutta myös Pohjois-Amerikassa, Aasiassa ja Australiassa. Helsingin kaupungin tietokeskus on tehnyt yhteistyötä EURICUR:n kanssa 1990-luvulta lähtien.

Kahdenkeskinen yhteistyö vertailevan kaupunkitiedon hankinnassa on myös hyvin tuloksellista. Tilasto- ja tutkimusyhteistyö Tukholman kaupungin tietokeskusta vastaavan viraston USK:n eli Stockholms Stads Utrednings- och Statistikkontoretin kanssa on ollut hyvin antoisaa kautta vuosikymmenten. Vertailun, oppimisen ja tiedonvaihdon kohteina ovat olleet väestöennusteet ja yleensä kaupunkitilaston ja -tutkimuksen menetelmät, joissa USK on vahva. Helsingissä sovellettava positiivisen diskriminaation malli⁴ on voinut

Esimerkkejä kansainvälisistä hankkeista, jotka liittyvät innovaatioiden, alueellisten kilpailukykytekijöiden tai kestävästä kaupunkikehityksen teemoihin, ovat:

- European Metropolises. Recession and Recovery. 2011. Vuosittain tehtävä selvitys eurooppalaisten metropolien ja suurkaupunkien taloudellisesta kilpailukyvyistä
- COMPETE, a European Network of Cities and city-regions. Tutkimus kaupunkien kilpailukyvyistä, osaamis pääomasta ja elämän laadusta.
- URBAN MATRIX. Päähuomion kohteena kaupunkien kestävä kehitys.
- Basaar BASAAR – Baltic Sea - Asia Agenda for Regions in a Globalising World (2009-2010). Hankkeessa selvitettiin globalisaation ja Aasian talouskasvun vaikutuksia Itämeren alueeseen.
- Innopolis. Päähuomion kohteena hankkeena on kaupunkiseutujen ja korkeakoulujen yhteistyö ja innovaatiotoiminta.

3 Van den Berg & Pol & van Winden & Woets 2004

4 Katso lisää Ala-Outinen 2010

Seuraavassa esimerkkejä tutkimusprojekteista, joihin tietokeskus tutkimuspartnerina ja Helsinki tutkimuskohteena ovat osallistuneet:

- A World of Events: how can cities ' anchor the advantage? (2010)
- The Role of Design in the Urban Knowledge Economy (2007)
- Empowering metropolitan regions through new forms of co-operation (2006)
- The Safe City (2005)
- Macro-economic and Urban Trends in Europe's Information Society (2004)
- Cities in the Knowledge Economy (2004)
- The Student City: Strategic Planning for Students' Communities in EU Cities (2003)

hyödyntää Tukholman kokemuksia vastaavasta siellä aikaisemmin aloitetusta työstä. Ajankoh- taisia kehitystrendejä Tukholmassa ja Helsingissä vertaillaan säännöllisesti⁵. Amsterdam on myös esimerkki kaupungista, jonka kanssa tietokeskuk- sella on kahdenkeskeistä temaattista yhteistyötä. Esimerkkinä voidaan mainita yhteistyö koskien tietoyhteiskunnan kuvaamista kaupunkitasolla.⁶

Korkeakoulu-yhteistyö on keskeinen voimavara kaupunkitutkimuksen ja -tilaston kehittämisessä. Yhteistyö hanke- ja projektitasolla on lisääntynyt ja tiivistynyt. Tämän lisäksi korkeakoulujen lai- toksilla on omat vahvasti kaupunkitutkimukseen ja myös kansainväliseen vertailevaan kaupunki- tutkimukseen suuntautuvat ohjelmat ja hank- keet. Kilpailukykyteemasta voidaan ajankohtai- sena esimerkkinä mainita ACRE-tutkimushanke (ACRE, Accommodating Creative Knowledge – Competitiveness of European Metropolitan Regions within the Enlarged Union), joka on laaja EU:n 6. puiteohjelmasta rahoitettu vertai- leva tutkimushanke. Hankkeesta on Helsingin osalta vastannut professori Mari Vaattovaara tut- kijaryhmineen Helsingin yliopiston maantieteen laitokselta.⁷

Konsulttiyritysten ja tutkimuslaitosten tuottamat kaupunkivertailut

Olemassa on myös useita konsulttiyrityksiä ja tutkimuslaitoksia, jotka säännöllisesti tuottavat kansainvälisiä kaupun- kivertailuja ja raportoivat vertailutuloksensa useimmiten kaupunkien ranking-listoina. Sisällöllisesti nämä tutkimukset painottuvat kaupun- kien tai kaupunkiseutujen kilpailukyvyyn mittaamiseen. Osassa kilpai- lukyvyn viitekehys on laaja sisältäen myös muita indikaattoreita, jotka mittaavat muun muassa elämän laatua, kaupunkien kestävä kehitystä ja ekologisuutta. Taloudellisen kilpailukyvyyn seurannan kohdalla on myös eroja tutkimusten välillä. Osa tutkimuksista pitäytyy talouden ja tuotannon perinteisissä muuttujissa, osa ottaa mukaan myös tietota- louden ja osaamisen pääoman muuttujia.

5 Bandel 2010

6 Creative industry and ICT in Helsinki and Amsterdam: a comparison 2007

7 Kepsu & Vaattovaara & Bernelius & Itälähti 2010

Mitkä kansainväliset kaupunkivertailut kertovat? Miten Helsinki sijoittuu?

Mitkä tekijät vaikuttavat kaupunkien sijalukuihin kansainvälisissä vertailuissa? Seuraavaksi pohditaan uusimpia aiheeseen liittyviä kansainvälisiä vertailevia kaupunkitutkimuksia tarkastellen erityisesti Helsingin sijoittumista niissä.

Urban Audit on Euroopan Unionin ja Eurostatin kehittämä ja ylläpitämä kaupunkitilastojen eurooppalainen vertailutietokanta. Sen tarkoituksena on kerätä tilastollista tietoa suurten ja keskisuurten kaupunkien ja kaupunkiseutujen kehityksestä ja elinolosuhteista Euroopassa. Tilastotietoa täydennetään noin joka kolmas vuosi tehtävillä haastattelututkimuksilla nimeltään *Survey on perception on quality of life in 75 European cities*.⁸ Uusin tällainen haastattelututkimus suoritettiin marraskuussa 2009 ja tulokset julkistettiin toukokuussa 2010. Tutkimuksen piiriin kuuluu yhteensä 75 eurooppalaista kaupunkia, joiden joukossa Suomesta ovat Helsinki ja Oulu. Suomessa tätä tutkimusaineistoa täydennettiin rinnakkaistutkimuksella työ- ja elinkeinoministeriön ja kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän kaupunkitutkimusjaoston aloitteesta. Rinnakkaistutkimus suoritettiin huhtikuussa 2010 ja siihen osallistuivat Espoo, Vantaa, Tampere, Turku, Lahti, Pori ja Seinäjoki.⁹

Kaupunkien asukkaiden kokemuksia kysyttiin tutkimuksessa monilta elämän alueilta. Heiltä tiedusteltiin kotikaupunkinsa tilaa koskien työllistymismahdollisuuksia, asumiskustannuksia, maahanmuuttajien integroitumista, ilmansaasteita ja ilmastonmuutokseen reagointia, kaupunkiliikennettä, ulkoilu- ja viheralueita, liikuntapalveluja ja -mahdollisuuksia, kaupunkiympäristön esteettistä viihtyisyyttä, turvallisuutta, sekä tyytyväisyyttä terveyspalveluihin ja kulttuuripalveluihin.

Tutkimuksen mukaan pohjoismaisten kaupunkien asukkaat ja heidän joukossaan myös Helsingin kaupungin asukkaat ovat kauttaaltaan hyvin tyytyväisiä elämänlaatuun. Kohtuuhintaisen asunnon löytäminen on kuitenkin haasteellista varsinkin Euroopan pääkaupungeissa ja yleensä suurkaupungeissa. Näin on myös Helsingissä. Helsingissä

Esimerkkejä vakiintuneista, useimmiten vuosittain laadittavista ja julkistettavista kaupunkien ranking tutkimuksista, jossa Helsinki on mukana:

- European Cities Monitor - Cushman & Wakefield
- Quality of Living Survey - Mercer Human Resource Consulting
- Global Liveability Survey - The Economist Intelligence Unit
- World Knowledge Competitiveness Centre for International Competitiveness
- Regional Innovation Scoreboard - European Commission, Joint Research Centre

8 Survey on perception on quality of life in 75 European cities 2010

9 Aho & Turja 2010

54 prosenttia oli vahvasti eri mieltä siitä, että kohtuuhintainen asunto löytyy helposti. Euroopan suurkaupunkien joukossa ainoastaan Berliini muodostaa poikkeuksen, sillä Berliinissä on helppo löytää hyvä asunto kohtuulliseen hintaan. Suomen suurista kaupungeista Oulu on asumisen hinnan kohtuullisuudessa kärkikymmenikössä Euroopan muihin tutkittuihin kaupunkeihin verrattuna ja Pori on sekä suomalaisten että eurooppalaisten vertailukaupunkien suhteen edullisin asumiskustannuksiltaan.

Hyvän työpaikan löytämisen helppous koetaan kaupungeissa vaihtelevasti. Tutkituissa kaupungeissa ainoastaan kuudessa puolet asukkaista arvioi työpaikan löytyvän helposti. Suomessa helsinkiläiset arvioivat työpaikan saannin näkymät parhaimmiksi.

Turvallisuus suomalaisissa kaupungeissa on arvioitu korkealle tasolle. Helsingissä 67 % haastatelluista koki aina olonsa turvalliseksi ja ainoastaan joka sadas koki, ettei heidän olonsa koskaan ollut turvallinen. Muissa Suomen kaupungeissa aina turvalliseksi olonsa tunsivat 88 % espoolaisista, 79 % turkulaisista, 78 % tamperelaisista, 77 % oululaisista ja 74 % vantaalaisista. Myös turvallisuuskysymyksissä olttiin muissa pohjoismaisissa pääkaupungeissa lähellä Helsingin tasoa, sillä 64 % Tukholman asukkaista ja 67 % Kööpenhaminan asukkaista kokivat aina olonsa turvalliseksi. Omalla asuinalueellaan tunnetaan turvallisuutta vielä enemmän kuin omassa kaupungissa yleisesti. Lähes kaikki vastaajat kokevat olonsa aina turvalliseksi omalla asuinalueellaan.

Suhtautuminen ulkomaalaiseen väestöön omassa kaupungissa oli kauttaaltaan myönteistä. Tämä myönteinen suhtautuminen ulkomaalaisen väestön läsnäoloon kaupungissa ei kuitenkaan ilmennyt yhtä yksimielisenä, kun arvioitavaksi tuli ulkomaalaisten integroituminen.

Valtaosassa tutkittuja kaupunkeja asukkaat ovat tyytyväisiä kaupunkinsa kulttuuripalveluihin ja -tarjontaan. Euroopan tyytyväisimpiä olivat tässä suhteessa Cardiffin asukkaat, mutta toiseksi tyytyväisimmiksi sijoittuivat helsinkiläiset. Ulkoilun alueiden suhteen suomalaiskaupungit miellettiin Euroopan parhaimmiston kuuluviksi, sillä tutkitut yhdeksän kaupunkia valtaavat yhdessä kärkisijat 1-9. Tyytyväisyys julkisiin tiloihin, kuten aukioihin, toreihin ja kävelykatuihin jakaa kuitenkin mielipiteitä kaupungeissa.

Kaupunkiliikenteen osalta Urban Audit -haastattelututkimus antoi paljon ja osittain jopa ensimmäistä kertaa kerättyä tietoa. Julkisen liikenteen käyttö vaihtelee suuresti kaupungeittain. Helsinki nousi julkisen liikenteen toimivuudessa Euroopan kaupunkien ykkösjalalle – samalle sijalle kuin kolme vuotta aiemmin tehdyssä vastaavassa tutkimuksessa.

Ensimmäistä kertaa Urban Audit -tutkimus selvitti, mitä asioita asukkaat pitivät kaupunkiensä tärkeimpinä kysymyksinä. Haastateltavilta kysyttiin, mitkä asiat heidän mielestään ovat omalle kaupungilleen kolme tärkeintä seuraavista: kaupungin turvallisuus, ilmansaasteet, melu, julkinen liikenne, terveyspalvelut, sosiaalipalve-

lut, opetus ja koulutus, työpaikkojen luominen ja työttömyyden vähentäminen, asuntokannan tilanne sekä tieinfrastruktuuri. Kaikissa kaupungeissa terveystalvet nousivat selkeästi esille. Muita paljon painoarvoa saaneita asioita olivat työpaikkojen luominen ja työttömyyden vähentäminen sekä opetus ja koulutus.¹⁰

Helsinki ja eurooppalaiset kaupungit maailmanlaajuisessa vertailussa

Eurooppalaiset kaupungit säilyttivät asemiaan 25 kärkikaupungin joukossa Mercerin maailmanlaajuisessa elämän laatua mittaavassa tutkimuksessa. Wien piti tässä tutkimuksessa ykkössijaa, Zürich ja Geneve seurasivat kakkosena ja kolmosena. Vancouver ja Auckland sijoittuivat jaetulle neljännelle sijalle. Helsinki oli sijalla 35, Oslo 24, Tukholma 20 ja Kööpenhamina 11. Muista eurooppalaisista suurkaupungeista Barcelonan sijoitus oli 44., Amsterdamin 13., Pariisiin 34. ja Lontoon 39. Kaikkiaan tässä tutkimuksessa vertailtavina oli 420 kaupunkia.

Mercerin elämän laatua mittaava vuoden 2010 tutkimus identifioi ensimmäisen kerran erikseen parhaat ekokaupungit. Ekokaupungin määrittelyssä huomioitiin viisi laajaa tekijää: veden saatavuus ja juomakelpoisuus, jätteen keräys, jätehuoltojärjestelmien laatu, ilmansaasteet ja liikenneuhkat. Maailmanlaajuisessa rankingissa Helsinki sijoittui kolmanneksi yhdessä Ottawan kanssa. Ykkössijalle ylsi Calgary ja kakkossijalle Honolulu. Muut pohjoismaiset kaupungit pärjäsivät myös hyvin: Kööpenhamina oli 8. sekä Oslo ja Tukholma jaetulla 9. sijalla. Euroopan kaupunkien paremmuusjärjestyksessä Helsinki oli ykkössijalla perässään Kööpenhamina, Oslo ja Tukholma. European Cities Monitor 2010 tutkimuksessa Helsinki saavutti 7. sijan mitattaessa saasteettomuutta.

The Economist Intelligence Unitin Global Liveability Survey käsitti 140 kaupunkia maailmanlaajuisesti. Tutkimuksessa kustakin kaupungista arvioitiin yli 30 muuttujaa, jotka ryhmittivät viiteen elämän laatua kuvaavaan laajempaan teemaan: olojen vakaus, terveydenhuolto, kulttuuri ja ympäristö, koulutus ja infrastruktuuri. Tämän helmikuussa 2011 valmistuneen tutkimuksen mukaan Vancouver on arvioitu parhaaksi kaupungiksi elää ja toimia viidentenä perättäisenä vuonna ja Helsinki kuudenneksi parhaaksi toisena perättäisenä vuonna. Kymmenen parhaan kaupungin joukossa on vain kaksi eurooppalaista kaupunkia, Helsinki ja kolmannelle sijalle yltänyt Wien.

Näiden edellä mainittujen kansainvälisten vertailevien kaupunkitutkimusten valossa Helsinki on hyvä paikka elää ja asua. Mutta toisaalta samat tutkimukset osoittavat myös kehittämisen ja parantamisen kohteita. Kehityskohteista talous on tällä hetkellä kaikkialla yleisenä huolena ja tiiviin seurannan kohteena.

¹⁰ Edellä selostetun Urban Audit tutkimuksen tuloksia täydentävät ja osaltaan vahvistavat Mercer 2010 Quality of Living Survey, European Cities Monitor 2010 ja Global liveability report 2010

Talous haasteena kaikkialla Euroopassa

Tällä hetkellä talous on kaikkialla Euroopassa yleisenä huolena ja tiiviin seurannan kohteena. Helsingin kaupunkiseudun talouden kehityksestä ja vertautumisesta Euroopan muihin kaupunkiseutuihin on valmistunut uutta tutkimustietoa.¹¹ Tämän Cambridge Econometrics tutkimuslaitoksen European Regional Prospects – tutkimuksen aineistoihin perustuvan tutkimuksen mukaan Helsingin työllisyyskehitys on ollut samansuuntaista kuin työllisyyskehitys läntisen Euroopan metropoleissa ja maissa vuosina 1980–2009. Eroavuuksia-kin silti on, sillä Helsingissä kehityksen kulku on vaihdellut muita suurkaupunkeja jyrkemmin (ks. kuvio 1). Laman vaikutukset olivat 1990-luvun alkupuoliskolla syviä, mutta toipumisen jälkeen talouden kasvu oli puolestaan hyvin nopeaa. Viestintä- ja tietotekniikan ansiosta työpaikkojen kasvu oli voimakasta vuosina 2002–2003. Tutkimus osoittaa myös, että kokonaisuutena Euroopan suurkaupungit kasvoivat nopeammin kuin Euroopan maat väestön, työllisyyden ja tuotannon suhteen jaksolla 2004–2008.

Maailmanlaajuinen finanssikriisi vaikutti välittömästi myös tuotannon ja työllisyyden kehitykseen Euroopassa ja sen suurkaupungeissa vuosina 2008–2009. Kaikissa suurkaupungeissa taantuma tuntui vahvasti, joskin sen vaikutukset vaihtelivat paljon sekä maiden että kaupunkien välillä. Myös Helsingissä työllisyyden väheneminen ja työttömyyden kasvu olivat merkittäviä. Kaupunkikohtaisista eroista voidaan todeta, että pudotukset olivat sitä suuremmat, mitä nopeampaa kasvu oli ollut vuosina ennen taantumaa.

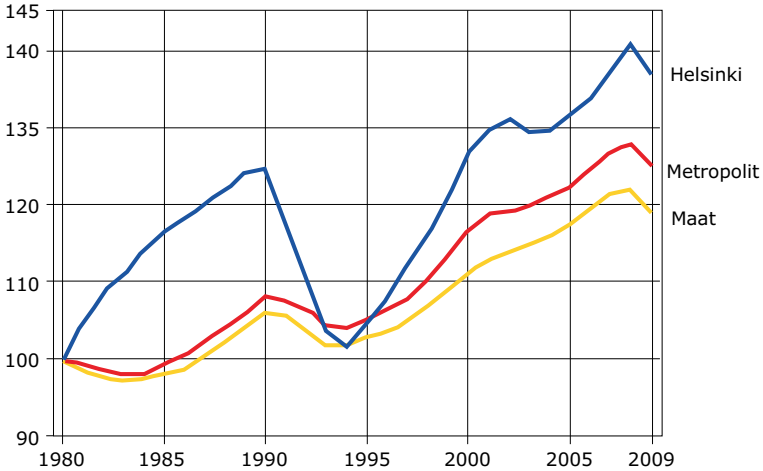
Johtopäätöksiä ja pohdintaa

Miten hyödyntää, soveltaa ja mahdollisesti myös jatkojalostaa olemassa olevaa tarjontaa kansainvälisestä kaupungeja vertailevasta tiedosta? EU:n julkaisema *The State of the European Cities Report*¹² on ensimmäinen yritys hyödyntää kokonaisvaltaisesti Urban Audit-tietokannan runsasta tilastoaineistoa. Raportin tekijät etsivät tutkimuksen keinoin vastauksia moniin kaupunkien kannalta strategisiin kysymyksiin, kuten miltä kaupunkien väestökehitys näyttää, mikä tekee kaupungissa asumisesta ainutlaatuista, kuinka vahvasti kaupungit osallistuvat ja tuovat lisäarvoa maittensa ja koko Euroopan kilpailukykyyn ja kasvuun sekä luovat työllisyyttä ja työpaikkoja. Kilpailukykyä määritellään tässä raportissa *kaupunkien kykyinä tuottaa verraten korkeaa tulotasoa ja työllisyyttä joutuessaan samanaikaisesti kilpailemaan muiden kaupunkien kanssa*. Kaupunkien kilpailukyvyyn määritellään koostuvan neljästä perustekijästä: osaajat, innovaatiot,

11 Ks. esim. Laakso & Kostiainen 2011

12 State of European Cities Report 2007

Indeksi, 1980=100

Kuvio 1.
Työllisyyden kasvu Helsingissä ja läntisen Euroopan maissa ja suurkaupungeissa vuosina 1980–2009

yrittäjäys ja saavutettavuus. Lisäksi raportissa korostetaan, että on kysymys myös siitä, kuinka menestyksellisesti kaupungit osaavat yhdistellä, ylläpitää ja kehittää kilpailukykyä perustekijöitä.¹³

Yhtenä synteesinä *The State of the European Cities Report* esitteli kaupunkitypologian, jonka mukaan Euroopan kaupungit voidaan ryhmitellä kolmeen pääluokkaan: kansainväliset solmukohtat, erikoistuneet keskittymät ja alueelliset keskittymät. Nämä pääryhmät jakautuvat edelleen alaryhmiin. Esimerkiksi kansainvälisinä solmukohtina toimivien kaupunkien joukossa on erikseen tietointensiiviset kaupungit. Raportti nosti Helsingin yhdeksi Euroopan tietokeskittymistä miljoonakaupunkien Lontoon ja Amsterdamin sarjaan. Samaan kategoriaan kuuluvat myös Tukholma ja Kööpenhamina sekä Hampuri, Frankfurt, München, Barcelona, Lyon, Dublin ja Milano.

Tämä analyysi ja myös edellä selostetut vertailevan kaupunkitutkimuksen lähteet osoittavat, että todellisia oloja mahdollisimman hyvin ja luotettavasti kuvaavia kaupunkivertailuja on vaikea ja työläs tehdä. Tietojen vertailukelpoisuudessa ilmenee usein ongelmia. Mutta ennen kaikkea on vaikeuksia saada tietoa kaupunkien tämän päivän uusista ja merkityksellisistä erityispiirteistä, kuten tietoyhteiskunnasta ja tietotaloudesta. Mikä on esimerkiksi avoimen ja maksuttoman tiedon merkitys taloudelle, luovuudelle ja uusille innovaatioille tai ylipäätään tuottavuudelle? Kaupunkielämän laatu luetaan vahvasti kaupunkien kilpailukykytekijöihin. Mutta mistä tekijöistä kaupunkielämän laatu tänään koostuu ja minkä painon asukkaat eri tekijöille antavat? Muuttuko kaupunkielämän laadun määritelmä tulevaisuudessa ja jos muuttuu niin millä tavalla? Millä tavalla kaupungit pystyisivät vielä paremmin hyödyntämään varhaisesta toiminnasta seuraavaa etulyöntiasemaansa ja miten ennakoita ja mitata tällaista ominaisuutta?

Viereisen sivun kuva: Helsinki oli virkeä eurooppalainen kaupunki jo 1930-luvun lopulla.

Kaiken kaikkiaan kaupunkitiedon tarve ja kysyntä on kasvussa. Maailman väestöstä yhä suurempi osa asuu kaupungeissa. YK:n tilastojen¹⁴ mukaan maailman väestöstä enemmän kuin puolet asui kaupungeissa vuonna 1997 ja tämän jälkeen kaupunkien väestöosuus on vain jatkanut kasvuaan. YK:n ennusteen mukaan kaupunkiväestön osuus nousee 60 %:iin suunnilleen vuonna 2030. Tosin Pohjois- ja Länsi-Euroopassa sekä Pohjois-Amerikassa kaupunkimaisissa yhdyskunnissa elävän kaupunkiväestön osuus on jo yli 80 %.

”Väestön ja tuotannon alueellinen kasautuminen kaupunkialueille on yksi nykyisen maailman merkittävimmistä yhteiskunnallisista muutoksista. Maailman tuotannon arvosta puolet tuotetaan alueilla, jotka kattavat vain 1,5 % maailman maapinta-alasta.” Näin analysoivat Seppo Laakso ja Heikki A. Loikkanen.¹⁵ Aluetalouden muutos ja tämän osana kaupungistuminen paikallisena, valtakunnallisena ja maailmanlaajuisena ilmiönä on entistäkin ajankohtaisempi ilmiö. Kaupunkien merkitystä korostava kehitys ja moni muu kansallisesti merkittävä kaupunki-ilmiö asettavat entistä suurempia vaatimuksia kansalliselle tietotuotannolle. Koko maan kattavat tietosuureet eivät tällöin enää riitä, vaan on välttämätöntä saada kaupunkeja ja niiden osa-alueita sekä toiminnallisia kaupunkiseutuja koskevia tietoja entistä kattavammin ja ajantasaisemmin. Tämä on erityinen haaste valtion tilastotoimelle.

14 World Urbanization Prospects: The 2007 Revision 2008

15 Laakso & Loikkanen 2010

ENIGHETEN

KIRJAN KIRJOITTAJAT

Timo Cantell

tutkimuspäällikkö, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Heikki Helin

erikoistutkija, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Martti Helminen

erikoistutkija, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Vesa Keskinen

tutkija, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Jenni Koskinen

projektitutkija, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Seppo Laakso

toimitusjohtaja, Kaupunkitutkimus TA Oy.

Tero Lahti

tiedottaja, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Leila Lankinen

tietohuoltopäällikkö, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Asta Manninen

johtaja, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Harry Schulman

professori, Helsingin yliopisto.

Päivi Selander

tutkija, Helsingin kaupungin tietokeskus.

Mari Vaattovaara

professori, Helsingin yliopisto.

Maija Vihavainen

yliaktuaari, Helsingin kaupungin tietokeskus.

KIRJALLISUUS

1.1 LANKINEN & VIHAVAINEN

Aarrevaara, Timo (1994) Velanmaksusukupolvet ja (dis)konttaamaton lama. Teoksessa Vesa Keskinen (toim.) Lama sulkee - lama avaa. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:11. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 71-79.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (2011) Asunnottomat 2010. Selvitys 4/2011. <http://www.ara.fi/download.asp?contentid=24627&lan=fi>

Enegren, Joakim & Mikkola, Juulia & Savolainen, Katja (2001) Asunto Oy Aedificium Bostads A.B.:n historiikki 1924-2000. Helsinki: As. oy Aedificum bostads ab.

Fougstedt, Gunnar & Hyppölä, Jorma & Purola, Tapani & Strömmer, Aarno (1962) Monikielinen väestötieteen sanakirja. Suomen tilastoseuran julkaisuja: 1. Helsinki.

Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto (1974) Asuntojen purkaminen ja korvaava uudisrakentaminen Helsingin esikaupunkialueilla vuosina 1970-1972. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluviraston yleiskaavaosaston toiminnallisia selvityksiä: 27. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Helsingin kaupungin tietokeskus (1967) Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1966. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2005) Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 2005. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2006) Asuminen Helsingissä 1950-2004. Tilastoja 2006:21. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2007) Rakentaminen Helsingissä 1970-2006. Tilastoja 2007:20. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2009) Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 2009. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Helsingin kaupungin tietokeskus, rakentamisen tilastot.

Helsingin kaupungin tilastotoimisto (1958) Helsingin asunto- ja väestölaskenta 1955 II. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

Helsingin kaupungin tilastotoimisto (1960) Helsingin asunto- ja väestölaskenta 1955 IV. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

Jallinoja, Riitta (1997) Asumisen tyylit ja tavat. Teoksessa Kaarin Taipale & Harry Schulman (toim.) *Koti Helsingissä. Urbanin asumisen tulevaisuus*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 147-167.

Junto, Anneli (1990) Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu no 50. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys.

Jäppinen, Jere (2009) Yhdeksän pientä kotia: arjen historiaa Työväenasuntomuseossa. Helsinki: Helsingin kaupungin museo.

Korhonen, Erkki & Puhakka, Sauli (1994) Ihmisiä litistyksessä - kun asumismenot käyvät ylivoimaisiksi. Teoksessa Vesa Keskinen (toim.) *Lama sulkee - lama avaa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:11. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 91-103.

Korhonen, Tuure A. (2002) Kulmatalo kastanjoiden kadulla. Asunto Oy Etelä-Hesperiankatu 6:n vaiheita 75 vuoden ajalta 1927-2002. Helsinki: Asunto oy Etelä-Hesperiankatu 6.

Lankinen, Markku (1994) Onko vuokra-asuntojen tuotanto laman aikana suuri yhteiskunnallinen riski? Teoksessa Vesa Keskinen (toim.) *Lama sulkee - lama avaa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:11. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 81-89.

Meurman, Otto-livari (1947) *Asemakaavaoppi*. Helsinki: Otava.

Modeen, Gunnar (1947) *Asunnontarve asutuskeskuksissa*. Sosiaalinen aikakauskirja 41, 95-105.

Montén, Seppo (1994) Kun työttömyys tuli Helsinkiin. Teoksessa Vesa Keskinen (toim.) *Lama sulkee - lama avaa*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994: 11. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 7-21.

Pulma, Panu (2000) Kasvun katveessa. Teoksessa Harry Schulman & Panu Pulma & Seppo Aalto (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945, osa 2*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 113-241.

Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta (1980) *Asuntojen purkaminen pääkaupunkiseudulla*. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja A: 1. Helsinki: Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta (YTV).

Saarikangas, Kirsi (2010) Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus. Teoksessa Kai Häggman & Pirjo Markkola & Panu Pulma (toim.) Suomalaisen arjen suuri tarina. Helsinki: WSOY, 102-127.

Schulman, Harry (2000) Helsingin suunnittelu ja rakentuminen. Teoksessa Harry Schulman & Panu Pulma & Seppo Aalto (toim.) Helsingin historia vuodesta 1945, osa 2. Helsinki: Helsingin kaupunki, 13-108.

Siipi, Jouko (1962) Pääkaupunkiyhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. Teoksessa Ragnar Rosén & Eirik Hornborg & Eino Jutikkala & Matti J. Castrén (toim.) Helsingin kaupungin historia V:i. Helsinki: Helsingin kaupunki, 139-379.

Taipale, Ilkka (1982) Asunnottomuus ja alkoholi. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 32. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.

Tilastokeskus, tilastotietokannat

Tilastokeskus, tilastotietokannat, väestötilastopalvelu

Tilastollinen päätoimisto (1908) Suomenmaan virallinen tilasto VI: Väestötilasto 39. Rakennus- ja asuntolasku Helsingissä, Turussa, Tampereella ja Viipurissa joulukuun 5 päivänä 1900. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto.

Tilastollinen päätoimisto (1917) Suomen virallinen tilasto VI: Väestötilasto 50. Asuntolasku Helsingissä joulukuun 7 p. 1910. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto.

Tilastollinen päätoimisto (1922) Suomen virallinen tilasto VI: Helsingin kiinteistö- ja asuntolaskenta 54: 1. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto.

Tilastollinen päätoimisto (1932) Suomen virallinen tilasto VI: Väestötilasto 72: 1. Helsingin rakennus- ja asuntolaskenta 1930. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto.

Turpeinen, Oiva & Herranen, Timo & Hoffman, Kai (1997) Helsingin historia vuodesta 1945, osa 1. Väestö, kaupunkisuunnittelu ja asuminen, elinkeinot. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Waris, Heikki (1932) Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I. Helsinki.

Åström, Anna-Maria (1999) Koti ja naapurusto: Helsingin koillislaita 1950- ja 1960-luvulla. Teoksessa Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs & Johanna Valenius (toim.) Koti kaupungin laidalla: työväestön asumisen pitkä linja. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 79-122.

Tilastokeskus 2011. Käsitteet ja määritelmät osoitteessa: <http://tilastokeskus.fi/til/asas/kas.html> [viitattu 6.4.2011]

1.2 LAAKSO

Björkqvist, Heimer (1967) Merenkulku ja liikenne; Kaupan kehitys; Teollisuuden kehitys. Teoksessa Eino Jutikkala & Eirik Hornborg & Heikki Waris & Matti Johannes Castrén (toim.) Helsingin historia V:3. Helsinki: Helsingin kaupunki, 7-380.

Cambridge Econometrics (2010) European Regional Prospects. Analysis and Forecasts to 2014. Cambridge: Cambridge Econometrics.

Cardberg, Carl Jacob (1981) Kaupunkilaitos keskiajalla ja uuden ajan alussa. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Keski-ajalta 1870-luvulle. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2000) Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään. Tilastoja 2000:15. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2010) Helsingin väestöennuste 2011-2050. Tilastoja 2010:31. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Herranen, Timo (1997) Kaupunkisuunnittelu ja asuminen. Teoksessa Oiva Turpeinen & Timo Herranen & Kai Hoffman (toim.) Helsingin historia vuodesta 1945: 1. Helsinki: Helsingin kaupunki, 121-243.

Hoffman, Kai (1997) Elinkeinot. Teoksessa Oiva Turpeinen & Timo Herranen & Kai Hoffman (toim.) Helsingin historia vuodesta 1945: 1. Helsinki: Helsingin kaupunki, 247-500.

Jutikkala, Eino (1983) Urbanisoituminen. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomisen ajan loppuun. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto, 9-26.

Jutikkala, Eino (1984) Urbanisoituminen. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto, 9-37.

Laakso, Seppo & Kostiainen, Eeva (2011) European Metropolises. Recession and Recovery. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Laakso, Seppo & Loikkanen, Heikki A. (2004) Kaupunkitalous. Johdatus kaupungistumiseen, kaupunkien maankäyttöön sekä yritysten ja kotitalouksien sijoittumiseen. Helsinki: Gaudeamus.

Laakso, Seppo & Loikkanen, Heikki A. (2009) Regional economies are changing - globally. Helsinki Quarterly (4), 9-17.

Laakso, Seppo & Loikkanen, Heikki A. (2010) Markkinat keskittävät – pitäisikö politiikan hajauttaa? *Yhteiskuntapolitiikka* (3), 284–292.

Maliranta, Mika & Rouvinen, Petri & Ylä-Anttila, Pekka (2010) Finland's Path to Global Productivity Frontiers through Creative Destruction. In *International Productivity monitor* 20, 68–84.

Rasila, Viljo (1982) Liikenne. Teoksessa Jorma Ahvenainen & Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.) *Suomen taloushistoria 2*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Schulman, Harry (2000) Helsingin suunnittelu ja rakentaminen. Teoksessa Harry Schulman & Panu Pulma & Seppo Aalto (toim.) *Helsingin historia vuodesta 1945: 2*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 13–81.

Simon, John (2009) *Koneen ruhtinas*. Pekka Herlinin elämä. Helsinki: Otava.

The World Bank (2009) *Reshaping Economic Geography*. World development report 2009. Washington DC: The World Bank.

Tilastokeskus (2008) *Suomen virallinen tilasto (SVT)*. Aluetilinpito. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/altp/tau.html> [Viitattu: 11.4.2011]

Tilastokeskus (2010) *Suomen virallinen tilasto (SVT)*. Työssäkäynti. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/tyokay/index.html> [Viitattu: 11.4.2011]

1.3 CANTELL & KESKINEN

Bruun, Seppo & Lindfors, Jukka & Luoto, Santtu & Salo, Markku (1998) *Jee jee jee: Suomalaisen rockin historia*. Helsinki: WSOY.

Cantell, Timo (1999) *Helsinki suur tapahtumien näyttämönä*. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuskatsauksia 1.

Cantell, Timo & Schulman, Harry (toim.) (2001) *Mitä oli kulttuurivuosi? Kirjoituksia Euroopan kulttuurikaupunkivuodesta Helsingissä*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Keskinen, Vesa & Penttinen, Kirsti (1986) *Helsinkiiläiset taitelijat*. Taiteilijakunnan rakenne sekä työ- ja elinolot. Helsingin kaupungin kulttuuriasiankeskus.

Keskinen, Vesa (1994) *Mozartista Leskiseen*. Helsinkiiläisten musiikkimaut. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1994:6.

Keskinen, Vesa (2005) Helsingin kulttuurikeskusten käyttäjät. Teoksessa Satu Silvanto & Maaria Linko & Vesa Keskinen & Timo Cantell (toim.) Kaupunkilaisten kulttuurikeskus. Tarkastelussa Stoa, Malmitalo ja Kanneltalo. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Helsingin kaupungin kulttuuriasiainkeskus, 103-113.

Keskinen, Vesa (toim.) (2008) Täydet pisteet – Twelve Points. Eurovion laulukilpailut Helsingissä 2007. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Koskinen, Tuulikki & Mustonen, Pekka & Sariola, Reetta (toim.) (2010) Taidekasvatuksen Helsinki. Lasten ja nuorten taidekasvatus. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Helsingin kaupungin kulttuurikeskus.

Lähteenmaa, Jaana & Mäkelä, Laura (toim.) (1995) Helsinki yö. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Nylund, Mats & Laakso, Seppo & Ojajärvi, Sanna (toim.) (2006) Urheilu, maine ja raha. Tutkimuksia vuoden 2005 yleisurheilun MM-kisoista. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Gaudeamus.

Silvanto, Satu & Linko, Maaria & Keskinen, Vesa & Cantell, Timo (toim.) (2005) Kaupunkilaisten kulttuurikeskus. Tarkastelussa Stoa, Malmitalo ja Kanneltalo. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Helsingin kaupungin kulttuuriasiainkeskus.

Silvanto, Satu (toim.) (2007) Festivaalien Helsinki. Urbaanin festivaalikulttuurin kehitys, tekijät ja kokijat. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus & Helsingin kaupungin kulttuuriasiainkeskus.

Susiluoto, Ilkka (2001) Kulttuurikaupunkivuoden taloudelliset vaikutukset. Teoksessa Timo Cantell & Harry Schulman (toim.) Mitä oli kulttuurivuosi? Kirjoituksia Euroopan kulttuurikaupunkivuodesta Helsingissä. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 55-67.

Williams, Raymond (1983) Keywords. A Vocabulary of Culture and Society. London: Fontana Press.

1.4 SELANDER

Askelo, Sini (toim.) (2007) 100 x Kaupunki x Staden. Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 100 vuotta. Helsinki: Paintek Pihlajamäki Oy.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2000) Helsinki tilastoina 1800-luvulta nyky-päivään. Tilastoja 2000:15. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2009) Väestömuutokset Helsingissä 2005-2007. Tilastoja 2009:5. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2010a) Helsingin väestöennuste 2011-2050. Tilastoja 2010:31. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2010b) Helsingin väestö vuodenvaihteessa 2009/2010 ja väestömuutokset vuonna 2009. Tilastoja 2010:19. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2010c) Helsingin ulkomaalaisväestö 2010. Tilastoja 2010:30. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2011) Helsingin tilastollinen vuosikirja 2010. Porvoo: Bookwell Oy.

Jallinoja, Riitta (1990) Perhe matkalla ensi vuosituhanalle. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.) Suomi 2017. Jyväskylä-Helsinki: Gummerus, 459-475.

Kartovaara, Leena (1999) Perheet. Teoksessa Kristiina Andreasson & Vesa Helin (toim.) Suomen vuosisata. Trendit. Helsinki: Tilastokeskus, 14-17.

Leitzinger, Antero (toim.) (2010) Mansikkamaan vartijat. Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä. Helsinki: East-West Books.

Nieminen, Mauri (1999) Väkiluku ja väestön ikärakenne. Teoksessa Kristiina Andreasson & Vesa Helin (toim.) Suomen vuosisata. Trendit. Helsinki: Tilastokeskus, 10-11.

Nieminen, Mauri (2002) Ongelmalliset tunnusluvut. Tieto aika (11), 29.

Roos, Jea-Pekka (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Tampereen yliopiston Avoin yliopisto (2010a) Sosiologian peruskurssi, Kulttuuri ja arkielämä. Perhe. www.uta.fi/tyt/avoin/verkko-opinnot/sosiologia/luku2.html#perhe. [Viitattu 20.12.2010.]

Tampereen yliopiston Avoin yliopisto (2010b) Sosiologian peruskurssi, Kulttuuri ja arkielämä. Elämäntapa. www.uta.fi/tyt/avoin/verkko-opinnot/sosiologia/luku2.html#elämäntapa. [Viitattu 20.12.2010.]

Tilastokeskus (2009a) Suomen virallinen tilasto (SVT). Perheet. Vuosikatsaus 2009 Laatuseloste perheet. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/perh/2009/02/perh_2009_02_2010-11-30_laa_001.fi.html. [Viitattu: 10.3.2011.]

Tilastokeskus (2009b) Suomen virallinen tilasto (SVT). Perheet. Vuosikatsaus 2009, 1. Suomen yleisin perhetyyppi on lapseton aviopari. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/perh/2009/02/perh_2009_02_2010-11-30_kat_001.fi.html. [Viitattu: 25.2.2011.]

Tilastokeskus (2009c) Suomen virallinen tilasto (SVT). Perheet. Vuosikatsaus 2009, 3. Lapsiperheiden osuus tasaisessa laskussa. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/perh/2009/02/perh_2009_02_2010-11-30_kat_003.fi.html. [Viitattu: 25.2.2011.]

Tilastokeskus (2009d) Suomen virallinen tilasto (SVT). Perheet. Vuosikatsaus 2009, 4. Lapsiperhetyyppien yleisyydessä eroja eri alueilla. Helsinki: Tilastokeskus. http://tilastokeskus.fi/til/perh/2009/02/perh_2009_02_2010-11-30_kat_004.fi.html. [Viitattu: 28.3.2011.]

Tilastokeskus (2009e) Suomen virallinen tilasto (SVT). Perheet. Vuosikatsaus 2009, 5. Valtaosa lapsista kahden vanhemman perheissä. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/perh/2009/02/perh_2009_02_2010-11-30_kat_005.fi.html. [Viitattu: 15.2.2011.]

Tilastokeskus (2009f) Suomen virallinen tilasto (SVT). Perheet. Vuosikatsaus 2009, 2. Vieraskielisiä perheitä vain kaksi prosenttia. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/perh/2009/02/perh_2009_02_2010-11-30_kat_002.fi.html. [Viitattu: 25.2.2011.]

1.5 HELMINEN

Hausen, Marika & Mikkola, Kirmo & Amberg, Anna-Liisa & Valto, Tytti (1990) Eliel Saarinen, Suomen aika. Keuruu: Otava

Högström, Hilka (1996) Helsingin rautatieasema. Helsinki Railway Station. Helsinki: Erweko Painotuote Oy

Ilonen, Arvi (1990) HELSINKI, Espoo, Kauniainen, Vantaa. Arkkitehtuuriopas. Keuruu: Otavan painolaitokset.

Kemppinen, Kullervo (1993) Uusi oopperatalo - toiveet todeksi. Porvoo: WSOY:n graafiset laitokset

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta. 1910, 1911, 1912, 1913, 1914

Nikula, Riitta (1988) Armas Lindgren 1874-1929. Helsinki: Uudenmaan Kirjapaino Oy.

2.1 HELIN

Helin, Heikki (2002a) Terveen ja varovaisen talouden linja. Helsingin kaupungin talous 1945-1999. Teoksessa Laura Kolbe & Heikki Helin (toim.) Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 3: Kunnallishallinto ja -politiikka. Kunnallistalous. Helsinki: Helsingin kaupunki & Edita.

Helin, Heikki (2002b) Turhaan kadehdittu Helsingin rikkaus. Teoksessa Vesa Keskinen & Martti Tuominen & Mari Vaattovaara (toim.) Helsinki - pohjoinen metropoli. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helin, Heikki (2003) Helsingin kaupungin talous vuosina 1990-2002. Helsingin ja koko maan keskeisten talouden tunnuslukujen kehityksen tarkastelua. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2003:19. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helin, Heikki (2008) Tapausten kulku. Valtionosuus- ja verouudistukset ja uudistussuunnitelmat 1990-2006 ja valtion toimenpiteiden vaikutus kuntien talouteen. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2008:4. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helin, Heikki (2009) Helsinki ja talouden notkahdukset. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuskatsauksia 2009:1. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helin, Heikki (2010a) Lamasta lamaan. Suurten kaupunkien talous 1988–2008. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuskatsauksia 2010:4. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helin, Heikki (2010b) Aina on ollut vaikeaa. Kuntien talouden kehitys 1988–2008. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuskatsauksia 2010:6. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helsingin kaupungin tietokeskus (2010) Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 2010. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Kuusterä, Antti (1995) Aate ja raha. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822–1994. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Martikainen, Tuomo & Yrjönen, Risto (1977) Näkökohtia julkisten palveluiden tuotannosta ja organisaatiosta Suomessa. Helsingin yliopiston yleisen valtiopin laitoksen tutkimuksia. Sarja A (46). Helsinki: Helsingin yliopisto.

2.2 CANTELL & KOSKINEN

Alapuro, Risto & Alestalo, Matti (1973) Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa Risto Alapuro & Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) Suomalaisen sosiologian juuret. Helsinki: WSOY, 84–147.

Allardt, Erik (1952) Miljöbetingade differenser i skilsmässofrekvensen. Olika normsystem och andra sociala faktorerers inverkan på skilsmässofrekvenserna i Finland 1891–1950. Helsingfors: Statsvetenskapliga fakulteten.

Bauman, Zygmunt (1997) Sosiologinen ajattelu. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.

Bell, Marjatta & Hietala, Marjatta (2002) Helsinki the Innovative City. Historical Perspectives. Helsinki: Finnish Literature Society & City of Helsinki Urban Facts.

Bruun, Kettil (1952) Nuorisotutkimus vuonna 1951. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 3 (10–11). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 193–264.

Cantell, Timo & Pedersen, Poul Poder (1996) Postmoderni moderni – Zygmunt Baumanin haastattelu. Teoksessa Pirkkoliisa Ahponen & Timo Cantell (toim.) Zygmunt Bauman – postmodernin lumo. Tampere: Vastapaino, 283–299.

Cantell, Timo (1999) Helsinki and a Vision of place. Helsinki: City of Helsinki Urban Facts.

Eskola, Antti (1973) Suomalaisen sosiologian uudistuminen. Teoksessa Risto Alapuro & Matti Alestalo & Elina Haavio-Mannila (toim.) Suomalaisen sosiologian juuret. Helsinki: WSOY, 269–313.

Gylling, Edvard (1915) Syntyneisyydestä ja väestön lisääntymisestä Helsingissä. Helsinki: Työväen Sanomalehti Osakeyhtiö.

Hall, Peter (1998) Cities in Civilization. New York: Pantheon Books.

Helne, Tuula (2003) Syrjäytymisen yhteiskunta. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 123.

Helsingfors stadsfullmäktige (1899) Frågan om kommunalstatistiken I Helsingfors. Helsingfors stadsfullmäktiges tryckta handlingar 1899 (21), 5-7.

Helsingin Kaupungin Tilastokonttori (1916) Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1911. Helsinki: Helsingin Kaupungin Tilastokonttori.

Helsingin kaupungin tilastotoimisto (1940) Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 51, 1938. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto.

Helsingin kaupungin tilastotoimisto (1950a) Väkiluvunmuutokset vuosina 1946-1948.

Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 1 (1). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 2-4.

Helsingin kaupungin tilastotoimisto (1950b) Kaupungin työntekijöiden palkat vuonna 1948.

Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 1 (3). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 33-36.

Helsingin kaupungin tilastotoimisto (1951) Tärkeimmät kuolemansyyt 1921-1949. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 2 (2). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 21-24.

Helsingin kaupungin tilastotoimisto (1952) Helsingin kroonisesti sairaat. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 3 (6). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 105-116.

Helsingin kaupungin tilastotoimisto (1961) Viisi vuosikymmentä kunnallistilastoa. Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1911-1961. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 1960-61 12 (1), 1-77.

Helsingin kaupunginvaltuusto (1910) Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 33. Mietintö N:o 4 kunnallistilastollisen konttorin perustamisesta Helsinkiin, kunnallishallinnon muutoskysymyksiä käsittelemään asetetun komitean antama, 2-8.

Hyvärinen, Salme (1959) Sosiaaliryhmä ja asunto. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 10 (4). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 77-96.

Hyvärinen, Salme (1960) Väestö kaupunginosittain elinkeinonhaaran ja ammattiaseman mukaan 1955. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 11 (8). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 197–200.

Häkkinen, Antti (1995) Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo (2005) Suomalaisen alaluokan historiaa: köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000. Teoksessa Antti Häkkinen & Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Helsinki: SKS, 39–94.

Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2006) Suomalainen yhteiskunta. Helsinki: WSOY.

Lehtonen, Mikko (2010) Individualismin aika. Teoksessa Kai Häggman & Markku Kuisma & Pirjo Markkola & Panu Pulma & Riitta-Liisa Kuosmanen & Ritva Forslund (toim.) Suomalaisen arjen suuri tarina. Helsinki: WSOY, 224–241.

Modeen, Gunnar (1951) Helsingin asunto-olot. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 2 (11). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 169–192.

Mumford, Lewis (1949) Kaupunkikulttuuri. Helsinki: WSOY.

Mäenpää, Pasi (2005) Narkissos kaupungissa. Helsinki: Tammi.

Palmgren, Raoul (1989) Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa. Kuvauslinjoja ennen ja jälkeen tulenkantajien. Helsinki: SKS.

Ruoppila, Sampo & Cantell, Timo (2000) Ravintolat ja Helsingin elävöityminen. Teoksessa Stadipiiri (toim.) Urbs. Kirja Helsingin kaupunkikulttuurista. Helsinki: Oy Edita Ab, 35–54.

Savage, Mike & Warde, Alan (1993) Urban Sociology, Capitalism and Modernity. London: Macmillan.

Sipilä, Jorma & Anttonen, Anneli (2010) Miten hyvinvointivaltio muutti elämäämme? Teoksessa Kai Häggman & Pirjo Markkola & Markku Kuisma & Panu Pulma (2010) Suomalaisen arjen suuri tarina. Helsinki: WSOY, 30–61.

Saxén, Åke (1954) Työttömyys Helsingissä. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 5 (2). Helsinki: Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 23–24.

Stadipiiri (toim.) (2000) Urbs. Kirja Helsingin kaupunkikulttuurista. Helsinki: Oy Edita Ab.

Sucksdorff, Vilhelm (1904) Helsingin työväestön asunto-olot. Selonteko työväen asunto-tutkimuksesta vuonna 1900. Helsinki: Helsingin terveydenhoitolautakunta.

Tani, Sirpa (1995) Kaupunki taikapeilissä. Helsinki-elokuvien mielenmaisemat -maantieteellisiä tulkintoja. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995:14. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Urponen, Maija (2009) Olympiakaupungin valot ja varjot. Kulttuurintutkimus 26, 4, 17-28.

Waris, Heikki (1932) Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. Osa 1. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Waris, Heikki (1934) Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. Osa 2. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Wirth, Louis (1938) Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology* 44, 1, 1-24.

Åström, Sven-Erik (1957) Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors. Studier I stadens inre differentiering 1810-1910. Helsingfors stads publikationer (6). Helsingfors: Helsingfors stad.

2.3 SCHULMAN

Alestalo, Matti (1986) Structural change, classes and the state. Finland in a historical and comparative perspective. Research group for comparative sociology, University of Helsinki. Research Reports 33. Helsinki: University of Helsinki.

Brunila, Birger (1921) Helsingin yleisasemakaava. *Arkkitehti* 19 (4), 1-3.

Brunila, Birger (1962) Asemakaavoitus 1918-1945. Teoksessa Ragnar Rosén & Eirik Hornborg & Eino Jutikkala & Heikki Waris & Matti J. Castrén (toim.) *Helsingin Kaupungin historia V:1*. Helsinki: Helsingin kaupunki, 7-98.

Clark, Peter & Hietala, Marjatta (2005) Helsinki and green space, 1850-2000: an introduction. In Peter Clark (ed.) *The European City and Green Space*. London, Stockholm, Helsinki and St. Petersburg 1850-2000. London: Ashgate Publishing, 175-176.

Franzen, Mats & Sandstedt, Eva (1981) Grannskap och stadsplabering. *Acta Universitatis Uppsaliensia* 17. Uppsala: Uppsala universitet.

Gordon, Douglas (2005) Kaupunkirakenne, kansainväliset vertailut. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Halme, Kimmo et al. (2008) Innovatiiviset julkiset hankinnat. *Tekesin katsaus* 225. Helsinki: Tekes.

- Hankonen, Johanna (1994) *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta*. Tampere: Gaudeamus.
- Harvia, Yrjö (1936) *Helsingin esikaupunkiliitos. Päämietintö*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Helander, Vilhelm (1999) *Unohtaako kulttuuripääkaupunki kaupunkikulttuurin?* Teoksessa Mikael Sundman (toim.) Nils Erik Wickberg 90: 10.9.1999. Helsinki: Rakennustaiteen seura, 6-19.
- Helin, Heikki (2008) *Tapausten kulku. Valtionosuus- ja verouudistukset ja uudistussuunnitelmat 1990-2006 ja valtion toimenpiteiden vaikutus kuntien talouteen. Tietokeskuksen tutkimuksia 4*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Helsingin kaupunginkanslia, Yleiskaavatoimisto (1993) *Helsingin yleiskaavoitus. Kehityskuvasta toteuttamissuunnitelmaan*. Helsinki: Ympäristöministeriö, kaa-voitus- ja rakennusosasto.
- Hietala, Marjatta (1987) *Services and urbanization at the turn of the century. The diffusion of innovations. Studia Historica 23*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ilaskivi, Raimo (1989) *Rakentamisedellytysten turvaaminen pääkaupunkiseudulla. Valtioneuvoston kanslian 13.3.1989 kutsuman selvitysmiehen, Raimo Ilaskiven ehdotus*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Jakobson, Leo (1987) *Kaupunkirakenne tulevassa tietoyhteiskunnassa. Julkaisematon Oskari Vilamon rahaston juhlaesitelmä 3.11.1987*.
- Jallinoja, Reijo (1998) *Pasilan kaupunkiarkkitehtuurin taustoja*. Teoksessa Harry Schulman & Mikael Sundman (toim.) *Pasila. Helsingin uusi keskus*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 47-56.
- Juntto, Anneli (1990) *Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu 50*. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys.
- Kolbe, Laura (1988) *Kulosaari - Unelma paremmasta tulevaisuudesta*. Keuruu: Otava.
- Kuusanmäki, Jussi (1983) *Kunnallisen kansanvallan kehitys ja kunnallishallinnon organisaatio 1875-1917*. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2*. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto, 51-125.
- Meurman, Otto-Iivari (1947) *Asemakaavaoppi*. Helsinki: Otava.
- Mikkola, Kirmo (1984) *Eliel Saarinen aikansa kaupunkisuunnittelunäkemyksen tulkkina. Suomen aika*. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus.
- Mäenpää, Pasi & Lehtonen, Turo-Kimmo (1997) *Valtava mustekala. Kuinka kauppakeskusta käytetään?* Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 6. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Nikula, Riitta (1990) Töölönlahti-suunnitelmia 1910-1990. Näyttely Suomen rakennustaiteen museon arkistossa. Julkaisematon näyttelyluettelo.

Rahikainen, Marjatta (1988) Keskustan elinkeinotoiminnan muodonmuutos. Kaupunkisuunnitteluvirasto, Pasila-ryhmä. Yleiskaavaosaston julkaisu YB:9. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Schulman, Harry (1990) Alueelliset todellisuudet ja visiot. Yhdyskuntien täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A18. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.

von Hertzen, Heikki & Spreiregen, Paul (1971) Building a new town. Tapiola, Finland's new garden city. Cambridge, Mass: The MIT Press.

YTV (1990) Yleiskaavallinen yhteistyösuunnitelma YTO - 2010. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja A 1990:1. Helsinki: Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta.

2.4 VAATTOVAARA

Castells, Manuel & Himanen, Pekka (2002) The information society and the welfare state: the Finnish model. Oxford: Oxford University Press.

Joutsiniemi, Anssi (2010) Becoming Metapolis - A Configurational Approach. Datutop 32. Tampere: Tampere University of Technology.

Kauppinen, Timo & Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari (2010) Pääkaupunkiseudun lamatyöttömien myöhemmät ansiotulot: iskö lama kovemmin korkean työttömyyden alueilla? Yhteiskuntapolitiikka. 74 (4), 358-374.

Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari (1999) Pääkaupunkiseudun kehityssuunta on kääntynyt. Yhteiskuntapolitiikka 64 (4), 342-351.

Kortteinen, Matti & Tuominen, Martti & Vaattovaara, Mari (2005a) Asumistoiveet, sosiaalinen epäjärjestys ja yhdyskuntasuunnittelu. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2), 121-131.

Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari & Alasuutari, Pertti (2005b) Eliitin eriytyminen pääkaupunkiseudulla. Yhteiskuntapolitiikka 70 (5), 475-487.

Laakso, Seppo & Loikkanen, Heikki A. (2004) Kaupunkitalous - Johdatus kaupungistumiseen, kaupunkien maankäyttöön sekä yritysten ja kotitalouksien sijoittumiseen. Helsinki: Gaudeamus.

Lönnqvist, Henrik & Vaattovaara, Mari (2004) Mitä asuntojen hinnat kertovat kaupungin ajallisesta ja alueellisesta kehityksestä. Kvartti 4/2004. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Martens, Merijn (2006) Adaptive cities in Europe; interrelationships between urban structure, mobility and regional planning strategies. PhD thesis. University of Amsterdam.

Vaattovaara, Mari (1998) Pääkaupunkiseudun sosiaalinen erilaistuminen - ympäristö ja alueellisuus. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1998: 7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Vaattovaara, Mari & Kortteinen, Matti (2003) Beyond Polarisation versus Professionalisation? A Case Study of the Development of the Helsinki region, Finland. *Urban Studies* 40 (11), 2127-2145.

Vaattovaara, Mari & Lönnqvist, Henrik (2007) Kehyskunnilla merkittävä rooli Helsingin seudun metropolipelissä. *Asu ja rakenna* 4/2007.

Vaattovaara, Mari (2009) The emergence of the Helsinki Metropolitan Area as an International Hub of the Knowledge Industries. *Built Environment* 35 (2), 204-211.

Vaattovaara, Mari & Bernelius, Venla & Kepsu, Kaisa & Eskelä, Elina (2010). Creative knowledge and local policies in Helsinki. How to enhance the city's competitiveness. ACRE report WP10.5. Amsterdam: AISSR.

2.5 MANNINEN

Aho, P. & Turja, T. (2010): Urban Audit survey-tutkimus. Elämänlaatu suomalaisissa kaupungeissa. Taloustutkimus Oy.

Ala-Outinen, A. (2010): Hyvinvoinnin tukiverkko koetuksella. Helsingin palveluvirastojen toiminta kaupunginosien eriytymisen ehkäisemiseksi. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen Tutkimuksia-sarja 2010:3.

Bandel, J. (2010): Demografisk utveckling i Stockholm. Kvartti 2010:3. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Creative industry and ICT in Helsinki and Amsterdam: a comparison. Fact sheet nummer 1, February 2007. Gemeente Amsterdam. Dienst Onderzoek en Statistiek.

European Cities Monitor 2010. www.europeancitiesmonitor.eu [Luettu 1.10.10.]

Global liveability report 2010. www.eiu.com/liveability [Luettu 1.2.11.]

Kepsu, K. & Vaattovaara, M. & Bernelius, V. & Itälähti, M. (2010): Vetävä Helsinki. Luovien ja tietointensiivisten alojen osaajien näkemyksiä seudusta - kotimainen ja kansainvälinen näkökulma. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen Tutkimuksia-sarja 2010:4.

Laakso, S. & Kostianen, E. (2011): European Metropolises. Recession and Recovery. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Laakso, S. & Loikkanen, H. A. (2010): Aluetaloudet muutoksessa - maailmanlaajuisesti. Kvartti 2010:1. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus 2010.

Manninen, A. (2008): Monitoring urban change and identifying future potentials: the Case of the European Urban Audit and the State of European Cities Report. Urban Research & Practice. Vol 1, Issue 3, 2008. 222 - 229.

Merimaa, M. & Ståhl, J. (2009): Helsingin metropolialueen kansainvälisen kilpailukykyyn määrittely ja mittaaminen. Esiselvitys. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Mercer 2010 Quality of Living Survey. www.mercer.com [Luettu 1.10.10.]

State of European Cities Report. Adding value to the European Urban Audit. Tutkimus sovittu Euroopan komission toimesta ja valmisteltu ECOTEC Research and Consulting Ltd:n kanssa. Yhteistyössä mukana NordRegio ja Eurofutures. Toukokuu 2007.

Survey on perception on quality of life in 75 European cities. Flash Eurobarometer, European Union, Regional Policy. Maaliskuu 2010.

The Economist Intelligence Unit's annual Liveability Ranking and Overview assesses living conditions in 140 cities around the world. Helmikuu 2011, European Cities Monitor, ECM, 2010, Regional Innovation Scoreboard (RIS).

Tutkimus elämänlaadusta 75 Euroopan kaupungissa. Flash Eurobarometer, European Union, Regional Policy, Maaliskuu 2010.

Van den Berg, L. & Pol P. M. J. & van Winden, W. & Woets, P. (2004): European cities in the knowledge economy. EURICUR, Erasmus University Rotterdam and Ashgate, Aldershot. www.euricur.nl

World Urbanization Prospects: The 2007 Revision. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. United Nations 2008.

